

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО»

Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти

Довідник

2-ге видання – доповнене і перероблене

Львів 2018

Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти: довідник, 2-ге видання – доповнене і перероблене / У.Я. Садова, Р.Т. Теслюк, М.М. Біль, О.Т. Риндзак, О.П. Мульська та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2018. 226 с.
ISBN 978-966-02-8735-8

Авторський колектив: Садова У.Я., Семів Л.К., Біль М.М., Риндзак О.Т., Теслюк Р.Т., Мульська О.П., Левицька О.О., Бачинська М.В., Бідак В.Я., Андрусишин Н.І., Махонюк О.В., Бараняк І.Є., Ковальчук Л.В.

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут
регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
(протокол № 01 від 30 січня 2018 р.)*

Науковий редактор:
доктор економічних наук, професор У.Я. Садова

Рецензенти:
Академік НАН України *Е.М. Лібанова*
Доктор географічних наук, професор *О.І. Шаблій*
Доктор економічних наук, професор *Л.І. Гальків*

Довідник дає можливість ознайомитися з основними теоретичними та методичними засадами дослідження процесів міграції, аналізу її причин та наслідків. Включає понятійно-термінологічний інструментарій, який відображає основні соціально-демографічні, економічні, валютно-фінансові, правові, соціокультурні аспекти механізмів її регулювання. Довідник містить бібліографію, предметний та іменний покажчики.

Для наукових співробітників, аспірантів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, а також для всіх, хто цікавиться проблематикою міграції та її впливу на різні сфери суспільного життя.

З М І С Т

Передмова	4
Словник міграційних термінів і понять	5
Теорії міжнародної трудової міграції	182
Персоналії	200
Алфавітний покажчик термінів	217

П Е Р Е Д М О В А

Міграція – надзвичайно складний історичний, економічний, соціальний, культурологічний процес, пов'язаний із геопросторовими переміщеннями населення. Вона залежить від усіх видів людської життєдіяльності і водночас впливає на них, віддзеркалює закономірності й особливості формування способу життя мешканців різних суспільних утворень. Саме тому міграція уже довгий час є об'єктом уваги представників різних галузей наукових знань.

В Україні сучасний інтерес до вивчення проблем міграції викликаний цілою низкою обставин, серед яких ключову роль відіграють глобалізаційні зміни розвитку економіки. Стрімкі переміщення не лише капіталів, але й людей активізують поглиблення поділу праці, створюють передумови для формування нових суспільних відносин, удосконалення системи цінностей. Усе це вимагає створення потужного наукового апарату міждисциплінарних досліджень процесів міграції, розробки методологічного та методичного супроводу аналізу та прогнозу її потоків. Спробою своєрідної «інвентаризації» існуючого доробку провідних вчених в галузі досліджень міграційних процесів є пропонований довідник. Це друге видання (перше видання було опубліковане у 2009 році), доповнене новими термінами і персоналіями.

Оригінальність авторського підходу до укладання довідника вбачається в тому, що його структура не є типовою для довідників, оскільки вміщує додатково ще автентичні підрозділи – перелік та інтерпретація теорій міжнародної трудової міграції й персоналії. Не менш значущим є й те, що саме такий підхід до укладання довідника сприяє формуванню навичок коректного використання термінологічних одиниць. Відкритою для доповнення є рубрика «Персоналії», де зібрано короткі бібліографічні дані про життєвий та творчий шлях представників вітчизняної науки у сфері досліджень міграції.

Загалом, довідник – це спроба узагальнення головних напрямків дослідження міграційних процесів. Автори будуть вдячні за висловлені критичні зауваження і побажання, які допоможуть у подальшій роботі.

СЛОВНИК МІГРАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

АБОРИГЕНИ (від лат. *aborigines, ab origine* – від початку) – корінні жителі країни, певної території, місцевості; традиційно цей термін вживається стосовно корінних мешканців Африки, Америки, Австралії. Власне це ті, хто першими почали освоювати вільні, незаселені території та їхні нащадки, котрі залишаються мешкати на цих територіях¹.

АБСОРБЦІЯ ЕТНІЧНА (від латин. *absorbere* – поглинати) – процес поглинання домінантними етнічними системами (культурами) менших, більш слабких етнічних систем (культур), у результаті якого останні зникають або ж суттєво втрачають маркери своєї етнічності. Абсорбція відбувається у процесі взаємодії різних етнічностей, зазвичай, під час підкорення (завоювання) певних етнічних спільнот (малочисельних) спільнотами з сильним етнічним полем².

АВТОНОМІЯ (від грецьк. *autonomia* – самоуправління) – одна з форм внутрішнього самовизначення етнічних та регіональних спільнот у рамках єдиної держави. Розрізняються два основні типи автономії – територіальна і національно-культурна. Територіальна автономія передбачає встановлення регіональної форми управління різного рівня в місцевостях переважного розселення етнічних меншин та інших груп, що мають певні релігійні, історико-культурні або регіональні характеристики, які відрізняють їх від основного населення. Територіальні автономії можуть мати статус державного утворення в рамках федерації з власною конституцією, законодавством і офіційною мовою. Їхні відносини з федеральною владою регулюються на основі загальнодержавної конституції та певних угод. Такий статус, наприклад, мають Шотландія у Великій Британії, Каталонія і Країна Басків в Іспанії, автономні республіки у Російській Федерації, автономна республіка Крим у складі України. Автономією, створеною за релігійною ознакою, є Аджарія у складі Грузії, де живуть головно аджарці – ісламізовані грузини. Іншими територіальними утвореннями, що характеризуються суттєво обмеженим комплексом прав, є автономна область та автономні округи (Росія), автономні райони та повіти (Китай), індіанські резервати (США, Панама та інші країни Америки). Функціями самоуправління наділені арктичні громади ескімосів у США (штат Аляска) та Канаді. Культурна автономія – це екстериторіальна

¹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 8.

² Там само, С.8.

форма самоорганізації етнічних меншин з метою збереження і розвитку їхньої культури, забезпечення соціально-економічного розвитку і політичного представництва, взаємодії з державною і місцевою владою. Близьким за змістом до територіальної автономії є самовизначення регіонів – суб'єктів низки країн з федеральним способом правління, які створюються не за етнічною, а за суто територіальною ознакою. Такими є, зокрема, землі Німеччини та Австрії, провінції Канади, штати США, Австралії, Мексики, Бразилії тощо. Проте, не виключено, що суб'єкти окремих федерацій можуть створюватись на етнічній або лінгвістичній основі (наприклад, більшість штатів Індії). Як правило, територіальна автономія мало пов'язана з міграційною рухливістю окремих етнічних спільнот і надавалася ним лише у виняткових випадках (наприклад, АРСР Німців Поволжя, що існувала в СРСР до 1941 р.). Однак, наростання міграційних потоків сприяє зростанню етнічних суб'єктів у населенні різних країн, що претендують на культурну, у т.ч. мовну та релігійну автономію (турки в Німеччині, вихідці з арабських країн у Франції, особи індопакистанського походження – у Великій Британії тощо)³.

АВТОНОМІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА – форма національного самовизначення більшості представників певної національно-етнічної спільноти в межах окремої держави, яка базується на екстериторіальних засадах, не пов'язана зі створенням національних адміністративно-територіальних утворень і передбачає проведення комплексу взаємопов'язаних та взаємоузгоджених заходів, спрямованих на збереження й розвиток національної самобутності, мови, культури, звичаїв, традицій та інших національно-культурних цінностей певних спільнот⁴.

АВТОСЕГРЕГАЦІЯ – відмежування релігійної чи етнічної спільноти від решти суспільства, створення самостійних територіальних одиниць, у яких члени відмежованої групи великою мірою на свій лад облаштовують свою життєдіяльність, підтримують свої етнокультурні традиції і звичаї. Прикладом таких одиниць можуть слугувати (на макрорівні) ендогамні шлюби і сім'ї⁵.

АГЛОМЕРАЦІЯ (від лат. *agglomerare* – приєднувати, акумулювати) – компактне просторове групування міських поселень, об'єднаних в єдине ціле інтенсивними виробничими, трудовими, культурно-побутовими і рекреаційними зв'язками. Відображає територіальну концентрацію промислового виробництва і трудових ресурсів. Виникає переважно навколо великих міст, а також у великих районах⁶.

³ Узагальнено Цапком С.О. на основі: Народы и религии мира. Энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1999. – С. 881.

⁴ Колісник В.П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: Монографія. - Х.: Фоліо, 2003. - С. 239.

⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 283.

⁶ Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. - С. 13.

АГЛОМЕРАЦІЯ МІСЬКА – територіальне утворення, в основі якого лежить певне місто, а також певна сукупність селищ міського типу, сільських та інших поселень, які об'єктивно об'єднані в єдине ціле (складну багатокомпонентну динамічну систему) інтенсивними економічними, у тому числі трудовими та соціальними, культурно-побутовими, рекреаційними та іншими зв'язками, а також екологічними інтересами⁷.

АДАПТАЦІЯ МІГРАНТІВ (від лат. *adaptatio* – пристосування) – складний, багатогранний процес ознайомлення, звикання і пристосування мігрантів до нових умов життя⁸. Оскільки суспільство, що приймає, також має пристосовуватись до новоприбулих мігрантів, реагувати на їх потреби й інтереси, то можна дати дещо ширше визначення цього терміну. Так, адаптація є багатостороннім процесом пристосування до нового середовища та індивідів (або окремих груп), суб'єктами якого з одного боку виступають іммігранти, а з іншого – всі члени приймаючого суспільства та соціальні інститути⁹.

Коли йдеться про адаптацію мігрантів, то доцільно розрізняти її внутрішню (психологічну) та зовнішню (соціокультурну, економічну) форми. Головним індикатором зовнішньої адаптованості мігранта є його соціальний статус. Проте навіть активна участь новоприбулої особи у процесі пошуку роботи чи здобутті освіти, у соціокультурному житті приймаючого суспільства також можуть бути свідченням певної її адаптованості, чи принаймні позитивної установки на адаптацію. Основною ознакою внутрішньої адаптованості іммігранта, на наш погляд, може слугувати його психологічний стан рівноваги, внутрішньої гармонії, задоволеність новим середовищем і життям загалом. Якщо зовнішню адаптованість іммігрантів можна дослідити за допомогою статистичної інформації щодо рівня їхньої зайнятості, розміру заробітної плати, рівня освіти тощо, то ступінь внутрішньої адаптованості дозволяють виявити соціологічні дослідження (анкетування, інтерв'ю тощо)¹⁰.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – вид взаємодії особистості чи соціальної групи з соціальним середовищем, в процесі якого узгоджуються потреби й очікування його учасників. У демографії адаптація вивчається у відношенні до всього народонаселення, сім'ї, мігрантів тощо¹¹.

АДВЕНТИВНІСТЬ (від лат. *adventus* – прихід) – здатність представників біологічного виду змінювати своє попереднє місце проживання, переселятися з

⁷ Словник термінів та понять з економічної і соціальної географії України / упор. Л.М. Немець, Ю.Ю. Заволока. – Харків, 2011. – 58 с.

⁸ Новий словник іноземних слів: близько 40000 слів. / за ред. Л.І.Шевченко. – К.: АРІЙ, 2008. – С. 19.

⁹ Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. Міжнародна міграція: Навч. посіб. / О.Г.Пуригіна, С.Е.Сардак. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С.56.

¹⁰ Ryndzak O.T. Adaptation of migrants to host societies: theoretical aspects / *Wirtschaft und Management: Probleme der wissenschaft und praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. Vol. 1* - Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014., p. 376.

¹¹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 11.

однієї географічної зони в іншу, відтворювати себе в іншому навколишньому середовищі, адаптуватись до «чужих» умов¹².

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ – сукупність норм, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів міграції, спрямованих на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовуються заходи державного впливу¹³.

АКЛІМАТИЗАЦІЯ (від лат. *ad* – до і грецьк. *klima* – клімат) – пристосування організму людини до нових кліматичних умов; складний соціально-біологічний процес, що залежить від природнокліматичних, соціально-економічних, гігієнічних і психологічних факторів¹⁴.

АКУЛЬТУРАЦІЯ (від латин. *acculturare*: *ad* – до, *cultura* – освіта, розвиток) – процес взаємовпливу культур, а також результат цього впливу, що характеризується сприйняттям однією з культур (частіше тією, що менш розвинена, хоча теоретично можливим є і протилежний вплив, однак такі випадки фіксуються надзвичайно рідко) елементів іншої, а також виникненням нових культурних явищ; процес, у ході якого індивід (чи група) через контакт культур пізнає культурні характеристики інших індивідів (чи груп). Феномен акультурації почали вивчати у другій половині ХІХ ст. американські дослідники-етнографи Х. Хоумз, В. Дж. Макджі, котрі акультурацію трактували, як уподібнення з іншою культурою та процес передачі елементів однієї культури іншій. У пізніших дослідженнях акультурації виділялися донорська та реципієнтна групи міжкультурної взаємодії (Р. Лінтон, Б. Малиновський, М. Мід, Л. Спайер, Р. Турнвальд, М. Херсковіц). Підкреслювалося, що реципієнтна культура відбирає елементи культури у «культурному фокусі», адаптуючи, відкидаючи або синкретизуючи їх; домінуюча спільнота примусовим шляхом спричиняє «прямі культурні зміни» підлеглої спільноти, тоді як сама вільно обирає напрям культурного розвитку. Сучасні інтерпретації акультурації, особливо на пострадянському просторі, значною мірою базуються на концепції Дж. Беррі про два чинники, які однаково діють у виборі так званих стратегій міжкультурної взаємодії. Ними є: 1) збереження культури (якою мірою визнається необхідність підтримки культурної ідентичності); 2) участь у контактах (якою мірою меншості включаються в інонаціональну культуру чи залишаються серед «своїх»). Залежно від варіантів відповідей на ці два основні питання Дж. Беррі визначив чотири *стратегії акультурації*: *асиміляція* (відмова від своєї культури й

¹² Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко ; За ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 912 с. - С. 88.

¹³ Тиндик Н.П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні: автореферат доктора юрид. наук: 12.00.07 / Тиндик Надія Петрівна. – Львів, 2009. – 47 с.

¹⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 14.

перехід у іншу культуру), *сегрегація* (збереження своєї етнокультурної ідентичності й утримання від контактів з культурою домінуючої спільноти чи обмеження таких контактів), *маргіналізація* (за відсутності прагнення чи можливості зберігати свою етнокультурну самобутність і при слабко вираженому бажанні інтенсивно контактувати з іноетнічним довкіллям) та *інтеграція* (збереження етнокультурної ідентичності у процесі міжетнічної взаємодії у широкому суспільному контексті). Згідно з цією концепцією, лідери етнічних спільнот мають право обирати будь-яку із стратегій; це залежить від того, які цілі вони ставлять для своєї спільноти, вступаючи у міжкультурну взаємодію¹⁵.

АКУЛЬТУРАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНА – суміш теоретичних підходів, які прагнуть розтлумачити перебіг процесу акультурації у рамках державної політики та динамічної «гри» суспільства, яке приймає іммігрантів, з їхніми акультураційними орієнтаціями¹⁶.

АКУЛЬТУРАЦІЯ ТУЗЕМНОГО ПОХОДЖЕННЯ – процес передачі культурницьких традицій аборигенного населення усередині своїх поколінь, що таким чином забезпечує їхню тяглість, та поширює їх серед «прийшлого» населення (іммігрантів)¹⁷.

АЛІЯ (за івритом – підйом, сходження) – термін, який закріплений у Законі Ізраїлю «Про повернення» (1950 р.) й за яким визначають процедуру повернення євреїв з різних країн світу до Ізраїлю та їхню репатріацію. Згідно з цим законом, кожен єврей має право переселитися із будь-якої країни і відразу отримати громадянство, якщо він не являє загрози здоров'ю та безпеці суспільству. В історії єврейського народу було кілька хвиль алії. До заснування держави Ізраїль (1948 р.) євреї прибували на території під назвою «Ерец-Ісраель» у древні часи, передовсім, із Єгипту та Вавілонії. Термін «алія» системно стали застосовувати наприкінці ХІХ ст., коли до зазначеної території почали зростати потоки євреїв. Дослідники розрізняють п'ять потоків алії до появи держави Ізраїль: перший (1882-1903 рр.) складався переважно із вихідців із країн Східної Європи, які заснували перші єврейські поселення на території Палестини; другий (1904-1914 рр.) – це вихідці із тієї ж Східної Європи та Російської імперії. Саме з цим потоком алії пов'язують започаткування так званого кібуцького руху – створення мережі сільськогосподарських поселень-комун, які досить успішно функціонують і сьогодні; третій (1919-1923 рр.) складався переважно з молоді, яка, крім традиційних вже кібуців, засновувала кооперативи; четвертий (1924-1928 рр.) наполовину складали євреї – вихідці із Польщі, серед котрих помітна частка – представники середніх верств та робітники; п'ятий (1929-1939 рр.) – це євреї із Німеччини та інших країн

¹⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 22-24.

¹⁶ Там само, С. 24.

¹⁷ Там само, С. 23.

Європи. Характерними рисами чималої кількості із них були достатньо високий рівень освіти та відчутні статки. З кожним потоком кількість євреїв зростала: від 25 до 250 тис.; ще близько 100 тис. прибуло у період з 1940 по 1948 рр.; цей потік деколи називають шостою та сьомою алією. Масові потоки алії були характерними у перші роки після утворення держави Ізраїль, а також у 1970-ті роки із Радянського Союзу та у зв'язку з прибуттям євреїв із Ефіопії (1980-1990-ті рр.)¹⁸.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ – ситуація, коли трудовий мігрант тривалий час не може «визначитись» ані з місцем проживання (в Україні чи за кордоном), ані з цілями свого перебування на заробітках, зрештою, не здатний вибудувати чітку систему ціннісних орієнтацій; соціальна поведінка за різновекторних соціокультурних орієнтацій¹⁹.

«АМЕРИКАНСЬКА МОЗАЙКА» – термін, який використовувався у США на початку ХХ ст. й відтворював полікультурну палітру американського суспільства й дав однойменну назву ідеологічній концепції етнонаціонального розвитку країни²⁰.

«АМЕРИКАНСЬКА СИМФОНІЯ» (від латин. *simfonia* – співзвучність) – концепція етносоціального розвитку США ХХ ст., згідно з якою усі етнічні спільноти й культури мають співіснувати у безконфліктній взаємодії на благо поліетнічної країни²¹.

АНГЛОКОНФОРМІЗМ (від латин. *conformis* – подібний, співвіднесений) – концепція етносоціального розвитку, яка була популярною у Сполучених Штатах Америки у другій половині ХІХ ст. і передбачала беззаперечну асиміляцію іммігрантів, що прибували до США, у суспільство, яке тут сформували вихідці з Великої Британії²².

АНЕКСІЯ (лат. *annexio* – приєднання) – протиправне насильницьке приєднання однією державою території або частини території іншої держави або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародного співтовариства²³.

АНКЕТА (від франц. *enquête* – розслідування) – 1) бланк дослідження,

¹⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 24-25.

¹⁹ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 244.

²⁰ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 25-26.

²¹ Там само, С. 26.

²² Там само, С. 26.

²³ Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України // Наказ Міністерства оборони України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17/ed20170323#n31>

статистичний формуляр, призначений для самостійного заповнення особою, а також скорочена назва методу збору даних, що здійснюється на добровільних засадах шляхом розсилки чи роздачі²⁴;

2) запитальний лист для отримання будь-яких відомостей про того, хто його заповнює. У соціологічних дослідженнях – складений дослідником список запитань досліджуваної вибірки осіб, відповіді на які слугують базовим емпіричним матеріалом для узагальнення²⁵.

АНКЕТА ВІЗОВА – заява встановленого зразка на оформлення візи на в'їзд в Україну і транзитний проїзд через її територію²⁶.

АНКЛАВ (від франц. *enclave*, від лат. *inclavare* – закривати на ключ) – територія чи частина території однієї країни, оточена зі всіх сторін територією іншої країни²⁷.

АНКЛАВ ЕТНІЧНИЙ – термін, який вживається в етнології та етносоціології для визначення певної невеликої території у поліетнічній країні, яка заселена переважно представниками одного етносу; на цих територіальних утвореннях зберігаються деякі культурні відмінності у порівнянні з більшим довколишнім ареалом. Зазвичай, поява й функціонування анклавів пов'язані з бізнесом, який практикується й управляється членами цих територіальних спільнот; етнічні анклави відзначаються певною замкненістю, відокремленістю від довколишнього середовища й самоорганізацією внутрішніх зв'язків, достатньо високим рівнем автаркії етнокультурного життя²⁸.

АНТИСИСТЕМА – див. ПСЕВДОЕМІГРАЦІЯ.

АПАРТЕЇД (на мові африканців *apartheid* – окреме проживання) – крайня форма расової дискримінації і сегрегації, при якій цілі групи населення країни ставляться, в залежності від расової приналежності, в дуже нерівноправне становище в порівнянні з іншими групами населення, в яких відсутні або дуже обмежені політичні, громадянські і соціально-політичні права, в окремих випадках навіть до ізоляції в спеціальних територіальних резерваціях, з метою

²⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 19.

²⁵ Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 39.

²⁶ Правила оформлення візових документів для в'їзду в Україну від 20.02.99. №227./ Постанова Кабінету Міністрів України Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF>

²⁷ Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 39.

²⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 26-27.

становлення і підтримки господарства одної расової групи над іншою чи її систематичне гноблення²⁹.

АПАТРИД – особа, яка не розглядається громадянином будь-якої держави в рамках її закону³⁰. Причини статусу особи без громадянства мають характер об'єктивно-політичний (позбавлення громадянства, зникнення держави, громадянином якої особа було до цього), суб'єктивно-політичний (небажання приймати громадянство будь-якої держави), релігійний, національний (конфлікти на релігійному чи національному ґрунті, які призводять до тривалого переміщення людей з втратою особистих документів, зупинення діяльності органів влади, архівів на території конфлікту, неможливість повернення в попередню державу). Статус особи без громадянства, як правило, означає в дечому «поразку в правах», оскільки для апатриду порушений правовий зв'язок, що підтримує взаємні права й обов'язки людини та держави. Безгромадянство серйозно впливає на соціальний і правовий статус, ускладнює користування звичайними правовими режимами для визначення території життєдіяльності (реєстрації місця проживання і місця перебування)³¹.

АПЛІКАНТ (англ. *applicant*) – особа, яка подає заявку, візову або іншу анкету, звертається за отриманням візи та інших дозволів імміграційних органів³².

АРЕАЛ ПРОЖИВАННЯ (від лат. *area* – площа, простір) – у географії населення територія розміщення населення, виділеного за певною ознакою³³.

«АСИМІЛЯТ» – див. **ПОСЕЛЕННЯ ДИФУЗІЙНЕ**.

АСИМІЛЯЦІЯ (від лат. *assimilatio* – уподібнення) – 1) адаптація однієї етнічної або соціальної групи, зазвичай меншини, до іншої. Це і прийняття мови, традицій, цінностей і поведінки, фундаментальних життєвих інтересів і зміна свідомості приналежності³⁴;

2) етнічний процес, які проявляються у тому, що групи людей, які належать до вже сформованого етносу, опинившись у тісній взаємодії з іншим народом і особливо в його середовищі, сприймають його мову, культуру та поступово, зазвичай у наступних поколіннях, зливаються з ним і відносять себе до цього народу; одним з потужних каталізаторів такого процесу є змішані за

²⁹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С.22.

³⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 25.

³¹ Социологическая энциклопедия : В 2 т. / Национальный общественно-научный фонд; рук. науч. проекта Г. Ю. Семизин. – М.: Мысль, 2003. Т. 1. – 863 с. – С. 56-57.

³² Імміграційна термінологія [Електронний ресурс] // Ukvisas. – Режим доступу: http://www.ukvisas.com.ua/indexr_47.html.

³³ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 23.

³⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 56.

національністю шлюби³⁵.

АСИМІЛЯЦІЯ ЕТНІЧНА – двосторонній процес у міжетнічній взаємодії, який веде до культурної гомогенізації етнічних спільнот й формування спільної етнічної ідентичності й у ході якого нівелюються культурні та інші відмінності певної спільноти і поглинаються спільнотою з сильнішим етнічним полем³⁶.

АСИМІЛЯЦІЯ ЛЮДСЬКИХ СПІЛЬНОТ – добровільне розчинення чи насильницьке поглинання культури, цінностей, мови, традицій, вірувань певної етнічної групи, їхню заміну на відповідні категорії іншої етнічної групи³⁷.

АСИМІЛЯЦІЯ «ПОСИЛЕНОГО ТИСКУ» (від латин. *assimilare* – відтворювати подібне, уподібнюватися) – концепція прискореної асиміляції іммігрантів, передусім із Західної Європи, яка була поширена у США під час Першої світової війни й яку стимулювали настрої про нібито загрозу з боку європейських іммігрантів для Сполучених Штатів³⁸.

³⁵ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д. И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 26.

³⁶ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 265.

³⁷ Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак // Навч. посіб. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 302.

³⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 265-266.

БАГАТОЕТНІЧНІСТЬ (поліетнічність; мультиетнічність) – цим терміном визначається: а) ситуація співіснування у рамках однієї структурованої людської спільноти (етнополітичний, етносоціальний організми) осіб різного етнічного походження, носіїв різних етнокультурницьких традицій, етнічного менталітету; б) концепція, яка стверджує, що різні етнічні й мовні групи можуть безконфліктно у взаємодії проживати у рамках однієї держави й розвивати свої мови та культури³⁹.

БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ – концепція, котра підкреслює велике значення культурного плюралізму у суспільному розвитку сучасних людських спільнот та необхідності окремого простору, у рамках якого групи, носії різних культурницьких традицій можуть розвивати свої культури⁴⁰.

БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу (починаючи з 11 червня 2017 року)⁴¹.

БЕЗПЕЧНЕ ПОВЕРНЕННЯ – повернення у відповідності з основними правами, беручи до уваги права, безпеку і гідність особи, яку повертають, та з урахуванням гендерної рівності і забезпечення найкращих інтересів дитини⁴².

БЕЗРОБІТТЯ – соціально-економічна ситуація в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, яку вони здатні виконувати, що обумовлена переважанням пропозиції праці над попитом на не⁴³.

БЕЗРОБІТТЯ ДОБРОВІЛЬНЕ – безробіття, за якого частина працездатного населення не бажає працювати за таку заробітну плату, яка сформувалася на ринку⁴⁴.

БЕЗРОБІТТЯ КЛАСИЧНЕ – тип безробіття, який є результатом дуже високої реальної заробітної плати по відношенню до тієї, яка б врівноважувала попит на

³⁹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 34.

⁴⁰ Там само, С. 34.

⁴¹ *Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012

⁴² *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник* / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 27.

⁴³ Мочерний С.В. *Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 1* / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій / За ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с. – С. 51.

⁴⁴ Там само, С.168.

робочу силу та її пропозицію, зафіксованої, наприклад, профспілками. Висока ставка заробітної плати примушує роботодавців скорочувати попит, а власників робочої сили пропонувати її в кількості, яка перевищує потребу⁴⁵.

БЕЗРОБІТТЯ ОФІЦІЙНО ЗАРЕЄСТРОВАНЕ – загальна кількість осіб найманої праці, які подали заяви до державної служби зайнятості про надання допомоги⁴⁶.

БЕЗРОБІТТЯ ПРИХОВАНЕ – наявність значної кількості безробітних, яких офіційна статистика не враховує або навмисно приховує⁴⁷.

БЕЗРОБІТТЯ СТРУКТУРНЕ – безробіття, при якому при наявності незайнятих осіб підприємства мають неукомплектовані робочі місця внаслідок професійно-кваліфікованої і географічної невідповідності безробітних і вакансій⁴⁸.

БЕЗРОБІТТЯ ФРИКЦІЙНЕ – безробіття, яке пов'язане з добровільним переходом працівників з однієї роботи на іншу⁴⁹.

БЕЗРОБІТТЯ ЦИКЛІЧНЕ – безробіття, обумовлене спадом в економічному циклі⁵⁰.

БІДНІСТЬ – економічне становище частини населення і сімей, що знаходяться на відносно низькому рівні забезпеченості грошовими, майновими та іншими ресурсами, і, як наслідок, на низькому рівні задоволення своїх матеріальних і духовних потреб. Кількість бідного населення та рівень їхнього життя залежать від стадії розвитку суспільного виробництва та визначаються комплексом суспільно-політичних і соціально-економічних умов: більш висока стадія суспільного виробництва забезпечує потенційні можливості більш високого порогу бідності. Межі бідності можуть бути оцінені на основі фактичної і нормативної забезпеченості населення ресурсами для особистого споживання і відповідно рівнем задоволення матеріальних і духовних потреб людей⁵¹.

⁴⁵ Види безробіття та їх характеристика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://life-prog.ru/ukr/1_2930_vidi-bezrobittya-ta-ih-harakteristika.html

⁴⁶ Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій / За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.51.

⁴⁷ Там само, С.51.

⁴⁸ Види безробіття та їх характеристика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://life-prog.ru/ukr/1_2930_vidi-bezrobittya-ta-ih-harakteristika.html

⁴⁹ Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 75.

⁵⁰ Безробіття в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=18&article=1915>

⁵¹ Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 73-74.

БІЕТНІЧНІСТЬ – подвійна етнічна ідентичність, яка особливо поширена у мешканців етноконтактних зон та етнічно змішаних ареалів, скажімо, на угорсько-українському, українсько-польському, українсько-російському пограниччі⁵².

БІЕТНОР – термін, яким соціологи користуються для означення індивідів, які ідентифікують себе з двома етнічними спільнотами, наприклад, італоамериканець, україноамериканець, франкоканадец⁵³.

БІЖЕНЕЦЬ – 1) особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань⁵⁴;

2) особа, яка покинула країну, в якій постійно проживала (найчастіше країну свого громадянства), в результаті переслідувань, військових дій, екологічних катастроф або інших надзвичайних обставин⁵⁵.

БІЖЕНЦІ В РУСІ - особи (біженці), які (хоча їх і не повернули в країну, де вони можуть піддатися переслідуванням) отримали відмову в притулку, або не можуть знайти країну, яка могла б розглянути їхню справу; пересуваються з однієї країни в іншу в пошуках притулку⁵⁶.

БІЖЕНЦІ ДЕ ФАКТО - особи, які не визнані біженцями відповідно до Конвенції ООН про статус біженців, 1951 р. і Протоколом, що стосуються статусу біженців, 1967 р., але які не можуть або не хочуть з причин, визнаним обґрунтованими, повернутися в країну свого громадянства або в країну постійного проживання, у випадку осіб без громадянства⁵⁷.

БІЖЕНЦІ НА МІСЦІ - особи, які не є біженцями при виїзді з країни свого походження, але які стають такими пізніше (тобто у них з'являється цілком

⁵² Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 41.

⁵³ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 41

⁵⁴ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

⁵⁵ *Международное право: Словарь-справочник* / В. Н. Додонов, В. П. Панов, О. Г. Румянцев. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 368 с.

⁵⁶ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник* / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 42.

⁵⁷ Там само, С. 42.

обґрунтоване побоювання стати жертвами переслідування). Біженці сюр плас можуть побоюватися переслідування через військовий переворот на своїй батьківщині, початок або наростання репресій після свого від'їзду⁵⁸.

БІЖЕНЦІ ТРАНЗИТНІ - біженці, яким дозволений тимчасовий в'їзд на територію країни за умови, що вони переселяться в яке-небудь інше місце⁵⁹.

БІЛІНГВІЗМ – 1) специфічний стан суспільного життя, при якому спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави. Джерелом білінгвізму, як правило, виступає етнічна неоднорідність самого суспільства, наприклад, існування в одній державі двох етносів, що користуються різними мовами. Через те, що в сучасному світі практично немає етнічно «чистих» держав, білінгвізм як явище отримало велике поширення. Білінгвізм відображає ситуацію, коли відразу дві мови визнані державою, внаслідок юридичне закріплених норм або законів, на рівні офіційних і з рівноправним статусом для кожної з цих мов. Серед типових прикладів країн з офіційним білінгвізмом - Канада, Бельгія, Фінляндія, Казахстан. Неофіційний білінгвізм відповідає ситуації, коли офіційно визнана (знову таки внаслідок законів) лише одна з двох мов, що найбільш часто використовується населенням цієї держави. Разом з тим, невизнана на рівні офіційної, друга мова продовжує вживатись значною частиною населення достатньо широко. Саме до таких держав сьогодні, в силу певних історичних причин, належить Україна, як і деякі інші держави на географічному просторі колишнього Радянського Союзу⁶⁰;

2) людина, яка здатна використовувати в ситуаціях спілкування дві різні мовні системи, – білінгв, а сукупність відповідних умінь – білінгвізм⁶¹. За кількістю засвоєних мовленнєвих дій білінгвізм є *рецептивний* (забезпечує тільки сприйняття мовлення іншою мовою) *та продуктивний типи* (передбачає не тільки сприйняття, але й продукування усного й письмового мовлення); за умовами виникнення - *природний* (у дитинстві) *та штучний* (у дорослому віці).

КООРДИНАЦІЙНИЙ (ПОВНИЙ) БІЛІНГВІЗМ – тип білінгвізму, за якого передбачається координація рідної та нерідної мов⁶².

СУБОРДИНАЦІЙНИЙ (НЕПОВНИЙ) БІЛІНГВІЗМ – тип білінгвізму, за якого нерідна мова підкорена рідній⁶³.

⁵⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С.42.

⁵⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 50.

⁶⁰ Сергій Суглобін. Етнічний довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/glossary/r.html>

⁶¹ Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>

⁶² Там само.

⁶³ Там само.

БІОМЕТРИЯ – вивчення вимірюваних біологічних характеристик. Біометричні дані є частинами інформації, яка несе код образу унікальної біологічної структури людини (наприклад, відбитки пальців, скановані зображення сітківки ока або голосу). Деякі уряди ввели біометрію з метою підвищення безпеки в виданих паспортах, візах, дозволах на проживання⁶⁴.

БІОМЕТРИЧНИЙ ПАСПОРТ – це документ, який дає право на виїзд за межі країни і в'їзд до іноземних держав. Біометричний паспорт відрізняється від звичайного тим, що в нього вбудований спеціальний мікропроцесорний чип, який містить інформацію про його власника: двомірну фотографію його власника, а також його дані: прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, номер паспорта, дату його видачі і закінчення терміну дії⁶⁵.

БІПАТРИДИ – особи, що мають громадянство одночасно двох та більше держав. Основною причиною виникнення подвійного громадянства є розбіжності в отриманні та втраті громадянства, що визначені в законодавствах відповідних країн. До виникнення подвійного громадянства призводить суперечність принципів «права крові» (народжений отримує громадянство батьків, де б вони не знаходились) і «права землі» (народжений отримує громадянство держави, на території якої він народився). Подвійне громадянство може виникнути також внаслідок усиновлення. Таке громадянство створює низку труднощів для особи, яка ним володіє, оскільки вона юридично пов'язана з двома державами і повинна виконувати обов'язки, передбачені законами обох країн (сплата податків, військова служба тощо). Питання, пов'язані з подвійним громадянством, вирішуються в більшості випадків шляхом укладення дво- і багатосторонніх угод, які призначені насамперед для вирішення питань щодо реалізації біпатридами своїх прав і обов'язків⁶⁶.

БЛАКИТНА КАРТКА ЄС – дозвіл на проживання, що видається висококваліфікованому працівнику, який не є громадянином ЄС, та надає право жити та працювати в державі ЄС, за умови, що він має високі професійні кваліфікації, як наприклад, вища освіта, а також трудовий договір або пропозицію на працевлаштування з заробітною платнею вище середнього рівня держави ЄС, в якій пропонується робота⁶⁷.

БОНІТЕТ МІГРАЦІЇ – кількісна і якісна характеристика масштабів, напрямів та складу міграційних потоків, як правило, вибіркової та порівняльної спрямованості, зосереджена на аналізі окремої групи переселенців або

⁶⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 68.

⁶⁵ Біометричний паспорт // Державна міграційна служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dmsu.gov.ua/biometrychni-dokumenty>

⁶⁶ Социологическая энциклопедия: В 2 т. / Национальный общественно-научный фонд ; рук. науч. проекта Г. Ю. Семигин. – М. : Мысль, 2003. Т. 1. – 863 с. - С. 100-101.

⁶⁷ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник / – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 75.

міграційної когорти взагалі. Це кількісні та якісні показники: демографічних зрушень, еміграційних коливань, інтенсивності руху певної частки населення, імміграційних змін у соціумі, соціальних переміщень, «внутрішніх» та «зовнішніх» пересувань, трудових і матеріальних ресурсів, які «відпливають» чи «припливають», соціальної мобільності населення. Ці показники характеризують як масштаби розселення, так і види та способи облаштування – компактне або розсіяне, міру і ступінь інтеграції в «чужі» суспільства, швидкість відтворення національної культури в іноумовах, темпи адаптації, властивості та якості носіїв міграційної самосвідомості, їхня здатність до видозмін і трансформації в обставинах та ситуаціях, пов'язаних з міграційними процесами. Це соціальна характеристика суспільної значимості або цінності міграційних об'єктів і суб'єктів, їхньої здатності впливати на навколишнє природне та соціальне оточення, довго зберігати чи швидко втрачати міграційний потенціал, відтворювати в іноумовах елементи національної культури, ініціювати в державі гармонійні або дисгармонійні взаємовпливи, накопичувати руйнівні чи цементуючі суспільство каталізатори соціального походження⁶⁸.

БРУТТО-МІГРАЦІЯ – див. **МІГРАЦІЯ ВАЛОВА**.

⁶⁸ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) : Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко ; За ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 912 с. - С. 99.*

ВИДВОРЕННЯ - дії, що вчиняються державним органом з наміром та з метою забезпечення примусового видалення осіб/особи (іноземних громадян або осіб без громадянства) з території цієї країни. Згідно з українським законодавством – примусове видворення як процедура фізичного вислання з країни за рішенням суду, винесеного за позовом відповідних органів виконавчої влади (орган, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органи охорони державного кордону, органи Служби безпеки України). Для забезпечення виконання рішення про примусове видворення особу поміщають в пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні⁶⁹.

ВИДВОРЕННЯ МАСОВЕ - колективне видворення негромадян. Є забороненим міжнародним правом: Протокол № 4 Європейської конвенції про права людини 1950 р. (ст. 4); Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. (ст. 12-5); Американська конвенція про права людини 1969 р. (ст. 22-9)⁷⁰

ВИД МІГРАЦІЇ – група міграційних переміщень, об'єднаних спільним характером перебігу; складова частина певного типу міграції⁷¹.

ВИЇЗД ЗА КОРДОН У ПРИВАТНИХ СПРАВАХ – поїздки на запрошення, лікування, з метою туризму, відпочинку, заняття спортом, навчання, у сімейних справах, релігійне паломництво⁷².

ВИЛУЧЕННЯ – приведення у виконання зобов'язання про повернення, а саме фізичне транспортування з країни⁷³.

ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ – 1) один з головних процесів відтворення суспільства, постійне відновлення поколінь людей. Інколи відтворення

⁶⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 28; Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 29.04.2018 року № 2293-VIII: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

⁷⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 27.

⁷¹ Западнюк. С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38. - С. 35.

⁷² Тимчасова інструкція про порядок виїзду за кордон військовослужбовців Збройних Сил, Служби безпеки, Управління державної охорони, Державного комітету у справах охорони державного кордону. Національної гвардії та Цивільної оборони України у приватних справах від 03.09.93: Указ Міністерства оборони України. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0123-93/ed20060612/conv/find?text=%E2%E8%BF%E7%E4+%E7%E0+%EA%EE%F0%E4%EE%ED+%F3+%EF%F0%E8%E2%E0%F2%ED%E8%F5+%F1%EF%F0%E0%E2%E0%F5>

⁷³ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 28; Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур в державах-членах для повернення громадянин третіх країн, що незаконно перебувають на їх території.

населення розглядають як сукупність трьох видів руху народонаселення: природного, просторового (міграція) і соціального (соціальна мобільність)⁷⁴;
2) безперервний, постійно повторюваний процес зміни поколінь через народження і смерть. Розширене відтворення населення означає збільшення кількості наступних поколінь порівняно з попередніми⁷⁵.

ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ – відтворення фізичних, розумових і організаторських здібностей людини, основних рис людини економічної (людини-працівника і людини-власника)⁷⁶.

ВІДТІК ІНТЕЛЕКТУ – міграція наукових і викладацьких кадрів високої кваліфікації, зайнятих науковими дослідженнями і розробками, спеціалістів, що займаються кваліфікованою, інтелектуальною або творчою працею, включаючи потенційних спеціалістів, з метою покращення свого матеріального становища, реалізації власного потенціалу⁷⁷.

«ВІДТІК РОЗУМІВ (УМІВ)» (від англ. *«brain drain»*) – 1) еміграція науково-технічних кадрів із країн, що розвиваються, в економічно розвинуті країни, своєрідний вид сучасної міжнародної міграції населення⁷⁸;
2) збиток, нанесений країні внаслідок еміграції висококваліфікованих осіб⁷⁹.

ВІЗА (від лат. *visa* – переглянуте) – позначка у паспортному документі, що засвічує право іноземця або особи без громадянства на в'їзд в Україну і транзитний проїзд через її територію⁸⁰.

ВІЗА ДИПЛОМАТИЧНА – віза, яка оформляється особам (у машинозчитуваний зоні – VD), які мають дипломатичні паспорти: дипломатичному персоналу іноземних дипломатичних представництв та консульських установ в Україні, членам їхніх сімей, іноземцям, які в'їжджають в Україну з місіями дипломатичного характеру, дипломатичним кур'єрам, членам урядів, парламентів, міжнародних організацій, видатним політичним діячам, в'їзд яких в Україну має дипломатичний характер⁸¹.

⁷⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 68-69.

⁷⁵ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С. 112.

⁷⁶ Там само, С. 113.

⁷⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 302.

⁷⁸ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 500.

⁷⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 75.

⁸⁰ Правила оформлення візових документів для в'їзду в Україну від 20.02.99. №227./ Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF>

⁸¹ Там само.

ВІЗА ДІЛОВА – віза, яка оформляється особам (у машинозчитуваній зоні – VB), які в'їжджають в Україну як співзасновники спільних підприємств чи представники компаній та асоціацій для здійснення контролю за виконанням контрактів або як консультанти від іноземних фірм, а також персоналу представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні⁸².

ВІЗА ДЛЯ В'ЇЗДУ З МЕТОЮ КУЛЬТУРНОГО ТА СПОРТИВНОГО ОБМІНУ – віза, яка оформляється особам (у машинозчитуваній зоні – VK), які є членами творчих колективів або спортивних команд та організацій і заїжджають в Україну на гастролі з метою культурного обміну чи для участі у спортивних змаганнях⁸³.

ВІЗА ДЛЯ В'ЇЗДУ З МЕТОЮ ТУРИЗМУ – віза, яка оформляється особам (у машинозчитуваній зоні – VT), які в'їжджають в Україну з метою туризму, відвідати родичів чи друзів, лікування чи консультації у лікаря тощо⁸⁴.

ВІЗА ДЛЯ НАУКОВЦІВ – віза, яка оформляється особам (у машинозчитуваній зоні – VH), які в'їжджають в Україну з метою обміну науковим досвідом, для участі в наукових семінарах, конференціях чи проведення науково-дослідної роботи⁸⁵.

ВІЗА ІМІГРАЦІЙНА – позначка у паспортному документі, що засвідчує право іноземця або особи без громадянства на в'їзд в Україну для постійного проживання⁸⁶.

ВІЗА ТРАНЗИТНА – 1) віза, видана з необхідністю перетину країни, на шляху до третьої країни – країни призначення. Зазвичай дійсна протягом трьох або менше днів⁸⁷; позначається літерами TP (з цифрами 1 і 2).

TP-1 (у машинозчитуваній зоні – VF) – оформляється особам, які проїжджають транзитом через територію України до третьої держави.

TP-2 (у машинозчитуваній зоні – VX) - оформляється особам, які здійснюють перевезення вантажним автотранспортом і пасажирським автобусним транспортом, проїжджають транзитом через територію України до третьої держави⁸⁸.

⁸² Правила оформлення візових документів для в'їзду в Україну від 20.02.99. №227./ Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF>.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Про імміграцію / Закон України від 07.06.2001 №2491-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁸⁷ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 89.

⁸⁸ Правила оформлення візових документів для в'їзду в Україну від 20.02.99. №227./ Постанова Кабінету Міністрів України Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF>

ВІЗА ШЕНГЕНСЬКА – віза, що дозволяє безперешкодно відвідати будь-яку країну Шенгена відповідно до Шенгенської угоди. Шенгенська угода вперше була підписана 14 червня 1985 року в невеликому люксембурзькому містечку Шенген на кордоні між Німеччиною і Францією. Відповідно до угоди, всі країни, що підписали її, поступово відміняли контроль на спільних кордонах, а також отримували право безвізового переміщення. Першими країнами, що підписали договір, стали Бельгія, Німеччина, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Португалія і Франція. У 2006 році до Шенгенської зони приєдналися Австрія, Греція, Данія, Ісландія, Італія, Норвегія, Швеція і Фінляндія. Всі країни, за винятком Норвегії та Ісландії є членами Європейського Союзу, а два члени ЄС, Ірландія і Велика Британія, не входять у Шенгенську зону. 21 грудня 2007 року до Шенгенської зони приєдналися ще 9 держав: Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія та Естонія.

Правила отримання Шенгенської візи:

- ✓ необхідно дотримувати правило першого в'їзду – можна перетинати кордон тільки тієї країни, в посольстві якої була отримана Шенгенська віза. Порушення цього правила викличе депортацію, а також заборону на відвідини країн Шенгенської зони. Винятком може стати тільки транзитне пересування;
- ✓ якщо особа планує відвідати відразу декілька країн Шенгенської зони, то візу необхідно оформляти в посольстві країни, в якій вона збирається провести більше всього часу. У цьому випадку також діє правило першого в'їзду;
- ✓ Шенгенська віза може бути одноразовою і багаторазовою;
- ✓ перелік документів на оформлення візи у всіх посольствах практично однаковий, проте є великі відмінності в термінах подачі документів, видачі віз, а також у списках і вимогах документів, що подаються;
- ✓ на територіях всіх країн Шенгенської зони ведеться загальна база по особах, що здійснювали які-небудь правопорушення. Тому, якщо у особи були якісь проблеми із законом в одній із країн Шенгенської угоди, то, швидше за все, їй відмовлять у в'їзді і в решті країн-учасниць;
- ✓ невиїзд з країни Шенгенської угоди є дуже серйозним правопорушенням, яке також спричиняє за собою депортацію і заборону відвідин всіх країн-учасниць;
- ✓ національна Шенгенська віза країни дає право на в'їзд і перебування тільки в одній країні, а відвідини інших країн є незаконними і спричиняють за собою депортацію і заборону на відвідини всіх країн Шенгенської угоди;
- ✓ національна Шенгенська віза видається у випадку, якщо в анкеті особа вказує, що збирається відвідати тільки цю країну⁸⁹.

⁸⁹ Шенгенська віза – декілька порад щодо оформлення: *The Epoch Times Україна (Велика Епоха)* – міжнародний інформаційний проект [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epochtimes.com.ua/articles/view/13/9238.html>

ВІЗОВА ЕТИКЕТКА – кольорова наклейка встановленого зразка, що приклеюється на візову сторінку паспортного документа іноземця або особи без громадянства, що дає право на в'їзд в Україну і транзитний проїзд через її територію⁹⁰.

ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ЧИ ПЕРЕБУВАННЯ – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, на вибір адміністративно-територіальної одиниці, на території якої вони хочуть проживати чи перебувати⁹¹.

ВІРТУАЛЬНЕ РОБОЧЕ МІСЦЕ (від лат. *virtualis* – можливий, англ. *virtual* – віртуальний, той, що проявляє властивості певної речі (явища), але нею формально не є) – це можливість здійснювати свою трудову діяльність без прив'язки робочого місця до фізичного місця розташування із використанням сучасного обладнання та телекомунікаційних мереж передачі даних. Це робоче місце, котре не прив'язане до конкретного фізичного об'єкта (приміщення), де воно розташоване. Такі робочі місця технологічно поєднані мережею (Інтернет). Вони дають змогу працювати та взаємодіяти з іншими працівниками незалежно від місця перебування. Віртуальне робоче місце зменшує затрати на організацію робочого місця та його обслуговування, дає можливість використання сучасних технологій та мереж передачі даних⁹².

ВНУТРІШНЬОЕТНІЧНА КОНСОЛІДАЦІЯ (від латин. *consolidatio* – злиття, об'єднання) – процес внутрішнього згуртування етнічної спільноти, у ході якого згладжуються відмінності окремих її частин (субетнічні й етнографічні групи)⁹³.

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ СІМ'Ї – 1) процес, при якому члени сім'ї, вже розлучені внаслідок примусової або добровільної міграції, возз'єднуються за межами країни свого походження⁹⁴;

2) в'їзд та тимчасове або постійне проживання в Україні членів сім'ї іноземця або особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та можуть підтвердити відповідними документами наявність достатнього фінансового забезпечення для утримання членів сім'ї в Україні, з метою

⁹⁰ Правила оформлення візових документів для в'їзду в Україну від 20.02.99. №227./ Постанова Кабінету Міністрів України Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF>

⁹¹ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні // Закон України № 1382-IV, від 16.04.2017 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1382-15>

⁹² *Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis*; BMA, BMWI, BMBF; Bonn, Februar 2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: *Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis*

⁹³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 267.

⁹⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 52.

спільного проживання сім'ї незалежно від того, коли виникли сімейні відносини – до чи після прибуття іноземця або особи без громадянства до України. Більшість країн світу передбачає право іноземців (резидентів або нерезидентів) на возз'єднання своєї сім'ї. Головні відмінності полягають у визначенні: критеріїв, яким повинна відповідати особа, яка подає документи на отримання дозволу на проживання на підставі возз'єднання сім'ї (*аплікант*); переліку осіб, які можуть претендувати на возз'єднання з аплікантом; необхідних умов для возз'єднання. Низка країн вимагає володіння мовою⁹⁵.

ВСЕСВІТНІЙ ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ – сукупність переписів населення окремих держав і територій світу, що проводяться приблизно в один і той самий час та за єдиним принципом⁹⁶.

⁹⁵ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. – Ст. 1; Що таке возз'єднання сім'ї? Як його оформити? [Електронний ресурс] // Business Visit Travel Solutions. – Режим доступу: <https://businessvisit.com.ua/uk/vizi/pitannya-vidpovidi-vizi/vozzyednannya-simy/>

⁹⁶ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 73-74.

«ГАРЯЧІ» РОБОЧІ МІСЦЯ (*Hot desk environment*) - тип віртуальної діяльності, при якій працівникам не надаються індивідуальні робочі місця, а кожен день для них закріплюється доступне робоче місце із доступом до Інтернету, електронної пошти та необхідних файлів в локальній мережі. Передбачається, що працівники проводять більше часу в офісі клієнтів, а не в офісі роботодавця⁹⁷.

ГАСТРАБАЙТЕР (від нім. *Gastarbeiter: Gast+Arbeiter* – гість+робітник) – особа іноетнічного походження, яка прибуває у чужу країну (спільноту) з метою працевлаштування й отримання матеріальних ресурсів для налагодження своєї життєдіяльності⁹⁸.

ГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЇ І РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ – міграція населення призводить до міграції генів людини. Міграція генів в популяцію, змінюючи генофонд, формуючи нові генотипи, змінюючи встановлені в поколіннях співвідношення пристосованих генотипів, посилюючи диференційовану плодовитість і виживання, виступає як фактор, що впливає на перебіг генетичного процесу в популяції. Розрізняють інтенсивність і генетичну ефективність міграції. При однаковій інтенсивності генетична інтенсивність міграції більша тоді, коли більша генетична своєрідність популяцій, що обмінюються генами, а генетична своєрідність більша, коли більша розмірність простору, в якому відбувається міграція. Соціальна природа людини сприяє збільшенню кількості розмірностей міграційного простору понад двох-трьох, властивих популяціям інших організмів, проте вона ж створює умови і стимули до подолання цього простору, що розділяє популяції⁹⁹.

ГЕНОГЕОГРАФІЯ (від грецьк. *yenisi* – народжувати та *yeographia* – землеописання, від *iya* – Земля, *grafio* – писати, описувати) – наука, що досліджує поширення характерних гаплогруп (генетичних комбінацій генів на одній хромосомі) ДНК та інших характерних ознак (маркерів) живих організмів й людини у різних географічних районах Землі. Останнім часом – нова наукова галузь, яка перебуває на межі проблем генетики, географії, еволюції та історії, й вивчає, зокрема, етнос як джерело генетичного різноманіття, а міграції та змішання етносів як найбільш могутні фактори змін розподілу частот генів. Прикладне значення геногеографії полягає у встановленні генофондів. Вперше

⁹⁷ *Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis; BMA, BMWI, BMBF; Bonn, Februar 2001* [Електронний ресурс] – Режим доступу: *Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis*

⁹⁸ *Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 62.*

⁹⁹ *Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 86-87.*

термін «геногеографія» у науку ввів радянський генетик О.С. Серебровський у 1928 році¹⁰⁰.

ГЕНОЦИД (від грецьк. *genos* – рід, плем'я і лат. *caedo* – вбиваю) - 1) один з видів міжнародного злочину; полягає у фізичному знищенні цілих груп населення за расовими, національними, етнічними чи релігійними ознаками. У національно-культурній сфері до геноциду належить знищення мови, релігії чи культури будь-якої національної, расової чи релігійної групи¹⁰¹;

2) будь-яке з наступних діянь, скоєних з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу, як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних чи ментальних ушкоджень членам такої групи; навмисне сприяння створенню в групі таких життєвих умов, які розраховані на її фізичне руйнування цілком або частково; заходи, розраховані на запобігання дітородіння в середовищі такої групи; насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу¹⁰².

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ – наука, що вивчає географічні (територіальні) особливості формування й розвитку населення і поселень в різних соціальних, економічних і природних умовах. Географія населення входить у систему географічних наук як частина соціально-економічної географії і одночасно демографії¹⁰³.

ГЕТТО (від італ. *geto nuove* – нова ливарня у Венеції, де пізніше примусово поселяли євреїв) – 1) спонтанне або примусове компактне поселення закритого типу¹⁰⁴;

2) особливі квартали середньовічних міст, які виділялися для поселення євреїв. На першому етапі тут оселялися переважно багаті євреї. Гетто були властиві для корпоративного укладу того часу. Найвідоміші гетто були тоді у Венеції, Празі, Римі, Франкфурті-на-Майні. Такого типу гетто існували до першої половини XIX ст. У нинішніх умовах (у багатьох поліетнічних країнах) гетто – це місце поселення дискримінованих національних меншин (зазвичай зустрічаються у США, країнах Західної Європи)¹⁰⁵.

ГЕТТО ЕТНІЗОВАНЕ – термін, який вживається в етнічних дослідженнях і означає місце проживання представників однієї й тієї ж етнічності з штучно

¹⁰⁰ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 63.

¹⁰¹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 87.

¹⁰² Римський статут міжнародного кримінального суду; Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і карання за нього 1948 року.

¹⁰³ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 87.

¹⁰⁴ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 302.

¹⁰⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 65.

створеними (в силу етнічної антипатії, расової ненависті, дискримінації за етнічними, расовим, культурними ознаками) обмеженими можливостями взаємодії з представниками іншої етнічної спільноти. Етнічні гетто формуються трьома шляхами: добровільний вибір етнічної меншиною, передусім іммігрантами, місця поселення, дещо відокремленого від розміщення основної частини населення; примусове (силове) виселення меншин у спеціальні райони; свідоме прагнення, зазвичай заможних білих громадян, облаштуватися окремо від інших етнічних спільнот. Відомими гетто з часів Другої світової війни були Шанхайське гетто, де утримувалися єврейські біженці із нацистської Німеччини, Австрії, Чехословаччини, Угорщини, Польщі та Литви; Варшавське гетто, Трезинське гетто, гетто Нью-Йорку, Сан-Франциско, Чикаго, де мешкають «кольорові» меншини – афроамериканці, пуерториканці, вихідці із країн Латинської Америки. Однак вони скоріше представляють сегреговані поселення, аніж гетто у їхньому класичному розумінні¹⁰⁶.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ (від лат. *globus* – куля) – 1) процес зближення різних країн і перетворення їх на єдиний системний організм, що діє за законами, які забезпечують взаємодію, взаємозалежність та взаємодоповнюваність в галузях економіки, політики, ідеології, технології, культури тощо¹⁰⁷;

2) процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації; процес стирання кордонів і відмінностей між країнами у всьому світі, що відбувається в економічній, політичній та культурній площині. Основною рисою глобалізації є свободи переміщення (товарів, послуг, людей, капіталу та, на сучасному етапі, знань). Основним наслідком цього є світовий поділ праці, міграція в масштабах всієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. У наукових колах обговорюється п'ять головних дискурсів глобалізації: *економічний* (у центрі уваги всесвітнє змагання між державами, фірмами і працівниками; вплив на світову економіку глобального обміну і мобільності робочої сили); *соціокритичний* (який звинувачує глобалізацію у негативному впливі на окремі країни); дискурс, що трактує здатність держави контролювати вплив глобальної економіки на свою країну; *культурний* (розглядає міжнародний культурний обмін, вплив глобальної культури на національні символічні форми, культурні практики і життєві сили); п'ятий дискурс вивчає людство і глобальне суспільство як частину планетарної екосистеми¹⁰⁸;

3) економічні та неекономічні процеси, що виходять за територіальні межі

¹⁰⁶ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 66

¹⁰⁷ Там само, С. 302.

¹⁰⁸ Вікіпедія - <http://en.wikipedia.org/>; Терборн Г. Глобализация: измерения, исторические волны, региональные эффекты, нормативное регулирование // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер.11, Социология: РЖ / РАН. ИНИОН, Центр социал. Науч.-информ. исслед. Отд. Социологии и социал. Психологи. – М., 2002. – 2002, №4. – С. 11-16.

держав. Вона характеризується зростаючим взаємозв'язком та взаємозалежністю, які переважно обумовлені розширенням економічного, культурного і політичного співробітництва. У широкому сенсі глобалізація передбачає всі форми суспільних змін, що носять транснаціональний характер. Включає такі поняття, як інтеграція, багатосторонність, відкритість, універсальність, географічна компактність¹⁰⁹;

4) рух до об'єднання та уніфікації, що зачіпає усі сфери життєдіяльності людства. Глобалізація є загальносвітовим соціальним процесом, що включає потоки ідей, капіталів, товарів, науково-технічних досягнень, політичних норм і стандартів, законодавства, котрі зумовлюють розвиток світу як цілісної економічної, міжнародно-правової, політичної, соціокультурної системи¹¹⁰.

ГОМОГЕНІЗАЦІЯ (від грецьк. *homógenes* – однорідний) – загальносвітовий процес ліквідації неоднорідності світового суспільства¹¹¹.

ГОМОГЕНІЗАЦІЯ ЕТНІЧНА – процес формування етнічно однорідних сімей, колективів, спільнот; вибудовування моделей життєдіяльності, які фактично базуються на одній етнічній основі. Такий процес має місце у етнічно однорідних країнах, до яких сьогодні умовно можна віднести лише кілька (наприклад, Південну Корею, КНДР), або ж в етнічних спільнотах в умовах етнокультурного ренесансу¹¹².

«ГОТЕЛЬНА СИСТЕМА» (*hoteling*) – система організації праці, в котрій працівник, що бажає попрацювати в офісі, заздалегідь замовляє собі місце в офісі на певний (зазвичай не тривалий) проміжок часу. Використовується, коли працівники суміщають роботу вдома (наприклад, по Інтернету) з роботою в офісі¹¹³.

ГРІН-КАРД – ідентифікаційна картка, що видається Урядом США іноземцям, які отримують статус постійно проживаючого резидента в Сполучених Штатах¹¹⁴.

ГРОМАДЯНИН – людина, яка або за народженням, або після натуралізації є членом політичної спільноти, лояльний співтовариству і має право користуватися всіма громадянськими і політичними правами і захистом; член

¹⁰⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 8.

¹¹⁰ Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / Наук. ред. Руденко Л. Г. – К.: 2011. – 240 с. – С. 43.

¹¹¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

¹¹² Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 266.

¹¹³ *Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis*; BMA, BMWI, BMBF; Bonn, Februar 2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: *Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis*

¹¹⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 57.

держави, що має право на всі його привілеї. Людина, що користується громадянством якоїсь країни¹¹⁵.

ГРОМАДЯНИН ІНОЗЕМНИЙ – науково-прикладне поняття, що застосовується у міжнародному праві та світовій практиці для визначення тієї категорії осіб, які, перебуваючи в країні, мають громадянство іншої держави і можуть довести це. Для того, щоб потрапити під категорію іноземного громадянина, потрібно мати громадянство певної держави та знаходитися або перебувати на території тієї держави, громадянином якої він не є, а також мати докази (свідчення) належності до певного громадянства. Даний термін може застосовуватись до всіх осіб, що за своїм походженням або національністю належать до держави, в якій вони не є громадянами або корінними жителями. Особи, що мають подвійне громадянство, можуть не розглядатися у державах перебування, в яких вони раніше набули громадянство, яка іноземні громадяни¹¹⁶.

ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України¹¹⁷.

ГРОМАДЯНСТВО – 1) політична і правова приналежність особи до конкретної держави, що визначає взаємовідносини між ними¹¹⁸;
2) постійний політико-правовий зв'язок особи і держави, який виражається в їхніх взаємних правах та обов'язках. У відповідності з законом кожна людина має право на громадянство: ніхто не може бути безпідставно позбавленим громадянства чи права його змінити. Держава відповідальна перед громадянином, а громадянин відповідальний перед державою¹¹⁹;
3) правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи¹²⁰;
4) правовий зв'язок між людиною і державою, набутий за народженням або в наслідок натуралізації шляхом декларування, вибору, шлюбу або іншим способом відповідно до національного законодавства¹²¹.

¹¹⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 24.

¹¹⁶ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 121.

¹¹⁷ Про громадянство України // Закон України № 2235-III від 18.01.2001 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

¹¹⁸ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 100.

¹¹⁹ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 155.

¹²⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 24.

¹²¹ Регламент ЄС № 862/2007/ЄС з міграційної статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1694/>

ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ – правовий зв’язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов’язках¹²².

ГРУПА ВРАЗЛИВА – будь-яка група або частина суспільства з вищим порівняно з іншими групами або іншою частиною суспільства ризиком піддатися заходам дискримінаційного характеру, насильству, стати жертвами природних, техногенних катастроф чи економічних криз (наприклад, жінки, діти, літні люди). Уразливі групи також найчастіше піддаються ризику в періоди конфліктів чи криз¹²³.

ГРУПА СОЦІАЛЬНА – будь-яка відносно стійка сукупність людей, що знаходяться у взаємодії та поєднані загальними інтересами і цілями. У кожній соціальній групі втілюються деякі специфічні взаємозв’язки індивідів між собою та суспільством загалом в рамках певного історичного контексту. Зовнішні відмінні ознаки соціальних груп: 1) статика існування виявляється у безперервній динаміці групових процесів у латентній або явній формі; 2) соціальна група характеризується певним набором соціальних норм, інституалізацією цінностей, що репродукуються груповим контекстом; 3) соціальна група має свою рольову структуру з достатньо окресленим функціональним навантаженням. Існує значна кількість критеріїв, що характеризують специфічний спосіб дії кожної соціальної групи. Їх поділяють за критеріями: числом індивідів, які входять до їхнього складу (великі, середні, малі групи); індивідуальними ознаками цих індивідів; характером внутрішньої структури; статусом у суспільстві; рівнем згуртованості; ступенем взаємодії членів групи; культурологічними ознаками тощо. На основі критеріїв повинні здійснюватись конкретні дослідження суб’єктів міграційної активності в їхньому просторовому або часовому вимірі¹²⁴.

¹²² Про громадянство України // Закон України № 2235-III від 18.01.2001 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

¹²³ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 56.

¹²⁴ Социология. Энциклопедия. – Минск: Книжный дом, 943 с.

ДЕГРАДАЦІЯ ЛЮДИНИ – процес руйнування людини як соціобіологічної істоти, в т.ч. як працівника і власника, що загрожує генетичному фонду нації¹²⁵.

ДЕЕТНІЗАЦІЯ – процес втрати етнічної традиції, що приводить до зникнення етносу як спільноти; при цьому окремі його представники можуть переходити у інший етнос, сприймаючи його етнічну традицію. Цей термін використовується у пасіонарній теорії етногенезу. Процес деетнізації, зазвичай, починається з втрати мови, згодом втрачається етнічна самосвідомість й завершується цей процес втратою етнічної ідентифікації. Деетнізація може здійснюватися як добровільно, так і примусово. У першому випадку вона є частковою, бо у цій ситуації етноси, інтегруючись у нове етнічне довкілля, втрачають лише певні ознаки своєї етнічності; у другому випадку вони змушені під асиміляційним тиском відмовлятися від своїх етнічних маркерів. Термін «деетнізація» у науковий обіг ввів американський етнолог й етносоціолог Ф. Ріггс (1985 р.)¹²⁶.

ДЕЗУРБАНІЗАЦІЯ (від франц. *des* – частина слова, що означає заперечення, і урбанізація) – процес, що проявляється в деконцентрації населення і розселення його за міста. Протилежний процес – урбанізація¹²⁷.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ВІДМОВУ ВІД ІНОЗЕМНОГО ГРОМАДЯНСТВА – документ, в якому особа засвідчує свою відмову від громадянства іншої держави і зобов'язується не користуватися правами цієї держави і не виконувати обов'язків, пов'язаних з належністю до її громадянства¹²⁸.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ВІДСУТНІСТЬ ІНОЗЕМНОГО ГРОМАДЯНСТВА – документ, в якому особа повідомляє про відсутність у неї іноземного громадянства з обґрунтуванням причин такої відсутності¹²⁹.

ДЕКУЛЬТУРАЦІЯ – процес втрати (добровільної чи вимушеної) рис культури своєї етнічної спільноти¹³⁰.

ДЕМОГРАФІЯ (від грецьк. *demos* – народ, *graphō* – пишу) – 1) наука, що

¹²⁵ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.145.

¹²⁶ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 265.

¹²⁷ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 108.

¹²⁸ Про громадянство України // Закон України № 2235-III від 18.01.2001 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

¹²⁹ Там само.

¹³⁰ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С.24.

вивчає склад, чисельність, відтворення, розподіл населення на території земної кулі, регіону, країни¹³¹;

2) наука про закономірності відтворення населення в загально історичних умовах цього процесу. Дане поняття з'явилося у 1855 році в назві книги французького вченого А. Гійяра «Елементи статистики людини, чи Порівняльна демографія». Як самостійна суспільна наука демографія вивчає закономірності та соціальні причини народжуваності, смертності, шлюбності і розлучень, відтворення населення загалом; вона досліджує зміни статевовікової, шлюбної і сімейної структур населення, взаємозв'язок демографічних процесів і структур, закономірності зміни чисельності населення і сімей як результату взаємодії цих явищ. Демографія розробляє методи опису, аналізу і прогнозу демографічних процесів і структур¹³²;

3) наука, яка вивчає динаміку чисельності населення, його статевовікову структуру, міграцію, національний склад, відтворення на основі біологічних, економічних, соціальних, географічних чинників і умов¹³³.

ДЕМОГРАФІЯ ЕТНІЧНА – наукова дисципліна, яка сформувалася на стику етнографії та демографії. Вона вивчає народи, інші етнічні спільноти, особливості їхнього відтворення та динаміку чисельності. У своїх дослідженнях етнічна демографія спирається на етнічну статистику, матеріали переписів населення, результати спеціальних етнографічних обстежень, на дані про переміщення представників етнічних спільнот (як у межах етнічної території, так і за її межами; як у рамках розміщення спільноти в одному етнополітичному організмі, так і поза ним)¹³⁴.

ДЕМОГРАФІЧНА ІСТОРІЯ – складова частина процесу історичного розвитку людства, що відображає зміни динаміки кількості і відтворення населення під впливом соціально-історичних умов. Є об'єктом вивчення історичної демографії¹³⁵.

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА – 1) глибоке порушення відтворення населення, що загрожує існуванню самого населення¹³⁶;

2) різке зниження народжуваності населення за значного переважання рівня смертності внаслідок погіршення репродуктивного здоров'я населення

¹³¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

¹³² Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 118-122.

¹³³ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С. 147.

¹³⁴ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 103.

¹³⁵ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 109.

¹³⁶ Там само, С. 212.

дітородного віку, поширення соціальних хвороб, міграції та інші чинники¹³⁷.

ДЕМОГРАФІЧНЕ ОМОЛОДЖЕННЯ – збільшення частки дітей чи молоді в загальній кількості населення. Демографічне омолодження спричиняють зростання народжуваності і зменшення смертності новонароджених та дітей. Має, як правило, тимчасовий характер і в подальшому змінюється загальною закономірністю зміни вікової структури – демографічним старінням¹³⁸.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ – вивчення процесу зміни поколінь людей і його факторів. За об'єктом дослідження виділяють аналіз народжуваності, смертності, шлюбів і розлучень, відтворення і зростання населення загалом, а також життєвого циклу сім'ї; за ступенем охоплення – вивчення кількісних співвідношень між демографічними процесами, структурами і зростанням населення в часі¹³⁹. У залежності від підходів до зміни населення в часі розділяють поздовжний аналіз (вивчення частоти демографічних змін в різні періоди) і поперечний аналіз (вивчення даної частоти демографічних змін в один і той самий календарний період)¹⁴⁰.

ДЕМОСКОПІЯ (від грецьк. *demos* – народ і *skopeo* – дивлюсь, спостерігаю) – отримання інформації про населення за допомогою його перепису, досліджень та інших способів статистичних спостережень¹⁴¹.

ДЕПОПУЛЯЦІЯ – зменшення абсолютної чисельності населення країни або територіальне чи звужене його відтворення, при якому чисельність майбутніх поколінь менша попередніх¹⁴².

ДЕПОРТАЦІЯ (від лат. *deportatio* – засилаю, висилаю) – 1) примусове виселення людей з місця постійного проживання. Розрізняють політичну, економічну, релігійну, етнічну та інші види депортації. Прикладом депортації на політичній основі була, наприклад, висилка з СРСР у 20-х роках сотень представників інтелектуальної еліти, що не прийняли гасел революції, тоді як на економічній основі – насильницьке виселення на Крайню Північ та в Сибір у 20-30-х роках кількох мільйонів т.зв. «куркулів», а на релігійній – висилка після Другої світової війни з новоприєднаних територій членів секти Свідків Єгови, які, до речі, розпочали активну пропаганду їхнього віровчення серед

¹³⁷ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.404.

¹³⁸ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 117.

¹³⁹ Там само, С. 17.

¹⁴⁰ Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студ. гуманітарних і суспільних фак. вузів. - К.: АртЕк, 1995. - 256 с.

¹⁴¹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 122.

¹⁴² Там само, С. 123.

тамтешнього російського населення¹⁴³;

2) вигнання, вислання. У правовій сфері – особливий вид заслання. У широкому розумінні депортацією називають примусове виселення з місця постійного проживання особи, яка визнана соціально небезпечною. Депортація може застосовуватися як до окремих осіб, так і до представників певної соціальної групи. Вперше депортацію було застосовано у XVIII ст. у Франції по відношенню до політичне неблагонадійних осіб. В СРСР депортація була наслідком політичних рішень. В 1940-х роках, на підставі сфальсифікованих звинувачень, з місць свого історичного або постійного мешкання були переселені етнічні німці, турки-месхетинці, народи Чечні, Інгушетії тощо. На території сучасної України найбільш масовою депортаційною акцією було переселення у травні 1944 р. близько 200 000 кримських татар у Середню Азію¹⁴⁴.

ДЕПОРТАЦІЯ ЕТНІЧНА – елемент соціально-демографічної політики, здійснюваний тоталітарними режимами по відношенню до окремих етнічних спільнот з метою повного (або часткового) усунення їх від активної участі в політичній, соціально-економічній, духовно-культурній сферах суспільного життя. Як правило, здійснюється шляхом виселення цих спільнот у віддалені регіони певної країни. Етнічні депортації широко практикувалися з давніх часів. До найбільш відомих прикладів можна віднести такі: 1) виселення асирійськими правлячими колами в XII ст. до н.е. майже всього населення Ізраїльського царства, що призвело до зникнення 10 з 12 т. зв. «колін» стародавніх євреїв; 2) насильницьке виселення у 30-х рр. XIX ст. індіанського населення зі східної частини США на «індіанську територію» на захід від ріки Міссісіпі (нині – штат Оклахома); 3) виселення сотень тисяч кавказьких горців («черкеси») у II пол. XIX ст. з Російської імперії в Туреччину; 4) переселення сталінським режимом, починаючи з середини 30-х рр. XX ст., низки етнічних спільнот у віддалені райони. Особливого розмаху такі переселення набули в кінці 30-х рр. та в часи Другої світової війни. Всього з місць постійного проживання були повністю виселені німці, калмики, чеченці, інгуші, карачаївці, балкарці, кримські татари, турки-месхетинці, а також корейці, частково – фіни-інгерманландці, курди, перси, окремі групи поляків, греків, болгар і навіть вірмен тощо. Після розвінчання культу особи Сталіна більшість з названих етнічних спільнот отримали можливість повернення в місця попереднього розселення; 5) масове виселення з визволених територій після завершення Другої світової війни громадян країн-агресорів. Всього з території Польщі, Чехословаччини, Східної Пруссії (нині – Калінінградська область Російської Федерації), інших країн Східної Європи на історичну батьківщину (колишні ФРН, НДР, Західний Берлін, частково - Австрія) було переселено понад 10 млн осіб німецької національності. Одночасно з Кореї, Північно-Східного Китаю

¹⁴³ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 46-47. Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. Міжнародна міграція. Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 279.

¹⁴⁴ Кирило Кейданський. Етнічний довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/glossary/r.html>.

(Маньчжурія), Мікронезії, Південного Сахаліну, Курильських островів та інших територій в Японію було депортовано 6,3 млн осіб японського походження. З невідомих причин в цю країну були виселені також майже усі корінні мешканці Південного Сахаліну – айни (всього - понад 1 тис. осіб), хоча вони в Японії тривалий час вважались людьми другого сорту. У наш час етнічна депортація як елемент державної політики застосовується доволі рідко. Натомість міграційна активність охоплює певну частину етнічних менших окремих країн, що перебувають у нерівноправному положенні порівняно з основним населенням. Цим чинником, а також різного роду соціальними катаклізмами пояснюється зростання чисельності біженців у планетарному вимірі. Якщо у 80-х рр. ХХ ст. їх нараховувалось 9,6 млн осіб, то на кінець століття ця кількість зросла майже втричі. Розпад СРСР сприяв вимушеній міграції приблизно 6 млн осіб різноманітного етнічного походження¹⁴⁵.

ДЕПРИВАЦІЯ (від лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) – психічний стан, який виникає унаслідок сенсорної недостатці, позбавлення чогось необхідного, того, що викликає позитивні хвилювання, було насущною потребою. Термін використовується переважно для позначення браку спілкування дитини з матір'ю у перші роки життя, невдоволеність її потребою у контакті, любові, увазі, ласці, зовнішньої стимуляції, що призводить до затримки фізичного, інтелектуального і особистісного розвитку. Крім цього, термін депривація охоплює найрізноманітніші відчуття психічного дискомфорту, втрат, невдоволення, які зазнає індивід або група людей по відношенню до свого теперішнього стану, прагнення змінити становище так, щоб задовольнити свої насущні потреби. Вплив негативних життєвих ситуацій при депривації буває достатньо тривалим, що провокує широкий діапазон змін особистості від легких відхилень до глибоких уражень розвитку інтелекту і характеру¹⁴⁶.

ДЕПРИВАЦІЯ ЕТНІЧНА (від латин. *deprivato* – втрата; *ethnos* – народ) – процес, метою якого є підкорення однією етнічною спільнотою іншої. Зазвичай, у такому разі не дотримуються й не забезпечуються права на розвиток підкореної спільноти, що у кінцевому результаті веде до розчинення (асиміляції) останньої у новому етнічному доквіллі¹⁴⁷.

ДЕПРИВАЦІЯ У ДІТЕЙ – психічний стан дитини, якій довелося зазнати подвійної «зради» батьків, найтиповішими варіантами якої є від'їзд матері та алкоголізм й апатія батька, або ж створення обома батьками нових сімей¹⁴⁸.

¹⁴⁵ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 46-47. Пуригіна О.Г., Сардак С.Е. Міжнародна міграція. Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – С. 279.

¹⁴⁶ Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001, – С. 320.

¹⁴⁷ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 76-77.

¹⁴⁸ Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: навч.-метод. посібник / за ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної, І.І. Цушка. – К.: ФОП «Купріянова», 2007. – 240 с.

ДЕРЖАВА ПЕРЕБУВАННЯ – держава, на території якої трудовий мігрант здійснював, здійснює або має намір здійснювати оплачувану діяльність, не заборонену законодавством цієї держави¹⁴⁹.

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА СЛУЖБА УКРАЇНИ – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів¹⁵⁰.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ – сукупність методів цілеспрямованого впливу на міграційний рух працездатного населення з метою його пристосування до потреб національної економіки і насамперед для розширеного відтворення значного капіталу, яке залежить від особливостей історичного розвитку країни, економічної кон'юнктури, умов відтворення¹⁵¹.

ДЕСЕГРЕГАЦІЯ (англ. *desegregation*) – започаткований у США рух проти дискримінації темношкірих американців. Після Громадянської війни в США у південних штатах було прийнято низку законів про *сегрегацію*, підкріплених у 1896 р. рішенням Верховного суду, котрий визнав конституційним закон штату Луїзіана щодо існування розмежованих, хоч і однакових, приміщень для білих і темношкірих людей у потягах. Після Другої світової війни, під час якої понад мільйон темношкірих американців були призвані на військову службу, переміни стали неминучими, і в 1948 р. президент Трумен видав розпорядження припинити сегрегацію у збройних силах. Однак лише рух на захист громадянських прав 1950-60-х рр. привів до реальних соціальних реформ. Вінцем на цьому шляху стало в 1954 р. рішення Верховного суду, скероване проти сегрегації в державних школах. Виступ Мартіна Лютера Кінга, «рейси свободи» та інші форми протесту привели до припинення сегрегації і прийняття законів про громадянські (1964 р.) та виборчі (1965 р.) права. Чорні гетто у великих містах США продовжували існувати, проте суто правові перешкоди на шляху до рівності рас були в основному ліквідовані. Сьогодні десегрегація характеризує рух проти примусового відділення чи ізоляції (сегрегації) будь-якої групи населення за статевою, віковою, расовою, етнічною, кастовою та іншою ознакою¹⁵².

¹⁴⁹ Про зовнішню трудову міграцію // Закон України № 761-VIII від 05.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii>

¹⁵⁰ Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України № 360 від 20.08.2014 р. : Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>

¹⁵¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

¹⁵² Джадж Г. Всемирная история. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия / Гарри Джадж. – М.: Весь мир, ИД «Инфра-М», Oxford University Press, 2003.

ДЖЕРЕЛА ДАНИХ ПРО МІЖНАРОДНУ МІГРАЦІЮ – джерела отримання інформації про міжнародні міграційні процеси: поточний облік, прикордонна статистика, адміністративні джерела, реєстри населення, переписи й вибіркові обстеження¹⁵³.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – 1) відсутність рівного ставлення до всіх людей у разі, коли не можна знайти обґрунтовані відмінності між тими, хто користується перевагою і тими, хто не користується. Дискримінація забороняється щодо «раси, статі, мови чи релігії»¹⁵⁴;

2) один із проявів ксенофобії, під яким розуміють позбавлення окремих осіб, груп або цілих співтовариств рівних соціальних, політичних або економічних прав; переслідування через етнічне походження, національність, світогляд або інші соціальні чинники. Акти дискримінації можуть відбуватися відкрито або таємно, вони можуть отримати загальне поширення, виконуватися відкрито або анонімно, це можуть бути поодинокі випадки або систематичні. Дискримінація має дві основні форми: *дискримінація de jure* (правова) – закріплена у нормативно-правових та законодавчих актах, та *дискримінація de facto*, яка укоренилася у звичаях та соціальних традиціях. За критерієм об'єктивності дискримінацію поділяють на пряму і непряму (опосередковану)¹⁵⁵.

ДИСКРИМІНАЦІЯ НА РИНКУ ПРАЦІ – 1) ситуація, при якій підприємці не бажають брати на роботу представників будь-якої групи (національної, расової, релігійної чи іншої) на умовах оплати праці, еквівалентних рівню оплати більш бажаних груп¹⁵⁶;

2) небажання підприємця приймати на роботу представників певної групи (національної, расової та ін.) або зниження її заробітної плати порівняно з недискримінованими групами¹⁵⁷.

ДИСКРИМІНАЦІЯ НЕПРЯМА – дискримінація, яка має місце тоді, коли вимога, критерій або практика, не можуть бути виконані особами, котрих об'єднують за ознаками, наприклад, «раса», колір шкіри, мова, релігія, громадянство або країна, походження чи етнічне походження або створюються для цих осіб незручні обставини, за винятком ситуації, коли ця вимога має об'єктивне і розумне виправдання. Останнє має місце, якщо вона переслідує законну мету та якщо дотримано розумного відношення пропорційності між вжитими засобами та переслідуваною метою (відповідно до Загальної

¹⁵³ Джадж Г. Всемирная история. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия / Гарри Джадж. – М.: Весь мир, ИД «Инфра-М», Oxford University Press, 2003. – С. 303.

¹⁵⁴ Статут ООН, 1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf, ст. 1(3)

¹⁵⁵ Щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв // Рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 18.06.2013 р. № 32. – Розд. 1, п. 1.1 (методичні рекомендації).

¹⁵⁶ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 190.

¹⁵⁷ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.164.

стратегічної рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 7). Тобто опосередкована дискримінація не спрямована проти певної групи, принаймні відверто, але має чи може мати дискримінаційний ефект щодо неї¹⁵⁸.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ПРЯМА – будь-яке розрізнення, засноване на таких ознаках, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження, що не має об'єктивного і розумного пояснення або виправдання. Різне ставлення не має об'єктивного і раціонального виправдання, якщо воно не переслідує законного права чи якщо немає розумного відношення пропорційності між вжитими засобами та переслідуваною метою (відповідно до ЄКРН № 7). Пряма дискримінація, зокрема, може виражатися у вигляді текстів законів, правил, інструкцій¹⁵⁹.

ДИСТАНТНА СІМ'Я – сім'я, члени якої з різних причин перебувають на відстані і яка не може виконувати всіх своїх функцій. До цієї категорії відносяться, в першу чергу, сім'ї трудових мігрантів, у яких один із батьків або ж обоє стали заробітчанами. Важкими наслідками існування дистантних сімей є поширення явищ соціального сирітства та депривації у дітей¹⁶⁰.

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА (Telecommuting) - тип віртуальної діяльності, при якій використовуються комунікаційні технології передачі даних (у т.ч. Інтернет) для забезпечення можливості здати бізнес-процеси поза територією офісу¹⁶¹.

ДИТИНА - будь-яка особа, що не досягла віку 18 років, якщо за законодавством, яке застосовується до дітей, повноліття не настає раніше¹⁶².

ДИТИНА-БІЖЕНЕЦЬ – дитина-іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), якій у порядку та на підставах, визначених Законом України «Про біженців», надано статус біженця¹⁶³.

ДИТИНА, РОЗЛУЧЕНА З СІМ'ЄЮ – особа віком до вісімнадцяти років, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри, або опікуна чи піклувальника,

¹⁵⁸ Щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв // Рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 18.06.2013 р. № 32. – Розд. 1, п. 1.1 (методичні рекомендації).

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: навч.-метод. посібник / за ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної, І.І. Цушка. – К.: ФОП «Купріянова», 2007. – 240 с.

¹⁶¹ Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis; BMA, BMWI, BMBF; Bonn, Februar 2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis

¹⁶² Конвенція ООН з прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf, Ст.1.

¹⁶³ Про охорону дитинства // Закон України від 26.04.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>

призначених відповідно до законодавства країни походження біженців, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження біженця взяли на себе відповідальність за виховання дитини¹⁶⁴.

ДІАСПОРА (від грецьк. «*diaspora*» – розсіяння, перебування певної частини народу поза межами країни свого походження) – 1) це усталена сукупність людей одного й того ж етнічного походження, які проживають в іноетнічному докільлі за межами своєї історичної батьківщини, або за межами ареалу розселення свого народу й утворили соціальні, культурні (й, не виключено, політичні) інститути (організації) для збереження, відтворення, функціонування та розвитку своєї спільноти як компонента етнонаціональної структури суспільства проживання. Діаспори формувалися, переважно, унаслідок міграційних процесів, які стали характерною особливістю суспільного розвитку різних країн, починаючи з XI ст. Особливо інтенсивними міграціями відзначаються XIX, XX, XXI ст. Характерними *ознаками* сучасних діаспор є:

- ✓ переважне компактне поселення у країні входу, особливо, на початкових етапах її формування;
- ✓ налагодження стійких внутрішніх зв'язків (вибудовування й наповнення інституційної структури своєї спільноти, зазвичай моноетнічної, зокрема, наявність етнічних організацій, передусім, соціального, етнокультурного, а подеколи й політичного, спрямування; шкіл з етнічними мовами навчання; конструювання релігійних громад; засобів масової інформації та комунікації етнічними мовами (газети, часописи, інші періодичні видання, радіо- та телеканали чи програми, а останнім часом комп'ютерні технології));
- ✓ видання літератури мовою етнічної батьківщини;
- ✓ заснування й розвиток етнічного бізнесу, зазвичай малого;
- ✓ підтримання безпосередніх (на індивідуальному рівні через рідних, знайомих, земляків) і опосередкованих (через ЗМІ, літературу тощо) контактів, зв'язків з країнами походження.

3-поміж характерних маркерів процесів, які відбуваються нині у середовищі діаспорних спільнот, а також у процесах, у яких вони задіяні, й великою мірою впливають на перспективу їхнього існування в іноетнічному докільлі, – налагодження взаємодії з суспільством проживання за специфічних умов прагнення, з одного боку, до інтеграції у соціальні, політичні, громадські, культурницькі структури суспільства проживання, а з другого, потяг до збереження, підтримки та розвитку етнічної спадщини (елементів культури, звичаїв, традицій). У першому випадку визначальним моментом є бажання прискорити свою соціальну мобільність, намагання здобути престижні ніші у новому суспільстві. Це, безумовно, вимагає до певної втрати етнічної спадщини

¹⁶⁴ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

й прискореної асиміляції, що особливо відчутно у сфері культури (акультурація). У другому випадку має місце постійний пошук можливостей затримати цю спадщину, якщо не у її візуальних виявах (етнічні фестивалі, мистецькі виставки, аматорські художні колективи тощо), то, принаймні, у віртуальних формах (історична пам'ять, етнічний менталітет)¹⁶⁵;

2) фізичні особи та члени або мережі, об'єднання та громади, які залишили свою країну походження, але зберігають зв'язок зі своєю батьківщиною. Ця концепція охоплює більше усталені поняття експатріантів, трудівників-мігрантів, що перебувають за кордоном тимчасово, іноземців з громадянством країни перебування, з подвійним громадянством та мігрантів другого та третього покоління¹⁶⁶;

3) міждержавна міграція, яка поєднує дифузійні і компактні поселення у багатьох країнах світу¹⁶⁷;

4) це українці, що у минулому були підданими Російської та Австро-Угорської імперій або громадянами СРСР, а також їхні нащадки, що проживають за кордоном, не мають українського громадянства, але вважають себе духовно й етнічно пов'язаними з Україною. Ознакою належності до діаспори є власна духовна і культурно-етнічна ідентифікація себе за кордоном як українців¹⁶⁸.

ДІАСПОРА ГЛОБАЛЬНА – термін, який визначає поширеність явища діаспор по усьому світі, їхня присутність практично в усіх розвинених країнах сучасного світу¹⁶⁹.

«ДІАСПОРА МОБІЛІЗОВАНА» – діаспора, яка накопичила історичний досвід перебування у межах етнополітичного організму (де вона сформувалася), адаптувалася до умов життєдіяльності в ньому, здобула певний соціальний статус і прагне використати можливості своїх перспектив просування на вищі щаблі соціальної драбини¹⁷⁰.

«ДІАСПОРА ПРОЛЕТАРСЬКА» – діаспора, котра складається переважно з представників, зайнятих фізичною працею й які не мають досвіду (навиків) ефективних дій у своїх колективних інтересах¹⁷¹.

ДІАСПОРА УКРАЇНСЬКА - одна з найчисельніших діаспор у світі. Термін утвердився в дослідницькій і публіцистичній літературі відносно недавно.

¹⁶⁵ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 88-89.

¹⁶⁶ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник*. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 9.

¹⁶⁷ Пуригіна О.Г. *Міжнародна міграція* / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

¹⁶⁸ Тітова Н. *Шляхи залучення ділових та фінансових кіл діаспори до інвестиційного процесу в Україні* / Нона Тітова, Борис Обритько // *Регіональна економіка*. – 2002. - №2(24) – С. 80-93. – С. 80.

¹⁶⁹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 91.

¹⁷⁰ Там само, С. 91.

¹⁷¹ Там само, С. 92.

Раніше говорили про українців поза межами України (територіального ядра етносу), про українські меншини у сусідніх країнах, про емігрантів, в окремих випадках - про політичну еміграцію, про українських колоністів і колонізацію, або про етнічних українців, які в іноетнічному довкіллі були об'єктом асиміляції, різного ступеня інтегрування та відчуження від материнського етносу. Сьогодні важко сказати, хто й коли став уживати термін «українська діаспора» для означення людей українського походження за межами України. Ще у 1920-1930-х рр. цим терміном користувався визначний український політолог, етнолог і соціолог В. Старосольський. Остаточного ж він утвердився на початку 1980-х рр., коли у томі №9 «Енциклопедії українознавства» з'явилася стаття під назвою «Українська діаспора». В основі поняття лежить визнання сучасних кордонів України як історичної та політичної реальності, а також наявності проживання українців у багатьох інших країнах на території кількох континентів. Поняття «українська діаспора», якщо скористатися класифікацією, запропонованою В. Маркусем, охоплює різні категорії людей українського походження з різним ступенем зв'язків з історичною батьківщиною: українське населення на суміжних українських етнічних землях, які нині не входять до складу України; соціально-економічну еміграцію з України колонізаційного типу від поч. ХІХ ст. до 1960-х – 1970-х рр., спрямовану на Схід, головним чином у межах території колишнього СРСР; соціально-економічну (заробітчанську) еміграцію з кінця ХІХ ст., переважно у західну півкулю; політичну еміграцію після 1917-1920 рр. та з кінця Другої світової війни; індивідуальних різного часу та з різних причин українських емігрантів, які у нових місцевостях свого перебування прагнуть зберегти етнічну ідентичність та підтримувати зв'язки з Україною. Через свої громадські організації українська діаспора впродовж усього свого існування у різних формах підтримує зв'язки зі своєю етнічною батьківщиною – Україною¹⁷².

«ДІАСПОРА ЦИФРОВА» – діаспорні групи, які формують свої мережі зв'язку, використовуючи Інтернет з метою поширення інформації серед розкиданих по інших різних країнах вихідців із тієї ж самої країни, мобілізації індивідів на певні рішучі дії. Зазвичай, діаспорні мобілізатори створюють «укорінені у кіберпросторі організації» (CGO), які сприяють сприйняттю ліберальних демократичних цінностей у середовищі своїх громад, подоланню процесів маргіналізації та інтеграції членів діаспор у суспільство проживання й роблять свій вклад у безпеку країни перебування та у соціально-економічний розвиток своїх батьківщин¹⁷³.

ДІТИ ДЕПРИВОВАНІ - категорія дітей, якій довелося зазнати подвійної «зради» батьків, найтиповішими варіантами якої є від'їзд матері та алкоголізм й

¹⁷² Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 89.

¹⁷³ Там само, С. 92.

апатія батька, або створення обома батьками нових сімей¹⁷⁴. Найчастіше мама, яка виїжджає за кордон, залишає дітей на батька або літніх родичів, які не можуть займатися доглядом своїх дітей чи онуків через низку причин. Залишившись наодинці з дітьми, у чоловіків часто з'являється роздратованість у спілкуванні з ними та близьким оточенням, нетерпимість до будь-яких проявів непослуху. Особливо важко сприймається батьком небажання дітей допомагати йому в домашній роботі, низька успішність дитини в школі, намагання відповісти грубістю і жорсткістю на прохання чи зауваження батька¹⁷⁵.

ДІТИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ - окрема соціально-демографічна когорта, яка виникає в суспільстві внаслідок міграційної поведінки батьків, має досвід дистанційного спілкування з ними та виховання, часто звертається за допомогою не до членів сімейного чи родинного кола, а до представників свого оточення (зокрема ровесників). Цих дітей часто називають «соціальними сиротами». Вони найбільш активно задіяні у формуванні вуличної етики та масової культури (молодіжні течії). Діти мігрантів мають власні інтереси, соціальні й духовні потреби. За відсутності належної уваги до них з боку родини, відповідальних осіб, а також держави ці діти самотужки задовольняють свої потреби. Небажання здобувати освіту, бути активними учасниками суспільства часто є проблемою їхнього переходу у ранг «втраченого покоління» нації¹⁷⁶.

ДОБРОБУТ – забезпеченість окремих індивідів, колективів, соціальних верств і груп, а також всього населення необхідними для життя матеріальними та нематеріальними благами¹⁷⁷.

ДОБРОБУТ СУСПІЛЬНИЙ – рівень забезпеченості населення матеріальними, соціальними, культурними, в т.ч. духовними та екологічними благами¹⁷⁸.

ДОВІДКА ПРО ПОДАННЯ ОСОБОЮ ЗАЯВИ ПРО НАДАННЯ ЇЇ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ – документ, що засвідчує законність перебування особи на території України на період чинності довідки і є дійсним для реалізації прав та виконання обов'язків¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях / Г.В. Святненко, Л.С. Волинець. – К.: Логос, 2000. – 92 с.

¹⁷⁵ Двіжона О.В., Тютюнник М.І. Засоби корекції емоційно-почуттєвої сфери дітей та підлітків із дистантних сімей. – Чернівці: Рута, 2006. – 214 с.

¹⁷⁶ Дитяча праця в Україні : стан, тенденції та механізми регулювання : монографія / О.П. Мульська. – Львів : ДУ «ІРД імені М. І. Долишнього НАН України», 2014. – 230 с. - С. 146.

¹⁷⁷ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.168.

¹⁷⁸ Там само, С.168.

¹⁷⁹ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

ДОГОВІР ПРО РЕАДМІСІЮ – угода між державами на основі взаємності, яка укладається з метою створення швидкої та ефективної процедури ідентифікації та безпечного впорядкованого повернення осіб, які більше не виконують умови для в'їзду або проживання на території держав, що є сторонами угоди, та з метою сприяння транзиту таких осіб на умовах співпраці¹⁸⁰.

ДОГОВІР ТРУДОВИЙ – 1) це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін¹⁸¹;

2) узгодження між працівником і працедавцем, укладене в усній чи письмовій формі. За трудовим договором працівник зобов'язаний виконувати визначену роботу, а працедавець виплачувати йому заробітну плату і забезпечувати умови праці, передбачені законодавством та узгодженням сторін. Може укладатись на невизначений період, на визначений період і на період виконання будь-якої конкретної роботи¹⁸².

ДОЗВІЛ ЄДИНИЙ – дозвіл на проживання, виданий відповідними компетентними органами держави-члена ЄС, що дозволяє громадянину третьої країни легально проживати на її території в цілях роботи¹⁸³.

ДОЗВІЛ НА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА – юридичний документ, виданий компетентним органом держави працедавцю, що дає дозвіл на застосування праці трудівників-мігрантів в приймаючій країні на період дії такого дозволу¹⁸⁴.

ДОЗВІЛ НА ІМІГРАЦІЮ – рішення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань імміграції та підпорядкованих йому органів, що надає право іноземцям та особам без громадянства на імміграцію¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_851

¹⁸¹ Про трудовий договір // Роз'яснення Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/n0075323-11>

¹⁸² Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 206.

¹⁸³ Директива ЄС 2011/98/EU Про єдину процедуру подачі заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн, з метою проживання та праці на території держави-члена

¹⁸⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 75.

¹⁸⁵ Про імміграцію // Закон України від 07.06.2001 №2491-III: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

ДОЗВІЛ НА ПРОЖИВАННЯ – 1) документ (посвідка на тимчасове проживання), що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства та підтверджує законні підстави для тимчасового проживання в Україні¹⁸⁶; 2) дозвіл, виданий органами влади держави-члена, який дозволяє громадянину третьої країни перебувати законно на її території¹⁸⁷.

ДОМІЦІЛІЙ (від лат. *domicilium* – оселя, притулок) - місце постійного або переважного перебування громадянина чи органу управління юридичної особи¹⁸⁸.

ДОНОР РОБОЧОЇ СИЛИ – див. **КРАЇНА-ЕКСПОРТЕР РОБОЧОЇ СИЛИ**.

ДОСТУП ДО НАЦІОНАЛЬНОСТІ (ГРОМАДЯНСТВА) – виконання умов для отримання громадянства іммігрантами, які прибувають до певної країни¹⁸⁹.

ДОХІД ТРУДОВИЙ – зарплати та інші виплати готівкою або натурою, отримані приватними особами-нерезидентами за роботу, виконану для резидентів і оплачену ними¹⁹⁰.

ДОХОДИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – сума заробітної плати найманих працівників, отриманої в різних секторах економіки іноземних країн за продаж робочої сили та частково результати праці¹⁹¹.

¹⁸⁶ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства // Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>, Ст.1.

¹⁸⁷ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 69.

¹⁸⁸ Словник інішомовних слів за ред. О. С. Мельничука. — 2-е видання, випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985 — 966 с.

¹⁸⁹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 93.

¹⁹⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 307.

¹⁹¹ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.175.

ЕКЗОГАМІЯ (від грецьк. *ekso* – зовні, поза; *gamos* – шлюб) – укладання шлюбів за межами однієї етнічної спільноти, що є характерною ознакою міжетнічної взаємодії. Термін «екзогамія» у науковий обіг був уведений англійським антропологом Дж. Мак-Леннаном у 1865 р. Феномен екзогамії вивчався такими дослідниками: Л. Морган, Е. Тейлор, К. Леві-Стросс, С.П. Толстов, Ю.І. Семенов. Стосовно первіснообщинного ладу цей термін означав заборону шлюбів між представниками родинних колективів, яка вводилася з метою позбутися негативних наслідків від шлюбів між родичами по крові, вийти за межі свого колективу й розширити соціальні відносини з іншими колективами, переборення конфліктів у колективі, причиною яких були шлюби між родичами¹⁹².

ЕКЗОЕТНІК (від грецьк. *ekso* – зовні, поза; від грецьк. *ethnos* – народ) – особа, яка на даний час не є членом конкретної етнічної спільноти, але вона може бути членом іншої спільноти. Віднесення її до певної спільноти базується на її етнічному походженні або її етнічній самоідентифікації. Така ситуація трапляється, коли іммігранти потрапляють до країни, де на час їхнього в'їзду не було згуртованої спільноти вихідців із їхнього етносу й на шляхах пошуку структурування у новому довіллі вони приєднуються до схожої в етнокультурному та ментальному плані спільноти людей, ідентифікуючи себе з нею. Або ж, виходячи з кон'юнктурних мотивів зараховують себе до більш престижної й соціально стабільної спільноти. Прикладом можуть бути випадки із історії українських переселенців до Америки наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст., коли у офіційних документах вони записувалися як поляки; чи то частина етнічних українців в Україні за радянських часів у переписах населення ідентифікувала себе як росіяни¹⁹³.

ЕКОНОМІКА ВИСОКОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ – економіка, за якої підвищення заробітної плати зумовлює зростання продуктивності праці, що повністю компенсує збільшення витрат на робочу силу¹⁹⁴.

ЕКОНОМІКА ЕТНІЧНА – економічна діяльність (процес та його результати), пов'язана з акторами певного етнічного походження, зазвичай іммігрантами, і спрямована на задоволення їхніх соціальних, культурних потреб як етнічної (національної) меншості у суспільстві проживання. Концепція етнічної економіки широко застосовується у західних поліетнічних країнах; розроблена

¹⁹² Євтух В.Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 95.

¹⁹³ Там само, С. 95-96.

¹⁹⁴ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. *Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного.* – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.180.

західними вченими (І. Лайт та Р. Волдінгер). Згідно з їхніми твердженнями, економіка є етнічною тоді, якщо у ній беруть участь представники однієї етнічної спільноти, котрі об'єднуються на основі однієї й тієї ж етнічності й організують спільний бізнес. Довіра один до одного, основана на етнічній належності до однієї спільноти, дозволяє сформувати стійкі етнічні соціальні (економічні) мережі¹⁹⁵.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ – приходить на зміну індустріальній та постіндустріальній епохам, характеризується випереджальним зростанням інвестицій у знання порівняно з ростом інвестицій в матеріальні активи (4% в рік проти 2,2% в середньому у 1990-і роки для країн Організації економічної співпраці і розвитку). Основи економіки знань заклали випускники Віденського університету Йозеф Шумпетер, Фрідріх Хайек і Фріц Махлуп. Засновником економіки знань є Фріц Махлуп, автор книги «Виробництво і розповсюдження знань в США» (1962 р.). Із зростанням ролі науки під економікою знань розуміють певний тип економіки, де сектор знань відіграє вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання економіки. Близькими поняттями є інноваційна економіка, суспільство знань (knowledge society), інформаційне суспільство, високотехнологічна цивілізація.

Для вдосконалення і розповсюдження принципів економіки знань створюються відповідні інститути, зокрема на світовому рівні – Глобальна рада по економіці знань (GKEC - Global Knowledge Economics Council), яка розробляє термінологію і стандарти¹⁹⁶.

ЕКСКЛЮЗІЯ (від лат. *exclusio* – виключення) – виключення певних індивідів або груп із суспільних процесів, відмова їм у наданні загальнодоступних благ. Проявом такого явища є недоступність базових послуг для найуразливіших категорій населення: сиріт, безхатченків, жінок секс-індустрії, мігрантів, осіб та сімей у кризових умовах життя. Ексклюзія є результатом проблеми *стигматизації*, морального таврування таких осіб та їхнього відчуження, і порушує принцип рівності усіх людей, затверджений міжнародним законодавством¹⁹⁷.

ЕКСПАТРІАНТИ – особи, що добровільно або примусово залишили батьківщину¹⁹⁸.

ЕКСПАТРІАЦІЯ – залишення батьківщини (еміграція), висилка за кордон, добровільний вихід з громадянства, позбавлення громадянства. Умови і наслідки цих актів визначаються національними законами окремих держав (про

¹⁹⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 97.

¹⁹⁶ Макаров В.Л. Економіка знань: уроки для Росії // Вестник РАН. Том 73, №5 (2003).

¹⁹⁷ Савельєв Ю.Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій / Ю.Б. Савельєв // Український соціум. – 2015. – № 4 (55). – С. 61-74. – С. 63.

¹⁹⁸ Ляшенко Д.О. Актуальні завдання картографування міжнародних міграційних зв'язків України / Д.О. Ляшенко // Український географічний журнал. – 2008. - №3(63). – С. 52-59 - С. 54.

громадянство тощо) і міжнародними договорами. Термін не має чіткого юридичного вмісту і вживається все рідше¹⁹⁹.

ЕКСТРАДИЦІЯ – офіційна передача, зазвичай на основі угоди або інших взаємних домовленостей, однією державою іншій державі особи, обвинуваченої чи засудженої за злочин, здійснений за межами території однієї держави і знаходиться в юрисдикції іншої, з метою проведення судового розслідування та здійснення покарання. Процес екстрадиції звичайно ґрунтується на поєднанні національного законодавства, двосторонніх договорів, а в деяких випадках багатосторонніх конвенцій (наприклад, Європейська конвенція про видачу 1957 року)²⁰⁰.

ЕМІГРАНТ (від лат. *emigrans (emigrantis)* – який виселяється) – 1) особа, яка виїхала з певної країни на постійне або довготривале проживання до іншої країн²⁰¹;

2) громадянин України, який проживав на її території та вибув у встановленому законодавством порядку на постійне проживання до іншої держави²⁰².

ЕМІГРАНТ ЛЕГАЛЬНИЙ – особа, яка законним шляхом прибула в іншу країну на постійне місце проживання або на тимчасову роботу²⁰³.

ЕМІГРАЦІЯ (від лат. *emigratio* – виселення, переселення) – 1) виїзд мігрантів із певної країни до іншої на постійне або тривале проживання²⁰⁴;

2) вибуття громадян України у встановленому законодавством порядку на постійне проживання до іншої держави²⁰⁵;

3) вимушене чи добровільне переміщення людей (емігрантів) зі своєї вітчизни в іншу країну світу з економічних, політичних або релігійних причин. Еміграція здійснюється з метою постійного (довготривалого) або тимчасового проживання в іншій країні та часто з відповідною зміною правового статусу, чим і відрізняється від цільових та туристичних, робочих відряджень за кордон тощо. У той самий час еміграція не завжди пов'язана або тягне за собою натуралізацію, тобто зміну громадянства або підданства²⁰⁶;

¹⁹⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 30.

²⁰⁰ Там само, С. 30.

²⁰¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

²⁰² Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

²⁰³ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.422.

²⁰⁴ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

²⁰⁵ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

²⁰⁶ Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.

4) сукупність осіб, які переселилися з однієї країни до іншої. Еміграція може істотно впливати на чисельність і структуру населення відповідних країн. Масова еміграція з України розпочалася наприкінці ХІХ ст. і відбувалась у три етапи. На першому (до початку Першої світової війни) переважала так звана трудова еміграція, насамперед з Буковини, Галичини та Закарпаття, переважно до США, Канади, Аргентини, Бразилії та інших країн Західної півкулі. Другий етап – період між двома світовими війнами. Характеризувався, з одного боку, зменшенням загальної кількості емігрантів, а з іншого – появою нового типу українського переселенця – політичного емігранта. Третій етап розпочався під час Другої світової війни і тривав після її закінчення. Внаслідок еміграції у США, Канаді та Великій Британії утворилися чисельні й високоорганізовані спільноти українців та осіб українського походження. Помітні своєю діяльністю українські діаспори в Бразилії та Аргентині. Певну активність виявляють нечисельні, але згуртовані українські спільноти Австралії, Німеччини, Франції, Австрії, Бельгії та Іспанії²⁰⁷.

ЕМІГРАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНА – різновид соціальної мобільності громадян, пов'язаний з виїздом з України окремих верств та прошарків населення, які з різних причин і мотивів залишають свою державу та облаштовуються в інших країнах. Свого часу з України емігрували бойки, галичани, гуцули, буковинці, лемки та інші. Наприкінці ХІХ ст. представники західноукраїнського населення виїжджали до США, Канади, Аргентини, Бразилії, де утворювали колонії. Це була так звана «заробітчанська еміграція», спричинена злиднями та негараздами «клаптикової монархії», які супроводжували тодішній соціально-економічний розвиток Австро-Угорської держави, що розпадалася. Особливість регіональної еміграції полягає у тому, що емігранти, поселяючись на чужині компактними групами, створюють там цілісні осередки з регіональною культурою (звичками, смаками, традиціями). З ними перекочують в іноумови сталі культурні форми, стійкі регіональні риси побуту, світогляду, характеру тощо. Залежно від культурних умов, які притаманні певним державам, така еміграція може «звужуватися» або «розширюватися», тобто постійно набувати менших або більших розмірів. Регіональна еміграція означає для України загострення етнічних, культурних, політичних і соціальних проблем, які вимагають обґрунтованих та адекватних політичних рішень²⁰⁸.

ЕНДОГАМІЯ (від грецьк. *enthos* – усередині, дома; *gamos* – шлюб) – укладання шлюбів у межах однієї етнічної спільноти²⁰⁹.

ЕСКАПИЗМ – соціальна пасивність індивідуума, яка проявляється свідомо,

²⁰⁷ Соціальна політика та соціальна робота: Термінол.-понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк – К.: МАУП, 2005. – 560 с. – С. 151.

²⁰⁸ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 114.

²⁰⁹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 98.

відмова від участі в політичних процесах; індивідуум психологічно не сприймає основні політичні норми, що панують у суспільстві²¹⁰.

ЕТНІЗАЦІЯ – зростання впливу етнічних чинників на розвиток суспільства, проникнення етнічності у певні сфери його життя. Цей процес активізувався у середині 1960-х рр. у США, а згодом і в Канаді, коли тут загострилися проблеми відносин між афроамериканцями, вихідцями із Латинської Америки та владою, яку в основному представляли білі. В Україні цей процес розгортається після проголошення нею незалежності, коли представники етнічних спільнот отримали можливість вільно маніфестувати свою етнічність, підтримувати й розвивати її. Виявами етнізації є такі приклади: представництво вихідців із етнічних спільнот в органах державного управління та місцевого самоврядування; діяльність громадських організацій національних меншин; пропагування через радіо, телебачення, культурно-мистецьку діяльність своєї етнічності²¹¹.

ЕТНІЦИЗАЦІЯ – процес набуття індивідом етнічних маркерів, які дають підстави співвідносити його з певною етнічною спільнотою у двох випадках: примушення (внаслідок колонізації, завоювання одних народів іншим) та доброї волі людини (наприклад, з метою просування по соціальній драбині та зайняття більш престижних ніш у суспільному житті країни проживання, або у результаті тривалого перебування в іноетнічному довіллі). Досить часто цей процес супроводжується втратою етнічності індивіда, пов'язаної з його походженням. Однак, за сприятливих умов для цього, індивід може повертатися до своєї оригінальної етнічності, що у науковій літературі називається *етнічним відродженням*; у цьому контексті активізується процес етніцизації²¹².

ЕТНІЧНА АКОМОДАЦІЯ (пристосування етнічне) (від латин. *accomodatio* – пристосовування) – етнічні практики у поліетнічних суспільствах, які передбачають:

- ✓ взаємну адаптацію між етнічними організаціями (об'єднаннями) та тими, хто править суспільством (зазвичай, представники домінантної у суспільстві етнічної спільноти), у якому вони знаходяться;
- ✓ ситуація, за якої домінантна група суспільства дозволяє іммігрантській групі облаштовувати своє поселенське та економічне життя, що забезпечує іммігрантській групі можливість пристосуватися до домінантних зразків поведінки, які вже існують в ареалі поселення іммігрантів.

Термін «акомодація» спочатку вживався лише у мовознавстві й означає

²¹⁰ Бондаренко К.І. Соціокультурні чинники формування міграційної політики в суспільстві, що трансформується: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» // К.І. Бондаренко. – Київ, 2008. – 20 с. - С. 7.

²¹¹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 265.

²¹² Там само, С. 102.

пристосування приголосних і голосних звуків один до другого, внаслідок чого властивості перших поширюються на других. Останні у результаті цього втрачають деякі свої властивості. У практиках співіснування різних етнічних спільнот у рамках одного етнополітичного організму (держави) спільноти зі слабшим етнічним полем, прилаштовуючись до умов існування у довкіллі, втрачають такі властивості їхньої етнічності, як елементи мови країни походження (у результаті браку мовного середовища та матеріальних можливостей для його підтримання), відправлення релігійних ритуалів (через брак культових споруд), послаблення мережі інформаційних зв'язків у середині своєї спільноти (внаслідок дисперсного розселення у країні чи регіоні). Випадки свідомої відмови від певних етнічних маркерів (наприклад, зміна транскрипції прізвищ, запис в офіційних документах під новим прізвищем, обрання для себе іншої національності) пов'язані з прагненням певної частини спільноти, передусім, представників молодших поколінь, прискорити свою соціальну мобільність й інтегруватися у основне русло розвитку, яке, зазвичай, формує титульний етнос. Такі практики були властиві для США і Канади, коли іммігранти змінювали свої прізвища, для колишнього СРСР, коли чимало вихідців із тодішніх радянських республік записували себе росіянами, особливо під час переписів населення²¹³.

ЕТНІЧНА АНТИПАТІЯ (від грецьк. *antipathia* – неприязнь, неприйняття) – неприйняття, зневажливе ставлення представників однієї людської спільноти до представників іншої спільноти, що базується на етнічних ознаках. Зазвичай, етнічна антипатія характерна представникам етнічних спільнот з могутнім силовим полем, власне домінуючим у поліетнічному суспільстві²¹⁴.

ЕТНІЧНА ДИВЕРГЕНЦІЯ (від латин. *divergere* – віднаходити розбіжності) – поділ етнічної системи й поява нових систем такого типу шляхом відділення від певної етнічної спільноти її частини чи то шляхом подрібнення цієї спільноти на кілька²¹⁵.

ЕТНІЧНА ДИСПЕРСИЗАЦІЯ (від латин. *dispergere* – поширювати, розсіювати) – відокремлення від первісного етносу невеликих етнічних груп й розселення їх на територіях, розташованих поза тими, де мешкає ядро етносу. Основним стимулом дисперсизації є міграція²¹⁶.

ЕТНІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ (від латин. *differere* – розрізняти) – 1) розділення колись єдиного етносу завдяки міграції на нові території або внаслідок довготривалого перебування його частин у складі різних держав. У

²¹³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 20-21.

²¹⁴ Там само, С. 27.

²¹⁵ Там само, С. 266.

²¹⁶ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 84.

результаті переселень, наприклад, вихідців з Британських островів у інші частини світу сформували сучасні американці, англоканадці, австралійці, новозеландці та інші англomовні народи, вихідців з Франції – франкоканадці, Іспанії – аргентинці, уругвайці, костариканці тощо. У наслідок перебування в складі різних країн від німців, зокрема, віддиференціювались австрійці, германошвейцарці, ельзасці, люксембуржці, від французів – валлони, від італійців – корсиканці тощо²¹⁷; 2) процес формування маркерів, за допомогою яких розрізняють одну етнічну спільноту від іншої. Серед основних маркерів – мова, елементи побуту, звичаєва культура, обрядова активність, подеколи релігія. Етнічна диференціація може стимулювати формування нових етнічних спільнот, як також сепаративногенних тенденцій в етнонаціональному розвитку поліетнічних країн. Міжетнічна, міжкультурна взаємодія послаблює дію силового поля етнічної диференціації²¹⁸.

ЕТНІЧНА КАТЕГОРІЯ – цей термін у науковий обіг ввів відомий англійський етнолог Е. Сміт у своїй книзі «Етнічне відродження у сучасному світі». За його визначенням, етнічною категорією визнаються окремі особи певного походження, яким властивий високий ступінь асиміляції і які, окрім походження, нічим іншим не пов'язані з відповідним етносом. Прикладом етнічної категорії можуть бути вихідці з України та їхні нащадки, які тривалий час проживали в умовах іноетнічного довкілля та під його впливом, а також такі, які у процесі цілеспрямованої державної політики втрачали риси, що визначали їхню сутність як українців. Така ситуація мала місце у багатьох регіонах розселення представників українського етносу (Росія, США, Канада, Аргентина, Німеччина). За певних умов може відбуватися процес відродження етнічної самосвідомості, у якому представники етнічної категорії активніше залучаються до збереження й розвитку своєї етнічної самобутності в іноетнічному середовищі, перебираючи або ж відроджуючи все більше якостей (у побуті, культурі), через які вони зміцнюють свої зв'язки з ядром українського етносу і більшою мірою усвідомлюють себе українцями²¹⁹.

ЕТНІЧНА МАФІЯ (від італ. *mafia* – таємне товариство) – специфічні етнічні злочинні угруповання, зазвичай закритого типу, які прив'язані до певної етнічної території або ж угруповання іммігрантського походження²²⁰.

ЕТНІЧНА МІГРАНТСЬКА СПІЛЬНОТА – спільнота, яка сформувалася на базі мігрантів, котрі тривалий час проживали на території певної країни і трансформувалися із суто емігрантської у етнічну спільноту²²¹.

²¹⁷ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 73-85. Народы мира: историко-этнографический справочник. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 7-16. Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 173-174, 183-184, 230.

²¹⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 267.

²¹⁹ Там само, С. 169-170.

²²⁰ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 203.

ЕТНІЧНА ПАРЦІАЦІЯ (від латин. *partitio* – поділяю) – поділ єдиного етносу на кілька більш-менш рівних частин, при цьому нові частини не ототожнюють себе повністю з старим етносом²²².

ЕТНІЧНА ПСЕВДОМЕНШИНА – несправжні, уявні, сконструйовані, вигадані, тимчасові етнічні спільноти, які виникають у період політичної кон'юнктури й для яких етнічні чи національні маркери не виступають усталеними та зникають зі зміною політичної ситуації²²³.

ЕТНІЧНА СЕПАРАЦІЯ (від латин. *separato* – відділяю) – відділення від основного етносу невеликої його частини, яка згодом перетворюється в окремий самостійний етнос²²⁴.

ЕТНІЧНА СЕЦЕСІЯ (від латин. *secession* – вихід із структури, організації) – вихід певної етнічної спільноти (етносоціального організму) із складу федерації або конфедерації²²⁵.

ЕТНІЧНЕ КОРІННЯ – термін, який інтенсивно вживався у Сполучених Штатах Америки під час етнополітичного ренесансу й загострення національного питання у 1960-х–1980-х рр. й означав джерела формування певної етнічності²²⁶.

ЕТНІЧНЕ ПОГРАНИЧЧЯ – територія поблизу кордонів (як мінімум двох держав; зазвичай до ста кілометрів), на якій проживають носії різних етнічностей, або ж представники одного і того ж етносу по обидва боки кордону, що перебувають у постійній взаємодії. Прикладами етнічного пограниччя є українсько-угорське, українсько-польське, українсько-словацьке пограниччя тощо. На етнічному пограниччі у результаті міжетнічної взаємодії формуються специфічні ідентичності, які у літературі називають пограничними ідентичностями. Етнофори пограниччя є часто носіями двох, трьох, а іноді й більшої кількості ідентичностей²²⁷.

ЕТНІЧНЕ ПРИСТОСУВАННЯ – див. **ЕТНІЧНА АКОМОДАЦІЯ**.

ЕТНІЧНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ – див. **ПРОФАЙЛІНГ**.

ЕТНІЧНИЙ БІЗНЕС (від англ. *business* – підприємництво) – цим терміном позначається, з одного боку, підприємництво, що характерне для представників

²²¹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с., С. 292.

²²² Там само, С. 268.

²²³ Там само, С. 210-211.

²²⁴ Там само, С. 267-268.

²²⁵ Там само, С. 268.

²²⁶ Там само, С. 187.

²²⁷ Там само, С. 253.

етнічних спільнот, а з другого, – культивування традиційних промислів, які властиві певній етнічній спільноті або її частині, розташованій у іноетнічному довкіллі. Термін «етнічний бізнес» у науковий обіг ввела американська дослідниця Една Бонасіч. Прикладами етнічного бізнесу є заняття корейців (у США, Україні) вирощуванням овочів, торгівельна справа у євреїв²²⁸.

ЕТНІЧНИЙ МАКРОКОСМ – територіально визначена спільнота, яка складається з окремих етнічних спільнот. Ідентичність представників етнічного макрокосму контекстуально обумовлена. Наприклад, лемки, живучи у США, можуть називати себе українцями; йоруба, перебуваючи за межами Нігерії можуть ідентифікувати себе як нігерійці²²⁹.

ЕТНІЧНИЙ СПЛАВ – продукт (результат) міжетнічної взаємодії, який може бути конкретним, або ж абстрактним, людського характеру (змішання людей різного етнічного походження)²³⁰.

ЕТНІЧНИЙ ЧУЖИНЕЦЬ – особа, яка є членом іноетнічної спільноти, що вступає на ринок робочої сили іншої спільноти, а також є іммігрантом²³¹.

ЕТНІЧНІ РЕСУРСИ – у контексті концепції етнічної економіки такими виступають можливості забезпечити представників меншості, зазвичай іммігрантської, місцем роботи, підібрати житло, облаштуватися на новому місці, визначитися з тактикою та стратегією дій в іноетнічному довкіллі²³².

ЕТНОБАРБИ (скорочений варіант від англ. *suburbs* – приміська зона) – приміські ареали (у Північній Америці) розміщення населення і ведення бізнесу, де відчутну частку формують представники певної етнічної меншини. Етнобарби зустрічаються навколо Ванкувера, Торонто (Канада), Вашингтона, Лос-Анджелесу, Нью-Йорка, Філадельфії (США). Ці етнічні громади мають розгалужені й щільні стосунки з подібними утвореннями поза своїми межами, як також з глобалізованими економічними організаціями, що сприяє підвищенню соціоекономічного розвитку у самих етнобарбах. Останні функціонують як соціальні мережі, у межах яких іммігранти можуть працювати і практикувати свій бізнес. Деколи етнобарби порівнюють з етнічними анклавом, наприклад, «чайна-таун»; однак між ними існує різниця, яка визначається місцем розміщення, а отже, і характером функціонування. «Тауни» – утворення у межах мегаполісів, а етнобарби – за їхніми межами²³³.

²²⁸ Свтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Свтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. - С. 42

²²⁹ Там само, С. 201.

²³⁰ Там само, С. 294.

²³¹ Там само, С. 322.

²³² Там само, С. 276.

²³³ Там само, С. 107.

ЕТНОГРАВІТАЦІЯ (від латин. *gravitas* – «важкість») – термін, який корелює з терміном із фізики, де він означає універсальну фундаментальну взаємодію між усіма матеріальними тілами. В етнологічних і етносоціологічних дослідженнях він означає стійке тяжіння певної етнічної спільноти до певного місця (центру-місця), зазвичай території свого розміщення. Чітко визначені межі розміщення етнічних спільнот стимулюють етногравітацію їхніх членів²³⁴.

ЕТНОДЕМОГРАФІЯ (від грецьк. *ethnos* – етнос; *thimos* – народ; латин. *graphie* – описування) – наука, яка вивчає етнічні (групові) відмінності в демографічній поведінці представників етнічних спільнот, вплив імміграції та еміграції на ситуацію на ринку праці, на динаміку етнонаціональної структури суспільств, на формування структурованого етнічного простору²³⁵.

ЕТНОКОНВЕРГЕНЦІЯ (від латин. *convergo* – зближую) – процес наближення, проникнення різних етнічностей одна в одну (інколи й їхнє злиття) у результаті їхньої взаємодії, незважаючи навіть на кордони між державами. Процес етноконвергенції інтенсифікується з активізацією відносин між представниками різних етнічних спільнот, особливо коли створюються умови для міжкультурного діалогу. Останні великою мірою залежать, зокрема, від етнополітики держави та вправності етнокультурного менеджменту. В умовах сучасних глобалізаційних процесів етноконвергенція прискорюється і у міжнародному плані – розгортання відносин між державами стимулює взаємодію етнічностей та культур²³⁶.

ЕТНОЛЕКТ (від грецьк. *ethnos* – народ; *lexis* – слово) – різновид мови, який сформувався вихідцями з етнічних спільнот, котрі проживають поза своєю етнічною територією²³⁷.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА – це сукупність етнічних спільнот (етнос, нація, етнічна меншина, національна меншина, новітні іммігрантські спільноти тощо), які перебувають у стійких і упорядкованих зв'язках між собою. Останні обумовлюються соціально-економічною природою суспільства, відносинами класів і інших соціальних груп, системою розподілу праці, яка склалася на конкретний історичний період. Етнонаціональна структура – досить стійке явище, але разом з тим вона може змінюватися під впливом соціальних, економічних та політичних факторів. Ведучи мову про етнонаціональну структуру українського суспільства, на сьогоднішній фахівці визначають її так: український етнос (українська етнонація); етнічні групи – з-поміж них з невизначеним статусом (корінні

²³⁴ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 109.

²³⁵ Там само, С. 110.

²³⁶ Там само, С. 269.

²³⁷ Там само, С. 113.

народи/національні меншини) та національні меншини; представники окремих етносів²³⁸.

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА ДИСТАНЦІЯ – поняття, що характеризує ступінь близькості або відчуження етнічних груп. Етнопсихологічна дистанція є похідною від соціальної дистанції і виражається головним чином через установлення межі між «ми» і «вони» (не такі, як «ми»). Через цю дистанцію у етнопсихології визначають сприйняття етнічних груп та їхніх образів, симпатій та антипатій, розуміння і прийняття цілей, установок іншої групи²³⁹.

ЕТНОС (від давньогрецьк. – народ) – стійка міжпоколінна спільнота людей, що склалась історично на певній території і яка володіє відносно стабільними особливостями культури (включаючи мову) та психіки, а також самосвідомістю, тобто усвідомленням своєї єдності та відмінності від усіх інших спільнот, що фіксується в її самоназві (етнонімі). Формуючись на певних територіях, етноси (народи) або їхні частини у зв'язку з різними причинами історичного характеру можуть мігрувати в інші країни або на інші континенти, часто започатковуючи становлення нових етнічних спільнот. Сукупність етносів на певний проміжок часу складає етнодемографічну картину даної території. Впродовж всієї історії людства етнічний склад населення постійно змінювався. Всього на наш час у світі нараховується, за різними підрахунками, від 4 до 5 тис. окремих етносів, що розрізняються між собою за чисельністю, характером розселення, лінгвістичними, антропологічними, господарсько-культурними, релігійними ознаками, за рівнем розвитку і консолідації тощо. У складі багатьох етносів виділяються субетноси або етнографічні групи, що за деякими параметрами відрізняються від основної їхньої частини. В історичному плані демографічна наука визнає поділ етносів на три стадіальні типи:

- ✓ до найбільш раннього типу належать племена і групи племен, характерні для первіснообщинного суспільства;
- ✓ з рабовласницькою та феодальними формаціями зазвичай пов'язувалося становлення такого типу етнічних спільнот, як народність;
- ✓ з розвитком капіталістичних відносин розпочинається формування вищого типу етнічних спільнот – націй. При цьому плем'я визначалося як тип етносоціальної спільноти докласової епохи.

В основі виникнення племен лежали родові відносини. На ранній стадії плем'я являло собою сукупність родів, пов'язаних між собою спільними рисами культури та усвідомленням спільного походження. Витіснення родових відносин товарними призвело до розпаду племен з наступним об'єднанням їх, включаючи і неспоріднені племена, в новий тип етнічних спільнот – народності. На даний час у світі існують такі різновиди етносів:

- ✓ ізольовані племена, що є свого роду реліктом історичного розвитку,

²³⁸ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 115-118.

²³⁹ Там само, С. 85.

часто вони – дуже малочисельні та зберігаються у далеких від цивілізації регіонах;

- ✓ групи племен, які здебільшого демонструють тенденцію до їхньої трансформації в народності й розселені найчастіше в країнах «третього» світу;
- ✓ народності;
- ✓ мікронації – невеликі за чисельністю спільноти, які, однак, на відміну від народностей мають власну державність;
- ✓ нації;
- ✓ метаєтнічні спільноти – умовні об'єднання етносів, у яких фіксуються деякі елементи спільної самоназви, що базується на етногенетичній, лінгвістичній, релігійній тощо близькості або на тривалій культурній взаємодії (наприклад, слов'янські, германські і романські народи; південноєвропейські, латиноамериканські та ісламські народи тощо)²⁴⁰.

ЕТНОС ТИТУЛЬНИЙ – цим терміном в сучасній політології інколи позначається етнічна спільнота (спільноти), що дала назву певній державі або ж її складовій частині (автономія, штат тощо). Як правило, титульний етнос є корінним населенням країни і складає переважну більшість її мешканців (наприклад, поляки в Польщі, шведи в Швеції, японці в Японії). Однак, в ряді випадків, внаслідок надмірної еміграції на певну територію іншоетнічного населення, титульний етнос може перетворитися на власній території на справжню етнічну меншину. Яскравим прикладом такої ситуації є істотне зниження частки етносу (етносів), що дав назву певній території у багатьох колишніх автономних республіках Російської Федерації. Так, частина титульного етносу в Удмуртії за період з 1926 по 2002 рік скоротилася з 52 до 29%, в Комі – з 92 до 25%, в Карелії – з 37 до 9%. Найнижчого значення цей показник набув у результаті інтенсивного розвитку нафтодобувної галузі в Ханті-Мансійському автономному окрузі, де титульні етноси нині не складають і 2% від усього населення. У справжні етнічні меншини перетворилось також корінне населення Маньчжурії та автономного району Внутрішньої Монголії в КНР (нині майже на 90% заселені китайцями), гірського індійського штату Трипура тощо. Для сучасної України характерним є зростання частки етносу, що дав назву державі, проте триваюча депопуляція населення з подальшим вірогідним напливом іммігрантів може у майбутньому призвести до порушення пропорцій, що склались між титульним етносом і всіма етнічними спільнотами країни²⁴¹.

²⁴⁰ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 73-85; Народы мира: историко-этнографический справочник. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 7-16; Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 173-174, 183-184, 230.

²⁴¹ Итоги Всероссийской переписи населения 2002 года: Федеральная служба государственной статистики. – [http / www.gks.ru](http://www.gks.ru). Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 375.

ЕТНОФОБИЯ (від грецьк. *ethnos* – народ; *fovos* – страх) – 1) різновид ксенофобії, що проявляється в інтолерантному ставленні до представників інших соціальних груп, сформованих за расовою або етнічною ознакою²⁴²; 2) негативне сприйняття та ставлення особи до представників іншої етнічності, їхньої культури, традицій, звичаїв з підкресленням своєї переваги. Етнофобія стала фактором розвитку поліетнічних країн і з особливою силою вона виявляється під час загострення міжнаціональних відносин та соціально-економічних катаклізмів. Очевидними формами етнофобії є, наприклад, *синофобія* (фобія до китайців), *циганофобія*, *русофобія*, *мігрантофобія* тощо²⁴³.

ЕТНОФОР (від грецьк. *ethnos* - народ; *phoro* - несу) - індивід, який є носієм етнічної самосвідомості, характерних рис тієї чи іншої етнічної спільноти, передусім культури, мови, менталітету. Етнофор формується під впливом багатьох чинників, але, насамперед культурних традицій й етнічного довкілля, у яких впродовж певного часу перебуває особа²⁴⁴.

ЕФЕКТИВНІСТЬ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ – характеристика, яка показує співвідношення між результатами та затратами, пов'язаними з територіальними переміщеннями населення²⁴⁵.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ – критерій оцінки стану системи зайнятості мігрантів, рівня їхніх доходів, розвитку систем соціального захисту та соціального забезпечення мігрантів, обсягу міграційного капіталу²⁴⁶.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ – критерій оцінки стану та динаміки змін у соціальній структурі мешканців території як серед мігрантів, так і серед осіб, постійно проживаючих у регіоні; рівня соціальної напруги та соціальної безпеки, які детерміновані міграційною активністю населення; якісних змін соціально-демографічних характеристик населення регіону²⁴⁷.

²⁴² Щодо підвищення рівня толерантності та запобігання поширенню ксенофобських настроїв // Рішення Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі від 18.06.2013 р. № 32. – Розд. 1, п. 1.1 (методичні рекомендації).

²⁴³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 142.

²⁴⁴ Там само, С. 142.

²⁴⁵ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 91.

²⁴⁶ Там само, С. 93.

²⁴⁷ Там само, С. 93.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ (ECHR) – конвенція, підписана в Римі під егідою Ради Європи 4 листопада 1950 року, яка ввела безпрецедентну систему міжнародного захисту прав людини з можливістю для осіб звернення до суду для примусового виконання їхніх прав²⁴⁸. Конвенція набрала чинності у 1953 р. Від самого початку було створено два незалежних органи: Європейську комісію з прав людини (1954 р.) та Європейський суд з прав людини (1959 р.), які повинні були слідкувати за дотриманням прав людини, що гарантувались Конвенцією. У відповідь на зміни, що відбулись у новій «Великій Європі», під час Віденського саміту у 1993 р. було ухвалено рішення про створення нового Європейського суду з прав людини, який замінить колишню двоступеневу систему. Новий Суд, що був створений у Страсбурзі як орган Ради Європи, почав свою роботу 1.11.1998 року. Конвенція та протоколи до неї гарантують:

- ✓ право на життя, свободу та особисту недоторканість;
- ✓ право на справедливий судовий розгляд під час здійснення цивільного та кримінального судочинства;
- ✓ право на вільні вибори;
- ✓ свободу думки, совісті і віросповідання;
- ✓ свободу вираження поглядів (зокрема, свободу засобів масової інформації);
- ✓ право власності.

Конвенція та протоколи до неї забороняють:

- ✓ катування і нелюдське, або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- ✓ смертну кару;
- ✓ дискримінацію у здійсненні прав і свобод, які викладені у Конвенції;
- ✓ вислання особи з території держави, громадянином якої вона є, або позбавлення особи права в'їзду на територію держави, громадянином якої вона є;
- ✓ колективне вислання іноземців.

Конвенція є першою вдалою спробою забезпечення певних прав та свобод, що були визначені в прийнятій ООН в 1948 р. Загальній Декларації прав людини. Відтак, Конвенція стала моделлю для інших систем у різних частинах світу, зокрема, для Американської конвенції з прав людини. Конвенція встановила єдиний механізм постійного і незалежного контролю у Європі, який забезпечує дотримання державами широкого спектру основних прав (переважно громадянських та політичних). Значимість Конвенції полягає не тільки в обсязі прав, які вона забезпечує, але також і в тому механізмі

²⁴⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 58.

захисту, який було встановлено в Страсбурзі для розгляду можливих випадків порушення Конвенції та для нагляду за дотриманням державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Держави, що є сторонами Конвенції, зобов'язані забезпечувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, незалежно від статі, раси, національності, етнічного походження тощо, можливість користуватись правами і свободами, які захищає Європейська конвенція з прав людини²⁴⁹.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ТРУДЯЩИХ-МІГРАНТІВ. Прийнята 24.11.1977 р., ратифікована Законом України №755-V 16.03.2007 р. Конвенція включає розгляд таких питань: форми набору; медичний огляд і професійний іспит; право на виїзд; право на допуск; адміністративні формальності; формальності та процедура, що стосуються трудового договору; проїзд; дозвіл на роботу; дозвіл на проживання; стягування сум, які підлягають сплаті у зв'язку з утриманням; возз'єднання сім'ї; житло; попередня підготовка; освіта; мовна підготовка; професійна підготовка та перепідготовка; умови праці; переказ заощаджень; соціальне забезпечення; оподаткування доходів; повторне працевлаштування; повернення до країни походження та інші. Згідно з Конвенцією трудящим-мігрантам, яким дозволено займатися роботою, надається режим, не менш сприятливий, ніж режим, що надається працівникам країни перебування відповідно до законодавчих чи адміністративних положень, колективних трудових договорів або звичаїв. Набір майбутніх трудящих-мігрантів може здійснюватися на персональний або неперсональний запит, і в останньому випадку він здійснюється за посередництвом офіційного органу держави походження, якщо такий орган існує, та в разі необхідності – за посередництвом офіційного органу держави, що приймає. Кожна Договірна Сторона гарантує трудящим-мігрантам такі права:

- ✓ право залишати територію Договірної Сторони, громадянами якої вони є;
- ✓ право на допуск на територію Договірної Сторони для здійснення оплачуваної роботи після отримання на це дозволу й необхідних документів.

Кожному трудящому-мігранту, прийнятому на роботу, до виїзду до держави, що приймає, видається трудовий договір або остаточне запрошення на роботу, причому кожний із цих документів може бути укладений однією чи більше мовами, які використовуються в державі походження, та однією чи більше мовами, які використовуються в державі, що приймає. Використання щонайменше однієї мови держави походження та однієї мови держави, що приймає, є обов'язковим у разі набору офіційним органом або офіційно визнаним бюро працевлаштування. Після закінчення дії трудового договору, укладеного на визначений строк, наприкінці погодженого строку та в разі

²⁴⁹ Європейська конвенція з прав людини: Права людини і Рада Європи: Права людини: Громадянам України: Урядовий портал [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=7731472&cat_id=7731351

дострокового розірвання такого договору або розірвання трудового договору на невизначений строк, трудящим-мігрантам надається режим, не менш сприятливий, ніж режим, що надається працівникам – громадянам країни перебування згідно з положеннями національного законодавства або колективних трудових угод. У разі індивідуального або колективного звільнення трудящим-мігрантам надається режим, який застосовується до працівників країни перебування згідно з національним законодавством або колективними трудовими угодами, у тому, що стосується форми та строку повідомлення про звільнення, компенсації, передбаченої законодавством або угодами²⁵⁰.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Прийнята 14.12.1972 р. Конвенція застосовується щодо законодавства, яке регулює такі сфери соціального забезпечення: допомога у зв'язку з хворобою та материнством; допомога по інвалідності; пенсія за віком; допомога у разі втрати годувальника; допомога у разі виробничих травм та професійних захворювань; допомога у разі смерті; допомога по безробіттю; допомога сім'ям. Конвенція включає розгляд таких питань: допомога в разі хвороби і допомога породіллі; допомога за інвалідністю; допомога за віком; допомога рідним померлого; допомога у зв'язку з професійними травмами та захворюваннями; допомога у зв'язку зі смертю; допомога у зв'язку з безробіттям; сімейна допомога²⁵¹.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНСУЛЬТАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ В СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ ТА ВИСЛАНИХ (ЄКОБС) –

регіональна неурядова організація співробітництва з проблем біженців та захисту їхніх прав на притулок. Має статус консультанта при Раді Європи. Створена у 1970 р. Члени – понад 60 неурядових організацій країн Західної Європи, національні ради у справі біженців, громадські та релігійні благодійні організації, а також національні відділення із захисту прав людини. Завдання – шляхом спільних юридичних та соціально-політичних досліджень сприяти гуманізації та лібералізації державної політики країн Європи стосовно біженців та осіб, що шукають притулку, надавати їм індивідуальну допомогу, робити внесок у розв'язання проблеми біженців у глобальному масштабі²⁵².

ЄВРОПЕЙСЬКА КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНА СИСТЕМА (ESTC) -

це загальноєвропейська уніфікована система оцінювання знань та навиків студентів, що базується на 100-бальному оцінюванні та визначенні затрат часу студентів на всі навчальні заходи. Загальне річне навантаження повинно

²⁵⁰ Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_307

²⁵¹ Там само.

²⁵² Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 88.

становити 60 кредитів (один кредит – це 25-30 годин роботи). Дана система покликана сприяти мобільності студентів та визнанню закордонних дипломів²⁵³.

ЄВРОПЕЙСЬКА МІГРАЦІЙНА МЕРЕЖА (EMN) - орган, заснований з метою забезпечення органів ЄС та держав-членів актуальною, об'єктивною і достовірною інформацією з питань міграції та притулку, з точки зору вироблення політичного курсу ЄС. Мережа також надає інформацію для громадськості. ЕММ співпрацює з Національними контактними пунктами, що створюються в кожній державі-члені²⁵⁴.

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ ТА ВИГНАНЦІВ (ERCE). Європейська Рада у справах біженців та вигнанців заснована 1974 р. як форум співпраці більш ніж 60 неурядових організацій Європи, що працюють у галузі допомоги біженцям, а також громадянам, які шукають політичного притулку. Організація опікується потребами людей, які шукають притулку в Європі, розвитком всебічного Європейського підходу до глобальних проблем біженців та надає підтримку неурядовим організаціям, що займаються проблемами біженців у Білорусі, Росії та Україні.

До функції ERCE належать аналізування досліджень, обмін інформацією та стимулювання розвитку робочої мережі. З метою досягнення своїх цілей та завдань організація напрацьовує політичні аналізування, співпрацює з Європейськими інститутами та УВКБ ООН. З моменту заснування ERCE виступає на захист процедури щодо визначення статусу біженців, а також докладає зусиль щодо захисту соціальних та юридичних прав біженців та громадян, які шукають політичного притулку. ERCE намагається співпрацювати з іншими організаціями, спільними зусиллями протистояти проявам расизму та ксенофобії, відстоювати основні Європейські правозахисні норми в галузі захисту біженців. Організація має на меті пов'язати Європейську політику щодо біженців з потребами біженців світу та вимогами міжнародної солідарності. Членами ERCE є всі національні Консультаційні ради з проблеми біженців у Західній Європі, громадські та церковні організації, які допомагають біженцям. Визначення мети та основних напрямів діяльності ERCE відбуваються на загальних зборах, що проводяться двічі на рік. Завданням виконавчого комітету, який складається із старших членів-представників декількох європейських регіонів, є сприяння здійсненню цієї діяльності. Виконавчим комітетом керує Секретаріат ERCE, що міститься в Лондоні і очолюється Генеральним секретарем. Основою фінансової бази ERCE є внески її членів, фінансування окремих проектів здійснюється за фінансової підтримки УВКБ ООН, РЄ, Європейської комісії та інших фондів. З 1992 р. ERCE здійснює програму підтримки неурядових організацій, що опікуються

²⁵³ Європейський союз // Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/education/>

²⁵⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 79.

біженцями у Болгарії, Угорщині, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії та Чехії. ERCE має намір стати загальноєвропейською організацією, відкритою для проблем неурядових організацій, що допомагають біженцям у всій Європі. Рада передбачає взяти участь у міжнародній конференції 1996 р. з проблем біженців, репатріантів, внутрішньо переміщених осіб та споріднених міграційних рухів і готує дослідження про розуміння ролі неурядових організацій у питанні допомоги біженцям у Білорусії, Росії, Україні, а також рекомендації щодо майбутньої діяльності у цій сфері²⁵⁵.

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ. Ратифікована Законом України №137-V від 14.09.2006 р. Уряди країн членів Ради Європи 18 жовтня 1961 р. у Турині підписали соціальну Хартію, в якій проголошувалося, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу шляхом, зокрема, захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини, беручи до уваги Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини, яка була підписана в Римі 4 листопада 1950 року, та Протокол до неї, який був підписаний у Парижі 20 березня 1952 року.

Договірні Сторони ставлять за мету своєї політики, до здійснення якої вони прагнуть усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких можуть ефективно здійснюватися такі права та принципи:

- ✓ кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає;
- ✓ всі працівники мають право на справедливі умови праці;
- ✓ всі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці;
- ✓ всі працівники мають право на справедливу винагороду, яка забезпечує достатній життєвий рівень для них самих та для їхніх сімей;
- ✓ всі працівники та роботодавці мають право на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів;
- ✓ всі працівники та роботодавці мають право на укладання колективних договорів;
- ✓ діти та підлітки мають право на особливий захист від фізичних та моральних ризиків, на які вони наражаються;
- ✓ працюючі жінки у випадку материнства та інші працюючі жінки у відповідних випадках мають право на особливий захист за місцем їхньої роботи;

²⁵⁵ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 88.*

- ✓ кожна людина має право на належні умови професійної орієнтації, які допомагають їй вибрати професію згідно зі своїми особистими здібностями та інтересами;
- ✓ кожна людина має право на належні умови професійної підготовки;
- ✓ кожна людина має право користуватися будь-якими заходами, що дозволяють їй досягти найкращого стану здоров'я;
- ✓ всі працівники та їхні утриманці мають право на соціальне забезпечення.
- ✓ кожна малозабезпечена людина має право на соціальну та медичну допомогу;
- ✓ кожна людина має право користуватися соціальними службами;
- ✓ інваліди мають право на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію незалежно від причин і характеру їхньої інвалідності;
- ✓ сім'я як головний осередок суспільства має право на відповідний соціальний, правовий та економічний захист, який забезпечує її всебічний розвиток;
- ✓ матері та діти, незалежно від сімейного стану і родинних відносин, мають право на відповідний соціальний та економічний захист;
- ✓ громадяни будь-якої із Договірних Сторін мають право займатися будь-якою прибутковою діяльністю на території будь-якої іншої Договірної Сторони на засадах рівності з громадянами останньої з урахуванням обмежень, які запроваджуються на підставі безперечних економічних або соціальних причин;
- ✓ трудящі-мігранти, які є громадянами будь-якої Договірної Сторони, і члени їхніх сімей мають право на захист і допомогу на території будь-якої іншої Договірної Сторони²⁵⁶.

ЄВРОПЕЙСЬКА УГОДА ПРО НОРМИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ПЕРЕСУВАННЯ ОСІБ МІЖ ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ РАДИ ЄВРОПИ.

13 грудня 1957 року уряди Австрії, Бельгії, ФРН, Італії, Люксембургу і Франції домовились, що їхні громадяни, незалежно від країни проживання, можуть в'їжджати на територію будь-якої з цих країн або залишати її кордони за пред'явлення документа, що засвідчує особу. Така спрощена процедура застосовується лише щодо поїздок, тривалість яких не перевищує три місяці і якщо на територію іншої країни в'їжджають з метою здійснення діяльності, що приносить прибуток. Пункти перетинання кордону визначаються кожною країною. Кожна з них залишає за собою право заборони в'їзду чи перебування на своїй території громадян іншої країни, якщо вона визнає це небажаним²⁵⁷.

²⁵⁶ Європейська соціальна хартія // Міжнародний документ № ETS N 35 від 18.10.1961 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_300.

²⁵⁷ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 88.

ЄВРОПЕЙСЬКА УГОДА ПРО СКАСУВАННЯ ВІЗ ДЛЯ БІЖЕНЦІВ.

Країни-учасниці Ради Європи 20 квітня 1959 р. підписали угоду про скасування віз для біженців, згідно з якою біженці, що законно проживають на території кожної з цих країн, звільняються на умовах взаємності від обов'язку отримання віз для в'їзду на територію або виїзду з території іншої країни через кордон за умов, що (1) вони володіють дійсними проїзними документами, виданими у відповідності з Конвенцією про статус біженців від 28 липня 1951 р. або Угоди стосовно видання проїзних документів біженцям від 15 жовтня 1946 р. владами країн учасниць РЄ, на території якої вони законно проживають, і (2) їхнє перебування не перевищує тримісячний термін. Віза може бути видана їй на довший термін чи з метою отримання оплачуваної роботи на території ін. країни. Біженці, що прибули на територію будь-якої країни – учасниці РЄ, у відповідності з цією угодою в будь-який час знову допускаються на територію країни, влада котрої видала проїзні документи²⁵⁸.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ АГЕНТСТВО З ОХОРОНИ ЗОВНІШНІХ КОРДОНІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (FRONTEX) -

агентство Європейського Союзу, яке займається охороною зовнішніх кордонів і відповідальним за координацію діяльності національних прикордонних служб та забезпечує надійність кордонів країн-членів ЄС з іншими країнами. Frontex був заснований відповідним регламентом Ради ЄС 3 жовтня 2005 року. Агентство було створено для зміцнення і оптимізації співпраці між національними органами кордону. Для досягнення цієї мети, Frontex має декілька оперативних завдань, які визначені в установчих документах. Цими напрямками діяльності є:

1. Спільна діяльність (планує, координує, реалізує і оцінює спільні операції, що проводяться з різними державами-членами, їх персоналом та обладнанням на зовнішніх кордонах (морських, наземних і повітряних).
2. Навчання (відповідає за розробку загальних стандартів і спеціальних інструментів навчання. Вони включають єдину головну навчальну програму, яка забезпечує початковий рівень підготовки для прикордонників по всій території ЄС).
3. Аналіз ризику (аналізує інформацію про поточну ситуацію на зовнішніх кордонах. Ці дані збираються з пунктів перетину кордону та інших оперативних джерел інформації, а також з інформаційних джерел держав-членів, включаючи ЗМІ та наукові дослідження).
4. Дослідження (служить платформою об'єднання європейського прикордонного контролю з метою зменшення розривів між технічним прогресом і потребами прикордонних органів).
5. Забезпечення швидкого реагування (створення об'єднаного ресурсу у вигляді Європейської Прикордонної команди (ЄПК) і бази даних, яка

²⁵⁸ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 88.

об'єднає фахівців по всій території ЄС у разі кризової ситуації на зовнішніх кордонах).

6. Інформаційні системи і середовища обміну інформацією (інформація про нові ризики і поточне положення справ на зовнішніх кордонах на основі аналізу ризиків для органів прикордонного контролю в ЄС).

Frontex підтримує тісні зв'язки з іншими партнерами ЄС, що беруть участь у розвитку галузі свободи, безпеки та правосуддя, такі як Європол, Євростат, Євроюст, ЕАР або СЕРОЛ, а також з митними органами з метою сприяння загальної згуртованості. Frontex також тісно співпрацює з прикордонними органами в основному тих країн, що зазначені як джерело або маршрутний транзит нелегальної міграції - відповідно до загальної політики ЄС зовнішніх зв'язків²⁵⁹.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ БЮРО З НАДАННЯ ПРИТУЛКУ (EASO) - бюро, створене з метою сприяння реалізації Єдиної Європейської системи притулку, зміцнення практичної співпраці між державами-членами з питань надання притулку та надання і/або координації надання підтримки для держав-членів зі збільшеним навантаженням на їхні системи притулку²⁶⁰.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФОНД (ESF) – фонд ЄС, що бере участь у створенні нових робочих місць, зменшенні безробіття та ін. Фонд надає субсидії для розвитку професійної освіти, фінансування програм зайнятості, розвитку галузей, що перебувають у кризовому стані, допомогу у працевлаштуванні молоді, мігрантів²⁶¹.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (ЄС). Створений на основі Римського договору, підписаного 25 березня 1957 році Бельгією, Італією, Люксембургом, Німеччиною, Нідерландами та Францією. У 1973 році до цих країн приєдналися Данія, Ірландія та Велика Британія, у 1981 р. – Греція, у 1986 році – Іспанія та Португалія, а у 1995 р. – Австрія, Фінляндія та Швеція. Переговори про приєднання до ЄС успішно завершила Норвегія, проте під час загальнонаціонального референдуму 27-28 листопада 1994 року 52,5% норвежців з тих, що взяли участь у референдумі, проголосували проти членства в ЄС. У 2004 році до ЄС приєдналися Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія, Мальта, Кіпр. У січні 2007 році приєдналася Румунія, а після входження у 2013 році Хорватії ЄС нараховує 28 країн-учасників. Станом на 2018 рік є 5 кандидатів на вступ до ЄС: Туреччина (заявка від 1987 р.), Македонія (заявка від 2004 р.), Чорногорія (заявка від 2008 р.), Албанія (заявка від 2009 р.) та Сербія (заявка від 2009 р.). Переговори про

²⁵⁹ Frontex [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/vropeyska-agenciya-z-pitan-uvpravlennya-operativnim-spivrobitnictwom-na-zovnishnih-kordonah-derzhav-chleniv-vropeyskogo-soyuzu-frontex/>

²⁶⁰ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 44.

²⁶¹ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.224.

приєднання до ЄС ведуть всі країни, крім Албанії та Македонії. Потенційними кандидатами вважаються Боснія і Герцеговина та Косово. У 2014 році ЄС підписав угоди про асоціацію з Україною, Грузією і Молдовою, що не є підставою для подачі заявки на вступ до ЄС, але в перспективі членство можливо. 23 червня 2016 року у Великій Британії було проведено референдум, відомий всьому світу як *Brexit*. У голосуванні взяли участь більше 30 млн осіб. У результаті 51,9% британців виявили бажання вийти зі складу ЄС (більшість громадян Англії та Уельсу підтримали вихід із ЄС, а жителі Шотландії та Північної Ірландії були проти). Ст. 50 Лісабонського договору регламентує порядок виходу з ЄС, зокрема на остаточне узгодження умов передбачено максимум 2 роки. Офіційний старт процесу відділення Великої Британії від ЄС запланований на 29 березня 2019 року.

ЄС – це ще й найбільший суб'єкт світової торгівлі. Він також є найбільшим фінансовим донором для країн, що розвиваються, та одним з найбільших - для Близького Сходу. Крім того, Європейський Союз надає найбільше коштів для фінансування міжнародних зусиль, спрямованих на створення умов для тривалого миру в колишній Югославії. Багато інших галузей політики, яку проводить ЄС, такі як сільське господарство та рибальство, також мають важливий зовнішній вимір. Роль ЄС у зовнішніх відносинах ще більше посилиться після створення Європейського економічного і монетарного союзу та введення єдиної валюти від 1999 року - євро.

Основні цінності ЄС – це верховенство закону, свобода, демократія, рівність, повага прав і гідності людини. Функціонування ЄС забезпечують 7 головних установ: європейський парламент, європейська рада, європейська комісія, рада ЄС, суд ЄС, європейська рахункова палата та європейський центральний банк.

Серед головних напрямів діяльності ЄС є: поступове усунення обмежень у торгівлі між країнами учасницями; узгодження економічної політики; введення спільного митного тарифу в торгівлі з третіми країнами; ліквідація перешкод щодо вільного пересування осіб, товарів та послуг; спільна політика стосовно транспорту та сільського господарства; уніфікація податкових систем; узгодження законодавства країн-членів, надання гуманітарної допомоги²⁶².

«ЄДНІСТЬ У РІЗНОМАНІТНОСТІ» – варіант концепції культурного плюралізму, поширений у Канаді, згідно з яким ця поліетнічна країна, надаючи можливості розвитку культурам усіх етнічних спільнот, зберігає її цілісність та єдність. Ідеологія «єдності у різноманітності» поширена і в Європі. Згідно з нею, вважається, що етнокультурне розмаїття за вправного менеджменту може стати чинником інтегративного розвитку європейського континенту й індикатором демократичності²⁶³.

²⁶² Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>

²⁶³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 148.

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ СІМ'Ї – сімейний цикл, послідовність істотних у соціальному і демографічному відношенні станів, в яких знаходиться сім'я з моменту її створення до того, коли вона припинить своє існування. Зазвичай виділяють такі фази життєвого циклу сім'ї: до народження дитини, зростання, скорочення, старіння сім'ї²⁶⁴.

ЖЕНЕВСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ (Geneva Convention relating to the Status of Refugees (CRSR)) – конвенція про статус біженців, підписана в Женеві 28 липня 1951, з поправками, внесеними Нью-Йоркським протоколом від 31 січня 1967 року²⁶⁵

²⁶⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 132.

²⁶⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 44.

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р., в кому вперше було зведено ідеї, що є спільними для багатьох політичних, культурних та релігійних традицій. Загальна Декларація прав людини об'єднала основні правила та свободи людей, у т.ч. громадські, політичні, економічні, соціальні, культурні²⁶⁶. Вона становила три види людських прав 1) негативні – громадські та політичні права (ст. 2-21), сформульовані в негативній формі: вони обмежують негативні дії держави щодо фізичної особи й покликані забезпечити їй захист від будь-якого обмеження свободи; 2) позитивні – економічні, соціальні, культурні права (ст. 22-27), сформульовані в позитивній формі, які покладають на державу зобов'язання вчинити певні позитивні дії стосовно фізичної особи – гарантування і задоволення її базовими мінімальних життєвих потреб (кожній базовій потребі відповідає певне позитивне право). Ці права спрямовані на забезпечення соціальної справедливості, захисту від зубожіння, участі у соціальному, економічному та культурному житті; 3) колективні (ст. 28) права, які передбачають, що кожна людина має право на соціальний та міжнародний порядок, за якого права і свободи, зведені в Декларації, можуть бути реалізовані²⁶⁷.

ЗАЙНЯТИСТЬ – 1) не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їхніх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, у тому числі безоплатно²⁶⁸; 2) система відносин між людьми з приводу забезпечення робочими місцями і участі в господарській діяльності, що визначається особливостями способу виробництва. Виступає як підсумковий момент відносин розподілу працівників за сферами діяльності²⁶⁹.

ЗАЙНЯТИСТЬ НАСЕЛЕННЯ – 1) система соціально-економічних відносин між людьми, які виникають у процесі їхньої діяльності, зорієнтованої на задоволення потреб людей, а також при забезпеченні працездатного населення робочими місцями та здійсненні розширеного відтворення робочої сили²⁷⁰;

²⁶⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 162.

²⁶⁷ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=uk

²⁶⁸ Про зайнятість населення // Закон України № 5067-VI від 05.07.2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>, Ст. 1.

²⁶⁹ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. - С. 261-262.

²⁷⁰ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.230.

2) діяльність громадян, пов'язана з задоволенням їхніх особистих потреб і яка, як правило, приносить їм заробіток (трудовий дохід). Громадянам належить виключне право розпоряджатись своїми здібностями до творчої праці і здійснювати будь-яку не заборонену законодавством діяльність, у тому числі не пов'язану з виконанням оплачуваної роботи (виховання дітей, ведення домашнього господарства, навчання з відривом від виробництва, громадська діяльність). Адміністративне примушування до праці в якості лікувальної форми не допускається, за виключенням випадків, передбачених законодавством. Добровільна незайнятість громадян не може служити підставою для притягнення їх до адміністративної, кримінальної чи іншої відповідальності. Держава забезпечує здійснення політики сприяння повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості, направленої на створення умов для реалізації права громадянина на працю²⁷¹.

ЗАЙНЯТІСТЬ НЕПОВНА – трудова діяльність упродовж неповного робочого дня або під час сезонного періоду²⁷².

ЗАЙНЯТІСТЬ НЕРЕГЛАМЕНТОВАНА – трудова діяльність, яка не зареєстрована органами державної влади і не оподатковується ними (без укладання трудових угод, комерційний туризм тощо)²⁷³.

ЗАЙНЯТІСТЬ ПОВНА – зайнятість працівника за нормою робочого часу, передбаченою згідно із законодавством, колективним або трудовим договором²⁷⁴.

ЗАЙНЯТІСТЬ ПРОДУКТИВНА - зайнятість, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій²⁷⁵.

ЗАКОНОДАВСТВО ДЕМОГРАФІЧНЕ – сукупність міжнародних і національних правових актів, які безпосередньо або опосередковано регулюють демографічні аспекти людського життя, передусім питання відтворення населення, його чисельності, соціальної та територіальної мобільності, композиції, зокрема вікової, етнічної, національної та іншої. Демографічне законодавство включає та інтегрує норми кількох галузей права – конституційного, державного, трудового, сімейного тощо²⁷⁶.

²⁷¹ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. - С. 262.

²⁷² Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С. 230.

²⁷³ Там само, С. 231.

²⁷⁴ Про зайнятість населення // Закон України № 5067-VI від 05.07.2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>, Ст. 1.

²⁷⁵ Там само, Ст. 1.

²⁷⁶ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 117.

ЗАКОНОДАВСТВО МІГРАЦІЙНЕ – один з основних методів державного управління, діяльність центральних органів державної влади з видання законів регулювання міграційних процесів; сукупність діючих (чинних) законів, які регулюють міграційні процеси на визначеній території. Включає в себе законодавчі акти загальної дії (які регулюють соціальні-економічні процеси загалом, що є дотичними до міграційних), законодавчі акти спеціальної дії (які регулюють безпосередньо міграційні процеси), міжнародні документи (конвенції, декларації, хартії, угоди тощо) та Конституцію України (як основний закон країни)²⁷⁷.

ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ МІГРАЦІЇ – система правових актів, у яких містяться положення, що визначають підстави та порядок в'їзду в Україну та виїзду з України громадян України, іноземців та осіб без громадянства, перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, імміграцію та набуття (втрату) громадянства України, статусу біженця, пересування та вільний вибір місця проживання громадянами, підстави та порядок адміністративної відповідальності фізичних осіб за вчинення адміністративного делікту у сфері міграції²⁷⁸.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ» – прийнятий 03.03.2016 року (№3671-VI). Закон визначає порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні. У законі регламентовано заборону вислання або примусового повернення біженця до країни, з якої він прибув та де його життя або свободі загрожує небезпека, сприяння збереженню єдності сімей біженців, повноваження органів виконавчої влади, які вирішують питання про надання, втрату і позбавлення статусу біженця. Також Закон визначає порядок порушення клопотання про надання статусу біженця, умови, за яких статус біженця не надається, оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця, прийняття рішення за заявою про надання статусу біженця, втрату і позбавлення статусу біженця, оскарження рішень щодо статусу біженця, права та обов'язки біженців, а також міжнародне співробітництво з метою захисту прав біженців²⁷⁹.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ» – прийнятий 18.01.2001 року (№2235-III). Закон визначає правовий зміст громадянства

²⁷⁷ Авторське (Біль М.М.)

²⁷⁸ Савченко О.І. Адміністративні делікти у сфері міграції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес» // О.І. Савченко. – Ірпінь, 2008. – 20 с. - С. 8.

²⁷⁹ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

України, підстави і порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб²⁸⁰.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ІММІГРАЦІЮ» – прийнятий 07.06.2001 року (№2491-III). Закон визначає умови і порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства, правовий статус іммігранта, встановлення квоти міграції, повноваження органів, що забезпечують виконання законодавства про імміграцію (Кабінету Міністрів України, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань імміграції і підпорядкованих йому органів, дипломатичних представництв і консульських установ України, інших органів виконавчої влади у сфері імміграції). Також у Законі регламентовано надання дозволу на імміграцію та видача посвідки на постійне проживання, підстави для відмови у наданні дозволу на імміграцію, скасування дозволу на імміграцію, порядок виїзду і видворення за межі України²⁸¹.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ» – прийнятий 25.06.1992 року (№2494-XII). У Законі визначено, що Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їхнього національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. Усі громадяни України користуються захистом держави на рівних підставах. При забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин, держава виходить з того, що вони є невід'ємною частиною загальноновизнаних прав людини. До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству (ст. 6). Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях. Україна сприяє розвитку міжнародного співробітництва у забезпеченні й захисті прав та інтересів національних

²⁸⁰ Про громадянство України // Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2235-14>

²⁸¹ Про імміграцію // Закон України від 7.06.2001 р. №2491-III: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2491-14>

меншин, зокрема шляхом укладання й реалізації багатосторонніх і двосторонніх договорів у цій сфері²⁸².

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПОРЯДОК ВИЇЗДУ З УКРАЇНИ І В'ЇЗДУ В УКРАЇНУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ» – прийнятий 28.08.2018 року (№3857-XII). Закон визначає право громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, документи громадянина України на право виїзду з України і в'їзду в Україну, порядок перетинання громадянами України державного кордону України, порядок оформлення документів для виїзду громадян України за кордон, термін і порядок розгляду заяв про оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, підстави для тимчасових обмежень у праві виїзду громадян України за кордон, правила оформлення і видачі паспортів, їхнього тимчасового затримання та вилучення, порядок розв'язання спорів, обмеження на виїзд з України з міркувань безпеки громадян, виїзд з України недієздатних осіб, військовослужбовців, громадян, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю тощо²⁸³.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА» – прийнятий 4.02.1994 року (№3929-XII). Закон визначає засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства, порядок надання притулку і статусу біженця; основні права, свободи та обов'язки іноземців та осіб без громадянства (право на інвестиційну та підприємницьку діяльність; право на трудову діяльність; право на відпочинок; право на охорону здоров'я; право на соціальний захист; право на житло; майнові та особисті немайнові права; право на освіту; право на користування досягненнями культури; право на участь в об'єднаннях громадян; право на свободу совісті; права у шлюбних і сімейних відносинах; гарантії особистих прав). У законі також регламентовано порядок пересування на території України і вибір місця проживання, оподаткування іноземців та осіб без громадянства, захист прав іноземців та осіб без громадянства, в'їзд в Україну і виїзд з України, відповідальність іноземців та осіб без громадянства тощо²⁸⁴.

ЗАКОРДОННИЙ УКРАЇНЕЦЬ – особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України²⁸⁵.

«ЗАМОВНИКИ» ЛЮДСЬКОГО РЕСУРСУ – суб'єкти ринку міграційних

²⁸² Про національні меншини в Україні // Закон України №2494-XII від 25.06.1992 р: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

²⁸³ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України // Закон України №3857-XII від 28.08.2018 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>

²⁸⁴ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства // Закон України №3929-XII від 7.06.2001 р. Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3929-12>

²⁸⁵ Про правовий статус закордонних українців // Закон України від 09.02.2012 (N 4381-VI) : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15>, Ст. 1.

послуг, інтереси яких не можуть бути реалізовані без мігрантів як носіїв інтелектуального, трудового, фінансового, демовідтворювального, культурного потенціалу (роботодавці, бізнес-партнери країн-реципієнтів, навчальні заклади за кордоном, туристично-рекреаційні суб'єкти, держави та міжнародні організації (у рамках міждержавних угод, програм і домовленостей), інші замовники, ініціатори). «Замовники» формують попит на мігрантів²⁸⁶.

ЗАПИТ СТОСОВНО ЗДІЙСНЕННЯ РЕАДМІСІЇ – письмове клопотання про реадмісію особи, що надсилається компетентними органами запитуючої держави компетентним органам запитуваної держави разом зі всіма документами та довідками, що містять інформацію про особу²⁸⁷.

ЗАПИТУВАНА ДЕРЖАВА (в контексті реадмісії) - держава, яка в рамках угоди про реадмісію, приймає запит від іншої держави стосовно здійснення реадмісії або транзитного проїзду особи через свою територію²⁸⁸.

ЗАПИТУЮЧА ДЕРЖАВА (в контексті реадмісії) – держава, яка в рамках угоди про реадмісію направляє запит іншій державі стосовно здійснення реадмісії або транзитного проїзду особи через територію запитуваної держави²⁸⁹.

ЗАХИСТ – сукупність правових, економічних, організаційних та технічних заходів, що мають на меті запобігти порушенням прав осіб²⁹⁰.

ЗАХИСТ ГУМАНІТАРНИЙ ТИМЧАСОВИЙ В УКРАЇНІ – надання права на тимчасове проживання в Україні іноземцям чи особам без громадянства (до закінчення в державі їхнього постійного проживання дії перерахованих нижче обставин), які не мають, відповідно до законодавства України, права на надання притулку чи набуття статусу біженця, у зв'язку з небезпекою для їхнього життя або здоров'я, що існує на території держави їхнього постійного проживання і зумовлена наслідками соціальних, екологічних чи техногенних катастроф, або через обґрунтовані побоювання, що виникають в умовах збройного конфлікту (який охоплює усю територію держави їх постійного проживання) бути підданим тортурам, зазнати покарання, виникнення загрози життю або здоров'ю, безпеці або свободі людини та не можуть користуватися захистом на території такої держави і через зазначені обставини прибувають в Україну або

²⁸⁶ Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг / У. Я. Садова, О. В. Махонюк // *Регіональна економіка*. – 2016. – № 4 (82). – С. 31-38. – С.

²⁸⁷ Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб № 116-17 від 15.01.2008 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_851

²⁸⁸ Там само

²⁸⁹ Там само

²⁹⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 59.

не можуть залишити територію України²⁹¹.

ЗАХИСТ КОНСУЛЬСЬКИЙ - консульські функції, націлені на надання допомоги громадянам, які перебувають за кордоном, у захисті їхніх прав та інтересів у місцевих судах. Зокрема, захист поширюється на мігрантів, заарештованих або ув'язнених, затриманих під нагляд в очікуванні суду, або затриманих в будь-який інший формі. Такі мігранти повинні бути негайно інформовані про право зв'язатись з консульським представництвом²⁹².

ЗАХИСТ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – це підсистема їхнього соціального захисту включає комплекс правових, економічних та соціальних гарантій, що забезпечують кожній особі-мігранту можливість легального перебування в зарубіжній країні, право на трудову діяльність, економіко-правовий захист (на основі трудового договору з роботодавцем); сприяють створенню умов для підвищення кваліфікації, перепідготовки, стажування працівників-мігрантів; передбачають набуття професійного фаху, низки дослідницьких компетенцій на основі угод (домовленостей) для академічних обмінів студентів, викладачів, дослідників²⁹³.

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ – 1) сукупність заходів держави, спрямованих на соціальний захист та підтримку окремих верств населення²⁹⁴;

2) певні види колективного забезпечення, мета яких – підтримання добробуту людей, а також безпосередня допомога особам у складних життєвих ситуаціях, запровадження превентивних механізмів, спрямованих на запобігання виникненню таких ситуацій. Наприклад, захист працюючих здійснюється завдяки державному регулюванню мінімальної заробітної плати таким чином, щоб особа, яка працює, не опинилася за межею бідності. Для того, щоб необачлива людина, яка не дбала про свою старість упродовж трудового активного життя, не лишилася без засобів існування, необхідний механізм перерозподілу доходів особи протягом її життя. Державний соціальний захист має будуватися таким чином, щоб, окрім розв'язання індивідуальних проблем кожної людини, забезпечувати й інтереси всього суспільства (навіть чи можна очікувати від країни з низьким рівнем освіти її громадян високого рівня розвитку). Отже, у широкому сенсі охоплює: соціальну допомогу; соціальне страхування; соціальні гарантії. Громадяни мають право на соціальний захист – забезпечення їх у разі часткової або повної втрати працездатності, втрати

²⁹¹ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

²⁹² Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с., С. 80.

²⁹³ Семів Л. К. Освітньо-професійний компонент соціально-економічної захищеності мігрантів / Сучасно-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональні міграційні системи [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В. С. Кравців відп. ред. – Львів, 2016 р. Випуск №1 (117). – С. 3-7.

²⁹⁴ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.258.

годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших передбачених законом випадках. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними²⁹⁵. Конституцією України передбачено, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від встановленого законом прожиткового мінімуму²⁹⁶.

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – заходи державної політики, спрямовані на захист трудових мігрантів від соціально-економічних потрясінь: хвороб, безробіття, непрацездатності, бідності тощо²⁹⁷.

ЗАХИСТ ТИМЧАСОВИЙ – 1) форма захисту, що є винятковим практичним заходом, обмеженим у часі, і надається в Україні іноземцям та особам без громадянства, які масово прибули в Україну і не можуть повернутися в країну постійного проживання внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження²⁹⁸;

2) заходи виняткового характеру щодо захисту людей у разі масового притоку або невідворотності масового прибуття людей з третіх країн, не здатних повернутися в свою країну походження. Такий захист є негайним і тимчасовим, і застосовується, якщо існує ризик того, що чинна в державі система з визначення статусу біженця буде не в змозі пропустити через себе цей потік без негативних наслідків для свого ефективного функціонування або для людей, що звернулись за захистом²⁹⁹.

«ЗЕМЛЯ БАТЬКІВ» – термін-метафора, яка означає країну чи місцину народження носіїв певної етнічності³⁰⁰.

ЗЛИДЕННІСТЬ – найнижчий рівень бідності (абсолютна бідність), який

²⁹⁵ Головатий М.Ф. Соціальна політика та соціальна робота: Термінол. - понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк – К.: МАУП, 2005. – 560 с. – Бібліогр.: с. 483-511, С. 401-402.

²⁹⁶ Конституція України: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, Ст. 46.

²⁹⁷ Holzmann R., Jorgensen S. Social Protection as Social Risk Management : Conceptual Underpinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper, Social Protection Discussion Paper Series No. 9904. - Washington DC, World Bank. – 1999

²⁹⁸ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 № 992- VIII: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

²⁹⁹ Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС

³⁰⁰ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 152.

характеризується недоїданням або голодуванням людей, що призводить до значного погіршення їхнього здоров'я та скорочення тривалості життя³⁰¹.

ЗМІНА СТАТУСУ – процедура, що дозволяє іноземцю, який законно перебуває в країні, звернутися щодо отримання іншого імміграційного статусу. Наприклад, законодавство може містити положення, що дозволяють негромадянину, що має студентську візу, по закінченні навчання звернутися щодо зміни статусу і заміни студентської візи на робочу³⁰².

ЗМІШАНІ ПЕРЕМІЩЕННЯ – див. **МІГРАЦІЯ ЗМІШАНА**.

ЗОНА ПРИКОРДОННА – територія адміністративних одиниць держав Договірних Сторін, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону; якщо частина такої адміністративної одиниці лежить на відстані між 30 та 50 кілометром від лінії кордону³⁰³.

ЗОНИ ЕТНОКОНТАКТНІ – території поселення представників різних етнічних спільнот, у межах яких реалізується міжетнічна взаємодія на індивідуальному та груповому рівнях. Зазвичай, це суміжні ареали компактного розміщення представників етнічних спільнот. Приклади таких етноконтактних зон в Україні є на Закарпатті, на Буковині, в Криму, в Одеській області тощо. Своєрідні етноконтактні зони формуються на українсько-угорському, українсько-румунському, українсько-польському, українсько-російському пограниччі. Етноконтактні зони склалися також у великих, зазвичай поліетнічних містах сучасного світу – Брюссель, Київ, Кельн, Москва, Нью-Йорк тощо; розірвані (розсипані) зони – території, на яких сходяться межі двох чи більше етнічних батьківщин³⁰⁴.

³⁰¹ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.261

³⁰² Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 11.

³⁰³ Там само, С. 87.

³⁰⁴ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 154.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЕТНІЧНА (від латин. *identifico* – ототожнення) – психологічний процес ототожнення, когнітивне й емоційне уподібнення індивідом себе з іншою особою, групою, етнічною спільнотою. Це процес усвідомлення індивідом своєї належності до етнічної групи, котрий виявляється у власній концепції «Я» щодо стосунків з іншими. Він допомагає індивіду оволодівати різними видами соціальної діяльності, засвоювати і втілювати соціальні норми і моральні цінності. Витоки етнічної ідентифікації знаходяться у минулому на конкретному етапі етногенезу спільноти (історична доля свого народу, етнічні символи культури, традиції, звичаї, мова, релігія, територія тощо). А елементи етнічної ідентифікації включають у себе ступінь віднесення всіх процесів ототожнення суб'єкта з своїм етносом. До *етноідентифікаційних маркерів етнічного розвитку* спільноти належать расово-біологічний (родові корені), клімато-географічний (історична територія) та соціокультурний (історичне минуле, етнічні символи культури тощо). Індивідуальна етнічна самоідентифікація людей із різними етнічними коренями визначається місцем проживання й етнічним довкіллям, мовою спілкування, сімейними та культурними традиціями. В аспекті групової свідомості етнічну ідентифікацію треба досліджувати як процес самопізнання. У структурі етнічної ідентифікації саме цінності займають особливе місце, оскільки вони представляють частину світогляду спільнот і виступають своєрідною системою, яка забезпечує ідентичність. Етнодиференціюючі ознаки ідентичності – це «зворотній бік» самоідентифікації, оскільки через її критерії відбувається світосприйняття «не-нас». Засвоюючи «об'єктивну ідентичність», індивід реалізує власну «суб'єктивну» сутність. Для етнічної ідентифікації важливе значення мають різні символи: будівлі, етноніми, право, прапори, репрезентативні постаті. Етнічна ідентифікація має два *напрями* спрямованості: зовнішню і внутрішню. Перший напрям спрямований на фіксацію свого місця у системі суспільних відносин, ставлення до подій свого життя. Другий надає відчуття впевненості, безперервності і протяжності у процесі психологічної цілісності. Етнічна ідентифікація може виявлятися у будь-яких формах, що включають в себе різні психологічні механізми та види діяльності, різні ступні засвоєння індивідом будь-яких ролей, норм та цінностей. Існує *три форми ідентифікації*: звичайне емоційне ототожнення себе з реальною чи вигаданою особою, включення себе до окремої номінальної соціальної групи (вікової, національної), зарахування індивідом себе до реальної соціальної групи³⁰⁵.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ – 1) заходи, пов'язані з встановленням органами виконавчої влади особи заявника, який звернувся із заявою про надання йому

³⁰⁵ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 267.

статусу біженця в Україні і не має документів, що посвідчують його особу, або такі документи підроблені або фальшиві³⁰⁶;

2) встановлення на підставі документа, що посвідчує особу власника, та фіксація у письмовій формі прізвища та імені, дати народження та адреси особи, а також найменування, номера і дати видачі пред'явленого документа, найменування установи, що його видала³⁰⁷.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИ - набір різних особистих і фізичних особливостей, даних і якостей, які дозволяють особу відрізнити від інших. У біометричній системі, особа, як правило, встановлюється, коли людина реєструється в системі за рахунок використання так званих «первинних документів» (breeder documents), таких, як свідоцтво про народження та свідоцтво про громадянство³⁰⁸.

ІКАО – див. **МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ**.

ІЗОЛЯТИ (від франц. *isoler* – виділяти) – порівняно невеликі групи людей, які через своє територіальне розміщення (наприклад, поселені на невеликому острові, в горах та інших важкодоступних місцях) чи інші причини (релігійні, етнічні тощо) опинились відірваними від основного населення³⁰⁹.

ІММІГРАНТ (від лат. *immigrans (immigrantis)* – який вселяється) – 1) особа, яка приїхала в певну країну на постійне або тривале проживання³¹⁰;
2) іноземець чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання³¹¹.

ІММІГРАЦІЯ (від лат. *immigro* – вливаюсь) – 1) в'їзд мігрантів в певну країну на постійне або тривале проживання³¹². Причинами імміграції є економічні, політичні, релігійні та інші. Імміграція відіграла дуже важливу роль у заселенні окремих частин світу та істотну – у формуванні населення багатьох країн (наприклад, США, Канади, Австралії). Здійснює значний вплив на динаміку

³⁰⁶ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

³⁰⁷ Про банки і банківську діяльність // Закон України № 2121-III від 09.02.2019: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

³⁰⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 70.

³⁰⁹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 144.

³¹⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

³¹¹ Про імміграцію // Закон України №2491-III від 07.06.2001: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

³¹² Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 304.

чисельності населення, її демографічні наслідки обумовлені не лише кількістю мігрантів а й їхньою статеві-віковою структурою³¹³;

2) прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання³¹⁴;

3) дія, якою особа встановлює своє місце проживання на території держави-члена ЄС на період, що становить або з наміром щодо його тривалості щонайменше дванадцять місяців, маючи попереднє місце проживання в іншій державі-члені ЄС або третій країні³¹⁵.

ІМІГРАЦІЯ КАПІТАЛУ – приплив у країну іноземного капіталу³¹⁶.

ІНДЕКС ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ (ІЛР) – 1) спеціальний сукупний індекс, який на підставі відповідних показників дає узагальнену оцінку людського прогресу (ВВП на одного мешканця, рівень освіченості й середня тривалість життя). Уперше розроблений у 1990 році ООН. Показник освіченості в сучасних умовах визначають як грамотність населення з урахуванням середньої кількості років навчання, а показник ВВП на одного мешканця – з урахуванням середнього світового значення його на одного мешканця. Загальноприйнятою є класифікація, відповідно до якої країни з ІЛР, меншим за 0,5, мають низький рівень людського розвитку; від 0,5 до 0,8 – середній; 0,8 і вище – високий³¹⁷;

2) підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку у трьох основних площинах: довготривале та здорове життя, доступ до знань та гідний рівень життя. Довге і здорове життя вимірюється середньою тривалістю життя; рівень знань - середньою кількістю років, витрачених на освіту дорослим населенням, тобто середньою кількістю років навчання протягом життя у людей віком від 25 років; а доступ до навчання та знань - очікуваними роками навчання для дітей-першокласників, тобто загальною кількістю років навчання, на які дитина, що досягає шкільного віку, може розраховувати, якщо панівні моделі вікових показників зарахування до школи залишаються незмінними протягом життя дитини³¹⁸

ІНДЕКС МІГРАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ – відносний показник, який характеризує стан економічного розвитку та допомагає визначити міграційну

³¹³ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 145.

³¹⁴ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539; Про імміграцію // Закон України №2491-III від 07.06.2001: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>; Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с., С. 291.

³¹⁵ Регламент ЄС № 862/2007 з міграційної статистики

³¹⁶ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 291.

³¹⁷ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С. 276.

³¹⁸ Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/>

атрактивність країни для потенційних мігрантів та розраховується на макроекономічному рівні як відношення частки ВВП країни в світовому ВВП до частки його населення в загальній чисельності мешканців Землі³¹⁹.

ІНДЕКС НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ МІЖНАРОДНИЙ – комплексний показник, за допомогою якого робляться спроби показати відмінності між країнами в умовах життя населення. Індекс включає 10 показників, які характеризують добробут людей залежно від матеріального становища, демографічної ситуації, стану здоров'я та суспільного устрою. Міжкраїнний аналіз базується на таких показниках: рівень доходу, інфляції, попит на нові робочі вакансії, ступінь перенаселеності міст, дитяча смертність, характеристика харчування, наявність чистої питної води, використання енергії, рівень письменності дорослого населення і ступінь свободи особи³²⁰.

ІНДЕКС РІВНЯ ЖИТТЯ – показник, який характеризує динаміку рівня реальних доходів населення, його окремих груп. Індекс рівня життя визначають з урахуванням зміни доходів населення та цін на споживчі товари й послуги для населення³²¹.

ІНОЗЕМЕЦЬ – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав³²².

ІНОРОДЦІ – термін, який використовувався у Російській імперії для означення осіб неросійської (неслов'янської) національності³²³.

ІНТЕРКУЛЬТУРАЛІЗМ – філософія обмінів між культурними групами у межах одного суспільства³²⁴.

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА РОБОЧА СИЛА – логічне поняття, яке відображає тип економічних зв'язків техніко-економічної підсистеми економічної структури суспільства. Інтернаціональна робоча сила має власний субстанціональний зміст, що на поверхні явищ економічного життя розгортається цілою низкою новітніх властивостей робочої сили. Дане поняття фокусує у собі такий аспект техніко-економічних зв'язків, котрий має цілком визначену й не тільки йому властиву матеріальну передумову (процес

³¹⁹ Голубник О. Міграція населення України: регіональні особливості [Електронний ресурс] / О. Голубник // Вісник Львівського університету - Серія економічна. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/7173/7171>.

³²⁰ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С. 276.

³²¹ Там само, С. 277.

³²² Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства // Закон України №3929-ХІІ від 04.02.1994: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

³²³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 162.

³²⁴ Там само, С. 164.

трансформації «традиційної економіки» в «нову економіку»³²⁵.

ІНСТИТУТ МІГРАЦІЇ – частина галузі адміністративного права, що забезпечує регулювання суспільних відносин, пов'язаних з переміщенням населення через зовнішній та внутрішній кордони адміністративно-територіальних утворень³²⁶.

ІНСТИТУЦІЙНІ ПАСТКИ РЕГІОНАЛЬНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ – особливі ситуації, які виникають у випадку невідповідності реалізації функцій інститутами, наділеними компетенціями регулювання міграційних процесів на регіональному рівні. Їхнім наслідком є спочатку дублювання виконання повноважень, подальше виникнення конфліктних ситуацій та поступове виключення окремих інститутів (суб'єктів чи регуляторів) з реалізації управлінських рішень³²⁷.

ІНСТИТУЦІЙНІСТЬ МІГРАЦІЇ вказує на зрілість зв'язків у середині самих міграційних потоків, сигналізує про перехід однієї форми (чи статусу) міграції в іншу. Прикладом є перехід міграційного руху як відносно хаотичного процесу в організований інститут - суб'єкт суспільних відносин. Зокрема, діаспори (інституту суб'єкта), яка в організаційному відношенні має свою ідеологію, культуру (мету), виконує соціально-економічні координуючі, регуляторні й інші функції, опирається на інфраструктуру організаційного, економічного, інформаційного та технічного забезпечення³²⁸.

ІНТЕГРАЦІЯ (від лат. *integratio* – відновлення, поповнення) – 1) процес усунення бар'єрів між країнами, розширення економічного і виробничого співробітництва, об'єднання національних господарств двох і більше суверенних держав³²⁹;

2) соціальний, економічний та політичний процес, завдяки якому відмінні ідентичності різних груп, до певної міри зберігаючись й сприймаючись іншими, вливаються у головне русло суспільства³³⁰.

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІЧНА – передбачає зближення і взаємопроникнення окремих національних економік. Забезпечується концентрацією і переплетенням капіталів, проведенням узгодження міждержавної економічної

³²⁵ Шиманська О.П. Формування міжнародних економічних відносин управління процесом трудової еміграції в умовах України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» // О.П. Шиманська. – Тернопіль, 2003. – 20. - С. 5-6.

³²⁶ Савченко О.І. Адміністративні делікти у сфері міграції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес» // О.І. Савченко. – Ірпінь, 2008. – 20 с - С. 7.

³²⁷ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 39.

³²⁸ Там само, С. 93.

³²⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 304.

³³⁰ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 269.

політики. Основні види інтеграційних об'єднань: зона вільної торгівлі - країни-учасниці обмежуються відміною митних бар'єрів у взаємній торгівлі; митний союз - вільне переміщення товарів і послуг в середині об'єднання доповнює єдиний митний тариф у відношенні до третіх країн; спільний ринок - ліквідуються бар'єри між країнами у взаємній торгівлі, для переміщення робочої сили і капіталу; економічний союз - передбачає в доповнення до всіх вище перерахованих заходів проведення державами-учасниками єдиної економічної політики³³¹.

ІНТЕГРАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВНА - відтворення єдиного інформаційного простору та свого етнономовного середовища в умовах різноманітності культур і толерантності³³².

ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУРНО-СЕМІОТИЧНА - взаємопроникнення символів чи знаків культур різних етнічних спільнот у результаті їхньої взаємодії, що веде до формування нових спільнот на базі спільних символічних рис, набутих у висліді міжетнічної взаємодії³³³.

ІНТЕГРАЦІЯ МІГРАНТІВ – 1) тип суспільного співіснування, конструктивного співробітництва соціальних, регіональних, етнічних, культурних, мовних, релігійних груп, за якого зберігається їхня якісна ідентичність, тотожність і самобутність; кожна з груп визнає право на існування решти, виявляє до них терпимість, і в той же час вони мають спільні соціально-політичні цілі, суспільні інтереси, інститути, цінності, символи тощо³³⁴;

2) динамічний, двосторонній процес взаємного пристосування іммігрантів та суспільства, що приймає. Водночас, інтеграція може виступати і як мета державної міграційної політики щодо прибулих осіб, як певна модель їхньої адаптації до нового середовища. Згідно з цією моделлю, інтегрована особа (група осіб) здобуває ті самі права і обов'язки, що й решта членів суспільства, стає його частиною, повноправним і активним суб'єктом. Успішна реалізація інтеграційної моделі можлива лише за умови добровільного вибору такої моделі самим адаптантом та того, що середовище приймаючого соціуму є відкритим і сприятливим для цього³³⁵.

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖЕТНІЧНА – 1) процес зближення різних етносів без їхнього злиття в єдине ціле, що має місце в поліетнічних суспільствах, де

³³¹ *Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. - С. 311.*

³³² *Свтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Свтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 269.*

³³³ *Там само, С. 269.*

³³⁴ *Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 304.*

³³⁵ *Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі // Регіональна економіка. – 2016. – №3(81). – С.122.*

культурно-господарське зближення народів виступає як один з головних важелів вирішення національних проблем. У результаті міжетнічної інтеграції відмінні за мовою і традиційною культурою етноси формують етнополітичні спільноти (наприклад, індійську політичну націю або широко розрекламований в СРСР єдиний радянський народ тощо)³³⁶;

2) вид етнічних процесів, що полягають в економічній, соціальній, та іншій взаємодії між сформованими етносами зазвичай в межах багатонаціональних країн, що призводять до поступового зближення і злиття етносів в сфері культури та за іншими етнічними параметрами³³⁷.

ІНТЕГРАЦІЯ МІСЦЕВА (БІЖЕНЦІВ) - довгострокове рішення проблеми біженців, що передбачає їхнє постійне поселення в країні першого притулку, і в кінцевому підсумку з наданням громадянства цієї країни³³⁸.

ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВА - формування лояльного до держави населення і зменшення кількості людей, що не мають громадянства країни проживання³³⁹.

ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА - досягнення кожним членом суспільства проживання конкурентоздатності та соціальної мобільності³⁴⁰.

ІНТЕГРАЦІЯ СТИМУЛЯТИВНА (від латин. *stimulus* – загострений кий) – інтеграція вихідців з інших країн, яка стимулюється державними структурами суспільства проживання завдяки різним спеціальним програмам та заходам³⁴¹.

ІНТЕГРАЦІЯ ФАКУЛЬТАТИВНА – добровільна інтеграція вихідців із різних країн у суспільство проживання³⁴².

ІНТЕНСИВНІСТЬ ВИБУЛОГО НАСЕЛЕННЯ – відображає масштаби вибуття мігрантів у регіоні у розрахунку на 1000 осіб їхнього населення³⁴³.

ІНТЕНСИВНІСТЬ МІГРАЦІЙНОГО ПРИРОСТУ – показник, що вказує на збільшення (зменшення) чисельності населення регіону внаслідок міграції в

³³⁶ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 73-85. Народы мира: историко-этнографический справочник. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 7-16. Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 173-174, 183-184, 230.

³³⁷ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 151.

³³⁸ Довідник УВКБ ООН з термінології, том 1, 2006 р

³³⁹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 269.

³⁴⁰ Там само, С. 270.

³⁴¹ Там само, С. 270.

³⁴² Там само, С. 270.

³⁴³ Западнюк С.О. Ретроспективний аналіз міждержавних міграцій населення України (2000-2007 рр.) / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2008. - №2(62). – С. 46-50, С. 47.

розрахунку на 1000 осіб постійного населення³⁴⁴.

ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРИБУЛОГО НАСЕЛЕННЯ – відображає масштаби прибуття мігрантів у регіони у розрахунку на 1000 осіб їхнього населення³⁴⁵.

ІНТЕРКУЛЬТУРАЛІЗМ – намагання знайти компроміс між двома полярними підходами асиміляції та мультикультуралізму. Цей підхід є достатньо доброзичливим до поваги етнокультурно-релігійних особливостей меншин та направлений на врахування та вирівнювання деяких ситуацій нерівного поводження, однак при цьому встановлює чіткі критерії для забезпечення виконання зобов'язань стосовно до цінностей, історії та традицій приймаючої країни³⁴⁶.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ (від лат. *inter* – між і *natio* – народ) – розширення сфери діяльності за межі країни, розвиток зв'язків та співробітництва між країнами³⁴⁷.

ІНТЕРПОЛ (Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП)) - єдина міжнародна організація, яка бере безпосередню участь у боротьбі зі злочинністю. Інтерпол був створений у 1923 р. як Міжнародна комісія кримінальної поліції (МКПП) для координації боротьби різних країн із загальнокримінальними злочинами з центром у Відні. Статус Інтерполу набув чинності у 1956 р. Її членами є більш ніж 150 держав. Штаб-квартира знаходиться у Ліоні (Франція). Вона також є регіональним центром для Європи, Середземномор'я, Північної Америки та Близького Сходу. Інші центри Інтерполу розквартировані у Найробі (для Східної Африки), Абіджані (для Західної Африки), Буенос-Айресі (для Південної Америки), у Токіо (для Азії) та Пуерто-Рико (для країн Карибського басейну та Центральної Америки). З 1982 р. Інтерпол отримав в ООН статус Міжнародної Міжурядової Організації. Основні цілі Інтерполу: забезпечувати та розвивати широке взаємне співробітництво всіх органів (установ) кримінальної поліції у рамках існуючого законодавства країн та в дусі Загальної декларації прав людини; створювати та розвивати установи, які можуть успішно сприяти запобіганню та боротьбі з загальною кримінальною злочинністю³⁴⁸.

³⁴⁴ Западнюк С.О. Ретроспективний аналіз міждержавних міграцій населення України (2000-2007 рр.) / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2008. - №2(62). – С. 46-50 - С. 48.

³⁴⁵ Там само, С. 47.

³⁴⁶ Губенко О. В. Проблема геополітичного вибору України і соціально-психологічні особливості мультикультурного синтезу як чинника соціально-історичного розвитку. Збірник наукових праць / За заг. ред. члена-кореспондента АПН України М. М. Слюсаревського. — К.: Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Випуск 7. - 2008.

³⁴⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 304.

³⁴⁸ Міжнародні організації: Державний комітет фінансового моніторингу України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=190&lang=uk

«ІНШУВАННЯ» (від англ. *othering*) – термін, який вживається в англomовній антропологічній літературі для відтворення процесу формування відчуття відмінності від представників інших етнічних спільнот, певної окремішності. Часто-густо цей процес супроводжується посиленою увагою до негативних рис інших, не собі подібних, а деколи надміру концентрується на них, тим самим посилюючи етноцентризм. У цьому контексті поняття «іншування» близьке до поняття «етнічний стереотип»³⁴⁹.

ІРЕДЕНТА (від італ. *irredentismo* – незвільнений; такий, що перебуває під чужим владарюванням) – сукупність людей, які, зазвичай, компактно розселені у державах, що межують з їхніми історичними батьківщинами; найбільш очевидними ареалами такого їхнього розселення є прикордонні території. Прикладами іредентів є українці в Румунії, поляки у Литві, узбеки в Киргизії тощо³⁵⁰.

ІРЕДЕНТИЗМ – термін, який використовувався для означення захисту анексованих територій, керованих іншою державою. Сьогодні цей термін вживається для визначення політики певної держави, політичного руху, спрямованих на об'єднання народу, етносу, нації у рамках одного етнополітичного організму (держави). Іредентизм є формою етнічної мобілізації, яка передбачає возз'єднання території, на якій проживають члени іреденти, з територією титульного етносу. Найбільш поширеними типами іредентизму є: італійський іредентизм (кінець XIX – перша половина XX-го ст.), угорський іредентизм (у Північній Трансильванії), грецький іредентизм (енозіс), румунський іредентизм (ідея Великої Румунії), німецький іредентизм (Південний Тіроль). Ідеї українського іредентизму присутні у дискусії про долю кубанських земель Краснодарського краю сучасної Росії, земель Воронезької та Курської областей з населенням українського походження³⁵¹.

ІСЛАМОФОБІЯ – негативне ставлення до ісламського світу, ісламської культури, що особливо очевидно виявляється у поліетнічних країнах Європи та Сполучених Штатах Америки, де проживає багато іммігрантів із ісламських країн³⁵².

ЙЄРИДА – термін, яким визначається еміграція євреїв із Ізраїлю³⁵³.

³⁴⁹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 164-165.

³⁵⁰ Там само, С. 165.

³⁵¹ Там само, С. 165.

³⁵² Там само, С. 192.

³⁵³ Там само, С. 155.

КАНАДИЗАЦІЯ – асиміляціоністська концепція, поширена у Канаді у першій половині ХХ ст., яка передбачала згуртування вихідців із різних країн навколо ідеї однорідної канадської нації на основі етнічного конгломерату переселенців з Англії; ідеологічний рух за етнічну гомогенізацію Канади. Щоправда, реалізувати цю концепцію не вдалося – Канада фактично залишилася двонаціональною державою, у ній існують дві великі етнічні спільноти: англоканадці та франкоканадці³⁵⁴.

«КАНАДСЬКА МОЗАІКА» – концепція етнокультурного розвитку Канади, яка була популярною у країні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. й трактувала Канаду як таку, що складається із великої кількості етнокультур, носіями котрих виступали передусім іммігранти³⁵⁵.

КАНАЛИ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ – способи (шляхи) переміщень населення, а також переміщень і поширення супровідних ресурсів – фінансових, професійних, знансєвих, інформаційних, матеріальних, людських (мова йде про ближче соціальне оточення активно-мобільної особи). Залежно від правового статусу канали можуть бути легальними і нелегальними³⁵⁶.

КАНАЛИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – способи (шляхи) виїзду робочої сили з країни³⁵⁷.

КВОТА ІММІГРАЦІЇ – це гранична кількість іноземців та осіб без громадянства, яким передбачено надати дозвіл на імміграцію протягом календарного року³⁵⁸. Встановлюється переважно на щорічній основі залежно від потреб ринку праці і загальних можливостей «поглинення» контингентів іноземних переселенців. Вперше законодавче утвердилась в імміграційній політиці США на початку 1920-х рр. і виходила з принципів расово-національної селекції. У середині 1960-х рр. були скасовані і дотепер щорічно встановлюються відповідно до кількості населення країн-донорів з визначенням преференцій для близьких родичів громадян США і висококваліфікованих спеціалістів. Специфічним для практики впровадження квот є введення останніми роками Німеччиною квот для осіб єврейського походження³⁵⁹.

³⁵⁴ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 168.

³⁵⁵ Там само, С. 169.

³⁵⁶ Авторське (Біль М.М.).

³⁵⁷ Пуригіна О.Г. *Міжнародна міграція* / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 304.

³⁵⁸ Про імміграцію // Закон України №2491-III від 07.06.2001: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

³⁵⁹ Шлепаков А. *Етнічний довідник* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/glossary/r.html>.

КВОТА РОБОЧИХ МІСЦЬ - закріплена норма робочих місць, у тому числі з гнучкими формами зайнятості, у відсотках до кількості робочих місць для обов'язкового працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту³⁶⁰.

КЛАСИФІКАЦІЯ МІГРАЦІЙ - це процес упорядкування теоретично-практичних знань, завдяки якому систематизуються та узагальнюються наукові факти про міграції населення, а відтак – ґрунтовніше й кваліфікованіше вивчаються та пояснюються різні міграційні ситуації, факти і явища³⁶¹.

КОЕФІЦІЄНТ ЕФЕКТИВНОСТІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ – характеризує поповнення населення регіонів людськими ресурсами, а також визначає, наскільки ефективна міграція для регіону (тобто показує, який процент з усього населення, що мігрує, залишилось на території досліджуваного регіону)³⁶².

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕНСИВНОСТІ ВИБУТТЯ – відношення кількості вибулих мігрантів до населення певної території чи етнічного масиву³⁶³.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕНСИВНОСТІ МЕХАНІЧНОГО РУХУ - відношення чисельності мігрантів у конкретний період у певній адміністративно-територіальній місцевості до загальної чисельності населення цієї території (конкретного населеного пункту, регіону, країни) за той самий період.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕНСИВНОСТІ МІЖРАЙОННИХ МІГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ - співвідношення питомої ваги кожного району виходу в міграції населення району вселення та питомої ваги кожного району виходу в сумарній чисельності населення всіх районів виходу. Райони з підвищеною інтенсивністю міграційних зв'язків матимуть індекси, більші за 1, і навпаки³⁶⁴.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕНСИВНОСТІ ПРИБУТТЯ – відношення числа прибулих на певну територіально-адміністративну місцевість (країну, регіон) до середньорічної чисельності населення певної країни (регіону), в яку прибули мігранти³⁶⁵.

³⁶⁰ Про зайнятість населення // Закон України № 5067-VI від 05.07.2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

³⁶¹ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: Енциклопедія / Ю. І. Римаренко (уклад., ред.); НАН України, Ін-т держави і права ім. В. Н. Корецького. – К.: Довіра, 1998. – 910 с. – С. 123.

³⁶² Западнюк С.О. Ретроспективний аналіз міждержавних міграцій населення України (2000-2007 рр.) / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2008. - №2(62). – С. 46-50 - С. 50.

³⁶³ Руденко Л. Г., Мисевич К. Н., Фацевський Н. И., Хомра А. У., Воробьев Н. В., Немченко М. П. Методологические подходы к социально-экономической оценке межгосударственной миграции населения // География и природ. ресурсы. – 2006. – № 2. – С.4-12.- С. 10.

³⁶⁴ Рыбаковский Л. Л. Региональный анализ миграций. – М.: Статистика, 1973. – 160 с.

³⁶⁵ Самородов А. О миграционных процессах в СНГ: фрагменты дискуссии // Общество и экономика. – 2004. – № 11-12. – С. 20-33. – С. 24.

КОЕФІЦІЄНТ МІГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ – міжрайонний коефіцієнт, що дозволяє визначити як міграційні можливості району-донора мігрантів, що залежить від чисельності населення даного району, так і міграційну ємність населення району-реципієнта, що визначається чисельністю його населення.

КОЕФІЦІЄНТ НАРОДЖУВАНOSTІ СУМАРНИЙ – характеризує середню кількість дітей, народжених жінкою у гіпотетичному поколінні за все її життя, за умови збереження в кожній віковій групі існуючого рівня народжуваності. Розраховується як сума вікових коефіцієнтів народжуваності по всіх вікових інтервалах, його розмір не залежить від вікового складу населення і характеризує середній рівень народжуваності в календарному році, для якого він визначається³⁶⁶.

КОЕФІЦІЄНТ ПОТУЖНОСТІ МІЖРАЙОННИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ - частка конкретного району як постачальника поселенців у загальному числі мігрантів району вселення. Показник потужності розкриває роль певного району у формуванні населення конкретної території, яка, з одного боку, визначається міграційною рухливістю населення, що проживає в місцях виходу, а з іншого – його загальною чисельністю³⁶⁷.

КОЕФІЦІЄНТ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МІГРАЦІЇ – це співвідношення чисельності вибулих та прибулих. Цей коефіцієнт (або відсоток – залежно від масштабу вимірювання) виражає рівень зворотного руху щодо прямого. Іноді його представляють як коефіцієнт приживаності, що виправдано лише у випадку, коли розрахунки ведуться для періоду хоча б у 5–10 років. Якщо протягом довгого часу зберігається перевищення числа прибулих над вибулими, то відношення чисел вибулих до прибулих характеризуватиме приживаність новоселів³⁶⁸.

КОЕФІЦІЄНТ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МІЖРАЙОННОГО МІГРАЦІЙНОГО ОБМІНУ - відношення числа вибулих з даного району до числа прибулих у нього з іншого району, показує рівень зворотного руху щодо прямого. При результативному обміні значення показника буде менше 1 – і навпаки³⁶⁹.

КОЕФІЦІЄНТИ ДЕМОГРАФІЧНІ – загальна назва декількох типів величин, що виражають співвідношення різних характеристик населення, його структури, окремих демографічних процесів і відтворення населення загалом.

³⁶⁶ Демографічна ситуація: Методологічні пояснення: Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.lviv.ua/ukr/si/metod.php?vid=1&ozn_news=5&code=18&show2=1.

³⁶⁷ Рыбаковский Л. Л. Миграция населения: Прогнозы, факторы, политика. – М., 1987. – 200 с. – С. 57.

³⁶⁸ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 56.

³⁶⁹ Самородов А. О миграционных процессах в СНГ: фрагменты дискуссии // Общество и экономика. – 2004. – № 11–12. – С. 20–33. – С. 24.

Всі коефіцієнти є відношенням відповідних величин до загальної чисельності населення чи будь-якої його частини, до чисельності когорти чи загальної кількості демографічних подій³⁷⁰.

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК – прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18.12.1979 р. Визначає, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності та поваги людської гідності, перешкоджає участі жінок на рівні з чоловіками в політичному, соціальному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає добробуту суспільства і сім'ї та ще більше заважає повному розкриттю можливостей жінок на благо своїх країн та людства. Повний розвиток країни, добробут всього світу та справа миру вимагають максимальної участі жінок нарівні з чоловіками в усіх сферах. Роль жінки у продовженні роду не може бути причиною дискримінації, оскільки виховання дітей потребує спільної відповідальності чоловіків і жінок. Конвенція засуджує дискримінацію жінок у всіх її формах. У Конвенції поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі³⁷¹.

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ – прийнята 28.07.1951 р. Конвенція, визначає, що у кожного біженця є зобов'язання перед країною, в якій він знаходиться, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів та розпоряджень цієї країни, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку. Договірні держави надаватимуть біженцям, які знаходяться на їхніх територіях, принаймні таке ж сприятливе становище, як і своїм власним громадянам, щодо свободи сповідувати свою релігію і свободи надавати своїм дітям релігійне виховання. Особистий статус біженця визначається законами країни його доміцилія або, якщо у нього такого немає, – законами країни його проживання. Права, раніше набуті біженцем і пов'язані з його особистим статусом, зокрема права, які стосуються шлюбу, дотримуватимуться державами після виконання, якщо необхідно, формальностей, які вимагаються законами цієї держави, за умови, що відповідне право є одним з тих прав, які були б визнані законами цієї держави, якби ця особа не стала біженцем. Держави надаватимуть біженцям, які законно проживають на їхній території, щодо права роботи за наймом, найсприятливіше правове становище, яким користуються громадяни іноземних держав за таких самих обставин. Кожна держава надаватиме біженцям, які законно проживають на її території, право обирати місце проживання та вільно пересуватись в межах

³⁷⁰ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 205-207.

³⁷¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_207

її території за умови дотримання всіх правил, які зазвичай застосовуються до іноземців за тих же обставин³⁷².

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ – це сукупність його кількісних і якісних структурних елементів, які у взаємодії і оптимальному співіснуванні сприяють економічному та соціальному розвитку окремого регіону з випереджаючими темпами щодо інших³⁷³.

КОНСОЛІДАЦІЯ (від лат. *consolido* – зміцнюю, ущільнюю) – вид етнічних процесів, що полягає в злитті декількох, зазвичай близьких за мовою і культурою, етносів (чи їхніх частин) в більш велику етнічну спільноту³⁷⁴.

КОНСОЛІДАЦІЯ МІЖЕТНІЧНА – злиття кількох раніше самостійних, але споріднених за мовою та культурою народів у єдиний новий, крупніший етнос. Так, в Африці на основі недавніх племінних об'єднань формуються значні етнічні спільноти хауса, йоруба та іґбо. Швидкими темпами відбувається консолідація багатьох народів Індії, Індонезії, Філіппін, інших країн Азії. Від міжетнічної дещо відрізняється внутрішньоетнічна консолідація, що характеризується подальшою згуртованістю вже сформованого етносу в міру його політичного, соціально-економічного і духовно-культурного розвитку. Впродовж 20 рр. XX ст. значною мірою знівелювались побутово-культурні відмінності поморів та різних груп козацтва від решти російського населення, зміцніла українська самоідентифікація гуцулів, бойків і лемків тощо³⁷⁵.

КОНСУЛЬСЬКІ ФУНКЦІЇ - захист в державі перебування інтересів держави, що представляється, та її громадян; сприяння розвитку торгових, економічних, культурних і наукових зв'язків між представленою державою та державою перебування³⁷⁶.

КОНТРАБАНДА (від італ. *contrabando*, *contra* – проти і *bando* – урядовий указ) – незаконне переміщення через державний кордон товарів та інших цінностей. Контрабандою вважається: переміщення вантажів через кордон поза митними пунктами чи через них, але з приховуванням від контролю, а також збереження подібних товарів і систематична торгівля перевезеними безмитно

³⁷² Конвенція про статус біженців: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_011

³⁷³ Кліяненко Б. Вплив мотиваційного фактора на формування конкурентоспроможного трудового потенціалу / Б. Кліяненко, С. Большенко // Регіональна економіка. – 2004. - №4(34) – С. 7-15 - С. 8.

³⁷⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 199.

³⁷⁵ Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 73-85. Народы мира: историко-этнографический справочник. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 7-16. Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 173-174, 183-184, 230.

³⁷⁶ Віденської конвенції про консульські відносини, від 24.04.1963 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047, Ст. 5

(чи з митом, але без права продажу) товарами³⁷⁷.

КОНТРАКУЛЬТУРАЦІЯ – процес свідомого запозичення елементів культури іншої етнічної спільноти й протиставлення їх культурі своєї спільноти³⁷⁸.

КОНТРОЛЬ МІГРАЦІЙНИЙ – діяльність уповноважених державних органів, спрямована на реалізацію державної міграційної політики, захист державної безпеки та національних інтересів України у сфері міграції, забезпечення дотримання законодавства в цій сфері, ефективне управління міграційними процесами, боротьбу з незаконною міграцією³⁷⁹.

КОНТРОЛЬ НА КОРДОНІ – діяльність, здійснювана на кордоні, відповідно до і для цілей Регламенту ЄС 562/2006, у відповідь виключно на здійснення або намір здійснити перетин даного кордону, незалежно від будь-яких інших міркувань. Діяльність складається з перевірок на кордоні (border checks) та нагляду за кордоном (border surveillance)³⁸⁰.

КОНТРОЛЬ ПРИКОРДОННИЙ - державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів. Прикордонний контроль здійснюється з метою протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон³⁸¹.

КОНФОРМІЗМ - поведінка трудового мігранта, зазвичай скерована на уникнення ситуацій, коли слід проявляти соціальну активність в досягненні цілей та відстоювати право на збереження власної ідентичності³⁸².

³⁷⁷ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. - С. 379.

³⁷⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 24.

³⁷⁹ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України від №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

³⁸⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 83.

³⁸¹ Про прикордонний контроль // Закон України від 04.10.2018 № 2530-VIII: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17>

³⁸² Іванкова-Стецюк О. Українська трудова міграція в якісному вимірі // Марков І., ерм. Бойко Ю., Іванкова-Стецюк О., Селешук Г. та ін. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження / За ред. І. Маркова. – Львів, Карітас України; Папуга, 2009. – С.141-145.

КОНЦЕПЦІЯ КОРДОНІВ Ф. ТЕРНЕРА - концепція, згідно з якою асиміляція іммігрантів має відбуватися у чітко визначених географічних межах, зазвичай тих, якими позначаються кордони країни (США)³⁸³.

КОНЦЕПЦІЯ «ТРЕТЬОГО КОМПОНЕНТУ» («третьої сили») - концепція, згідно з якою іммігранти, що прибувають до Канади, складають третій етнонаціональний компонент канадського суспільства поряд з англоканадцами та франкоканадцами. До третього компоненту входять, наприклад, італійці, німці та вихідці із інших країн; до цієї категорії належать також й українці, які мешкають у Канаді з кінця ХІХ століття³⁸⁴.

КОРДОН – 1) кордон (внутрішній в межах ЄС) - це сухопутні кордони, в тому числі річкові та озерні, між державами-членами; аеропорти держав-членів для внутрішніх перельотів; морські, річкові та озерні порти держав-членів для регулярних поромних сполучень між державами-членами;

2) сухопутні кордони держав-членів, включаючи річкові та озерні кордони та аеропорти, річкові та озерні порти, у тому випадку, якщо вони не є внутрішніми кордонами³⁸⁵.

КОРДОН ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНИ - лінія і уявна вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, визначає межі державної території, – суші, вод, надр, повітряного простору – тобто межі державної території України, просторові рубежі дії державного суверенітету України. Охороною Державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах займається Державна прикордонна служба України, – у повітряному та підводному просторі – Збройні сили України. Загальна протяжність українського кордону становить 6992,982 км³⁸⁶.

КОРДОН ЗЕЛЕНИЙ - термін, що використовується для характеристики частини сухопутного кордону держави між пунктами пропуску. Водний кордон (річкова або берегова лінія) також може мати назву «блакитний кордон»³⁸⁷.

КРАЇНА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ - країна, громадянином (підданим) якої є особа. За умови, коли особа має понад одне громадянство, вона не вважається такою, що не має захисту країни своєї громадянської належності, якщо без будь-якої поважної причини, що впливає з обґрунтованих побоювань, вона не скористалася захистом однієї з країн,

³⁸³ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 186.

³⁸⁴ Там само, С. 186.

³⁸⁵ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник*. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с.- С. 84.

³⁸⁶ Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

³⁸⁷ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник*. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 82.

громадянином (підданим) якої вона є³⁸⁸.

КРАЇНА-ЕКСПОРТЕР (донор) РОБОЧОЇ СИЛИ – країна, з якої виїжджає населення з метою працевлаштування в іншій країні³⁸⁹.

КРАЇНА-ІМПОРТЕР (реципієнт) РОБОЧОЇ СИЛИ – країна, що приймає мігрантів з інших країн і використовує їхню працю³⁹⁰.

КРАЇНА ПРИЗНАЧЕННЯ - країна, що є основним місцем призначення міграційних потоків (врегульованих або нерегульованих)³⁹¹.

КРАЇНА ПРИЙМАЮЧА - країна, на території якої проживають або тимчасово перебувають іноземці та особи без громадянства на основі національного законодавства та/або міжнародного договору³⁹².

КРАЇНА ПОСТІЙНОГО (ЗВИЧАЙНОГО) ПРОЖИВАННЯ – країна, в якій особа проживає, де зазвичай проводить час щоденного відпочинку. Тимчасова поїздка за кордон, щоб відпочити, провести відпустку, відвідати друзів і родичів, з ділових причин, з метою лікування або релігійного паломництва не змінює країни постійного проживання даної особи³⁹³.

КРАЇНА ПОСТІЙНОГО ПРОЖИВАННЯ ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА – країна, в якій особа без громадянства постійно проживала до прибуття в країну постійного проживання³⁹⁴.

КРАЇНА ПОХОДЖЕННЯ – 1) країна, яка слугує джерелом міграційних потоків (законних або незаконних)³⁹⁵;
2) країна громадянської належності або країна попереднього постійного проживання³⁹⁶.

КРАЇНА ПОХОДЖЕННЯ БІЖЕНЦЯ – країна громадянської належності для

³⁸⁸ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

³⁸⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. -С. 304.

³⁹⁰ Там само, С. 304.

³⁹¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с.; С. 33.

³⁹² Там само, С. 34.

³⁹³ Там само, С. 32.

³⁹⁴ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

³⁹⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 33.

³⁹⁶ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства // Закон України від 29.04.2018 № 3773-VI : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

іноземця або країна постійного проживання для особи без громадянства, стосовно яких у таких осіб існують обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань³⁹⁷.

КРАЇНА ТРАНЗИТНА - країна, через яку проходять міграційні потоки (врегульовані чи неврегульовані)³⁹⁸.

КРАЇНА ТРЕТЯ БЕЗПЕЧНА – 1) країна, в якій шукач притулку, потенційно може мати доступ до ефективного режиму надання притулку, і в якій він фізично може бути присутнім до прибуття в країну, в яку він подає заявку на притулок³⁹⁹;

2) країна, в якій особа перебувала до прибуття в Україну, крім випадків транзитного проїзду через територію такої країни, і могла звернутися з клопотанням про визнання біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту, оскільки така країна:

- ✓ дотримується міжнародних стандартів з прав людини у сфері притулку, встановлених міжнародно-правовими актами універсального та регіонального характеру, включаючи норми про заборону тортур, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- ✓ дотримується міжнародних принципів стосовно захисту біженців, передбачених Конвенцією про статус біженців 1951 р. і Протоколом щодо статусу біженців 1967 р., та стосовно осіб, які потребують додаткового захисту;
- ✓ має національне законодавство у сфері притулку та біженців і її відповідні державні органи визначають статус біженця та надають притулок;
- ✓ забезпечить особі ефективний захист проти вислання і можливість звертатися за притулком та користуватися ним;
- ✓ погоджується прийняти особу і забезпечити їй доступ до процедури визначення статусу біженця чи надання додаткового захисту⁴⁰⁰.

КРЕОЛІЗАЦІЯ (від латин. *creare* – створювати, плекати) – процес, під час якого етнічна спільнота, потрапляючи у нові для себе обставини (переселення, підкорення іншими людським спільнотами), практикує спосіб життя, що

³⁹⁷ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

³⁹⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 40.

³⁹⁹ Там само, С. 50.

⁴⁰⁰ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.

відмінний від нового довкілля та певною мірою відрізняється від його укладу, який вона вела на етнічній батьківщині⁴⁰¹.

КРОСКУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ (міжкультурний менеджмент) – це здатність керувати різними ставленнями, культурою, релігіями та звичками людей з метою досягти найкращих результатів у бізнесі. Ацуші Фунакава вважає, що кроскультурний менеджмент вивчає, як люди та організації в глобальному середовищі враховують культурні розбіжності, що виходять за межі однієї країни. Ричард Мід визначає кроскультурний менеджмент як співпрацю з представниками іншої культури, максимальну толерантність до розбіжностей та визнання пріоритетів партнерів-іноземців, коли розробляються спільні пріоритети. На думку Ненсі Адлера, кроскультурний менеджмент вивчає поведінку людей та організаційну поведінку в культурах, прагне зрозуміти і покращити взаємодію між працівниками, клієнтами, постачальниками та партнерами з різних країн⁴⁰².

КСЕНОФОБИЯ – (від грецьк. *ksenos* – чужий та *phobos* – страх) – 1) будь-який постійний, ірраціональний чи надмірний страх, нетерпимість (чи ненависть) до іноземців чи незнайомих людей⁴⁰³;

2) ставлення, забобони і поведінка, яка заперечує, виключає і часто очорнює людей, ґрунтуючись на думці, що ці люди є іноземцями і не входять до суспільства або нації. Існує тісний зв'язок між расизмом і ксенофобією. Як різновид ксенофобії можна виділити мігрантофобію⁴⁰⁴;

3) ціннісно-психологічна орієнтація особи, яка характеризується почуттям несприйняття, боязні, ворожості стосовно того, що цій особі невідоме або відрізняється від того, що ця особа сповідує. На думку російського етнолога В. Р. Дольника, ксенофобія – біологічно детерміноване явище, вона є певним збоєм генетичного механізму, що вказує на її ірраціональність, а це значить, що ксенофобія не піддається подоланню через раціональні докази. Різновидами ксенофобії є такі:

- ✓ спрямована на нових іммігрантів, біженців, вихідців із деяких етнічних спільнот, передусім тих, хто відрізняється кольором шкіри;
- ✓ культурна ксенофобія, об'єктом якої є елементи «чужої» (іноетнічної, інонаціональної) культури⁴⁰⁵.

⁴⁰¹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 191.

⁴⁰² Тодорова Н.Ю. *Кроскультурний менеджмент. Електронний ресурс* – Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/2021/1/CCM_Todorova.pdf, - С. 10.

⁴⁰³ Юдина Т.Н. *Миграция: словарь основных терминов: Учеб. пособие.* – М.: Издательство РГСУ; Академический Проект, 2007. – 472 с. – (Gaudeamus), С. 105.

⁴⁰⁴ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник.* – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 60.

⁴⁰⁵ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 192.

КУЛЬТУРА (від лат. *cultura* – обробка, виховання, освіта, розвиток, пошанування) – властивий усякій стійкій спільноті людей комплекс специфічних і більш-менш внормованих способів і форм соціальної інтеграції; регуляції поведінки, пізнання, комунікації, оцінки і символічного позначення оточуючого світу, являється основою для самоідентифікації суспільства і особистості. Культура виступає як концентрований, організований досвід людства, основа розуміння, осмислення навколишньої дійсності, інтеграції будь-якого суспільства, реалізації потенцій людини. У багатьох визначеннях «культури» підкреслюється її ігровий і символічний характер, здатність до соціального та історичного самовідтворення, адаптивних змін і саморозвитку. Кожна особистість виступає по відношенню до «культури» у декількох іпостасях: як «продукт» культури, що засвоює її норми, цінності, технології діяльності у процесі соціалізації; як «споживач» культури, використовуючи її норми і правила, типові способи самоідентифікації і самореалізації у своїй соціальній практиці; як «виробник» культури, творчо породжуючи нові її форми; як «транслятор» культури, що передає інформацію про її норми, цінності, зразки іншим людям⁴⁰⁶.

КУЛЬТУРНА АКРЕТАЦІЯ (від латин. *accretio* – приріст) – розширення, поглиблення впливу культури певної етнічної спільноти за рахунок поглинення елементів культури інших етнічних спільнот, збагачення новими культурними характеристиками. Такий стан властивий для поліетнічної країни, на території якої активно взаємодіють носії різних етнічностей⁴⁰⁷.

КУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ – наявність у культурному ландшафті країни, зазвичай поліетнічної, елементів культури різних народів, які практикуються у повсякденній життєдіяльності⁴⁰⁸.

КУЛЬТУРНИЙ ДУАЛІЗМ (від латин. *duo* – два) – стан, коли індивід сповідує дві культурницькі традиції й є носієм двох культур⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001 – С. 320.

⁴⁰⁷ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 20.

⁴⁰⁸ Там само, С. 194.

⁴⁰⁹ Там само, С. 94.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (від лат. *legalis* – законний) – будь-яка державна процедура або програма, за допомогою якої країна дозволяє іноземцям, що перебувають в ній з порушенням законодавства, отримати законний статус⁴¹⁰.

ЛІДЕРИ-АКОМОДАЛІСТИ (від латин. *accomodatio* – пристосування) – етнічні лідери, які сприяють пристосуванню іммігрантів до нового етнічного довкілля. Їхня діяльність стала особливо помітною у 1920-х рр., зокрема у США після масового приниження іммігрантів; вони намагалися організовувати супротив політиці приниження та вимагали поваги до інших культур⁴¹¹.

ЛІНІЯ ПАСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ – умовна лінія в межах пункту пропуску, яку перетинають іноземці та особи без громадянства, що вже пройшли прикордонно-митні формальності. За таку лінію не допускаються особи, в яких ще не перевірено документи, особисті речі, вантаж тощо, а також не проставлені у закордонних паспортах спеціальні відмітки про проходження ними прикордонно-митних формальностей⁴¹².

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІГРАНТА – відображає його максимальні можливості (здоров'я, моралі, інтелекту, освіти, професіоналізму, культури, креативності, мотивації), що можуть використовуватись та розвиватись у різних видах життєдіяльності – особистісно-побутовій, професійній, освітній, науковій, творчій, громадській, суспільній⁴¹³.

⁴¹⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 20.

⁴¹¹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 198.

⁴¹² Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 128.

⁴¹³ Bil M. Human potential of a migrant in new conditions of spatial mobility of population of Ukraine / Mariana Bil // Formation strategy of economic structures: the tools and practices : [Collective monograph] / edited by A. Berezin, M. Bezpartochnyi. – Riga : «Landmark» SIA, 2016. – 254 p. – P. 131-139.

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ – руйнування державного суспільства, що являє собою процес розпаду соціальних груп, розрив традиційних зв'язків між людьми, втрату індивідами об'єктивної приналежності певної спільноти, відчуття належності до визначеної професійної чи етнічної групи (наприклад, в результаті безробіття чи міграції)⁴¹⁴.

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЕТНІЧНА – одночасна етнокультурна належність до двох етнічних культур, що стимулює формування подвійної етнічної самосвідомості. Етнічна маргінальність виникає у висліді тривалого проживання у середовищі інших етнічних спільнот. Такий стан характерний передусім для нащадків етнічно змішаних шлюбів та представників етнічних спільнот, зазвичай меншин, котрі включені в іноетнічне середовище⁴¹⁵.

МАСОВИЙ НАПЛИВ – 1) раптове прибуття великої кількості іноземців до країни;

2) прибуття до держав-членів ЄС великої кількості переселенців із певної країни або географічного регіону, не залежно від того, чи їхнє прибуття було спонтанним або в рамках допомоги, наприклад, через програму евакуації⁴¹⁶.

МЕНТАЛІТЕТ – рівень і структура індивідуальної, колективної та національної свідомості відповідних економічних суб'єктів (окремого індивіда, трудового колективу та працездатного населення, а загалом – усього народу), їхньої культури, духовності, способу мислення, які істотно впливають на діяльність цих суб'єктів, на формування й розвиток системи суспільних відносин, у т.ч. економічних⁴¹⁷.

МЕНШИНА БЕЗПРАВНА – зазвичай мігрантського походження, що позбавлена можливості користуватися своїми етнічними атрибутами та власністю, яка їй належала раніше⁴¹⁸.

МЕНШИНА ВИСЕЛЕНА – мігрантська етнічна спільнота, яка примусово витіснена із своєї етнічної батьківщини⁴¹⁹.

⁴¹⁴ *Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 444.*

⁴¹⁵ *Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 203.*

⁴¹⁶ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 7.*

⁴¹⁷ *Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С. 480.*

⁴¹⁸ *Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 210.*

⁴¹⁹ *Там само, С. 210.*

МЕНШИНА ГЛОБАЛЬНА – домінантна нація у світовій ієрархії етнічних спільнот⁴²⁰.

МЕНШИНА ЕМІГРАНТСЬКА – меншина у поліетнічній країні, яка утворилася внаслідок переселення частини населення з іншої країни на постійне місце проживання й яка такою оцінюється ззовні – з погляду країни виходу переселенців⁴²¹.

МЕНШИНА ЕТНІЧНА – групи, що відрізняються за своєю національною приналежністю від більшості населення певної держави. У різних країнах цей термін використовується у різних значеннях. Так, у Китаї та В'єтнамі нацменшинами офіційно називаються усі етноси країни, за винятком найбільш багаточисельного, тобто так званого «титульного» етносу. В Індонезії до нацменшин відносять лише іммігрантські групи, відрізняючи їх від усіх корінних народів країни, незалежно від чисельності останніх. У деяких мусульманських країнах, зокрема в Ірані, нацменшини виділяються не за етнічними, а за релігійними ознаками – до них відносяться всі, хто не сповідує державну релігію, а саме – християни (вірмени, асирійці), іудаїсти (євреї), єзиди, зороастрійці. У Європі нацменшинами переважно вважаються такі етнічні групи, які, не маючи рівноправного статусу з панівною (титульною) нацією, намагаються його досягти, інколи у формі територіальної (чи хоча б національно-культурної) автономії, а інколи – державної незалежності. Останньої, зокрема, намагаються досягти баски в Іспанії, мешканці Шотландії тощо. Нацменшини у деяких країнах можуть складати значну частку населення (наприклад, в Росії – 20%, Казахстані – від 40% до половини всього населення). Зростання або зниження частки нацменшин у населенні конкретних країн пов'язується з відмінностями природного відтворення окремих етнічних спільнот, змінами у їхній самосвідомості та, особливо, з наростанням міграційної активності. Зокрема, через істотне зростання міграційних потоків суттєво збільшується впродовж останніх десятиліть частка населення іноземного походження в багатьох розвинених країнах світу. Так, у США чисельність мексиканців, пуерториканців та інших іспаномовних вихідців з Латинської Америки досягає 20 млн осіб, а в Німеччині іноземці вже складають 8% населення, у Швейцарії – понад 19%, в Люксембурзі – близько 37%⁴²².

МЕНШИНА ЕТНОКУЛЬТУРНА – меншинна група населення, яка має своєрідні культурні характеристики, зміст котрих визначається етнічним походженням і які виявляються у процесі взаємодії з іншими⁴²³.

⁴²⁰ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 210-211.

⁴²¹ Там само, С.211.

⁴²² *Народы мира: историко-этнографический справочник*. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 588.

⁴²³ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 211.

МЕНШИНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА – термін (до певної міри компромісний, умовно сконструйований), який використовується для означення меншинної групи населення, що має як суто етнічні, так і національні риси, зокрема, елементи політичної волі до формування власних управлінських структур й прагнення відігравати помітну роль у політичному житті країни проживання⁴²⁴.

МЕНШИНА ІММІГРАНТСЬКА – меншина у поліетнічній країні, яка утворилася внаслідок переселення частини населення з іншої країни на постійне місце проживання й яка такою оцінюється з погляду країни поселення⁴²⁵.

МЕНШИНА КОЛОНІАЛЬНА – це нащадки древнього населення завойованих і заселених колоністами територій, які у процесі пограбування, знищення й витіснення були позбавлені їхньої успадкованої економічної основи життя й соціальна структура та культура котрих була вкрай зруйнована. Приклади *етнічних меншин колоніального типу* легко віднайти у багатьох поліетнічних країнах світу: індіанці у Північній Америці, древні жителі Австралії, полінезійське населення Австралії, пігмеї та бушмени Африки⁴²⁶.

МЕНШИНА МОВНА – один з елементів національно-демографічної структури поліетнічного суспільства. Це іншоетнічні спільноти, які проживають окремо від основного масиву свого етносу, або етнічні меншини в інонаціональному середовищі. Це досить умовний термін, що майже збігається з поняттям «національні меншини», оскільки, на відміну від титульної нації та її мови, їхня мова є мовою меншин. Мовні меншини виникають, з одного боку, внаслідок відокремлення частини народу, мовноетнічні, культурно-побутові та інші особливості якого є політико-територіальна, історико-географічна ізоляваність, а з іншого – внаслідок зміни кордону, міграції, еміграції, депортації частини, а то й усього населення в інші регіони чи за кордон. Основою мовних меншин є такі етнічні ознаки: мова, спільність походження, самоназва, культура тощо⁴²⁷.

МЕНШИНА НАЦІОНАЛЬНА – 1) групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою⁴²⁸;

2) групи, які утворилися внаслідок виникнення націй-держав (національних держав), для котрих важливою умовою було збіг державної самоорганізації й

⁴²⁴ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 210-211.

⁴²⁵ Там само, С. 212.

⁴²⁶ Там само, С. 208-209.

⁴²⁷ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 129.*

⁴²⁸ *Про національні меншини в Україні // Закон України від 25.06.1992 №2494-ХІІ: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.*

етнічної належності їхнього населення. «Острівки» з відмінною етнічною ідентичністю у рамках утворених національних держав й складала національні меншини як різновид етнічної меншини⁴²⁹.

МЕНШИНА НЕТРАДИЦІЙНА – це ті меншини, крім національних, етнічних, лінгвістичних та релігійних меншин, що історично проживають на території певної країни чи регіону та є меншинами в так званому традиційному розумінні, що відображено в національному та міжнародному законодавстві. Нетрадиційними для України будуть меншини які походять, наприклад, з країн Африки чи Азії. Тоді як традиційними є угорці, грузини, молдаване тощо⁴³⁰.

МЕНШИНА РЕГІОНАЛЬНА – групи населення, які з різних причин всупереч уніфікації та асиміляції зберегли етнічну ідентичність, або ж, завдячуючи етнічним і політичним рухам, заново хочуть відкрити і оживити «призабуті» етнічні традиції й культуру, а також окремі образи минулого. До таких меншин, зокрема, належать баски й каталонці в Іспанії, валлійці й шотландці у Великій Британії тощо⁴³¹.

МЕНШИНА РЕЛІГІЙНА – один з елементів конфесійної структури поліетнічного суспільства. Це спільноти віруючих різних конфесій, які проживають окремо від основного масиву віруючих своєї конфесії в інорелігійному середовищі. Іншими словами, релігійні вірування (конфесії), яких дотримується частина громадян держави, поза домінуючою для цієї держави конфесією, прийнято визначати як меншини релігійні. Вони виникають внаслідок зміни кордонів, міграції, еміграції чи депортації частини, а іноді й усього населення, яке дотримується певного віровчення. Основою таких меншин нерідко є етнічні ознаки, спільність походження, культури. Релігійні меншини, як правило, дифузійно розкидані серед віруючих найбільш поширеної на цій території конфесії. Вони утворюють внаслідок відокремлення частини народу, культурно-побутові, мовно-етнічні та інші особливості якого завдяки політико-територіальній, історико-географічній ізоляваності трансформуються на релігійно-політичній, релігійно-культурній, релігійно-світоглядній основах⁴³².

«МЕНШИНА ПОМІТНА» – це термін, яким користуються, здебільшого, у Канаді, щоб виокремити меншини, котрі не відносяться до домінуючої більшості й відрізняються від неї зовнішнім виглядом (зазвичай колір шкіри,

⁴²⁹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 208.

⁴³⁰ Міжнародна група з прав меншин (Minority Rights Group International) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minorityrights.org/>

⁴³¹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 208.

⁴³² Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 129.

конституція тіла), за винятком автохтонного населення (у Канаді, США – індіанці)⁴³³.

«МЕНШИНА СПЕЦІАЛЬНА» – поняття, яке застосовується у законодавстві й політичних практиках Республіки Македонія та означає необхідність наявності у понад 50 відсотків представників меншини у виборному органі (парламенті) для обрання на певну позицію у парламенті вихідця цієї меншини⁴³⁴.

МЕРЕЖІ ДІАСПОРНІ – термін, який сьогодні інтенсивно вживається західною соціогуманітаристикою, і який досить вдало відтворює сучасні процеси, що відбуваються у діаспорному середовищі й акцентує увагу на рухливості та динаміці соціальних, культурних, етнічних синхронних і діахронних зв'язків між членами діаспор; дослідники розрізняють діаспорні соціальні мережі, діаспорні етнічні мережі й діаспорні етнокультурні мережі⁴³⁵.

МЕРЕЖІ ЕТНІЧНІ СОЦІАЛЬНІ – мережі, які формуються на основі довіри між членами однієї й тієї ж етнічної спільноти. Вони зазвичай властиві іммігрантському компоненту країни проживання. Завдяки циркуляції інформації по цих мережах вдається більш успішно адаптуватися у новому суспільстві, забезпечити адекватні ніші у його соціальному житті⁴³⁶.

МЕРЕЖІ МІГРАЦІЙНІ – 1) набір міжособистісних зв'язків між мігрантами, колишніми мігрантами і немігрантами у країнах (регіонах) походження та призначення, значно підвищують імовірність здійснення переміщення, оскільки вони зменшують міграційні втрати та ризики⁴³⁷;

2) сукупність міжособистісних зв'язків, що з'єднують мігрантів, колишніх мігрантів та немігрантів у просторах країни походження та призначення через родинні зв'язки, дружбу⁴³⁸.

МЕРЕЖІ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ – 1) сукупність каналів, розташованих у певних просторових координатах;

2) сукупність зв'язків, які виникають у ході переміщень⁴³⁹.

МЕТИСИЗАЦІЯ (від франц. *metis* – змішаний) – фізичне змішання різних популяцій, що належать, як до одних і тих самих, так і до різних етнічних

⁴³³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 211.

⁴³⁴ Там само, С. 212.

⁴³⁵ Там само, С. 90.

⁴³⁶ Там само, С. 212-213.

⁴³⁷ Майданік І.П. Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини» // І.П. Майданік. – Харків, 2008. – 20 с., С. 6.

⁴³⁸ Городецька Г.І. Ланцюгова міграція: «За» і «Проти» з точки зору українських мігрантів в Іспанії / Г.І.

Городецька // Демографія та соціальна економіка. - 2014. - № 1. - С. 203-213. – С. 204.

⁴³⁹ Авторське (Біль М.М.).

спільнот. Нащадки від змішаних шлюбів називаються *метисами*. В Америці метисами називають нащадків від змішаних шлюбів європеїдів та індіанців. Чимала кількість метисів проживає у Венесуелі, Колумбії, Мексиці, Нікарагуа, Панамі, Парагваї, Перу, Уругваї, Чилі, Еквадорі⁴⁴⁰.

МЕТОД ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙ – спосіб пізнання міграційних явищ, процесів та пов'язаних з ними чинників. Прийом або система спеціальних прийомів, складних пізнавальних процедур, які застосовуються для дослідження міграційної сфери. Теоретичні методи передбачають певний рух думки з використанням теоретичних уявлень, ідей, концепцій. Це, як правило, загальнонаукові методи: індукція, дедукція, аналіз, синтез, моделювання, абстрагування, порівняння та класифікація. Емпіричні методи орієнтовані на безпосереднє вивчення об'єктів дослідження, здебільшого контактування з ними, із застосуванням спеціальних приладів, установок чи матеріальних засобів. Основними методами емпіричного дослідження міграцій є: спостереження, опитування, експеримент. Зокрема, найбільш поширеним є метод статистичного спостереження, що полягає у безпосередній фіксації кожного окремого факту переміщення у місці прибуття, вибуття та транзиту мігрантів. У міграціології також широко застосовуються різні методи опитування (анкетування, інтерв'ю, експертне дослідження), які дають змогу не тільки оцінити масштаби міграції населення, напрямки міграційних рухів, а й виявити їхні основні причини, наслідки, а також спрогнозувати розвиток міграційних процесів на майбутнє⁴⁴¹.

МЕТОДИ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ – способи, прийоми, засоби, які використовуються для управління міграційними процесами в Україні, розширення окремих видів міграції в умовах розвитку туристичного бізнесу, контролю та упорядкування потоків біженців, якісна протидія нелегальній міграції з боку держави⁴⁴².

МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) У ПРИЙМАЮЧИЙ СОЦІУМ – це сукупність форм, методів, прийомів, засобів, шляхів впливу на суб'єктів (учасників) внутрішньо- та міжрегіональних переміщень всередині країни, які за відповідного законодавчого забезпечення формують й реалізують держава, органи державного і регіонального управління, працедавці, громадянське суспільство (гуманітарні організації) і безпосередньо переміщені особи. Метою зазначених дій є: дотримання та гарантування визначених у Конституції України та в інших міжнародних документах прав і свобод ВПО; відновлення

⁴⁴⁰ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 213.

⁴⁴¹ Авторське (Риндзак О.Т.).

⁴⁴² Столбовий В.М. *Регулювання зовнішньої міграції адміністративно-примусовими методами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»* // В.М. Столбовий. – Київ, 2007. – 20 с. - С. 9-10.

економічних, фінансових, політичних, соціальних, інформаційних, культурних та інших зв'язків з громадянами України, які проживають як на тимчасово окупованій території, так і в інших регіонах України (у приймаючому соціумі); забезпечення соціальних потреб (у широкому сенсі), у тому числі соціальних, трудових, виборчих прав та права на освіту після залишення ВПО тимчасово окупованої території⁴⁴³.

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ – це інструменти цільового впливу на фактори формування і процеси реалізації просторової мобільності населення у визначених просторових обмеженнях. Об'єктом регулювання є фактори формування і напрями реалізації просторової мобільності населення (туристичної і міграційної активності). Суб'єктом регулювання можуть бути державні і недержавні органи, а також ринкові інститути. Механізми об'єднуються в групи нормативно-правові, адміністративні, інформаційні, соціально-економічні, валютно-фінансові і соціогуманітарні⁴⁴⁴.

МЕХАНІЧНИЙ ПРИРІСТ НАСЕЛЕННЯ – див. **МІГРАЦІЯ ЧИСТА**

МЕШКАНЦІ ПРИКОРДОННОЇ ЗОНИ - особи, які постійно проживають у прикордонній зоні на період, визначений у двосторонній угоді між державою-членом ЄС та прикордонною третьою державою, що становить не менше 1 року, що підтверджується відповідним документом⁴⁴⁵.

МІГРАНТ (від лат. *miġro (miġratio)* – переселяюся, переселення, переміщення) – 1) особа, яка здійснює міграцію⁴⁴⁶;

2) особа, яка в результаті перетинання державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць змінила місце проживання чи перебування⁴⁴⁷;

4) застосовується до окремих осіб, або членів сімей, що переїжджають до країни або регіону з метою покращення їхніх матеріальних або соціальних умов проживання та поліпшення перспектив для себе та членів сім'ї⁴⁴⁸.

МІГРАНТ КОРОТКОСТРОКОВИЙ - особа, яка переїжджає в країну іншу, ніж свого звичайного проживання щонайменше на три місяці (але не більше, ніж на один рік), за винятком випадків, коли міграція в цю країну відбувається з

⁴⁴³ Семів Л. К. Проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні в світлі наукових підходів до дослідження / Л. К. Семів // *Регіональна економіка*. – № 1. – 2016. – С. 59-69.

⁴⁴⁴ Авторське (Біль М.М.).

⁴⁴⁵ Регламент ЄС № 1931/2006 про місцевий прикордонний рух

⁴⁴⁶ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // *Навч. посіб.* – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 304.

⁴⁴⁷ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

⁴⁴⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 14.

метою відпочинку, відпустки, відвідування друзів або родичів, службової потреби або лікування. Для цілей статистики з міжнародної міграції вважається, що країна звичайного проживання короткострокових мігрантів є країною призначення протягом періоду часу, який вони в ній проводять⁴⁴⁹.

МІГРАНТ З НЕВРЕГУЛЬОВАНИМ СТАТУСОМ - особа, яка внаслідок незаконного в'їзду або закінчення встановлених строків перебування не має законного статусу в транзитній або приймаючій країні. Також поняття включає тих осіб, які законно прибули в транзитну країну або країну призначення, але лишились на триваліший час, ніж дозволено або, як наслідок, були незаконно працевлаштовані⁴⁵⁰.

МІГРАНТ НЕЗАКОННИЙ – іноземець чи особа без громадянства, яка у будь-який спосіб (поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску через державний кордон, але з уникненням прикордонного контролю) незаконно перетнула державний кордон і протягом трьох діб не звернулася із заявою про отримання притулку в Україні, надання статусу біженця чи тимчасового гуманітарного захисту, а також іноземець чи особа без громадянства, яка законно прибула в Україну, але після закінчення визначеного строку перебування втратила підстави для подальшого перебування та ухиляється від виїзду з України або, яка самовільно змінила свій правовий статус під час перебування в Україні⁴⁵¹.

МІГРАНТОФОБІЯ – упередження й дискримінація біженців, вимушених переселенців, осіб, що шукають притулок та мігрантів загалом⁴⁵².

МІГРАНТ ТАЄМНИЙ – особа, яка прибула до іншої країни, обминаючи закони країни поселення, й приховує своє іммігрантське походження⁴⁵³.

МІГРАНТ-ТРУДІВНИК – 1) особа, яка була, є або має намір бути залучена до оплачуваної діяльності в країні, громадянином якої вона не є⁴⁵⁴;
2) особа, яка допускається приймаючою країною зі специфічною метою оплачуваної економічної діяльності в межах цієї країни. Термін перебування в

⁴⁴⁹ Рекомендації ООН з питань статистики міжнародної міграції, Довідник із статистичної термінології ОЕСР, Регламент ЄС № 862/2007 з міграційної статистики

⁴⁵⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 15.

⁴⁵¹ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України від 16.09.2008 №3158 Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

⁴⁵² Ставицький О. Гандіканізм в системі споріднених понять [Електронний ресурс] / Олег Ставицький // Український науковий журнал "Освіта регіону. Політологія. Психологія. Соціальні комунікації". – 2011. – № 2-3. – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua>.

⁴⁵³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 213-214.

⁴⁵⁴ Конвенція ООН про захист всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей від 18.12.1990 Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203

країні в даному випадку обумовлюється видом працевлаштування⁴⁵⁵;

3) особа, яка постійно проживає на території Сторони виїзду і на законних підставах займається оплачуваною діяльністю в Стороні працевлаштування⁴⁵⁶.

МІГРАНТ ТРУДОВИЙ – громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави⁴⁵⁷

МІГРАНТ ТРУДОВИЙ ПРИКОРДОННИЙ – трудовий мігрант, який зберігає своє звичайне місце проживання в сусідній державі, в яку він зазвичай повертаються щодня або принаймні один раз в тиждень⁴⁵⁸.

МІГРАНТ ТРУДОВИЙ СЕЗОННИЙ – трудовий мігрант, робота якого за своїм характером залежить від сезонних умов і виконується лише протягом частини року⁴⁵⁹.

МІГРАНТИ ВИМУШЕНІ – репатріанти (особи, які повертаються на батьківщину), переміщені особи (вимушені переселенці, депортовані), особи, що шукають політичного притулку, біженці. На початок ХХІ ст. загальна кількість людей, що вимушено покинули постійне місце проживання, становила до 50 млн. осіб, половина з яких – біженці⁴⁶⁰.

МІГРАНТИ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНІ ПРАЦЮЮЧІ – особи, щодо яких завдяки їхній кваліфікації, застосовується режим сприяння допуску в країну, що не є їхньою батьківщиною; на них поширюється менше обмежень щодо терміну перебування, зміни місця роботи й возз'єднання з родиною⁴⁶¹.

МІГРАНТИ ЛЕГАЛЬНІ – вид мігрантів за правовою ознакою. Це такі, що перетинають міжнародні кордони на законних підставах, тобто мають в'їзну візу на певний термін або, перебуваючи в іншій країні, продовжили термін її дії⁴⁶².

⁴⁵⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 78.

⁴⁵⁶ Угода про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудівників-мігрантів від 15 квітня 1994 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=997_012, ст. 2.

⁴⁵⁷ Про зовнішню трудову міграцію // Закон України № 761-VIII від 05.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii>

⁴⁵⁸ Угода про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту трудівників-мігрантів від 15 квітня 1994 року: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=997_012, ст. 2.

⁴⁵⁹ Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁴⁶⁰ Международное право: Словарь-справочник / В.Н. Додонов, В.П. Панов, О.Г. Румянцев. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 368 с.

⁴⁶¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 302.

⁴⁶² Там само, С. 130.

МІГРАНТИ НАПІВЛЕГАЛЬНІ – вид мігрантів за правовою ознакою. Це такі, що в'їхали до якоїсь країни на законних підставах, тобто мають візу, але через різні обставини вони відмовляються покидати цю країну і залишаються на ній після завершення терміну, обумовленого в'їзною візою. Це також ті особи, які прибули до якоїсь країни легально, але маючи при цьому туристичну візу, влаштувались на роботу⁴⁶³.

МІГРАНТИ НЕЛЕГАЛЬНІ – вид мігрантів за правовою ознакою. Це такі, що покинувши країну постійного проживання, проникли на територію іншої держави без офіційного дозволу, тобто без візи на в'їзд до неї⁴⁶⁴.

МІГРАНТИ ПОЛІТИЧНІ – тип мігрантів, які покидають свою країну з політичних мотивів. Це може бути примусовим, вимушеним або добровільним актом. У першому випадку людей оголошують дисидентами, позбавляють громадянства і силоміць випроводжують з країни їхнього постійного проживання. У другому випадку люди вимушені покидати свою країну через репресії і переслідування за політичну діяльність, дискримінацію за політичні переконання, а також через громадянські війни і збройні конфлікти. У третьому випадку особи можуть добровільно залишати власну країну з огляду на політичну нестабільність у ній, прихід до влади сил, які не викликають політичних симпатій тощо. Політичними мігрантами стають, як правило, громадяни тоталітарно-авторитарних, посттоталітарних країн або країн, що розвиваються. Покидаючи власну країну, вони намагаються легально чи нелегально виїхати до західних правових демократичних держав⁴⁶⁵.

МІГРАНТИ ПОСЕЛЕНІ – особи, які прибули до іншої країни у чітко визначене місце поселення⁴⁶⁶.

МІГРАНТИ ПРАЦЕВЛАШТОВАНІ – особи, яким після перебування в країні працевлаштування протягом кількох років надається дозвіл (посвідка) на проживання у ній з невизначеним строком і дозвіл на роботу без особливих обмежень⁴⁶⁷.

МІГРАНТИ ПРАЦЮЮЧІ ТИМЧАСОВО – особи, які допущені в країну, що не є їхньою батьківщиною, для здійснення протягом обмеженого терміну професійної діяльності⁴⁶⁸.

⁴⁶³ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 130-131.

⁴⁶⁴ Там само, С. 130.

⁴⁶⁵ Там само, С. 131.

⁴⁶⁶ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 213-214.

⁴⁶⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 306.

⁴⁶⁸ Там само, С. 307.

МІГРАНТИ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ ЗА КОНТРАКТОМ – люди, які працюють за межами своєї країни за контрактним договором, що встановлює строк зайнятості й тип виконуваної ними роботи⁴⁶⁹.

МІГРАНТИ ПРАЦЮЮЧІ, ПОВ'ЯЗАНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ПРОЕКТУ – особи, допущені в країну на визначений термін для зайнятості у певному проекті, реалізованому в цій державі роботодавцем⁴⁷⁰.

МІГРАНТИ-ПРОФЕСІОНАЛИ – мігранти, які мають високу кваліфікацію та/або добре володіють певною професією⁴⁷¹.

МІГРАНТИ ТРАНЗИТНІ – особи, які прямують до певної країни й у силу певних обставин змушені на деякий час зупинитися у третій країні, а згодом перебираються до бажаного місця поселення⁴⁷².

МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ – здатність суб'єкта (окремої людини, групи людей, населення певної території) змінювати місце перебування на певний час, що супроводжується ініціативною діяльністю (працею, навчанням) та змінами людського потенціалу згідно з потребами, цілями та поглядами. Потреби при цьому детермінуються впливом оточуючого середовища та його можливостями (наприклад, потреби якісного навчання, гідної оплати та умов праці). Цілі формуються внаслідок потреб за результатами діяльності (наприклад, цілі особистісного розвитку в нових умовах), а погляди – власним досвідом або сформованим на основі соціального оточення (наприклад, погляди щодо космополітизму, привабливості культури певної країни)⁴⁷³.

МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ КРАЇН-ДОНОРІВ – це мотивоване прагнення та реалізація міграційних устремлінь людини (групи людей, громади) до переміщення у територіально-просторовому та часовому вимірах між країнами (державами) чи їхніми регіонами, з метою досягнення бажаного рівня чи якості життя і самовідтворення, отримання вищого рівня оплати праці і інституційних умов життєзабезпечення шляхом постійного, тимчасового проживання (перебування), фрондильєрних переміщень, що відображає основну функцію міграції: вибуття чи прибуття як співвідношення міграційних потоків у валовій міграції. Міграційна активність населення зумовлює позитивні і негативні соціально-економічні ефекти та ризики в країнах-донорах та реципієнтах трудових мігрантів. В економічному відношенні міграційна активність населення кореспондує з економічною

⁴⁶⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 304.

⁴⁷⁰ Там само, С. 306.

⁴⁷¹ Там само, С. 304.

⁴⁷² Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 214.

⁴⁷³ Авторське (Біль М.М.).

активністю населення і може обраховуватись як відношення чисельності мігрантів до загальної чисельності населення. Міграційна активність населення впливає на статистичні зрушення в розподілі населення країни, її людських ресурсів, зокрема трудового потенціалу та зайнятості. Вимірювання міграційної активності населення передбачає структурування чинників, видів, форм міграції та її наслідків для соціально-економічного розвитку макросистеми країни-донора⁴⁷⁴.

МІГРАЦІЙНА АМНІСТІЯ (грец. *αμνηστια* - прощення) – легалізація незаконних міграцій, які регулярно проводять у багатьох країнах⁴⁷⁵.

МІГРАЦІЙНА КОГОРТА – сукупність мігрантів, що поєднані спільним періодом міграції у визначений населений пункт чи район. Міграційна когорта визначається за результатами перепису населення на основі даних про тривалість проживання⁴⁷⁶.

МІГРАЦІЙНА СИТУАЦІЯ – це сукупність форм міграційної активності та поведінки населення або ж сукупності міграційних активностей та поведінок різних її носіїв при побудові своїх територіально-соціальних взаємин і функціональної взаємодії у середовищі конкретних територіальних суспільних систем (адміністративно-територіальних, соціально-економічних та інших видів утворень тощо)⁴⁷⁷.

МІГРАЦІЙНА УСТАНОВКА – психічний регулятор поведінки, схильність особистості, яка визначає узгодженість дій, детермінованих позитивним або негативним ставленням до зміни місця та умов життя⁴⁷⁸.

МІГРАЦІЙНИЙ ВИБУХ – різке, підготовлене чи спонтанне зростання кількості в'їздів-виїздів громадян з метою зміни місця проживання або перебування з однієї держави в іншу, переміщення людських ресурсів з території певного регіону до іншої місцевості заради працевлаштування, але в межах тієї самої країни, втеча переслідуваних від дискримінації, загроз фізичному існуванню під впливом соціальних катаклізмів і збройних конфліктів. Це здебільшого раптове та стрибкоподібне переміщення людей, які добровільно чи вимушено емігрують під потужним тиском внутрішніх чи зовнішніх обставин. Такий вибух означає переважно зростання кількості в'їздів-виїздів великих потоків громадян чи осіб без громадянства не в

⁴⁷⁴ Авторське (Бідак В.Я.).

⁴⁷⁵ Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак // Навч. посіб. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 312 с.

⁴⁷⁶ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 250.

⁴⁷⁷ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 27.

⁴⁷⁸ Западнюк С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38, - С. 35.

математичній, а в геометричній прогресії. Це раптовий спалах масових переміщень, що здійснюється під впливом соціальних умов, які, видозмінюючись, спричиняють еміграційно-імміграційні зрушення, спонукають людей до переїзду внаслідок природних або соціальних катастроф⁴⁷⁹.

МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ – соціально-економічна категорія, яка використовується для позначення запасів соціально-економічних та інших ресурсів (земля, машини, споруди, сировина, професійні навички та знання), що генерують потік благ (товарів та послуг) у часі, і які є результатом міграційної активності населення⁴⁸⁰.

МІГРАЦІЙНИЙ ПРИРІСТ НАСЕЛЕННЯ – див. **МІГРАЦІЯ ЧИСТА**

МІГРАЦІЙНИЙ ПРОСТІР – водна, повітряна і сухопутна територія, по якій здійснюється рух міграційних потоків природного та соціального походження, завдяки яким забезпечується переміщення, переселення, пересування об'єктів та суб'єктів матеріального світу. Такий простір можна уявити як земну поверхню, на якій здійснюється переміщення і переселення з одного місця в інше, між континентами та материками, регіонами, державами, населеними пунктами. Як і соціальний, міграційний простір постійно накопичує у собі людський потенціал, привносить у конкретні ландшафтні зони певні збудження, видозміни, інновації – гармонію чи дисгармонію⁴⁸¹.

МІГРАЦІЙНИЙ ПРОФІЛЬ – 1) інструмент збору та аналізу всієї необхідної інформації для формування політики у сфері міграції та розвитку і моніторингу впливу її реалізації⁴⁸²;

2) періодичне інформаційне видання Державної міграційної служби України, яке містить статистичну та експертну інформацію щодо міграційних процесів з 2011 року⁴⁸³.

МІГРАЦІЙНИЙ РЕЖИМ – адміністративно-правовий режим, у рамках якого здійснюється упорядкування міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного складу міграційних потоків та їхньої структури. Він установлюється в Україні для регулювання міграційних потоків, подолання

⁴⁷⁹ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 140-141.

⁴⁸⁰ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 91.

⁴⁸¹ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 143.

⁴⁸² Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 16.

⁴⁸³ Комюніке Європейської комісії COM(2007) 247 щодо застосування глобального підходу до міграції у східних та південно-східних регіонах, що межують з Європейським Союзом.

негативних наслідків міграції, що розвиваються стихійно, створення умов для безперешкодної реалізації прав мігрантів, а також забезпечення гуманного ставлення до осіб, які шукають захисту на території України⁴⁸⁴.

МІГРАЦІЙНИЙ ЦИКЛ – сукупність взаємозв’язаних процесів, явищ, що притаманні міграції населення, поетапно відбуваються у часі і просторі, створюючи певну послідовність розвитку міграції. Міграційні цикли характерні для всіх видів міграції, але їхні структури суттєво відрізняються. Для зворотних міграцій циклічність є властивістю, що визначає наявність циклів як сукупності взаємозв’язаних процесів, яка протягом певного проміжку часу створює закінчене «коло» дій, пов’язаних з міграцією; для беззворотної міграції цикл – це послідовний ряд взаємозв’язаних процесів⁴⁸⁵.

МІГРАЦІЙНІ ЕТАПИ – див. **ХВИЛІ МІГРАЦІЙНІ**.

МІГРАЦІЙНІ ОБЛІГАЦІЇ – це спеціальні державні облігації, які уряд країни розміщує серед своїх мігрантів та діаспори⁴⁸⁶.

МІГРАЦІЙНІ ПОСЛУГИ – це послуги, споживання яких є необхідною або основною передумовою позитивного здійснення індивідом міграційного процесу на всіх його стадіях (міграційна мобільність, переміщення, адаптація)⁴⁸⁷.

МІГРАЦІОЛОГІЯ (від лат. *migratio* – переселення та грец. *logos* – вчення) – наука про найбільш загальні закони та закономірності процесу переміщення населення, просторово-часові властивості його руху, форми організації міграційних потоків і їхніх наслідків, методи вимірювання міграційних ризиків та ефектів, моделювання міграційних ситуацій, міграційної політики, а також механізмів її реалізації. Міграціологія як наука почала формуватися у другій половині ХХ століття. В Україні процес йшов пліч-о-пліч з розвитком демографії та географії. Серед найбільш відомих фахівців у даній царині були Ф.Д. Заставний, О.У. Хомра. Згодом плеяду поповнили С.І. Пирожков, О.А. Малиновська, Е.М. Лібанова, І.М. Прибиткова, М.Д. Романюк,

⁴⁸⁴ Снігур В. М. Міграційний режим в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» // В.М. Снігур. – Київ, 2008. – 20 с. – С. 6.

⁴⁸⁵ Аксьонова С.Ю. Демоекономічні взаємозв’язки міграції населення України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.09.01 «Демографія та відтворення трудових ресурсів» // С.Ю. Аксьонова. – Київ, 1996. – 20 с. – С. 9.

⁴⁸⁶ Сформульовано Махонюк О.В. на основі Шиманська О. Аналіз можливостей залучення грошових доходів мігрантів в економіку України / О. Шиманська // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 224-227. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecan/2011_8_1/pdf/shymanska.pdf; Гайдуцький А. Облігації для мігрантів: незадіяні можливості / А. Гайдуцький // Дзеркало тижня. – 2010. – 28.05. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozhливosti.html

⁴⁸⁷ Махонюк О. В. Забезпечення соціально-трудової захищеності мігрантів: роль ринку міграційних послуг / О. В. Махонюк // Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 червня 2015 р.) / [редкол.: Лелик Л. І., Садова У. Я., Гринькевич О. С. та ін.]. – Львів: Львівський інститут МАУП, 2015. – С. 216-220. – С. 218.

О.В. Позняк, У.Я. Садова, Л.К. Семів та інші. Львівську наукову школу вчених-міграціологів представляють фахівці відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»⁴⁸⁸.

МІГРАЦІЯ – 1) просторова активність (переміщення) індивіда або груп людей, спрямована на оволодіння ресурсами нових територій і пов'язана зі зміною місця проживання⁴⁸⁹;

2) як процес – сукупність просторових переміщень населення, які супроводжуються перетинаннями державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць будь-якої країни, ведуть до постійної або тимчасової зміни місця проживання і результатом яких є територіальний перерозподіл населення. Міграційний процес складається з трьох стадій: міграційної мобільності, переміщення та адаптації мігрантів; як система – складна, відкрита, динамічна і саморегульована підсистема соціогеосистеми – сукупність умов, факторів та ресурсів, об'єднаних потоками інформації, речовини та енергії, що спрямовані на територіальний перерозподіл населення (це основна геофункція системи)⁴⁹⁰;

3) переміщення особи з метою зміни місця проживання/перебування, пов'язане з перетинанням державного кордону (зовнішня міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць (внутрішня міграція)⁴⁹¹;

4) просторове переміщення населення в межах однієї країни (між населеними пунктами), або з однієї країни в іншу, яке може носити постійний (переселення) чи тимчасовий (маятникова, сезонна / періодична / циклічна, епізодична) характер⁴⁹².

МІГРАЦІЯ БЕЗПОВОРОТНА – переміщення населення з одних населених пунктів в інші, що передбачає зміну місця проживання. Таку міграцію більшість науковців вважають повною, повноцінною. Безповоротна міграція на відміну від інших видів міграції є надзвичайно важливим джерелом формування постійного складу населення в заселених місцевостях. Звичайно, що між безповоротною міграцією та іншими її видами нема перешкод, тобто один вид міграції може перетворюватись в інший. Наприклад, епізодична, маятникова і сезонна міграції часто переходять у міграцію безповоротну,

⁴⁸⁸ Садова У.Я. Міграціологія: історія, теорія, перспективи розвитку / У.Я. Садова, С.І. Князєв, Г.П. Селещук // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 19-20 листопада 2015 р.). – Львів, 2015. – 484 с. – С. 432-440.

⁴⁸⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 305.

⁴⁹⁰ Височин М. Ю. Суспільно-географічні особливості міграції в регіональній соціогеосистемі (на прикладі Харківської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» // М.Ю. Височин. – Чернівці, 2007. – 24 с. – С. 5.

⁴⁹¹ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України від 16.09.2008 №3158: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

⁴⁹² Сформульовано Риндзак О.Т. на основі: Денисенко М.Б., Іонцев В.А., Хорев Б.С. Миграциология / М.Б.Денисенко, В.А.Ионцев, Б.С.Хорев. – М.:Изд-во МГУ, 1989. – С.7.

оскільки вони створюють умови для вибору місця постійного проживання⁴⁹³.

МІГРАЦІЯ БЛИЖНЯ – міграція населення в сусідні країни в межах певного регіону⁴⁹⁴.

МІГРАЦІЯ ВАЛОВА (брутто-міграція) – сукупність мігрантів на визначеній території за певний період. Визначається як сума прибулих і вибувлив для конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Характеризує міграційний обіг, абсолютні розміри міграції. Часто визначається відносний показник інтенсивності міграційного обороту⁴⁹⁵.

МІГРАЦІЯ ВДАЛА – міграція, наслідки якої емігрант оцінює позитивно⁴⁹⁶.

МІГРАЦІЯ ВИМУШЕНА – переселення людей як за межі певної країни, так і всередині неї, обумовлене причинами (політичними, національними, расовими, військовими, екологічними), що ставлять під загрозу людське життя і які вимагають швидкого рішення про міграцію⁴⁹⁷.

МІГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНА – міграція населення, яка відбувається у межах одного регіону (Автономна Республіка Крим, область, м. Київ, Севастополь (міськрада)⁴⁹⁸.

МІГРАЦІЯ ВНУТРІШНЯ – 1) різновид міграції, за якого людина мігрує в межах певної області або регіону своєї країни, не перетинаючи державного кордону⁴⁹⁹; 2) відображає територіальне переміщення населення в країні. Це вид міграції за напрямками потоків (разом з зовнішньою)⁵⁰⁰.

МІГРАЦІЯ ДАЛЕКА – міграція населення до країн за межами регіону⁵⁰¹.

⁴⁹³ Демографический понятийный словарь / Под ред. Л.Л. Рыбаковского; Центр соціального прогнозування. М., 2003. С. 17-28. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения (вопросы теории). М., 2003. - С. 25.

⁴⁹⁴ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 302.

⁴⁹⁵ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 54.

⁴⁹⁶ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 302.

⁴⁹⁷ Международное право: Словарь-справочник / В.Н. Додонов, В.П. Панов, О.Г. Румянцев. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 368 с.

⁴⁹⁸ Демографічна ситуація: Методологічні пояснення: Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.lviv.ua/ukr/si/metod.php?vid=1&ozn_news=5&code=18&show2=1.

⁴⁹⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 302.

⁵⁰⁰ Прокопишак К. Взаємозв'язок міграції населення та соціально-демографічних процесів на селі / Катерина Прокопишак // Регіональна економіка. – 1997. - №4(6). – С. 33-39. - С. 33.

⁵⁰¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 303.

МІГРАЦІЯ ДІЛОВА – міграція висококваліфікованих спеціалістів (менеджерів, IT-працівників), професіоналів, які пересуваються в рамках внутрішніх ринків праці або міжнаціональних корпорацій і міжнародних організацій, використовуючи міжнародні ринки праці рідкісних професій. Багато країн вітають таких мігрантів і мають спеціальні програми щодо «професійної і ділової міграції», щоб сприяти приїзду в країну відповідних фахівців⁵⁰².

МІГРАЦІЯ ДОБРОВІЛЬНА (суверенна) – міграція, за якої переміщення здійснюється мігрантом свідомо та добровільно⁵⁰³.

МІГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНА – міграція, яка виникає, коли особи змушені покинути місця свого постійного проживання і переміщуються в межах своєї країни чи перетинають її кордони внаслідок різкого погіршення стану навколишнього середовища чи екологічної катастрофи. Люди, що переселились внаслідок змін у навколишньому середовищі, як правило, не розглядаються в статусі біженця, навіть якщо вони при цьому змушені перетинати державні кордони і переселятись в іншу країну. Екологічні мігранти можуть розраховувати, як правило, на захист з боку своєї країни⁵⁰⁴.

МІГРАЦІЯ ЕКОНОМІЧНА – переміщення людей під тиском соціально-економічних обставин, які привели до погіршення їхнього становища, або ж у результаті сформованої ідеї можливостей покращення життя поза межами країни проживання⁵⁰⁵.

МІГРАЦІЯ ЗАМІЩЕННЯ (англ. *replacement migration*) – термін, який позначає кількість іммігрантів, яка потрібна країні для того, щоб компенсувати скорочення чисельності населення загалом і населення працездатного віку зокрема, або для запобігання його старінню внаслідок низької народжуваності та смертності. Це питання висвітлено у звіті ООН з міграції заміщення, в якому розглянуто 8 країн із низькою народжуваністю (Францію, Німеччину, Італію, Японію, Республіку Корея, Росію, Велику Британію і США). Міграція заміщення може бути скерована на стабілізацію: 1) чисельності населення (незмінний загальний приріст); 2) чисельності працездатного населення країни; 3) вікової структури населення (незмінна частка населення старшого віку). Перелік цілей міграції-заміщення може бути доповнений залежно від потреб і проблем конкретної країни чи регіону. При цьому міграційний приріст за своєю суттю компенсує (заміщує) нестачу народжень (англ. *birth replacement*),

⁵⁰² Каслз С. Глобальные тенденции и проблемы. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблемы / Бібліотека України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://library.ua/m/articles/view/>

⁵⁰³ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306

⁵⁰⁴ Юдина Т.Н. Соціологія міграції: к формуванню нового наукового напрямку. М., 2003. – С. 296-297, 318.

⁵⁰⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 214.

необхідних для підтримання бажаних пропорцій. Відомо, що у перші роки після переселення іммігрантів рівень народжуваності в них помітно вищий, ніж у місцевого населення (властиво для розвинутих держав-реципієнтів мігрантів)⁵⁰⁶.

МІГРАЦІЯ ЗВОРОТНА – переміщення особи, що повертається в свою країну походження або місце постійного проживання, зазвичай після хоча б річного перебування в іншій країні. Таке повернення може бути або не бути добровільним. Зворотна міграція також включає добровільну репатріацію⁵⁰⁷.

МІГРАЦІЯ ЗМІШАНА (переміщення змішані, потоки змішані) – 1) переміщення, при якому особи пересуваються разом, зазвичай, з порушенням законодавства, по одному маршруту, але з різних причин. Особи, представники змішаних потоків, мають різні потреби і характеристики. Це особи, які шукають притулку, біженці, жертви торгівлі людьми, діти мігрантів або розлучені зі сім'єю та незаконні мігранти⁵⁰⁸;
2) змішані рухи населення, що включають біженців, шукачів притулку, трудових мігрантів та інших мігрантів⁵⁰⁹.

МІГРАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА – 1) соціальні переміщення у межах національної території або в міждержавному просторі тієї категорії осіб, які займаються розумовою діяльністю, створюють суспільні блага та матеріальні цінності внаслідок інтелектуальної діяльності. У внутрішньодержавному просторі інтелектуальна міграція означає переїзд із села до міста, перехід від фізичної до розумової праці, тобто соціальну мобільність за вертикаллю та горизонталлю, але обов'язково пов'язану з інтелектуальною діяльністю. В основі такої міграції лежать мотиви і причини світоглядного характеру, навіть якщо мова йде про возз'єднання сімей або родин, міжнародні шлюби тощо. На міждержавному рівні інтелектуальна міграція – це «втеча мізків» за кордон, перетягування інтелектуальних ресурсів з однієї країни в іншу. Держави світу, їхні фізичні та юридичні особи заохочують інтелектуальну міграцію, тому що вона сприяє соціально-культурному розвитку. За інтелектуальним потенціалом активно полюють ті підприємства й фірми, транснаціональні корпорації чи об'єднання, що успішно використовують його для інноваційних нововведень, причому як у сфері виробництва, так і в мистецтві, культурі, науці⁵¹⁰;

⁵⁰⁶ Replacement Migration: Is A Solution to Declining and Ageing Populations? [Електронний ресурс] / United Nations, N. Y., 2000, 17 March. – Режим доступу: <http://www.un.org/esa/population/publications/migration/migration.htm>.

⁵⁰⁷ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 11.

⁵⁰⁸ Защита беженцев и смешанная миграция: Десятикомпонентный план в действии. /Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев. [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid...

⁵⁰⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с.- С. 11

⁵¹⁰ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 150.

2) міграція осіб, що мають науковий ступінь кандидата або доктора наук, виїжджають за кордон з власної волі або за запрошенням, працюють переважно у високоінтелектуальних сферах: освіта, наука, технології⁵¹¹.

МІГРАЦІЯ КАПІТАЛУ – переміщення капіталу між, усередині галузей і сфер економіки однієї країни, а також з однієї країни в іншу з метою отримання вищих прибутків⁵¹².

«МІГРАЦІЯ КЛІМАТИЧНА» – переселення людей, пов'язане зі зміною кліматичних умов, у яких вони мешкали⁵¹³.

МІГРАЦІЯ МАЯТНИКОВА («човникова», прикордонна) – 1) регулярні переміщення населення з одного населеного пункту в інший на роботу чи навчання. Регулярність відповідає режиму праці чи навчання. Маятникова міграція розвинулася в умовах урбанізації. В її основі – невідповідність в розміщенні виробництва і розселення населення. Головні напрямки – з села в місто, з малого міста у велике. Значна маятникова міграція спостерігається також в приміських зонах великих міст і міських агломераціях⁵¹⁴;

2) щоденне, рідше щотижневе переміщення з однієї країни до іншої та у зворотному напрямку⁵¹⁵.

3) короткотермінова міграція, метою якої є купівля-продаж товарів у різних країнах і отримання відповідного прибутку на різниці між купівельною ціною і ціною продажу. Найпоширеніша така міграція у прикордонних територіях⁵¹⁶.

МІГРАЦІЯ МІЖДЕРЖАВНА – міграція населення за межі України або прибуття до України з інших країн⁵¹⁷.

МІГРАЦІЯ МІЖНАРОДНА – це зовнішня, міждержавна міграція населення, рух населення через державні кордони. Основні тенденції міграцій населення України впродовж 1989-2005 рр. характеризувалися зниженням загального рівня мобільності населення; зменшенням інтенсивності міграційних зв'язків з колишніми республіками СРСР і натомість - розширенням контактів з країнами «старого» зарубіжжя виникненням потоку постійної еміграції з України до

⁵¹¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 76.

⁵¹² Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.507.

⁵¹³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 214.

⁵¹⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 243.

⁵¹⁵ Ляшенко Д.О. Актуальні завдання картографування міжнародних міграційних зв'язків України / Д.О. Ляшенко // Український географічний журнал. – 2008. – №3(63). – С. 52-59. – С. 52.

⁵¹⁶ Юдина Т.Н. Миграция: словарь основных терминов: Учеб. пособие. – М.: Издательство РГСУ; Академический Проект, 2007. – 472 с. – С. 328.

⁵¹⁷ Демографічна ситуація: Методологічні пояснення: Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.lviv.ua/ukr/si/metod.php?vid=1&ozn_news=5&code=18&show2=1.

країн Європи, Америки, а також до Ізраїлю, прибуттям студентів з країн, що розвиваються⁵¹⁸.

МІГРАЦІЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНА – міграція населення з одного регіону в інший у межах України⁵¹⁹.

МІГРАЦІЯ НАПІВЛЕГАЛЬНА – в'їзд до країни або перебування в країні мігрантів з частковим порушенням вимог її законодавства щодо міграційних переміщень⁵²⁰.

МІГРАЦІЯ НЕВРЕГУЛЬОВАНА – пересування людей, що відбувається поза регулюючими нормами країни відправлення, транзитної та (або) приймаючої країни. Чіткого або загальноприйнятого визначення неврегульованої міграції не існує. З точки зору країни призначення, це в'їзд, перебування або працевлаштування в країні без необхідного дозволу або необхідних документів, відповідно до імміграційних правових актів. З точки зору країни вибуття неврегульованість розглядається, наприклад, у випадках, в яких особа перетинає міжнародний кордон без дійсного закордонного паспорту або іншого проїзного документу або не виконує адміністративних вимог для вибуття з країни⁵²¹.

МІГРАЦІЯ НЕЗАКОННА – незаконне перетинання державного кордону іноземцями та особами без громадянства (крім випадків, коли такий перетин здійснено з обґрунтованою та підтвердженою у відповідності з чинним законодавством, метою набуття статусу біженця чи отримання притулку), перебування та ухилення від виїзду з України після закінчення визначеного терміну законного перебування та втрати підстав для подальшого перебування а також самовільна зміна свого правового статусу під час перебування в Україні⁵²².

МІГРАЦІЯ НЕЗВОРОТНЯ – це переїзд з одного населеного пункту в інший, з однієї держави в іншу з метою постійного облаштування та працевлаштування, що зумовлюється різними факторами (економічними, культурними, професійними тощо). Така міграція означає зміну не лише місця та умов праці,

⁵¹⁸ Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.

⁵¹⁹ Демографічна ситуація: Методологічні пояснення: Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.lviv.ua/ukr/si/metod.php?vid=1&ozn_news=5&code=18&show2=1.

⁵²⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 305.

⁵²¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 16.

⁵²² Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

а й місця навчання, роботи та проживання. Переїзд супроводжується сподіванням на те, що особа ніколи не повернеться на Батьківщину⁵²³.

МІГРАЦІЯ НЕЛЕГАЛЬНА – в'їзд до країни без дозволу органів державної влади та з порушенням вимог законодавства держави щодо міграційних процесів⁵²⁴.

МІГРАЦІЯ ОРГАНІЗОВАНА ПРИМУСОВА ПОЛІТИЧНА - це примусове випровадження осіб з країни їхнього постійного проживання, яке супроводжується позбавленням громадянства і здійснюється внаслідок оголошення таких осіб дисидентами (інакодумцями, які виступають проти панівної в країні чи суспільному осередку ідеології, суспільного ладу); окрім того, це також примусові масові переміщення осіб із зони воєнних та збройних конфліктів, що розгортаються на території держави проживання⁵²⁵.

МІГРАЦІЯ ПІДТРИМАНА - переміщення мігрантів, що відбувається за підтримки держави, кількох держав або міжнародної організації, як протиположна спонтанній, самостійній міграції⁵²⁶.

МІГРАЦІЯ ПОЛІТИЧНА – процес міждержавного переміщення тих громадян, які, займаючись політичною діяльністю, емігрують (мігрують) внаслідок можливих або вже розпочатих переслідувань з боку урядів, певних суспільних сил чи фракцій, які загрожують фізичному існуванню конкретної особи. Така міграція настає в результаті зміни політичних режимів. У тих країнах світу, де особа, що належить до опозиційного табору, може бути фізично або морально знищена, створюються умови для політичної міграції. Політичний мігрант може розраховувати на своє повернення на батьківщину лише тоді, коли зміни, що відбуваються в державі, знімають реальні загрози його фізичному існуванню і дозволяють рееміграцію. Міжнародний захист політичних емігрантів розпочинається із забезпечення державами впускання на свою територію особи, яка зазнає дискримінаційних утисків або переслідувань⁵²⁷.

МІГРАЦІЯ ПОТЕНЦІЙНА – психологічний стан готовності до від'їзду з даного населеного пункту, який характеризується прийнятим, але ще не

⁵²³ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: Енциклопедія / Ю. І. Римаренко (уклад., ред.); НАН України, Ін-т держави і права ім. В. Н. Корецького. – К.: Довіра, 1998. – 910 с. – С. 133.

⁵²⁴ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 305.

⁵²⁵ Там само, С. 29.

⁵²⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 19.

⁵²⁷ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 151.

реалізованим рішенням про переїзд⁵²⁸.

МІГРАЦІЯ ПРИКОРДОННА – див. **МІГРАЦІЯ МАЯТНИКОВА**.

МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ МІЖНАРОДНА – переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в пошуках роботи, вищої заробітної плати, кращих умов життя, у процесі якого відбувається становлення і розвиток рис інтернаціональної людини-працівника та формування інтернаціональної вартості робочої сили. Міграція робочої сили міжнародна виникає і розвивається із становленням та еволюцією світової торгівлі і міжнародної міграції капіталу⁵²⁹.

МІГРАЦІЯ СЕЗОННА – 1) помітне переміщення людей в окремі пори, часи року (напр., відпочинок, сезонні роботи, туризм тощо)⁵³⁰;
2) один з головних видів міграції населення, для якого характерне тимчасове (сезонне) територіальне переміщення мігрантів. Сезонна міграція може бути внутрішньодержавною та міждержавною. Розрізняють економічну сезонну міграцію (викликається необхідністю забезпечення робочою силою секторів економіки, що відчувають потребу в додатковому її залученні на період сезонного збільшення робіт) і соціально-культурну сезонну міграцію (поїздки на навчання, на лікування, на відпочинок, туризм тощо)⁵³¹.

МІГРАЦІЯ СУВЕРЕННА – див. **МІГРАЦІЯ ДОБРОВІЛЬНА**.

МІГРАЦІЯ ТИМЧАСОВА – обмежене у часі переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць з наступним поверненням до місця проживання⁵³².

МІГРАЦІЯ ТУРИСТИЧНА – епізодичні територіальні переміщення населення, що здійснюються самостійно чи за сприяння туристичних фірм⁵³³.

МІГРАЦІЯ ТРАНЗИТНА – переміщення через країни, які розташовані між країною виїзду і в'їзду мігранта⁵³⁴.

⁵²⁸ Западнюк С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38 - С. 37-38.

⁵²⁹ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.507.

⁵³⁰ Головатий М.Ф. Соціальна політика та соціальна робота: Термінол. - понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк – К.: МАУП, 2005. – 560 с. - С. 242.

⁵³¹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 389.

⁵³² Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

⁵³³ Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

⁵³⁴ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 307.

МІГРАЦІЯ ТРАНСКОРДОННА – одна з форм участі країни у міжнародному ринку робочої сили для успішного розвитку її господарських зв'язків, посилення соціально-культурної орієнтації населення. З цією метою укладаються двосторонні угоди, які передбачають обмін спеціалістами в різних секторах економіки. Створення міжнародного ринку праці повинне включати не тільки економічні механізми регулювання попиту й пропозиції робочої сили – об'єктивний процес зростання двох головних чинників виробництва – праці і капіталу. Створенню міжнародного ринку праці сприяло зростання здатності робочої сили до міжрегіональних та міжгалузевих переміщень, спрямованих в зони найбільш динамічного соціально-економічного розвитку⁵³⁵.

МІГРАЦІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА – вид міграції, який виходить за межі однієї держави та нації, має міжетнічні масштаби, чітко виражені поліетнічні ознаки та риси, характерну спрямованість руху через кордони й територію, наприклад, Східну і Центральну Європу, Азію, Африку, Північну або Південну Америку. Така міграція означає міграційний рух, який протікає через кордони двох або більше державотворчих націй, спрямовується через умовний, тобто явно визначений етносоціальний простір, від однієї нації до іншої, від другої до третьої і так далі. Теоретично та практично транснаціональна міграція пронизує державні і національні кордони в різних напрямках, які перехресчуються, створюють враження хаотичного руху. Проте людські транснаціональні переміщення завжди мають мету, завдання і перспективи, тому що носії міграційної самосвідомості у пошуках іншої країни проживання розраховують на кращі умови свого життя чи реалізації власних здібностей⁵³⁶.

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА – 1) процес територіального переміщення робочої сили з конкретною метою працевлаштування людей на визначених термін⁵³⁷;
2) переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць, з метою виконання робіт, надання послуг на платній основі чи провадження будь-якого виду підприємницької діяльності, не забороненого законодавством держави працевлаштування⁵³⁸;
3) територіальне переміщення особи або групи осіб між населеними пунктами різних країн або всередині держави, пріоритетним чи визначальним чинником яких виступає зміна (пошук) місця прикладання праці, і які впливають на динаміку соціальної структури та статусних характеристик різних прошарків населення, а також на характер і ступінь розвитку соціально-економічних

⁵³⁵ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 182.

⁵³⁶ Там само, С. 182.

⁵³⁷ Бублій М.П. Державне регулювання зовнішньої міграції робочої сили в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» // М.П. Бублій. – Харків, 2008. – 20 с. - С. 6.

⁵³⁸ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539

відносин у районах прибуття і вибуття мігрантів⁵³⁹.

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА ЗОВНІШНЯ – переміщення громадян України, пов’язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування⁵⁴⁰.

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА МІЖНАРОДНА – переміщення населення через державні кордони з метою вступу в трудові відносини з роботодавцями в іншій країні⁵⁴¹.

МІГРАЦІЯ ЧИСТА (нетто-міграція, сальдо міграції, міграційний приріст населення, механічний приріст населення) – різниця між імміграцією та еміграцією з певного регіону протягом року (чиста міграція є негативною, коли число емігрантів перевищує число іммігрантів). Коли кількість прибулих перевищує кількість вибулих – це чиста імміграція. Якщо навпаки – чиста еміграція. Оскільки багато країн або не мають точних даних щодо імміграції та еміграції, або не мають жодних даних, чиста міграція часто оцінюється як різниця між зміною загальної чисельності населення та природним приростом між двома датами⁵⁴².

МІГРАЦІЯ «ЧОВНИКОВА» – див. **МІГРАЦІЯ МАЯТНИКОВА**.

МІГРАЦІЯ ЦИРКУЛЯРНА – 1) повторюване пересування осіб з місць їхнього постійного проживання до місць призначення, якщо від’їзд та повернення відбуваються більше одного разу. Циркулярна міграція може відбуватись між країнами або всередині держави. Це поняття відрізняється від зворотної міграції, коли має місце один від’їзд та одне повернення після тривалої відсутності, а також від щоденних поїздок на роботу в інший населений пункт, при якому особа щоночі повертається до одного місця проживання⁵⁴³;

2) регламентований законом приймаючої країни і угодою з країною-донором періодичний приїзд мігранта на визначене місце праці⁵⁴⁴.

⁵³⁹ Майданік І.П. *Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини»* // І.П. Майданік. – Харків, 2008. – 20 с. – С. 6.

⁵⁴⁰ Про зовнішню трудову міграцію // Закон України № 761-VIII від 05.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii>

⁵⁴¹ Пуригіна О.Г. *Міжнародна міграція* / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 305.

⁵⁴² Довідник зі статистики населення Євростату [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/all-publications>

⁵⁴³ Публікація Інституту міграційної політики, Вашингтон, 2013 р.; Комюніке Європейської комісії COM(2007) 248 з питань циркулярної міграції та партнерства щодо мобільності між Європейським Союзом та третіми країнами

⁵⁴⁴ *Циркулярна міграція: нові підходи до старої концепції* / Матеріали дослідницького проекту «Опрацювання концепції політики циркулярної міграції українців до ЄС у взаємодії експертних середовищ та аналітичних центрів України та ЄС». [За ред. І. Марков, Г. Селешук, Р. Савчинський, О. Іванкова-Стецюк, С. Одинець]. – 96 с. – С. 45.

МІГРАЦІЯ ЯКІСНА – міграція, за якої країна отримує позитивні наслідки в результаті в'їзду мігрантів⁵⁴⁵.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – див. **КРОСКУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ**

МІЖНАРОДНА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ УСІХ ТРУДЯЩИХ-МІГРАНТІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ – прийнята Генеральною Асамблеєю ООН резолюцією 45/158 від 18.12.1990 р. У тексті проголошується, що Конвенція діє для всіх трудящих-мігрантів без будь-яких винятків за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії або переконань, політичних чи інших поглядів, національного, етнічного чи соціального походження чи за будь-якою іншою ознакою за винятком випадків, що передбачають інше. Конвенція включає 9 частин, які містять 93 статті. Конвенція спирається на базові документи ООН з прав людини та документи МОП щодо прав трудящих-мігрантів. Є першим всеохоплюючим актом ООН з цього питання. Спрямована на боротьбу з незаконною міграцією та охорону прав легальних трудових мігрантів. Документ визначає трудящого-мігранта як особу, що буде займатися, займається чи займалася оплачуваною діяльністю у державі, громадянином якої вона не є (ст. 2). Розрізняють 8 категорій законних трудящих-мігрантів: прикордонний працюючий; сезонний; моряк; зайнятий на стаціонарній прибережній установці; мігрант, чия праця пов'язана з переїздами; працюючий на проекті; працюючий за цільовим наймом; працюючий не за наймом. За ними визнане широке коло економічних, соціальних, культурних прав, а також деякі політичні права. Залежно від категорії трудящі-мігранти мають деякі відмінності у цих правах. Передбачено утворення державами-учасницями служб з міжнародної міграції, насамперед для вироблення міграційної політики. Відповідно до документа міжнародним наймом можуть займатися державні та міжнародні органи, а також зацікавлені недержавні наймачі (за дозволом та під контролем держави). Вказується на неприпустимість найму осіб, які не мають статусу трудящого-мігранта, та на необхідність повернення їх до країни їхнього звичайного проживання. Конвенція започаткувала утворення у системі ООН Комітету захисту прав усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей, що стежить за реалізацією Конвенції у країнах-учасницях⁵⁴⁶.

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ З МІГРАЦІЇ (МОМ) (англ. *International Organization for Migration (IOM)*) - міжурядова міжнародна організація, створена й діюча для розв'язання численних міграційних проблем у сучасному світі; є провідною міжурядовою організацією у міграційній галузі та тісно співпрацює із урядовими, міжурядовими та громадськими установами та організаціями.

⁵⁴⁵ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. -С. 307.

⁵⁴⁶ Ионцев В. А. Мировые миграции. М., 1992; Миграция населения. М., 1992; Міграц. процеси в сучас. світі. К., 1999.

МОМ заснована під час конференції у м. Брюсселі 5 грудня 1951 року. Відповідно до Статуту МОМ, метою організації є координація міжнародної міграційної політики з боку держав та міжнародних організацій, створення форуму для обговорення актуальних питань у сфері міграції, а також надання державам технічної та консультативної допомоги задля реалізації конкретних проектів у міграційній сфері. Штаб-квартира МОМ знаходиться у м. Женеві (Швейцарія).

МОМ включає країн-членів і деякі країни мають статус спостерігачів. Організація має понад 100 регіональних офісів.

Головні цілі й напрямки діяльності МОМ:

- ✓ управління міграцією в інтересах усіх залучених сторін;
- ✓ тісна співпраця з урядами країн, представлення та захист інтересів людей, що обрали для себе міграцію як єдиний можливий засіб вирішення своїх проблем;
- ✓ попередження і боротьба з негативними міграційними явищами - торгівлею людьми, рабством (у т. ч. сексуальним) трудових мігрантів.

Сесії Ради МОМ проводяться один раз на рік в Женеві.

У рамках Стратегії МОМ основними напрямками діяльності Організації є покращення управління міграцією та забезпечення належного захисту прав мігрантів, сприяння економічному та соціальному розвитку держав, заохочення та подальший розвиток Міжнародного діалогу з питань міграції, а також навчання та надання підтримки державам у розробці національних програм у сфері боротьби з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми, відповідно до норм міжнародного права⁵⁴⁷.

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (МОКП) – див. ІНТЕРПОЛ.

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ (МОП) (англ. *International Labour Organization (ILO)*) - спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни - Організації Об'єднаних націй (ООН), що була заснована у 1919 році урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці. У ХХ ст. першочерговими завданнями діяльності МОП є підтримка демократії і соціального діалогу, боротьба з бідністю і безробіттям, заборона дитячої праці. На сьогодні членами МОП є 185 держав. Основними органами МОП є Міжнародна конференція праці, Адміністративна рада та розташований у Женеві постійний Секретаріат - Міжнародне бюро праці (МБП).

У 1946 році МОП стала першою спеціалізованою установою ООН. МОП розробляє міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що встановлюють мінімальні стандарти основних трудових прав: свободу асоціації,

⁵⁴⁷ Міжнародна організація з міграції. Матеріал в Вікіпедії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%96%D1%97>

право на організацію, ведення колективних переговорів, заборона примусової праці, гендерна рівність тощо. Основними стратегічними цілями МОП є сприяння реалізації основоположних принципів та прав у сфері праці, створення ширших можливостей для жінок та чоловіків з метою забезпечення гідної зайнятості та отримання належної заробітної плати, підвищення ефективності соціального захисту для всіх верств населення, а також зміцнення трипартизму та соціального діалогу.

Статут МОП базується на двох основних принципах - універсальності та тристороннього представництва. Універсальність означає, перш за все, можливість вступу до Організації будь-якої держави, яка погоджується виконувати зобов'язання відповідно до Статуту. Якщо цей принцип є характерним для більшості міжнародних організацій, то принцип тристороннього представництва є особливістю лише МОП. Ця Організація є єдиною у системі ООН, в якій представники роботодавців і працівників - соціальні партнери мають однакове з представниками уряду право голосу у формуванні її політики та програм діяльності⁵⁴⁸.

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ (ІКАО) (англ. *International Civil Aviation Organization*) - єдина спеціалізована установа ООН, яка має всі повноваження і несе відповідальність за розробку міжнародних специфікацій для паспортів, віз і посвідчень особи, що використовуються для подорожей, з метою забезпечення сумісності, спрощення, зміцнення впевненості у надійності проїзних документів, а також з метою сприяння національній та міжнародній безпеці. Проїзні документи, що відповідають вимогам ІКАО, та надійний режим управління ідентифікацією особи є потужними інструментами запобігання та боротьби з тероризмом, транснаціональною злочинністю та іншими загрозами. Будь-які слабкі місця в системі управління ідентифікацією особи або недоліки захисту проїзних документів, як правило, використовуються мігрантами з нерегульованим статусом, злочинцями і терористами в усьому світі і є слабкою ланкою у глобальних зусиллях, спрямованих на забезпечення безпеки, стабільності, належного урядування та верховенства закону⁵⁴⁹.

МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу кількох держав, регіональних об'єднань, міжнародних організацій на міграційний рух працездатного населення з метою забезпечення контролю та регулювання міграційних потоків робочої сили⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ Міжнародна організація праці. Матеріал в Вікіпедії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0...96>

⁵⁴⁹ Безпека документів та управління ідентифікацією в Україні // Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні, 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/doc_sec_ukr.pdf. С. 8.

⁵⁵⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 305.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА – міжнародний документ про соціальні та економічні права, прийнятий у 1966 р. (набрав чинності в 1976 р.) ним закріплено права на працю (ст. 6, 7), на соціальне забезпечення (ст. 9), на охорону сім'ї (ст. 10), на достатній рівень життя (ст. 11), на освіту (ст. 11), на охорону здоров'я (ст. 12), членства у профспілках (ст. 8)⁵⁵¹.

МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ КОРИДОРИ – це комплекс наземних та водних транспортних магістралей з відповідною інформацією на визначеному напрямку, включаючи допоміжні споруди, під'їзні шляхи, прикордонні переходи, сервісні пункти, вантажні та пасажирські термінали, обладнання та устаткування рухомих складів, організаційно-технічні заходи, законодавчі та нормативні акти, які забезпечують перевезення вантажів та пасажирів на рівні, що відповідає вимогам ЄС⁵⁵².

МІКСАЦІЯ ЕТНОГЕНЕТИЧНА (від англ. *to mix* – змішуватися) – один із типів етнотрансформаційних процесів, власне, процес взаємодії різнорідних етнічних спільнот або їхніх частин. У результаті такої взаємодії виникає нова етнічна спільність з новою етнічною самосвідомістю, яка відрізняється від тих, що були характерні для етнічних спільнот, котрі перебували у взаємодії⁵⁵³.

МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ – 1) місце, де громадянин проживає тимчасово (готель, санаторій, будинок відпочинку, пансіонат, кемпінг, лікарня, турбаза, інших подібний заклад), а також житлове приміщення, що не є місцем проживання⁵⁵⁴;

2) адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік⁵⁵⁵.

МОБІЛЬНІ КАТЕГОРІЇ НАСЕЛЕННЯ – це особи, які вирізняються високим рівнем просторової мобільності. Це активно-мобільні особи, які вже реалізували (активний і вимушено-активний типи) або планують реалізувати у найближчому майбутньому (потенційно-активний тип) високий рівень своєї просторової мобільності. Противагу активно-мобільним особам складає пасивно-мобільне населення, яке не планує або категорично не бажає здійснювати просторові переміщення⁵⁵⁶.

⁵⁵¹ Міжнародний пакт про соціальні та економічні права N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

⁵⁵² Шеремета М.Я. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів // Регіональна економіка. – 2008. - №1(47). – С. 219-226, - С. 220.

⁵⁵³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 268.

⁵⁵⁴ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. - С. 459.

⁵⁵⁵ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні // Закон України від № 5088-VI від 05.07.2012 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1382-15>

⁵⁵⁶ Авторське (Біль М.М.).

МОБІЛЬНІСТЬ (від лат. *mobilis* – рухомий) – 1) потенційна готовність або здатність населення до зміни свого територіального статусу⁵⁵⁷;
2) здатність до швидкого переміщення; рухливість та здатність швидко орієнтуватись в обставинах, знаходити потрібні форми діяльності⁵⁵⁸.

МОБІЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНА – є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами й установами, покращення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння Європейському виміру вищої освіти. Мобільність викладачів забезпечується шляхом стандартизації наукових ступенів та спрощення перетину кордонів для працівників системи освіти. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги⁵⁵⁹.

МОБІЛЬНІСТЬ ОСВІТНЯ – це основний вимірник впливу потреб навчання й здобуття освіти та бажання до зміни місця перебування. Вона включає освітню мобільність школярів і вчителів, академічну мобільність студентів і викладачів та наукову мобільність аспірантів, докторантів, науковців⁵⁶⁰.

МОБІЛЬНІСТЬ ПРОСТОРОВА – це така його властивість, яка відображає бажання, готовність і можливості до зміни місця перебування у визначених просторово-часових координатах, що в ході реалізації супроводжується процесами капіталізації людського потенціалу. Просторова мобільність має різні характеристики – суб'єктність, рівневість, темпологічність, трансформаційність, цілеорієнтованість, потенційність, функціональність, регульованість, вимірність. Важливою характеристикою є масштабність, яка розкриває бажання, готовність і можливості переміщень на певну відстань⁵⁶¹.

МОБІЛЬНІСТЬ ПРОСТОРОВА РЕВЕРСИВНА – це циркулюючий неперервний рух людських та супровідних ресурсів у визначених просторових координатах, що забезпечується належним функціонуванням каналів мобільності з відповідним інфраструктурним, особливо транспортним, забезпеченням. Підтримка реверсивної просторової мобільності сприяє визначенню реляційного простору для активно-мобільних осіб. Чим краще

⁵⁵⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 305.

⁵⁵⁸ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 480.

⁵⁵⁹ Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Лондон, 16-19 травня 2007 року.

⁵⁶⁰ Біль М. М. Освітня мобільність населення: сутність та виклики для України / М. М. Біль // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 1(34) (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., проф. Філюк Г.М.). – К.: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. – 234 с. – С. 81-92.

⁵⁶¹ Біль М. М. Урбанізаційний вимір реалізації просторової мобільності населення / М. М. Біль // Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє: тези Наук.-практ. Інтернет-конф. (3 березня 2017 р.). – К.: КНЕУ, 2017. – 325 с. – С. 215-218.

інфраструктурне забезпечення реверсивної мобільності, тим сприятливішими є можливості її регулювання згідно з цілями людського розвитку відповідної території⁵⁶².

МОБІЛЬНІСТЬ РОБОЧОЇ СИЛИ – ступінь готовності працівників переїжджати з одного регіону країни в інший (географічна мобільність), змінювати один вид занять на інший (міжпрофесійна мобільність)⁵⁶³.

МОБІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – це здатність трудових мігрантів зберігати, підтримувати і передавати права та вигоди від програми соціального страхування з однієї країни в іншу і між населеними пунктами в країні.⁵⁶⁴

МОВА НЕНАВИСТІ – всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів⁵⁶⁵.

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ – умовний взірець, аналог або стандарт соціального захисту, які використовуються при соціальному страхуванні у розвинених країнах світу. До таких моделей належать: 1) соціально-демократична у скандинавських країнах, за якої держава бере на себе головну відповідальність за соціальний захист населення; 2) неоліберальна модель, за якої соціальний захист здійснюється здебільшого найманими працівниками і працедавцями; 3) змішана модель, яка базується на участі держави та підприємців у забезпеченні соціального захисту, що здійснюється під контролем держави; 4) модель Беверіджа, що передбачає охоплення кожного громадянина соціальною страховою або грошовою допомогою, а головним завданням держави повинен стати захист громадян мінімальними соціальними доходами⁵⁶⁶.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНА – модель, яка базується на взаємовпливі, пристосуванні партнерів одне до одного за умови повної поваги до особливостей кожного⁵⁶⁷.

⁵⁶² Авторське (Біль М.М.).

⁵⁶³ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с., С. 480.

⁵⁶⁴ Мульска О. П. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів [Електронний ресурс] / О. П. Мульска // Ефективна економіка. – 2015. – №10. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4392>

⁵⁶⁵ Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № 97(20).

⁵⁶⁶ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.539.

⁵⁶⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 304.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ МОНІСТИЧНА – меншість у тоталітарному суспільстві, вимушена підпорядковуватись інтересам більшості⁵⁶⁸.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ПЛЮРАЛІСТИЧНА – модель, що передбачає партнерські відносини, за яких співіснування партнерів можливе у разі зміни суттєвих для них рис⁵⁶⁹.

МОТИВАЦІЯ МІГРАЦІЙНА – психічний стан особи, який спонукає її до досягнення особистих цілей економічного, соціального й психологічного характеру через зміну місця мешкання⁵⁷⁰.

МОТИВАЦІЯ МІГРАЦІЙНО-ТРУДОВА – комплекс спонукальних причин і стимулів (матеріальних, соціальних, соціально-психологічних та ін.), що найбільше відповідають суб'єкту праці, його уявленню про реальну трудову ситуацію, спроможну найповніше реалізувати у даний час потреби найманого працівника, враховуючи співвідношення чинників затрат праці, результатів, винагород, ризиків⁵⁷¹.

МОТИВИ МІГРАЦІЙНІ ЕКОНОМІЧНІ - прагнення мігранта покращити свій матеріальний стан, зміцнити економічний статус, матеріальний добробут своєї сім'ї чи з необхідністю позбутися надмірних заборгованостей, погашення кредитів тощо⁵⁷².

МОТИВИ МІГРАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ – це бажання потенційного мігранта підвищити свій соціальний статус (авторитет, престиж)⁵⁷³.

МОТИВИ МІГРАЦІЙНІ ПСИХОЛОГІЧНІ – це потреба заробітчанина у самореалізації, самоповазі, з потребою інтелектуально-духовного розвитку, розширення культурних обріїв, досягнення вищої якості життя, з набуттям (удосконаленням) нового трудового, професійного, загалом життєвого досвіду тощо⁵⁷⁴.

МУЛАТИ (від латин. *mulus* – змішаний) – нащадки від змішаних шлюбів білих та негрів⁵⁷⁵.

⁵⁶⁸ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 305.

⁵⁶⁹ Там само, С. 305.

⁵⁷⁰ Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / Наук. ред. Руденко Л. Г. – К.: 2011. – 240 с.- С. 35.

⁵⁷¹ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 202.

⁵⁷² Там само, С. 212.

⁵⁷³ Там само, С. 212.

⁵⁷⁴ Там само, С. 212.

⁵⁷⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 221.

МУЛЬТИЕТНІЧНІСТЬ – див. БАГАТОЕТНІЧНІСТЬ.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ (від латин. *multis* – множинний та *cultura* – культура) – інтеграційний підхід, що визнає, управляє та максимізує переваги культурного розмаїття. Мігранти і далі відрізняються від більшості населення своєю мовою, культурою та соціальною поведінкою, не піддаючи загрози національну ідентичність⁵⁷⁶. Ідеологія, яка орієнтує на рівноправне потрактування усіх культур, котрі існують у суспільстві; багато європейських держав ідеологію мультикультуралізму поклали в основу політики культурного плюралізму, що у багатьох поліетнічних країнах стає частиною державної політики у сфері етнонаціонального розвитку. У рамках такої політики формується спеціальний напрямок – *менеджмент культурного розмаїття*⁵⁷⁷.

⁵⁷⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 62.

⁵⁷⁷ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 222.

НАДАННЯ ПРИТУЛКУ – захист іноземців або осіб без громадянства, які є визначними державними, політичними або громадськими діячами, інших осіб, визначених законами України, які шукають захисту від переслідувань, що становлять загрозу їхньому життю або здоров'ю чи спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства (підданства) або постійного проживання, за діяльність, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй і спрямована на захист принципів демократії, прав і свобод людини, від застосування юрисдикції держави громадянства (підданства) або постійного проживання, що надається Україною на її території⁵⁷⁸.

НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ – спрямованість міжнародної міграції робочої сили в певні регіони чи країни⁵⁷⁹.

НАРОД – 1) сукупність окремих соціальних спільнот (націй, народностей, племен, окремих верств тощо) у процесі їхньої взаємодії на основі спільного походження, мови і культури, внаслідок чого вона виступає суб'єктом і творцем історії, всіх матеріальних і нематеріальних (в т.ч. духовних) цінностей; 2) *в економічному контексті* – населення певної країни, яке на спільній території виступає сукупною продуктивною силою суспільства, забезпечує власне розширене відтворення, а також відповідне відтворення економічних благ⁵⁸⁰.

НАРОД КОРИННИЙ – аборигенний народ, який веде племінний образ життєдіяльності; народ (етнос), що історично склався і проживає на конкретній території. У міжнародно-правових документах та практиках під корінним народом, або «споконвічними народами» розуміють лише етнічні меншини, які не мають імміграційного походження і проживали на своїх землях до приходу переселенців з інших районів. Термін «корінний народ», що застосовувався переважно в етнографічній літературі як синонім поняття «автохтонні» чи «аборигенні» народи, у другій половині 20-х рр. XX ст. набув у колишньому СРСР важливого політико-правового значення. Це було викликано необхідністю обґрунтування прав національностей на певну форму реалізації національного суверенітету (щоправда, лише формального) на своїй етнічній території в умовах багатонаціональної федеративної держави. З утворенням на території колишнього СРСР незалежних національних держав поняття

⁵⁷⁸ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

⁵⁷⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 305.

⁵⁸⁰ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.563.

корінний народ на певний час зникає з правових документів. Зокрема, в Декларації прав національностей (1991 р.) і в Законі «Про національні меншини України» (1992 р.) цей термін відсутній. Він знову з'являється у Конституції України (ст. 11, п.3 ст. 92, п. 3 ст. 119). Певні характеристики корінного народу мають кілька етнічних спільнот: кримські татари, гагаузи, кримські караїми і кримчаки. Водночас у міжнародних документах поняття «корінний народ» має дещо інше значення, близьке до терміну «аборигенні народи». Прикладом можуть бути спеціальні резервації аборигенів Австралії, індіанців США, спеціальний статус території саамів у Фінляндії тощо. Оскільки етносів, які б відповідали визначенню корінного народу у міжнародних документах, в Україні немає, на думку експертів, дане поняття потрапило у вітчизняні правові документи безпідставно. У випадку надання деяким етносам України статусу корінного народу на них мають бути поширені права, передбачені для цієї категорії етнічних спільнот міжнародними документами: право на самовизначення у формі національно-територіальної автономії; забезпечення у межах її території права власності на землю, надра, водні та інші природні ресурси; формування альтернативних, побудованих за етнічним принципом, владних структур тощо⁵⁸¹.

НАРОДОНАСЕЛЕННЯ – сукупність індивідів та домогосподарств, які проживають на певній території і відповідно до біосоціальної сутності людини здійснюють власну життєдіяльність у межах певного ладу, вступають між собою у суспільні відносини (економічні, правові, політичні, національні, культурні, сімейні тощо), підпорядковуючись при цьому відповідним законам і закономірностям на різних етапах розвитку людської цивілізації⁵⁸².

НАСЕЛЕННЯ АВТОХТОННЕ (від грецьк. *avtos* – сам; той, що виник на місці проживання) – термін, що вживається для означення: а) населення, яке (або його предки) з давніх-давен проживало на даній території і відіграло вирішальну роль у етногенезі певного народу (певних народів); б) туземного, аборигенного населення, яке зберігає традиційні системи життєзабезпечення, особливі форми господарської діяльності, культурницькі традиції, звичаї, обряди, сповідує древні релігії⁵⁸³.

НАСЕЛЕННЯ АЛОХТОННЕ (від грецьк. *allos* – інший, прийшлий) – населення, що у певний час прийшло на територію, на якій вже проживали представники інших народів, однак вони та їхні нащадки стали структурним компонентом населення нової країни, території⁵⁸⁴.

⁵⁸¹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 186-187.

⁵⁸² Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. *Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного.* – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.565.

⁵⁸³ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 14.

⁵⁸⁴ Там само, С. 25.

НАСЕЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНЕ – частина населення, потенційно здатна брати участь у створенні матеріальних і нематеріальних благ. До нього за методологією ООН, належать наймані працівники, підприємці, члени сімей, які допомагають найманим працівникам, а також безробітні, які прагнуть отримати роботу (крім учнів, студентів та утриманців)⁵⁸⁵.

НАСЕЛЕННЯ ЗАЙНЯТЕ – частина населення, зайнята у сферах матеріального та нематеріального виробництва, а також особи, які перебувають на дійсній службі у збройних силах, учні та студенти денних форм навчання, особи, які виховують малолітніх дітей, інші категорії населення, визначені чинним законодавством⁵⁸⁶.

НАТУРАЛІЗАЦІЯ – надання громадянства певної країни іноземцям або особам без громадянства (апатридам). Натуралізація призводить, як правило, до втрати особою її попереднього громадянства. Підстави й порядок набуття громадянства визначаються внутрішнім законодавством держави, яка його надає. В Україні питання про надання громадянства вирішує Президент України. Іноземці можуть одержати громадянство України незалежно від расової чи національної належності, освіти. Види і способи натуралізації: 1) яка здійснюється найвищими органами державної влади; 2) яка забезпечується органами державного управління; 3) яка реалізується органами місцевого управління та самоврядування; 4) судова. Також натуралізація може бути добровільною чи примусовою та здійснюється відповідно до певних умов (певний термін проживання на території держави, наявність достатніх коштів чи майна, надання значних послуг урядам окремих країн тощо)⁵⁸⁷.

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ – повновладдя певної нації на своїй території у сфері політики, права, ідеології, культури та інших сферах суспільного життя на підставі власності народу на національне багатство⁵⁸⁸.

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – приналежність до етнічної групи, з однаковою етнічною ідентичністю, мовою (діалектом), культурою, походженням, історією, і яка може проживати на території однієї або кількох держав⁵⁸⁹.

НАЦІЯ – 1) велика соціальна спільнота, яка складається з кількох національностей, характеризується спільністю походження, умов життя та

⁵⁸⁵ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С. 566.

⁵⁸⁶ Там само, С. 566.

⁵⁸⁷ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 159.

⁵⁸⁸ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. - С.579.

⁵⁸⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 25.

інтересів (економічних, соціальних, політичних), території, мови, національної ідеї, самосвідомості, менталітету, культури тощо⁵⁹⁰;

2) зумовлений історичним розвитком тип етносу, що являє собою соціально-економічну цілісність, яка формується і відтворюється на основі спільності території, економічних зв'язків, мови, деяких особливостей культури, психічного складу та етнічної (національної) самосвідомості. У соціології розрізняють нації етнічні та нації політичні, що ототожнюються з населенням всієї держави⁵⁹¹.

НАЯВНА КІЛЬКІСТЬ ІМІГРАНТІВ – кількість імігрантів, що проживає в країні в певний момент часу⁵⁹².

«НЕБЕЗПЕЧНА БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ» – концепція, яка наголошує на негативних аспектах багатокультурності, зокрема, таких: культурні відмінності стають на перешкоді вільної інтеграції імігрантів та їхніх дітей у суспільство, яке їх приймає, передовсім на ринку праці, у соціальному й політичному житті; вони можуть, з одного боку, вести їх до самоізоляції, а з іншого – до посилення ксенофобських почуттів та настроїв з боку членів суспільства проживання, підґрунтям яких часто виступає нерозуміння й несприйняття ними культури прибулих у нове суспільство. Таку концепцію часто використовують лідери праворадикальних рухів (скажімо, у ХІХ ст. англосаксонські шовіністи у США, сьогодні екстремальні націоналісти в Австрії, Німеччині, Франції), виступаючи проти допуску у свої країни вихідців з інших країн, носіїв інших культур, відмінних від таких титульних етнічних спільнот – білих англосаксів, австрійців, німців, французів⁵⁹³.

НЕЗАКОННИЙ ВВІЗ МІГРАНТІВ – забезпечення з метою одержання, прямо або посередньо, будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду до держави будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території⁵⁹⁴.

НЕЙТИВІЗМ (від англ. *native* – рідний, притаманний тільки певній особі, спільноті) – ідеологія, яка просуває інтереси певної спільноти на території її проживання й виступає проти імігрантів чи специфічних етнічних спільнот,

⁵⁹⁰ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С.581.

⁵⁹¹ Брук С.І. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986. – С. 73-85. Народы мира: историко-этнографический справочник. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 7-16. Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 230.

⁵⁹² Рекомендації ООН з питань статистики міжнародної міграції, Довідник зі статистики населення Європостату

⁵⁹³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 37.

⁵⁹⁴ Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятого резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, ратифікованого Законом України № 1433-IV від 4 лютого 2004 року, [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_790, Ст. 3 (а)

які розглядаються як ворожі чи чужі місцевій культурі й такі, що не можуть бути асимільовані⁵⁹⁵.

НЕЙТИВІСТ – див. **ЕКЗОЕТНІК**.

НЕТТО-МІГРАЦІЯ – див. **МІГРАЦІЯ ЧИСТА**.

НОВА БАТЬКІВЩИНА – фіксація переходу й отримання на законних підставах громадянства нової країни особою чи групою осіб, які були перед тим громадянами іншої країни. Батьківщина в загальному розумінні – країна, в якій люди народилися і є її громадянами; місце народження кого-небудь; політичне, соціальне та культурне середовище, в якому працює народ. На сучасному етапі розвитку суспільства, коли відбуваються безпрецедентні за масштабами міграційні процеси, все частіше виникає ситуація зміни попередньої, «першої» батьківщини тощо⁵⁹⁶.

НОМАДИЗМ (від грецьк. *nomados* – кочуючий) – систематичне переміщення окремих груп населення, вид його просторової мобільності, обумовлений характером виробництва й способом життя. Кочівництво особливо характерне для народів, що проживали в степах, напівпустелях і пустелях⁵⁹⁷.

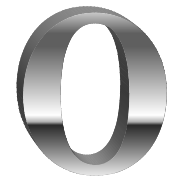
НОНРЕФУЛМЕНТ – основний принцип міжнародного права про біженців, закладений в Женевській конвенції про статус біженців, 1951 р., згідно з якою «договірні держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців на кордон країни, де їхньому життю або свободі загрожує небезпека внаслідок їхньої раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань. Це положення, однак, «не може застосовуватися до біженців, які розглядаються з поважності причин, як загроза безпеці країни, в якій вони перебувають, або засудженим у вчиненні особливо тяжкого злочину, або таким, що представляють громадську загрозу для країни»⁵⁹⁸.

⁵⁹⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 237.

⁵⁹⁶ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика) : Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 912 с. - С. 92.

⁵⁹⁷ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 203.

⁵⁹⁸ Женевська конвенція про статус біженців // Протокол від 16.12.1966 р., [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011, Ст. 33/1, 33/2.

ОБЛІК НАСЕЛЕННЯ – 1) збір даних про число мешканців певної території;
2) конкретний вид отримання відомостей про населення⁵⁹⁹.

ОБМІН ІНТЕЛЕКТАМИ (циркуляція розумів) – зворотна міграція висококваліфікованих мігрантів⁶⁰⁰.

ОБРОБКА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ - будь-яка дія або сукупність дій збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем⁶⁰¹.

ОМБУДСМЕН (від швед. *ombudsman* – представник) - посадова особа, до повноважень якої належать функції контролю за дотриманням законних прав і свобод громадян з боку органів державної влади (на різних рівнях управління) і посадових осіб. Здебільшого це офіційна посада в державі при парламенті, яка у різних країнах має різну назву. В Україні це Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Уперше така посада затверджена в Швеції ще у 1809 році. Сфери захисту прав людини омбудсменами є дуже різноманітними – в освіті, медицині, професійній діяльності, міграції тощо. До функцій омбудсмена належать: вирішення конфліктних ситуацій; правове просвітництво; правова консультація; аналітична діяльність⁶⁰².

ОПТАЦІЯ (від лат. *optatio* – бажання, вибір) – право на добровільний вибір громадянства при зміні приналежності території, переході її від однієї держави до іншої на основі угод про переселення, які укладаються заінтересованими державами з урахуванням етнічних особливостей населення, яке на них проживає. Згідно з цими угодами жителям території, що переходить від однієї держави до іншої, може бути надане право оптації – збереження попереднього громадянства або ж вибір громадянства держави, до якої територія переходить⁶⁰³.

⁵⁹⁹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 501.

⁶⁰⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 305.

⁶⁰¹ Про захист персональних даних // Закон України від 30.01.2018 р. № 2297-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

⁶⁰² Авторське (Біль М.М.).

⁶⁰³ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 163.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИЙОМУ - комплекс заходів, що вживаються для задоволення матеріальних і психосоціальних потреб осіб, які шукають притулку, біженців та іммігрантів⁶⁰⁴.

ОСОБА БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином⁶⁰⁵.

ОСОБА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА – 1) громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру⁶⁰⁶;

2) особа, групи осіб, яких змусили покинути свої домівки або місця звичайного проживання, у тому числі в результаті збройного конфлікту або щоб уникнути його наслідків, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетинали міжнародно визнані державні кордони⁶⁰⁷.

ОСОБА, ЯКА ШУКАЄ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ – іноземець чи особа без громадянства, яка в установленому законодавством порядку звернулася з клопотанням про надання їй притулку, статусу біженця чи тимчасового гуманітарного захисту в Україні⁶⁰⁸.

ОСОБИ ВРАЗЛИВИ - неповнолітні, неповнолітні без супроводу, інваліди, люди похилого віку, вагітні жінки, батьки-одиначки з неповнолітніми дітьми та особи, які зазнали катувань, зґвалтування або інших серйозних форм психологічного, фізичного або сексуального насильства⁶⁰⁹.

ОСОБИ ПРИМУСОВО ПЕРЕМІЩЕНІ (ВИГНАНЦІ, ДЕПОРТОВАНІ) - особи, яких органи державної влади чи певні сили свідомо видворяють за межі власної країни на нейтральну територію (без згоди з іншими країнами) чи в

⁶⁰⁴ *Защита беженцев и смешанная миграция: Десятикомпонентный план в действии. /Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев. [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid...*

⁶⁰⁵ *Про громадянство України // Закон України від 18.01.2001 № 2235-III: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>; Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 №3929-XII: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.*

⁶⁰⁶ *Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб // Закон України від 20.10.2014 №1706-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>*

⁶⁰⁷ *Керівні принципи з питання про переміщення осіб всередині країни, док. ООН E/CN.4/1998/53/, Пр.2*

⁶⁰⁸ *Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.*

⁶⁰⁹ *Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур в державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території*

іншу державу (нелегально або у разі згоди іншої країни прийняти особу)⁶¹⁰. Це переважно особи, які примусово були вивезені з місць постійного місця проживання під час другої світової війни, зазвичай, до Німеччини, Австрії, Франції, Італії, а згодом переселялися до США та Канади. У США вони відомі як «displaced persons»⁶¹¹.

ОСОБИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО КОМПЕТЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ООН У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ (УВКБ ООН) - загальний термін, який використовується до всіх осіб, яким УВКБ ООН уповноважене надавати захист і допомогу, зокрема біженцям, шукачам притулку, особам без громадянства і внутрішньо переміщеним особам⁶¹²

ОФІЦЕР ЗВ'ЯЗКУ З ПИТАНЬ ІМІГРАЦІЇ - представник однієї з держав-членів, працевлаштований за кордоном імміграційною службою або іншими компетентними органами з метою встановлення і підтримання контактів з владою приймаючої країни для сприяння запобіганню та боротьбі з незаконною імміграцією, поверненню іммігрантів з нерегульованим статусом та управління врегульованою міграцією⁶¹³.

ОХОРОНА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ – 1) нагляд за кордоном між пунктами пропуску та нагляд за пунктами пропуску поза встановленими годинами їхньої роботи, з метою попередження фактів уникнення прикордонних перевірок особами, що мають намір перетнути кордон⁶¹⁴; 2) здійснення Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України у повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону України⁶¹⁵.

⁶¹⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁶¹¹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 250.

⁶¹² Защита беженцев и смешанная миграция: Десятикомпонентный план в действии. /Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев. [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid...

⁶¹³ Регламент ЄС № 377/2004 щодо офіцерів зв'язку з питань імміграції

⁶¹⁴ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 86.

⁶¹⁵ Про державний кордон України // Закон України № 1778-ХІІ від 04.11.91: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

ПАЛЕРМСЬКІ ПРОТОКОЛИ - додаткові протоколи до Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.): Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря; Протокол щодо запобігання, припинення і покаранню торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми; Протокол проти незаконного виготовлення і обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї⁶¹⁶.

ПАНЕЛЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА З ПИТАНЬ МІГРАЦІЇ ТА ПРИТУЛКУ - платформа співробітництва та діалогу у сфері міграції та притулку між країнами Східного Партнерства та державами-членами ЄС, ініційована у 2011 році. Панель прагне сприяти наближенню стандартів через обмін кращими практиками між відповідними державними структурами в країнах Східного Партнерства, державах-членах ЄС та всіма зацікавленими сторонами, залученими у сферу міграції та надання притулку⁶¹⁷.

ПАСПОРТ (від фр. – *pasport*) – документ, що видається державою для посвідчення особи своїх громадян (первісне значення – дозвіл на проїзд через порт)⁶¹⁸.

ПАСПОРТНИЙ ДОКУМЕНТ – 1) документ, виданий уповноваженими органами іноземної держави або уповноваженими органами, спеціалізованими установами чи іншими автономними організаціями системи ООН, що підтверджує громадянство іноземця, посвідчує особу іноземця чи особу без громадянства, надає право виїзду за кордон і визнається Україною⁶¹⁹;
2) національний паспорт або документ, який його замінює⁶²⁰.

ПЕРЕВИЩЕННЯ СТРОКУ ПЕРЕБУВАННЯ - перебування в країні понад строк, на який було надано дозвіл (строк, зазначений у візі, посвідці на проживання або строк перебування в умовах безвізового режиму)⁶²¹.

ПЕРЕКАЗИ МІГРАНТІВ – пересилання грошей і товарів мігрантами своїм

⁶¹⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 19.

⁶¹⁷ Панель Східного Партнерства з питань міграції та притулку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eapmigrationpanel.org/>

⁶¹⁸ Концепція створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи // Кабінет Міністрів України № 40 від 20.01.97 р. Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-97-%D0%BF>

⁶¹⁹ Про імміграцію // Закон України від 07.06.2001 №2491-III: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁶²⁰ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства // Закон України від 04.02.1994 №3929-XII: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁶²¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 19.

родичам, що залишилися на батьківщині⁶²².

ПЕРЕКАЗИ ПРИВАТНІ НЕОПЛАЧЕНІ – оціночний грошовий еквівалент майна, переміщуваного мігрантами в момент їхнього від'їзду за кордон, і наступні посилки товарів на батьківщину⁶²³.

ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ДЕРЖАВИ – здійснення дій з ввозу на митну територію держави чи вивозу з даної території товарів чи транспортних засобів будь-яким способом, включаючи пересилку в міжнародних поштових відправках, використання трубопровідного транспорту і ліній електропередач. До вказаних дій належать: при ввезенні товарів чи транспортних засобів на митну територію держави і при вивезенні з території зон вільної торгівлі на іншу частину митної території держави – фактичний перетин митного кордону; при вивезенні товарів чи транспортних засобів з іншої частини митної території держави на територію зон вільної торгівлі – подання митної декларації чи інші дії, безпосередньо направлені на реалізацію намірів вивезення або ввозу товарів, чи транспортних засобів⁶²⁴.

ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ – 1) облік населення країни, який проводиться раз на кілька років; найповніше джерело інформації про міжнародну міграцію у світі⁶²⁵;

2) процес збору демографічних, економічних і соціальних даних, що характеризують в певний момент часу кожного мешканця країни або території⁶²⁶;

3) спеціально організований періодичний чи одноразовий процес збору статистичної інформації. Проводиться одночасно на всіх території за єдиною програмою і методологією. Може бути суцільним, вибіркоким чи поєднувати принципи обох методів. Розрізняють перепис населення (отримання демографічних, економічних, соціальних даних про мешканців країни чи окремих територій), промисловості, сільського господарства, торговий тощо⁶²⁷.

ПІДПИСКА ПРО НЕВИЇЗД – один з заходів заборони, що полягає в отриманні від обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатись з місця проживання чи тимчасового місцезнаходження до закінчення попереднього розслідування і суду⁶²⁸.

⁶²² Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 305.

⁶²³ Там само, С. 306.

⁶²⁴ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 643.

⁶²⁵ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁶²⁶ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 314.

⁶²⁷ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 645.

⁶²⁸ Там само, С. 671.

ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЇ – стратегії, методологічна платформа пізнання міграційних явищ і процесів. На основі аналізу 700 наукових джерел Іонцев В.А. виділив 17 основних наукових підходів у дослідженні міграції населення: економічний, демографічний, міграційний, соціологічний, політичний, системний, географічний, екологічний, історичний, етнографічний, психологічний, біологічний, генетичний, філософський, юридичний, типологічний, методологічний. Названі підходи містять 45 наукових напрямків, теорій і концепцій, 15 з яких припадає на економічний підхід: меркантилізм, класична теорія, мальтузіанство, марксизм, неокласична теорія, теорія людського капіталу, світового ринку праці, економічна теорія міграції Тодаро, кейнсіанство, теорія «зворотнього зв'язку» економічних циклів, нова економічна теорія міграції, економіка сімейної міграції, теорія сегментованого (двоїстого) ринку праці, «світових систем», новий міжнародний економічний порядок, теорія «процвітання» або «технологічного розвитку»⁶²⁹. Як правило, підходи до аналізу міграційних процесів виділяють через призму різних дисциплін. Зокрема Юдіна Т.Н. виділила й проаналізувала методологічні підходи семи таких дисциплін: історія, антропологія, демографія, економіка, політологія, право, соціологія⁶³⁰.

«ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН» – концепція етносоціального розвитку, яка була однією з панівних у США наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і згідно з якою усі етнічні спільноти (зазвичай, це спільноти іммігрантського походження) «переплавляються» у єдину американську націю⁶³¹.

«ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН МІСЬКИЙ» – «переплавлення» іммігрантів у великих містах Америки, яке відбувалося значно швидшими темпами, ніж в інших місцях проживання вихідців із різних країн світу⁶³².

«ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН ПОТРІЙНИЙ» – концепція, згідно з якою іммігранти у США «переплавляються» за трьома найпоширенішими на той час (кінець ХІХ – на початку ХХ ст.) віросповіданнями: протестант – католик – іудей⁶³³.

ПОВЕДІНКА ДЕМОГРАФІЧНА – система взаємопов'язаних дій або вчинків, направлених на зміну або збереження демографічного стану суб'єкта. Суб'єктами демографічної поведінки, як правило, виступають окремі індивіди, сім'я, мала група, набагато рідше – нація, населення регіону тощо. Розрізняють демографічну поведінку в широкому й вузькому розумінні терміну. В

⁶²⁹ Авторське Риндзак О.Т. на основі: Іонцев В.А. *Международная миграция населения: теория и история изучения*. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – С.106-132.

⁶³⁰ Юдина Т.Н. *Социология миграции: Учебное пособие для вузов* / Т.Н.Юдина. – М.: Академический Проект, 2006. – С.182-183.

⁶³¹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 251.

⁶³² Там само, С. 251.

⁶³³ Там само, С. 251.

широкому розумінні демографічна поведінка включає дії, пов'язані з відтворенням населення і міграцією населення, а також із соціальною мобільністю. У вузькому розумінні – тільки з відтворенням населення безпосередньо (з народжуваністю і смертністю) або опосередковано (зі шлюбністю і розлучуваністю). Демографічна поведінка являє собою складний результат взаємодії фізіологічних і психологічних характеристик індивіда, умов його життєдіяльності, а також духовних норм і цінностей оточуючих його груп і суспільства загалом⁶³⁴.

ПОВЕДІНКА МІГРАЦІЙНА – 1) один із видів демографічної поведінки, сукупність дій чи вчинків, які логічно призводять до міграції населення, внаслідок чого змінюються деякі чи більшість характеристик життєвого становища мігранта. У загальному вигляді міграційна поведінка включає зовнішні стимули міграції (ймовірна перспектива зміни деяких умов життя) і зовнішні стимули до стабілізації (сила звички до даного середовища тощо)⁶³⁵; 2) сукупність дій і відносин, що опосередковують переселення індивідів або відмову від них⁶³⁶.

ПОВЕРНЕННЯ - дія або процес повернення особи до точки відправлення. Повернення може бути в межах територіальних кордонів держави, як у випадку з поверненням осіб, переміщених всередині країни. Повернення може бути з приймаючої країни (транзитної країни або країни призначення) в країну походження⁶³⁷.

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ – комплекс заходів з боку держави та організацій (підприємств, фірм і компаній), спрямованих на забезпечення бідних верств населення доходом, достатнім для задоволення матеріальних і соціальних потреб, необхідних для нормальних умов життя і відтворення робочої сили⁶³⁸.

ПОДОРОЖУЮЧИЙ – особа, яка рухається з одного місця в інше, незалежно від причини⁶³⁹.

ПОДОРОЖУЮЧИЙ СУМЛІННИЙ – особа, яка має намір виключно в'їхати в державу з законною метою та, на думку компетентних органів держави, не має наміру порушити умови в'їзду або перебування в країні⁶⁴⁰.

⁶³⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 330.

⁶³⁵ Там само, С. 251.

⁶³⁶ Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / Наук. ред.

Руденко Л. Г. – К., 2011. – 240 с. - С. 35.

⁶³⁷ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 33.

⁶³⁸ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с. - С.115.

⁶³⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 64.

⁶⁴⁰ Там само, С. 66.

ПОЛІГРОМАДЯНСТВО – одночасна належність особи до громадянства двох або більше держав⁶⁴¹.

ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ – див. **БАГАТОЕТНІЧНІСТЬ**.

ПОЛІТИКА БАГАТОКУЛЬТУРНОСТІ – це специфічний підхід у політиці поліетнічної держави, коли при прийнятті рішень враховується існуюча культурна різноманітність й створюються умови для безконфліктної взаємодії представників різних етнічних спільнот, котрі є носіями цієї різноманітності. Політика багатокультурності включає у себе низку заходів законодавчого, та операціонального характеру, які здійснює держава й які мають забезпечити існування та розвиток культур (або їхніх елементів) різних компонентів етнонаціональної структури поліетнічного суспільства, їхньої взаємодії між собою та взаємодії з культурами титульних етносів⁶⁴².

ПОЛІТИКА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ – комплексна система заходів, реалізована органами державної влади у співпраці з недержавними організаціями, які (заходи) орієнтовані на забезпечення демографічних, валеологічних, освітніх, економічних, еколого-безпекових умов гідного, соціально справедливого й активного життя сучасного суспільства. Мета політики – створення і розширення можливостей людини і протидія втрат людського потенціалу⁶⁴³.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА – 1) один із напрямів демографічної політики, сукупність способів і заходів цілеспрямованого впливу на міграційний рух населення⁶⁴⁴;

2) сукупність правових норм і системи заходів, що спрямовує держава на забезпечення єдиних підходів до врегулювання питань у сфері міграції всередині країни (внутрішня міграційна політика) та узгодження відносин з іншими державами за загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права (зовнішня політика). Це публічний напрям діяльності в прагненні стабільності держави за рахунок нормальної соціокультурної структури суспільства і пристосування до неї політичної системи⁶⁴⁵;

3) цілеспрямована діяльність органів державної влади щодо регулювання міграційних процесів та пов'язаних з ними чинників з метою сповільнення

⁶⁴¹ Європейська конвенція про громадянство від 6 листопада 1997 року Страсбург, Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004

⁶⁴² Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 38.

⁶⁴³ Біль М. М. Політика людського розвитку та її реалізація в умовах високомобільного суспільства / М. М. Біль // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2017. Випуск 14, частина 1. – С. 27-31.

⁶⁴⁴ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 250-251.

⁶⁴⁵ Бондаренко К.І. Соціокультурні чинники формування міграційної політики в суспільстві, що трансформується: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» // К.І. Бондаренко. – Київ, 2008. – 20 с. – С. 6-8.

темрів депопуляції населення, оптимізації кількісного і якісного складу населення в системі забезпечення потреб економіки, захисту національних інтересів та досягнення міжнародних стандартів. У тісній взаємодії з іншими сферами державної політики міграційна політика покликана сприяти соціально-економічному розвитку країни, підвищенню якості життя населення, відповідати потребам розвитку людини як найвищої цінності, а також мати позитивний вплив на формування цілісного соціуму, його консолідацію та здатність протидіяти зовнішнім загрозам⁶⁴⁶.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНА – вироблення і впровадження державними органами заходів для забезпечення свободи пересування населення, оптимізації міжрегіонального перерозподілу громадян⁶⁴⁷.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА ДЕРЖАВНА – система правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційне забезпечення державними і неурядовими організаціями упорядкування міграційного простору, регулювання трудового міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного і якісного складу міграційних потоків, їхньої соціальної, демографічної та економічної структур⁶⁴⁸.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА РЕГІОНАЛЬНА – 1) практична діяльність відповідних державних інституцій (місцевих органів внутрішніх справ, служби безпеки України та охорони кордону) у тісній співпраці та взаємодії з підприємницькими та громадськими структурами щодо реалізації методів та форм державного управління міграційними процесами з метою досягнення визначених стратегічних завдань розвитку регіону⁶⁴⁹;

2) особливий інституційно й законодавчо оформлений вид діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, пов'язаний системою суспільних відносин щодо моніторингу за міграційною ситуацією в межах відповідної території, а також територіальної організації, контролю та регулювання міграційної активності її мешканців (автохтонного населення та зовнішніх мігрантів). Є засобом реалізації державної міграції політики на регіональному рівні⁶⁵⁰.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА ДЕРЖАВНА ЗОВНІШНЯ – формування та впровадження системи заходів, спрямованих на забезпечення економічної стабільності і розвитку країни шляхом регулювання національного ринку праці,

⁶⁴⁶ Риндзак О. Т. Удосконалення державної міграційної політики в системі захисту національних інтересів України / О. Т. Риндзак // *Актуальні проблеми економіки*. – 2017. – № 3(189). – С. 237-244.

⁶⁴⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // *Навч. посіб.* – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 302.

⁶⁴⁸ Там само, С. 303.

⁶⁴⁹ Авторське (Біль М.М.).

⁶⁵⁰ *Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації* / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 30.

залучення до країни, за необхідності, іноземних фахівців і соціально-правового захисту трудових мігрантів⁶⁵¹.

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ МІГРАЦІЙНА – це сукупність державних законодавчо легітимних заходів для визначення напрямів і спрямувань урядових впливів на розвиток та інтенсивність перебігу міграційних процесів, тобто є елементом державного плану проектування бажаного населення⁶⁵².

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ МІГРАЦІЙНА ДЕРЖАВНА – сукупність заходів, що здійснюються державою щодо регулювання міграційних процесів з метою захисту національних інтересів, безпеки та територіальної цілісності, забезпечення належного соціально-економічного, демографічного, науково-освітнього розвитку держави⁶⁵³.

ПОСВІДКА НА ПОСТІЙНЕ ПРОЖИВАННЯ – документ, що підтверджує право іноземця чи особи без громадянства на постійне проживання в Україні⁶⁵⁴.

ПОСВІДЧЕННЯ БІЖЕНЦЯ – паспортний документ, який посвідчує особу його власника та підтверджує факт надання йому в Україні статусу біженця і є дійсним для реалізації прав та виконання обов'язків, передбачених цим Законом та іншими законами України⁶⁵⁵.

ПОСЕЛЕННЯ ДИФУЗІЙНЕ («асимілянт») – структура міграції, за якої передбачається розподіл мігрантів серед аборигенного населення, котрий відбувається за умови терпачості місцевого населення і мігрантів одне до одного і відсутності кардинальних культурних та світоглядних розбіжностей⁶⁵⁶.

ПОСЕЛЕННЯ ІММІГРАЦІЙНЕ – науково-прикладне поняття, що застосовується для характеристики місця перебування мігрантів, їхніх побутових умов та культурного дозвілля, специфіка яких визначається географічними ландшафтами і соціальними можливостями. Це заселення певної території вихідцями з інших місць, тобто прибулими з сусідніх районів або іноземних держав людьми, які, змінивши місце проживання, зупиняються тут з

⁶⁵¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

⁶⁵² Бондаренко К.І. Соціокультурні чинники формування міграційної політики в суспільстві, що трансформується: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» // К.І. Бондаренко. – Київ, 2008. – 20 с. – С. 8.

⁶⁵³ Про основні засади державної міграційної політики України // Проект Закону України №3158 від 16.09.2008: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=127539.

⁶⁵⁴ Про імміграцію // Закон України від 07.06.2001 №2491-III: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁶⁵⁵ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

⁶⁵⁶ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

метою облаштування та працевлаштування. Оскільки іммігрантами називають лише тих осіб, які в'їжджають до держави, і, то імміграційне поселення як робочий термін краще застосовувати до переселенців з іноземних держав. Якщо мова йде про створення поселень громадянами тієї самої країни, то доцільно використовувати поняття «міграційне поселення». Імміграційне поселення – це будівлі, споруди, що мають вигляд селища або містечка, а яких проживають іммігранти. Населені пункти цього типу можуть будуватись як самими іммігрантами, так і без них, тобто ще до їхнього приїзду. Розбудова таких поселень сприяє відтворенню на чужині їх національної культури, яка знаходить втілення в архітектурі, мистецтві, побуті⁶⁵⁷.

ПОСЕЛЕННЯ КОМПАКТНЕ – структура міграції, яка передбачає спільне проживання на одній, порівняно невеликій, території представників одного етносу, що є мігрантами. Це спільне проживання на невеликій території представників одного етносу, що прибули сюди як мігранти⁶⁵⁸.

ПОТЕНЦІАЛ ДЕМОГРАФІЧНИЙ – сумарний додатковий продукт (різниця між об'ємами вироблених та спожитих матеріальних благ і платних послуг), що буде створений усіма сучасними жителями досліджуваного регіону та потенційними прибулими з числа нині живих протягом всього періоду їхнього життя в даному регіоні за умови, що на всьому протязі життя кожного покоління повікові рівні смертності, міграції, трудової активності, виробництва та споживання будуть дорівнювати сучасній інтенсивності цих процесів в окремих вікових групах⁶⁵⁹.

ПОТЕНЦІАЛ МІГРАЦІЙНИЙ – інтегральна сукупність кількісних і якісних характеристик економічно активного населення окремої території з певним рівнем мобільності й цілим спектром мотивацій до зміни місця проживання, способу життя. У кількісному вимірі це є відносна величина, яка враховує різну ступінь вираження готовності особи до міграції (бажання, готовність і здатність)⁶⁶⁰.

ПОТЕНЦІАЛ МІГРАЦІЙНИЙ ТЕРИТОРІЇ – це гранична кількість і якість запасів самовідновлюваних людських ресурсів регіону-донора (їхньої праці, інтелекту тощо), які можуть бути акумульованим іншим регіоном –

⁶⁵⁷ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 120.

⁶⁵⁸ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 304.

⁶⁵⁹ Позняк О.В. Міграції населення в контексті розвитку регіонального ринку праці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» // О.В. Позняк. – Київ, 1996. – 24 с. - С. 10.

⁶⁶⁰ Риндзак О. Т. Міграційний потенціал незайнятого населення в системі єроінтеграційних перетворень регіональних ринків праці України (на прикладі м. Львова) / О. Т. Риндзак // Регіональна економіка – 2015. – № 2. – С. 83-89.

реципієнтом за умови збереження основних функцій регіону-донора як територіальної суспільної системи⁶⁶¹.

ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВИЙ РЕГІОНУ – сукупність якісних та кількісних характеристик трудових ресурсів, які визначають максимальні можливості регіону щодо виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції та надання послуг відповідно до попиту регіонального, національного та міжнародного товарних ринків⁶⁶².

ПОТІК – кількість осіб певної категорії, які пересуваються з метою поселення в країну або певний регіон у певний проміжок часу, зазвичай один рік. У залежності від категорії осіб може бути потік мігрантів та потік біженців⁶⁶³.

ПОТІК МІГРАЦІЙНИЙ – 1) міждержавне переміщення певних категорій мігрантів, що зумовлене об'єктивною нерівномірністю світового економічного розвитку⁶⁶⁴;

2) загальна чисельність мігрантів (чи міграцій), що мають спільні райони прибуття і вибуття протягом даного проміжку часу; один з показників напрямків міграцій. Аналіз міграційних потоків, який проводять з допомогою коефіцієнтів міграції, необхідний для визначення раціональності міграційних зв'язків⁶⁶⁵;

3) сукупність одиничних міграційних переміщень, об'єднаних спільністю напрямку, який визначається районами вибуття (прибуття) мігрантів упродовж певного календарного проміжку часу⁶⁶⁶;

4) різновид масового соціального переміщення матеріальних та людських ресурсів, який можна класифікувати за його певною приналежністю до окремих верств і прошарків населення (соціальна мобільність робочої сили, наукових кадрів), національним походженням або віросповіданням (етнічна та релігійна міграція), видом і способом виробництва (інвестиції, капітали, ресурси), а також за каналами та напрямками відтоку чи притоку⁶⁶⁷.

ПОТОКИ ЗМІШАНІ - див. **МІГРАЦІЯ ЗМІШАНА**.

ПОШУК ПРИТУЛКУ В РІЗНИХ КРАЇНАХ - феномен, відповідно до якого

⁶⁶¹ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 39.

⁶⁶² Кліяненко Б. Вплив мотиваційного фактора на формування конкурентоспроможного трудового потенціалу / Б. Кліяненко, С. Большенко // Регіональна економіка. – 2004. – №4(34) – С. 7-15, - С. 8.

⁶⁶³ Рекомендації ООН з питань статистики міжнародної міграції, Довідник зі статистики населення Євростату [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration>

⁶⁶⁴ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 305.

⁶⁶⁵ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 251.

⁶⁶⁶ Западнюк С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38, - С. 35.

⁶⁶⁷ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 90.

шукач притулку подає запит на притулок до більше, ніж однієї держави-члена ЄС або обирає для себе якусь конкретну державу ЄС, як перевагу з поміж інших на основі бачення вищих стандартів умов притулку та гарантії соціального забезпечення⁶⁶⁸.

ПРАВА ЛЮДИНИ – розроблена на основі прийнятої ООН Загальної декларації прав людини сукупність основних прав особистості, які значною мірою визначають соціальну політику розвинених країн світу. Головним серед них є право на життя, оскільки позбавлення цього права унеможливорює реалізацію інших прав людини, їхній захист⁶⁶⁹.

ПРАВОВЕ ЛІМБО - ситуація, в якій мігрант з неврегульованим статусом проходить процедуру повернення, але вислання якого призупинено, відкладено або не виконується з різних причин, наприклад через юридичні, гуманітарні чи технічні перешкоди, але при цьому така особа не забезпечена явним правом залишитися в країні (наприклад, отримати вид на проживання) і, таким чином, часто позбавлена основних прав⁶⁷⁰.

ПРАВО НА ВИЇЗД – 1) право особи залишати будь-яку країну, включаючи свою власну країну. Таке право є складовою права на свободу руху, яким наділені всі без виключення люди⁶⁷¹; 2) громадянин України має право виїхати з України, крім випадків, передбачених Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», та в'їхати в Україну⁶⁷².

ПРАВО НА ПОВЕРНЕННЯ - право кожної особи на повернення у власну країну. Одна зі складових права на свободу пересування. Згідно ст. 13 (2) Загальної декларації прав людини, 1948 р., «кожна людина має право... повертатися в свою країну». Ст. 12 (4) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, 1966 р.: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений права на в'їзд в свою власну країну»⁶⁷³.

ПРАВО ПРИТУЛКУ - право на надання притулку (держава може дати притулок на своїй території будь-якій особі на свій розсуд) та право на отримання притулку⁶⁷⁴.

⁶⁶⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 47.

⁶⁶⁹ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с. - С.147.

⁶⁷⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 34.

⁶⁷¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Ст. 12 (2).

⁶⁷² Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України // Закон України від 28.08.2018, № 2475-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>

⁶⁷³ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 64.

⁶⁷⁴ Там само, С. 47.

ПРЕКАРИЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ (англ. *precarious* – сумнівний, небезпечний, ризикований, не гарантований, нестабільний) – поширення багатоманітних форм нестандартної (атипової) зайнятості і пов'язане із цим збільшення прошарку людей, які відчують хиткість, ненадійність, нестабільність свого соціального буття. Цей незахищений соціальний клас називають *прекаріатом*. Найбільш уразливими у цьому відношенні є категорії населення, що зайняті малокваліфікованою працею, сезонні працівники та нелегальні трудові мігранти. Проте на сьогодні лави «прекаріїв» все частіше поповнюються і представники так званих креативних професій (спеціалісти у сфері інформаційних технологій, програмісти тощо), а також жінки, молодь та студенти. Розповсюдження прекаріату призводить до стрімкого зниження рівня безпеки та гігієни праці. Першочергово це стосується недотримання базових правил з охорони праці та посилення експлуатації працівників. До цього слід додати й ущемлення соціальної захищеності працівників (гарантій заробітної плати, ефективної діяльності профспілок у сфері охорони праці, права на відпочинок та на відпустку, різнобічних допомог тощо). Суттєво знижується і мотиваційна складова у відношенні працівника до безпеки на робочому місці⁶⁷⁵.

ПРИЖИВАНІСТЬ НОВОСЕЛІВ – одна з характеристик міграційних процесів, пов'язана з переходом мігрантів у склад постійного населення⁶⁷⁶.

ПРИКОРДОННИЙ РАЙОН – територія, яка знаходиться в межах 30 кілометрів від спільного сухопутного кордону між Україною та державою-членом, а також територія морських портів, зокрема митні зони, та міжнародні аеропорти України й держав-членів⁶⁷⁷.

«ПРИНЦИП ҐРУНТУ» – правило, за яким громадянство дитини визначається за місцем його народження⁶⁷⁸.

«ПРИНЦИП КРОВІ» – правило, за яким громадянство дитини визначається за громадянством його батьків, незалежно від місця його народження⁶⁷⁹.

ПРИТУЛОК – форма захисту, що надається державою, на її території, на основі принципу неприпустимості вислання (*non-refoulement*), міжнародно або національно визнаних прав біженців (наприклад, доступ до праці, соціального

⁶⁷⁵ Древаль Ю.Д. Прекаризація як феномен сучасних соціально-трудова відносин / Ю.Д. Древаль, Л.М. Лінецький // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – Вип. 174. – С. 34-43.

⁶⁷⁶ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. – С. 343.

⁶⁷⁷ Угода між Україною та ЄС про реадмісію осіб : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851

⁶⁷⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 26.

⁶⁷⁹ Там само, С. 26.

забезпечення та охорони здоров'я). Надається особі, яка не в змозі або не бажає звертатися за захистом до відповідних органів її країни громадянства та/або місця проживання, зокрема, через побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань⁶⁸⁰.

ПРИТУЛОК ДИПЛОМАТИЧНИЙ – надання особі або групі громадян можливості сховатися від переслідувань на території дипломатичного представництва іноземної держави, в посольському чи консульському приміщенні, на авіалайнері або судні, які користуються імунітетами або привілеями від юрисдикції держави перебування. Це тимчасове сховище, що отримується лише з тим, щоб, скориставшись зручною нагодою, виїхати з країни за кордон у пошуку територіального притулку⁶⁸¹.

ПРИТУЛОК ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ - захист, наданий державою іноземцю на своїй території, від виконання правосуддя країни походження. Захист базується на принципі неприпустимості висилки і дає можливість користуватися деякими міжнародно визнаними правами⁶⁸².

ПРОФАЙЛІНГ (етнічне профілювання) – прийняття висновків, що ґрунтуються на етнічній приналежності, расі, національному походженні чи релігії, а не об'єктивних даних або індивідуальну поведінку в якості основи для створення правоохоронних та/або слідчих рішень про те, хто був або може бути залучений в злочинну діяльність. «Етнічний профайлінг» відноситься до ситуацій, в яких етнічна приналежність, раса, національність, або релігія є визначальним критерієм для прийняття рішень правоохоронними органами, навіть при цьому будучи не єдиною підставою для прийняття таких рішень⁶⁸³.

ПРОЦЕС МІГРАЦІЙНИЙ – 1) хід або перебіг будь-якого міграційного явища, послідовна видозміна його етапів, періодів та станів, а також розвиток залежних від них побічних наслідків. До таких процесів можна віднести, наприклад, вибуття й прибуття громадян, їхню інтеграцію в національні поліетнічні суспільства, адаптацію до кліматичних та виробничих умов, натуралізацію тощо. У соціальному просторі міграційні процеси відбуваються безперервно, тобто перманентно, а це в свою чергу зумовлює їхнє перехреснування і стикування. Тому чистих, тобто «обмежених» міграційних

⁶⁸⁰ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 47-48.

⁶⁸¹ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 171.

⁶⁸² Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 48.

⁶⁸³ Етнічний профайлінг Європейському Союзу: всеохопний, неефективний і дискримінаційний. Правова ініціатива відкритого суспільства [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://khpq.org/index.php?id=1256202516>

процесів фактично не буває⁶⁸⁴;

2) сукупність подій, пов'язаних з територіальним переміщенням, тобто сукупність фактів вибуття, прибуття чи переселення. Стадії міграційного процесу: початкова (формування міграційної рухливості населення, готовності до зміни місця проживання); основна (реалізація міграційної рухливості (тобто переселення); завершальна (приживаність мігранта, його адаптація та облаштування)⁶⁸⁵.

ПРОЦЕСИ ЕТНОГЕНЕТИЧНІ – процеси, у результаті яких виникають нові етнічні спільноти⁶⁸⁶.

ПРОЦЕСИ ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ – зміни кількісного, вікового, гендерного складу населення усередині етнічних спільнот⁶⁸⁷.

ПРОЦЕСИ ЕТНОЕВОЛЮЦІЙНІ – процеси, які відбуваються у середовищі певної етнічної спільноти й викликають зміни у змістові етнічності, однак не ведуть до зміни етнічної належності її членів⁶⁸⁸.

ПРОЦЕСИ ЕТНООБ'ЄДНАВЧІ – процеси, у результаті яких об'єднуються частини етносів у один етнос, зміцнюючи його кількісно й якісно⁶⁸⁹.

ПРОЦЕСИ ЕТНОРОЗДІЛЬЧІ – процеси, які розділяють певний етнос, етнічну спільноту⁶⁹⁰.

ПРОЦЕСИ ЕТНОТРАНСФОРМАЦІЙНІ – процеси, які ведуть до зміни етнічної належності осіб, до зникнення певних етнічних спільнот, до появи нових спільнот⁶⁹¹.

ПРОЦЕСИ РЕГІОНАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЙНІ - неформальні консультаційні зустрічі, на яких представники держави і міжнародних організацій обговорюють необхідність співробітництва проблем міграції та біженців. До консультаційних зустрічей також допускають участь інших

⁶⁸⁴ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 143.

⁶⁸⁵ Западнюк С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38, - С. 35.

⁶⁸⁶ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 268.

⁶⁸⁷ Там само, С.268-269.

⁶⁸⁸ Там само, С. 269.

⁶⁸⁹ Там само, С. 269.

⁶⁹⁰ Там само, С. 269.

⁶⁹¹ Там само, С.269.

зацікавлених сторін (неурядові організації або інші представники громадянського суспільства)⁶⁹².

ПСЕВДОЕМІГРАЦІЯ (антисистема) – віртуальна структура міграції, за якої індивід не змінює місця свого проживання, але є відчуженим від своєї країни⁶⁹³.

ПУНКТ КОНТРОЛЬНО-ПРОПУСКНИЙ – спеціально обладнана територія, на якій уповноважені на це підрозділи державних митних служб або прикордонних військ здійснюють відповідний контроль за в'їздом-виїздом іноземців та осіб без громадянства, перевірку їхніх особистих документів, вантажу (рухомого чи нерухомого майна, транспортних засобів, речей, предметів, тощо). Це обладнана, як правило, на автошляхах, в морських і повітряних портах територія, перетинання державного кордону повз якої суворо забороняється та переслідується законом. Безпосереднє призначення цієї території полягає у контрольованому пропуску осіб, перевірці їхнього вантажу та особистих речей для можливого виявлення серед пасажирських потоків злочинців, контрабандистів, порушників правил ввезення-вивезення товарів⁶⁹⁴.

ПУНКТ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА, ЯКІ НЕЗАКОННО ПЕРЕБУВАЮТЬ В УКРАЇНІ – місце, призначене для тимчасового утримання іноземців та осіб без громадянства у разі, коли вони не виконали в установлений строк без поважних причин рішення про примусове повернення або є обґрунтовані підстави вважати, що вони ухилятимуться від виконання такого рішення, або прийнято адміністративним судом постанову про їхнє примусове видворення за межі України, або вони прибули на територію України відповідно до міжнародних договорів про реадмісію, або не мають законних підстав для перебування на території України і підлягають примусовому видворенню за її межі⁶⁹⁵.

ПУНКТ ТИМЧАСОВОГО РОЗМІЩЕННЯ БІЖЕНЦІВ – місце тимчасового розміщення осіб, які подали заяву про надання статусу біженця, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання статусу біженця та яким надано в Україні статус біженця⁶⁹⁶.

⁶⁹² *Защита беженцев и смешанная миграция: Десятикомпонентный план в действии. /Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев. [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid...*

⁶⁹³ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 303.

⁶⁹⁴ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с., - С. 125.*

⁶⁹⁵ *Типове положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні // Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 р. Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2012-%D0%BF>*

⁶⁹⁶ *Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Закон України від 03.03.2016 р. № 3671-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>*

ПУНКТ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ - спеціально обладнаний комплекс приміщень при управлінні органу охорони державного кордону, який розміщується в окремій будівлі або частини будівлі та призначений для тимчасового тримання осіб, затриманих за порушення законодавства, віднесеного до компетенції Державної прикордонної служби⁶⁹⁷.

«П'ЯТА СВОБОДА» – вільне переміщення знань (поряд із свободою руху товарів, послуг, людей і капіталів). Це поняттям виникло у зв'язку із поширенням глобалізаційних процесів у Європі та реалізацією Болонської стратегії. Поняття «п'ятої свободи» введено у підсумковому документів березневого засідання Європейської комісії (2008 р.), у якому підкреслюється необхідність спільних дій для зняття бар'єрів цьому процесові і модернізації університетів через: посилення транснаціональної мобільності вчених, студентів, викладачів; підвищення відкритості і конкурентності ринку; продовження реформування вищої освіти; підвищення ефективності використання інтелектуальної власності, яка створена в академічних організаціях; розширення доступності знань та інновацій; підвищення якості досліджень; створення дослідницької інфраструктури нового покоління; розвиток взаємного признання кваліфікацій⁶⁹⁸.

⁶⁹⁷ Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб, затриманих органами Державної прикордонної служби України в адміністративному порядку // Наказ Державної прикордонної служби України № 494 від 30.06.2004 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-04>

⁶⁹⁸ Европейский Союз: факты и комментарии. Выпуск 47. Январь – март 2008. – М.: Ассоциация европейских исследований, 2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aes.org.ru/rus/fact7.htm>.

РАТИФІКАЦІЯ – «прийняття» або «затвердження» міжнародного договору. У міжнародному контексті – «міжнародний акт, за допомогою якого держава висловлює свою згоду на обов’язковість для неї договору» (ст. 2 (1) (b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів, 1969 р.). Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття, затвердження або приєднання означають згоду держави на обов’язковість для неї договорів з моменту обміну ними між договірними державами, депонування у депозитарію, чи повідомлення про них договірних держав або депозитарію, якщо так було обумовлено (ст. 16). У внутрішньодержавному контексті це означає прийняття державою зобов’язань, закладених в договорі. Ряд держав має у своїх конституціях процедури, яким необхідно слідувати, перш ніж уряд зможе прийняти договір, як обов’язковий для себе⁶⁹⁹.

РАСИЗМ – соціальна доктрина, ідеологія, котра виходячи з біологічних особливостей людських рас, намагається довести їхню психічну нерівноцінність, обґрунтувати поділ на «вищі» раси, які нібито творять культуру, і «нижчі», нездатні до культурного прогресу. Наслідком расизму є *расова дискримінація*, яка порушує саму суть прав людини, які повинні дотримуватися незалежно від відмінностей раси, статі, мови, етнічного походження, національності та релігії. Згідно з міжнародними нормативно-правовими актами з прав людини, держави зобов’язані боротися з расовою дискримінацією в усіх її формах. Стаття 1 Конвенції проти расової дискримінації визначає расову дискримінацію як: «... будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-якій іншій сфері суспільного життя». Расово вмотивовані злочини є найбільш підступним вираженням нетерпимості та расової дискримінації у суспільстві. Расова дискримінація з боку органів державної влади може у результаті відбитися на змісті законів та інструкцій (наприклад, закон про заборону мов меншин або положення про заборону використання автобусів темношкірими людьми). Україна є державою-учасницею договорів з прав людини, які мають безпосереднє відношення до проблем расової дискримінації: Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; Європейської Конвенції із захисту прав людини та основних свобод; Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права; Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність форм

⁶⁹⁹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 36-37.

поводження та покарання; Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок; Міжнародної Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. Згідно з зобов'язаннями за міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, держави повинні не лише забороняти та ліквідовувати расову дискримінацію усіма можливими засобами, але й мають позитивний обов'язок забезпечувати права усім, без винятку, не залежно від раси, кольору шкіри, національності або етнічного походження. Кожна особа має право на рівність перед законом та дотримання її громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. Держави зобов'язані вживати усіх заходів для заборони та ліквідації расової дискримінації, яку чинять не тільки державні службовці, але й будь-які особи, групи чи організації, що також включає захист від насильства та тілесних ушкоджень, нанесених окремими особами, групами чи членами організацій. Стаття 24 Конституції України гарантує громадянам право на захист від дискримінації за ознаками «раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового статусу, місця проживання, за мовним та іншими ознаками». Стаття 26 Конституції України гарантує іноземцям та особам без громадянства «котрі перебувають в Україні на законних підставах» такі ж права й свободи, як і громадянам України. Стаття 161 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями⁷⁰⁰.

РЕАДАПТАЦІЯ МІГРАНТІВ – здійснювана повторно акліматизація і пристосування до природних та соціальних умов переселенців, які вже раніше проживали у певній етноландшафтній зоні, але потім на короткий чи тривалий час залишили її, а тому перебували в іншому кліматичному та культурному середовищі, яке істотно різниться від попереднього. Така реадaptaція означає потребу особи повторно призвичаїтися до клімату, соціальних умов, місця мешкання, мови, звичаїв, обрядів, традицій, смаків, способу життя⁷⁰¹.

РЕАДМІСІЯ – передача компетентними органами держави однієї сторони і прийняття компетентними органами держави іншої сторони в порядку, на умовах і з метою, передбаченими угодою, осіб, що в'їхали чи знаходяться на території держав сторін, порушуючи законодавство з питань в'їзду, виїзду і перебування іноземних громадян і осіб без громадянства⁷⁰².

⁷⁰⁰ Україна: Що таке расова дискримінація? Міжнародна амністія в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://amnesty.org.ua/index.php?Itemid=26&id=385&option=com_content&task=view. Розум.org.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=28690>;

⁷⁰¹ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 173.

⁷⁰² Словник законодавчих термінів: НАУ. Правові системи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.23457.0>.

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ – загальносвітова тенденція утворення регіональних об'єднань⁷⁰³.

РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА – стан і заходи гарантування безпеки країн певного регіону. Це один із компонентів системи міжнародної безпеки. Практично регіональна безпека складається із системи регіональних міждержавних (урядових і неурядових) організацій і установ, які покликані підтримати мир, стабільність, співробітництво між країнами певного регіону. До організацій регіональної безпеки належать: Організація безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ), Асоціація держав Південно-Східної Азії, Організація американських держав (ОАД), Організація африканської єдності (ОАЄ), Організація Ісламська Конференція (ОІК). Регіональна безпека не може бути належно забезпечена, якщо між державами регіону не врегульовані міждержавні стосунки або висловлюються прямо чи завуальовано територіальні претензії⁷⁰⁴.

РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави і наддержавних органів на переміщення працездатного населення відповідно до потреб національної економіки, ТНК і міжнародних економічних організацій. У регулюванні міжнародної міграції робочої сили важливим є регулювання кількісного та якісного складу мігрантів. Для регулювання кількості іммігрантів використовують показник імміграційної квоти, який розраховують і затверджують щороку з урахуванням статевікової структури, освіти, рівня безробіття, наявності ринку житла тощо. Якісний склад працівників-мігрантів регулюється процедурою визнання їхніх документів про освіту або професійну підготовку, роботу за фахом; встановленням вікового цензу (більші шанси на в'їзд мають молоді працівники) тощо; додатковими вимогами до певних професій і спеціальностей; урахуванням окремих якостей особистості. Країни-експортери робочої сили намагаються впливати на міжнародну міграцію працівників: регулюють обсяги еміграції та якісний склад емігрантів; використовують еміграцію як засіб залучення валютних ресурсів в економіку країни. Держава прагне захистити права емігрантів за кордоном укладанням двосторонніх угод з країною-імпортером, використанням контрактної форми найму робочої сили для роботи за кордоном, відкриттям спеціальних установ, фондів, представництв, атаків з питань праці при посольствах, що займаються питаннями трудової міграції, дотриманням основних прав емігрантів тощо⁷⁰⁵. Правову основу регулювання міграційних процесів є Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 р., «Про правовий статус іноземців та осіб без

⁷⁰³ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁷⁰⁴ Там само, С. 173.

⁷⁰⁵ Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с. – С. 222.

громадянства» від 4.02.1994 р., «Про громадянство України» від 18.01.2001 р., «Про імміграцію» від 7.06.2001 р., «Про біженців» від 21.06.01, «Про державну прикордонну службу України» від 4.04.2003 р., «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р., «Про правовий статус закордонних українців» від 4.03.2004 р.

РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНЕ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ – система механізмів, що передбачає встановлення митних бар'єрів та відповідних візових ставок, а також регулювання заробітної плати мігрантів чи запровадження різних штрафних санкцій тощо⁷⁰⁶.

РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – система механізмів, що передбачає встановлення правових норм, які згладжують спірні моменти даного процесу, а також встановлення міграційних квот та меж можливостей міграції (наприклад, кримінальних норм) тощо⁷⁰⁷.

РЕГУЛЯРИЗАЦІЯ – будь-яка державна процедура або програма, за допомогою якої країна дозволяє іноземцям, що перебувають в ній з порушенням законодавства, отримати законний статус. Терміни-синоніми, що вживаються: легалізація, міграційна амністія. Обидва терміни мають негативну коннотацію, тому у сучасних умовах перевага віддається терміну регуляризація⁷⁰⁸.

РЕЕМІГРАЦІЯ – 1) повернення емігрантів на батьківщину⁷⁰⁹;
2) процес повернення до країни походження чи колишнього проживання людей, які свого часу залишили її, емігрувавши до інших країн. З юридичної точки зору, реемігрантами можуть вважатися як ті, що, перебуваючи в інших країнах, не набули статусу особи громадянства, так і ті, хто внаслідок натуралізації стали громадянами «вибраної» держави, але забажали повернутися на батьківщину або в країну попереднього проживання. Мотивами рееміграції найчастіше виступають: незадоволення умовами в країні-реципієнті, труднощі соціально-економічної і культурної адаптації в новому середовищі, сімейні, родинні обставини. Рееміграція часом набуває характеру регулярного повернення на батьківщину внаслідок сезонної, трудової еміграції⁷¹⁰.

РЕЄСТРАЦІЯ – внесення відомостей до паспортного документа про місце

⁷⁰⁶ Адміністративно-правове регулювання міграції та реєстрації фізичних осіб в Україні: Навч. посібник для вищих навчальних закладів.-К.: Магістр-XXI сторіччя, 2008. – 200с.

⁷⁰⁷ Там само.

⁷⁰⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 20.

⁷⁰⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - с. 306; Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 371.

⁷¹⁰ Шлепаков А. Етнічний довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://etno.us.org.ua/glossary/r.html>.

проживання або місце перебування із зазначенням адреси житла особи та внесення цих даних до реєстраційного обліку відповідного органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань реєстрації⁷¹¹.

РЕЄСТРАЦІЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ – внесення запису про набуття особою громадянства України спеціально уповноваженим на те органом у відповідні облікові документи⁷¹².

РЕЗЕРВАЦІЯ (від латин. *reservo* – зберігаю, а пізніше від англ. *reservation* – наперед визначена незаселена територія) – 1) територія-заповідник для збереження від вимирання та асиміляції корінних народів, для збереження самобутності їхніх етносів, мови, культурницьких традицій, звичаїв, обрядовості;

2) територія, яка відводиться для насильницького поселення корінних мешканців країни, або ж інших груп населення. Резервації існують сьогодні у Бразилії, Канаді, США, де мешкають індіанці, в Австралії – для аборигенів; у ПАР резервації існували для африканців до 1994 р., а після відміни апартеїда вони були ліквідовані⁷¹³.

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ МІГРАЦІЇ – 1) показник, який оцінюється через інтенсивність, локалізованість, концентрованість міграційних потоків. За даним критерієм можна судити про соціально-демографічний склад мігрантів та їх відтворення, спрямованість міграційних потоків, їх локалізацію з врахуванням ознак системи розселення території⁷¹⁴;

2) показник, що показує, який напрям міграційного потоку був переважаючим – прямий (вибуття населення) чи зворотний (прибуття населення). У випадку переважання прямого міграційного потоку при розрахунках цей показник має значення більше 1 і навпаки⁷¹⁵.

РЕІНТЕГРАЦІЯ - повторне включення людини до групи або процес, наприклад, включення мігранта в суспільство країни свого походження або постійного місця проживання. Реінтеграція може бути культурною, соціальною, економічною⁷¹⁶.

⁷¹¹ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні // Закон України № 1973-VIII від 23.03.2017: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1382-15>

⁷¹² Про громадянство України // Закон України від 18.01.2001 № 2235-III: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

⁷¹³ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 275.

⁷¹⁴ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 93.

⁷¹⁵ Западнюк С.О. Ретроспективний аналіз міждержавних міграцій населення України (2000-2007 рр.) / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2008. - №2(62). – С. 46-50, - С. 50.

⁷¹⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 37.

РЕІНТЕГРАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВО – комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування⁷¹⁷.

РЕЛЯЦІЙНИЙ ПРОСТІР – просторово-часові координати, що відображають готовність і спроможність (можливості) особи здійснювати переміщення (міграційні, туристичні), що сприймаються нею як комфортні. Термін «реляційний», запозичений із систем керування базами даних, дуже вдало підкреслює ідейність нової парадигми просторової мобільності населення в інформаційній економіці⁷¹⁸.

РЕПАТРІАЦІЯ (від лат. *repatriatio* – повернення на батьківщину) – 1) повернення на батьківщину військовополонених чи цивільних осіб, які опинилися в полоні внаслідок військових дій, а також повернення емігрантів з відновленням їхнього громадянства та громадянських прав⁷¹⁹; 2) повернення активів, капіталу, дивідендів в країну перебування інвестора⁷²⁰; 3) право біженця, військовополоненого або арештованого на повернення в країну, громадянином якої він є, на підставі положень, викладених у різних міжнародних документах (Женевські конвенції, 1949 р., Положення про закони і звичаї сухопутної війни, що доповнюють (IV) Гаазьку конвенцію, 1907 р., документи з прав людини, а також правові звичаї). Право вибору репатріації належить самій людині, а не органам, що її утримують. Право на репатріацію також накладає зобов'язання на державні органи країни перебування випустити таких осіб (військових і цивільних осіб) та країни походження прийняти своїх громадян. Репатріація як термін також застосовується щодо дипломатичних представників і міжнародних посадових осіб під час міжнародної кризи, а також експатріантів та мігрантів⁷²¹.

РЕПАТРІАЦІЯ НЕДОБРОВІЛЬНА - це переміщення осіб в країну походження, ініційоване країною-реципієнтом шляхом створення обставин, які не залишають ніякого іншого вибору⁷²².

РЕФУЛМЕНТ - вислання особи державою яким завгодно способом на територію іншої держави, в якій її життя або свобода буде поставлена під загрозу або вона можуть піддатися гонінням за ознакою раси, віросповідання,

⁷¹⁷ Про зовнішню трудову міграцію // Закон України № 761-VIII від 05.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii>

⁷¹⁸ Авторське (Біль М.М.).

⁷¹⁹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁷²⁰ Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перероб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с. – С. 851.

⁷²¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 37.

⁷²² Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306. – С. 28.

національності, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань або піддатися тортурам. Рефулмент включає будь-яку дію, спрямовану на повернення особи в державу, включаючи видворення, депортацію, екстрадицію, відмову в пропуску на кордоні⁷²³.

РЕЦИПІЄНТ РОБОЧОЇ СИЛИ – див. **КРАЇНА-ІМПОРТЕР РОБОЧОЇ СИЛИ**.

РИЗИК ВТЕЧІ – існування причин в індивідуальному випадку, які базуються на визначених законом об'єктивних критеріях, що дозволяють вважати, що громадянин третьої країни, щодо якого мають застосувати процедури щодо повернення, може втекти (уникнути судових розглядів)⁷²⁴.

РИЗИК МІГРАЦІЙНИЙ - комплекс умов, які призводять до порушення усталеної етносоціальної структури населення, росту регіональної асиметрії в ціні послуг робочої сили, деформацій у функціонуванні й розвитку галузевих регіональних ринків, порушення позитивної динаміки процесів демовідтворення та людського розвитку тощо⁷²⁵.

РИНОК МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ – це система економічних відносин з приводу задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням та/або покращенням (спрощенням, легалізацією, прискоренням, доповненням процесів) умов здійснення населенням міграційних переміщень по території, отриманням супутніх вигод, пов'язаних з міграцією⁷²⁶.

РИНОК ПРАЦІ – система суспільних відносин, пов'язаних з наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею й продажем, а також економічний простір, у якому взаємодіють покупці та продавці праці⁷²⁷.

«РІЗНОМАНІТНІСТЬ У ЄДНОСТІ» – варіант концепції культурного плюралізму розвитку поліетнічного (полікультурного) суспільства, згідно з якою розмаїття етнічностей та культур не заважає зміцнювати єдність суспільства й вибудовувати безконфліктні міжетнічні відносини. Поширена у Канаді та деяких поліетнічних країнах Європи⁷²⁸.

⁷²³ Матеріали Європейської міграційної мережі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.frb-nip.kiev.ua/assets/JSO/ERN.pdf>

⁷²⁴ Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур в державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території

⁷²⁵ Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. У.Я.Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – С. 39.

⁷²⁶ Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг / У. Я. Садова, О. В. Махонюк // Регіональна економіка. – 2016. – № 4 (82). – С. 31-38. – С. 32

⁷²⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁷²⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 278.

РІШЕННЯ ПРО ПОВЕРНЕННЯ - адміністративне або юридичне рішення або акт, що визначає або декларує перебування громадянина третьої країни на території держави-члена ЄС незаконним та накладає зобов'язання щодо повернення⁷²⁹.

РУХ МІГРАЦІЙНИЙ – прибуття мігрантів, що збільшують конкретну спільноту людей, чи вибуття з неї частини населення в інші регіони, для яких вони – мігранти. Міграційне сальдо висапують результатом цього двостороннього процесу⁷³⁰.

РУХ МІСЦЕВИЙ ПРИКОРДОННИЙ - регулярний перетин спільного кордону держав договірних сторін жителями прикордонної зони держави однієї сторони з метою перебування у прикордонній зоні держави іншої сторони з суспільних, культурних або сімейних причин та з обґрунтованих економічних причин, які відповідно до національного законодавства держави іншої договірної сторони не визнаються прибутковою діяльністю⁷³¹.

РУХ НАСЕЛЕННЯ ПРИРОДНИЙ – термін, який означає оновлення населення за рахунок смертності та народжуваності, завдяки безперервності яких відбувається заміна поколінь та популяції⁷³².

РУХ НАСЕЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИЙ – це відтворення його соціальних якостей через кожну людину як члена суспільства, а також зростання суспільної якості поколінь, що відбиває соціальний прогрес людства⁷³³.

«РУХ НЕЗНАЙОК» – рух, властивий для США кінця 1850-х рр., який сформувався на базі шовіністичних організацій 1830-х р., котрі виступали проти допуску іммігрантів у країну й не надавали їм жодної допомоги у їхній адаптації до нових умов життя; тим, хто звертався до них за допомогою з певним питанням, учасники цього руху відповідали «не знаю»⁷³⁴.

⁷²⁹ Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур в державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території

⁷³⁰ Демографический понятийный словарь / Под ред. Л.Л. Рыбаковского; Центр соціального прогнозування. М., 2003. - С. 17-28. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения (вопросы теории). М., 2003. - С. 176.

⁷³¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С.85.

⁷³² Стеценко С.Г. Демографічна статистика: Підручник. – К.: Вища шк., 2005. – 415 с.

⁷³³ Там само.

⁷³⁴ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 280.

САЛЬДО МІГРАЦІЇ – див. МІГРАЦІЯ ЧИСТА

САМОВРЯДНА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА (СНМ) – інституція, яка вперше була заснована в Угорщині для захисту культурної автономії меншин. СНМ обираються меншинами, які мають право узгодження позицій стосовно явищ, що є для них найважливішими: культура, освіта, мова та засоби масової інформації. Що ж до інших справ, які безпосередньо їх стосуються, то СНМ надаються консультативні права. Ці органи можуть, у свою чергу, засновувати культурні й освітні інституції. СНМ існують як на локальному, так і на національному рівнях. Подібного роду утворення з'явилися у нових державах, які виникли на території колишньої Югославії після її розпаду. Ефективність такого менеджменту дає позитивні результати – міжетнічна взаємодія у цих країнах реалізується на безконфліктному рівні⁷³⁵.

САМОЗВАНЕЦЬ – особа, яка подає заяву або отримує документ, видаючи себе за іншого, або особа, яка змінює свій зовнішній вигляд, щоб представити себе, як іншу особу з метою використання документу цієї особи⁷³⁶.

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ (*Ukrainian World Congress*, до 1991 року Світовий Конгрес Вільних Українців) – найвища координаційна громадська надбудова усіх організованих українців, які опинилися або народилися у діаспорі. Основні завдання Конгресу: репрезентувати українців діаспори; зберігати українську національну ідентичність, духовність, мову, культуру та інші надбання українців поза межами України; координувати діяльність українських організацій-членів СКУ згідно з напрямками діяльності, визначеними Конгресами; мобілізувати громадську думку співгромадян у країнах поселення українців для посилення прихильного ставлення до України та її державної, духовної та економічної розбудови; охороняти права українців, незалежно від місця їхнього проживання, згідно з Універсальною Декларацією Прав Людини⁷³⁷.

СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщуватися територією України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за

⁷³⁵ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 212.

⁷³⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с., – С. 74.

⁷³⁷ Міжнародні організації: Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

винятком обмежень, які встановлюються законом⁷³⁸.

СЕГРЕГАЦІЯ – (від пізнелат. *segregatio* – відділення) – 1) політика примусового відділення якої-небудь групи населення. Зазвичай згадується як одна з форм релігійної і расової дискримінації (відділення групи за расовою або етнічною ознакою)⁷³⁹;

2) соціальна ізоляція, яка є результатом дискримінації в положенні і права окремих індивідуумів, спільнот і народів, найчастіше на расовій, класовій чи релігійній основі. Це поділ людей в суспільстві на категорії за соціальним статусом, що призводить до обмеження сфери життєдіяльності, при цьому контакти між групами заборонені частково чи повністю. Такий розподіл закріплюється в соціальних нормах, поведінкових стереотипах, громадських інститутах, кодується і підкреслюється символікою (знаками відмінності, одягом, табу, традиціями, ритуалами). В основу сегрегації може бути покладено реально існуюче розходження між людьми, осмислене особливим чином: стать – статевая сегрегація, вік – вікова сегрегація, раса – расова сегрегація, етнічна приналежність – національна сегрегація. Її основою можуть стати також належність до певних стратифікованих соціальних груп, каст (кастова сегрегація). Сегрегація на рівні соціальної спільноти проявляється в ідеології, політиці, етикеті. На рівні міжособистісних відносин сегрегація існує у вигляді соціальних установок і стереотипів сприйняття людей іншої категорії і самих себе⁷⁴⁰.

СИНДРОМ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ (від грецьк. *sinthromo* – на рівних, у злагоді) – соціопсихологічний стан індивіда (зазвичай іммігрантів, які прибували до Америки), спрямований на досягнення й закріплення передовсім соціального успіху в іноетнічному довкіллі⁷⁴¹.

СИСТЕМА «ЄВРОДАК» (EURODAC) - автоматизована (ІТ) система, що, дозволяє збір, передачу та співставлення відбитків пальців заявників на надання притулку та осіб, які були затримані у зв'язку з незаконним перетинком зовнішнього кордону ЄС. Порівнюючи відбитки пальців можна визначити, за вимогами Дублінської конвенції, чи шукач притулку або мігрант з не врегульованим статусом раніше попросив притулку в іншій країні ЄС, чи шукач притулку прибув на територію ЄС незаконно⁷⁴².

СИСТЕМА МІГРАЦІЙНА – 1) сукупність закономірно взаємозв'язаних

⁷³⁸ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні // Закон України № 1973-VIII від 23.03.2017: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1382-15>

⁷³⁹ Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.

⁷⁴⁰ LiveJournal [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://users.livejournal.com/_darkus_/387423.html

⁷⁴¹ Євтух В.Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 285.

⁷⁴² Регламент ЄС № 2725/2000 про створення системи «Євродак» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eapmigrationpanel.org/ru/materials/sistema-evrodak>

елементів, що властиві міграції населення, і являють собою певну цілісність. Міграційна система є складною, відкритою, великою системою. Основними властивостями міграційної системи є взаємозв'язаність, цілісність, цілеспрямованість, критеріальність, динамічність, інерційність, адаптивність, ієрархічність, стохастичність тощо. Складовими міграційної системи є: мігранти; умови, що визначають і формують міграцію населення; процес міграційного переміщення; адаптація; відносини і зв'язки з приводу міграції; міграційна політика. Кожну з вказаних складових можна розглядати як самостійну систему⁷⁴³;

2) набір певних місць, пов'язаних між собою потоками осіб, товарів, послуг та інформації, які сприяють подальшому обміну, зокрема активізації міграції між цими місцями⁷⁴⁴.

СИСТЕМА «МОТЕЛЮ» (*moteling*) – система організації праці в котрій працівник, по прибуттю до офісу, реєструється та займає на обмежений термін часу одне з вільних робочих місць⁷⁴⁵.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – заходи державної політики, спрямовані на захист трудових мігрантів від соціально-економічних потрясінь: хвороб, безробіття, непрацездатності, бідності тощо. Ідентифіковано чотири компоненти соціального захисту трудових мігрантів: 1) доступ до соціального забезпечення в приймаючих країнах і країнах походження, що впливає на вразливість трудових мігрантів до будь-яких ризиків; 2) мобільність соціального захисту трудових мігрантів, що залишається важливим елементом мінімізації ризику втрати наданих пільг чи нарахованої фінансової допомоги; 3) умови на ринку праці як для мігрантів у приймаючих країнах, так і процес найму на роботу для мігрантів у країнах походження. Гідні умови на ринку праці сприяють відновленню рівноваги між соціальними потребами і захистом прав трудових мігрантів; 4) доступ до неформальних мереж, основною метою яких є індивідуальна чи інша форма соціально-психологічної та соціально-економічної підтримки мігрантів і членів їхніх сімей⁷⁴⁶.

СИСТЕМИ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ – це сукупність відносин, які виникають на основі переміщень населення, переміщень і поширення

⁷⁴³ Аксьонова С.Ю. Демоекономічні взаємозв'язки міграції населення України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.09.01 «Демографія та відтворення трудових ресурсів» // С.Ю. Аксьонова. – Київ, 1996. – 20 с. – С. 8.

⁷⁴⁴ Mabogunje A. L. Systems Approach to a Theory of Rural-Urban / A. L. Mabogunje // Migration. Geographical Analysis. – 1970. – № 2 (1). – P. 1-18.

⁷⁴⁵ Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis; BMA, BMWI, BMBF; Bonn, Februar 2001 [Електронний ресурс] – Режим доступу: Telearbeit – Leitfaden für flexibles Arbeiten in der Praxis

⁷⁴⁶ Мульска О.П. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів Ефективна економіка. – 2015. – №10. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

супровідних ресурсів у межах каналів мобільності та набувають усталеного (системного, періодично повторюваного) характеру⁷⁴⁷.

СИНОФОБИЯ – несприйняття усього, що пов'язано з Китаєм; вияви негативного ставлення до китайських іммігрантів у багатьох країнах світу, зокрема, у Сполучених Штатах Америки⁷⁴⁸.

СОЦІАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА – наукова дисципліна, що розвивається на стику мовознавства, соціології, соціальної психології та етнографії і яка вивчає широкий комплекс проблем, пов'язаних із соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних факторів на мову і тією роллю, що відіграє мова в житті суспільства. Один із найважливіших аспектів цієї науки безпосередньо пов'язаний із суттєвою зміною лінгвістичного середовища багатьох територій внаслідок посиленої міграції населення з-поза їхніх меж, що, в свою чергу, вимагає внесення певних коректив у здійснення мовної політики⁷⁴⁹.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МОБІЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ – система відносин з управління соціальними ризиками та забезпечення прав і свобод активно-мобільних осіб з певним правовим статусом, а також членів їхнього ближчого соціального оточення незалежно від місця перебування. Суб'єктивна оцінка рівня соціального захисту визначає захищеність мобільних категорій громадян. Розвинена система соціального захисту мобільних категорій громадян, особливо мігрантів, є основним дестимулятором нелегальних форм просторових переміщень⁷⁵⁰.

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів існування у вигляді винагороди за працю або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб. Категорії громадян, яких необхідно охопити, визначаються чинним законодавством. До них відносять: осіб, які перебувають за межами юридичне встановленого працездатного віку (діти і підлітки до 14-16 років, люди пенсійного віку); осіб, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я (мають вади фізичного або психічного розвитку, тимчасово непрацездатні); жінок у період вагітності і догляду за дитиною; осіб, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися з роботою (догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, людьми похилого віку). Система соціального забезпечення охоплює: пенсії, допомоги працюючим (за тимчасової непрацездатності, вагітності і пологів), самотнім матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям та ін. Здійснюється

⁷⁴⁷ Авторське (Біль М.М.).

⁷⁴⁸ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 192.

⁷⁴⁹ *Лингвистический энциклопедический словарь*. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 481.

⁷⁵⁰ Авторське (Біль М.М.).

за рахунок державного бюджету і страхових внесків, що акумулюються в Пенсійному фонді України, фондах соціальної підтримки населення⁷⁵¹.

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО - ухилення або відсторонення батьків від виконання батьківських обов'язків стосовно неповнолітньої особи⁷⁵².

СОЦІУМ (від лат. *socium* – загальне, спільне) – велика стійка соціальна спільнота, що характеризується єдністю умов життєдіяльності людей у певних істотних взаєминах і внаслідок цього спільністю культури. Вища форма соціуму – суспільство як цілісна соціальна система. Інші різновиди соціуму – родові та сімейно-родинні, соціально-групові, національно-етнічні, територіально-екістичні системи. Будь-який соціум являє собою цілісність, що базується на обміні діяльністю між індивідами та групами, які входять до його складу, виступає в якості відносно автономного утворення, яке взаємопов'язане з іншими спільнотами. У рамках даного соціуму діяльність груп та індивідів, що його складають, регулюється соціальними нормами, які закріплені традицією, юридично або мають силу морального обов'язку. Поняття соціуму використовується для характеристики соціально-культурної цілісності, взаємозв'язку та взаємозалежності індивідів, що його утворюють, а також активного впливу спільнот на розвиток і діяльність особистості. Похідним від соціуму є прикметник соціетальний, яким позначаються явища і процеси, які відносяться до суспільства загалом. У плані міграційних процесів соціум найповніше пов'язується з явищами адаптації та акультурації, необхідністю інтеграції окремих осіб та цілих груп, що змінили місце проживання, в нове соціальне середовище⁷⁵³.

СОЦІУМ ДІАСПОРНИЙ – структурована спільнота, яка складається із вихідців з іншої країни і перебуває в іноетнічному довкіллі⁷⁵⁴.

СПРИЯННЯ ДОБРОВІЛЬНОМУ ПОВЕРНЕННЮ - організаційна та фінансова допомога особам, яким було відмовлено у статусі біженців, незаконно ввезеним мігрантам, жертвам торгівлі людьми, студентам, які опинилися у важкому положенні, кваліфікованим громадянам та іншим мігрантам, які не можуть або не хочуть залишатися в приймаючій країні, і які добровільно бажають повернутися в країну їх походження⁷⁵⁵.

⁷⁵¹ Головатий М.Ф. Соціальна політика та соціальна робота: Термінол. - понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк – К.: МАУП, 2005. – 560 с. – Бібліогр.: С. 483-511. - С. 398.

⁷⁵² Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: навч.-метод. посібник / за ред. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної, І.І. Цушка. – К.: ФОП «Купріянова», 2007. – 240 с.

⁷⁵³ Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 376.

⁷⁵⁴ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 90.

⁷⁵⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 39.

СПЮРК – термін, яким визначають вірменські спільноти, які існують поза межами своєї етнічної території⁷⁵⁶.

СТАРОЖИЛ – людина, яка довго проживає в якомусь одному місці, або корінний мешканець, який ніколи не покидав рідних місць на більш чи менш тривалий час. Старожили відрізняються від новоселів тривалістю проживання в даному місці⁷⁵⁷.

СТАТУС ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ПЕРЕБУВАННЯ – надання особі, вислання якої з країни неможливо здійснити через об'єктивні причини (неможливість встановлення особи, неможливість отримання проїзного документу, незадовільний стан здоров'я особи тощо), права перебування на території країни до усунення обставин, що заважають виконанню вислання. Такій особі видається документ, що свідчить про відкладання вислання з країни та запобігає подальшим затриманням особи⁷⁵⁸.

СТАТИСТИКА ДЕМОГРАФІЧНА – 1) статистика населення, розділ статистики, що займається застосуванням статистичних методів до збору, обробки і аналізу даних, що характеризують кількість, склад, розміщення і відтворення населення чи його груп⁷⁵⁹;

2) наука про закономірності кількісного і якісного відтворення населення на основі його кількісних характеристик. Демографічна статистика історично є першою статистичною наукою. Її формування у систему знань пов'язують з іменами англійських вчених Джона Граунта (1620-1674) та Вільяма Петті (1623-1687). Відтоді демографічна статистика є самостійною статистичною наукою, на відміну від галузевих статистик, які є складовими соціально-економічної статистики. Сукупність методів, якими користується і які розробляє демографічна статистика, можна поділити на групи: загальнонаукові, загальностатистичні та специфічні методи демографічної статистики. До загальнонаукових належать методи системного підходу і системного аналізу, математичні методи. До загальностатистичних методів відносять метод статистичного спостереження (зокрема перепису населення), метод статистичних групувань. Специфічні методи демографічної статистики включають методи реального та умовного поколінь, методи демографічних таблиць⁷⁶⁰.

СТАТИСТИКА ПРИКОРДОННА – важливе джерело інформації з

⁷⁵⁶ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 295.

⁷⁵⁷ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с., ил., - С. 444.

⁷⁵⁸ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 39.

⁷⁵⁹ Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 608 с. - С. 112.

⁷⁶⁰ Стеценко С.Г. *Демографічна статистика: Підручник*. – К.: Вища шк., 2005. – 415 с.

міжнародних потоків міграції, яке фіксує переїзди, при цьому охоплює всі в'їзди і виїзди іноземних громадян і громадян країни⁷⁶¹.

СТИГМАТИЗАЦІЯ (від гр. *ετιμα* – ярлик, клеймо) – навішування (присвоєння) соціальних ярликів (*стигм*), асоціювання певної якості чи характеристики (як правило, негативної) з конкретною людиною або групою людей, хоча цей зв'язок відсутній або не доведений. Теорію соціальної стигматизації розвинули у своїх працях американські соціологи Пітер Бергер та Ервінг Гофман, починаючи з 60-х років ХХ ст. Згідно з цією теорією, стигматизація як механізм є складовою частиною багатьох стереотипів і може вести до дискримінації, тобто до реальних дій, які обмежують права певної групи. Стигматизації часто піддаються мігранти (особливо через расові упередження), образ яких зазвичай криміналізується або ж поєднується із статусом меншовартості. Пітер Бергер безпосередньо пов'язує теорію стигматизації з її конструюванням, тобто засоби масової інформації можуть формувати образ мігранта і певне відношення корінного населення до приїжджиків. У випадку, коли упереджене ставлення починає відкрито проявлятися на практиці (в поведінці, у правових актах, політиці тощо), мова йде про виникнення дискримінації⁷⁶².

СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ІММІГРАНТІВ – стратегії інтеграції, асиміляції, сегрегації та маргіналізації⁷⁶³. Критерієм типізації виступає ступінь значимості, важливості для мігранта взаємодіяти, брати активну участь у житті приймаючого суспільства чи зберігати свою національну ідентичність. Так, якщо представники національних меншин не мають наміру зберегти власну культуру, водночас шукають активної взаємодії з культурою більшості, то має місце асиміляція. Альтернативою цій стратегії виступає сепарація, де індивід дотримується власної культури і уникає контактів з представниками більшості приймаючого суспільства. Якщо ж представники національних меншин вимушено ізолюються від суспільства, то виникає сегрегація. У випадку, коли в іммігранта існує незначний інтерес щодо збереження власної культури і водночас немає бажання контактувати з корінними мешканцями приймаючої країни, то йдеться про модель маргіналізації⁷⁶⁴.

СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2025 РОКУ – прийнята 12 липня 2017 року з метою спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української

⁷⁶¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁷⁶² Goffman E. Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity / Erving Goffman. Simon and Schuster, NY, 2009. – 168 p.; Лакомова А.А. Криміналізація образу мігранта в сучасній культурі: соціологічний аналіз / Лакомова А.А., Хусяинов Т.М. // Юридическая техника. – 2016. – № 10. – С. 605-607.

⁷⁶³ Berry J.W. Immigration, Acculturation, and Adaptation / John W. Berry // Applied Psychology: an international review, 1997. – № 46(1). – С.9-10.

⁷⁶⁴ Авторське (Риндзак О.Т.).

нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі, відповідає міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України. Даний документ регламентує: питання у сфері міграції, що потребують правового регулювання; принципи і напрями реалізації Стратегії; етапи реалізації та джерела фінансування Стратегії⁷⁶⁵.

СТРЕС АКУЛЬТУРАЦІЙНИЙ (від латин. *acculturare: ad* – до, *cultura* – освіта, розвиток) – тип стресу, під час якого стресогенні фактори з'являються у процесі акультурації й супроводжується погіршенням стану душевного здоров'я (тривожність, депресія), відчуттям маргінальності й відчуження тощо. Акультураційний стрес може бути вислідом неуспішної адаптації індивіда (етнофора) у новому етнокультурному довкіллі, відторгнення його приймаючим суспільством. Досить часто він виявляється у процесі міжетнічної, міжкультурної взаємодії, коли соціальна, етнокультурна, етнопсихологічна дистанція між контактуючими індивідами – носіями різних традицій є надто відчутною⁷⁶⁶.

СТРЕС ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ – стан психіки індивіда, що потрапив у зовсім нове і незнайоме середовище або ж у таке, що значно переважає за інформаційною насиченістю середовище, де він мешкав раніше⁷⁶⁷.

СЮРВАЙВЕЛІЗМ (від англ. *survive* – виживати) – термін, який в етнології та етносоціології використовується для фіксації збереження маркерів етнокультурної своєрідності вихідців із різних країн у поліетнічному суспільстві в умовах їхньої цілеспрямованої асиміляції приймаючим суспільством, у якому вони поселяються⁷⁶⁸.

⁷⁶⁵ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року № 482-р від 12.07.2017 р.: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/482-2017-%D1%80>

⁷⁶⁶ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 22.

⁷⁶⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 304.

⁷⁶⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 301.

ТЕОРІЇ ЕТНІЧНОСТІ «РЕАКТИВНІ» – теорії, центр уваги у яких зміщується на занедбане, скривджене становище іммігрантів у приймаючій країні, закликають не надавати великої ваги обтяжливим обставинам, оскільки вони є тимчасовим, а сконцентруватися на змаганні за гідні ніші у суспільному житті⁷⁶⁹.

ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – теорії, які пояснюють причини, мотиви і наслідки міжнародної трудової міграції для особи, суспільства, людства загалом, а також для країн-донорів і країн-реципієнтів⁷⁷⁰.

ТЕОРІЇ МІГРАЦІЙНИХ МЕРЕЖ – теорії, які пояснюють, що усталені міжособистісні зв'язки (міграційні мережі), які поєднують теперішніх і колишніх мігрантів на батьківщині, в місці міграції, створюють додаткові стимули для переміщення⁷⁷¹.

ТЕОРІЯ ПРЯМОЛІНІЙНОСТІ – теорія, яка стверджує, що усі етнічні американці повинні позбутися своєї етнічності й інтегруватися та асимілюватися в американське суспільство, в американську культуру. Ця теорія лягла в основу екзоетнічної політики, яка формує позиції етнічної акультурації⁷⁷².

ТЕОРІЯ ТРЕТЬОГО ПОКОЛІННЯ – теорія (запропонована американським етнологом Л. Хансеном), згідно з якою іммігранти першого покоління (на прикладі Сполучених Штатів Америки) намагаються зберегти й розвивати етнокультурну спадщину (елементи культури, звичаї, традиції), котрі вони привезли з собою на нове місце поселення; іммігранти другого покоління, керуючись суто прагматичними мотивами, пов'язаними з прагненням якнайшвидше просуватися по соціальній драбині, часто-густо відмовляються від спадщини батьків, принаймні відкрито її не маніфестують; натомість, третє покоління, до певної міри утвердившись у соціальних, політичних й громадських структурах суспільства проживання, повертається до свого історичного й етнокультурного коріння (це виявляється у бажанні брати участь у тих заходах, які проводять діаспорні організації, та й у самих організаціях,

⁷⁶⁹ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 274.

⁷⁷⁰ Пуригіна О.Г. *Міжнародна міграція* / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 306.

⁷⁷¹ Ваврищук Н.Г. *Міжнародна міграція робочої сили в контексті розширення Європейського Союзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»* // Н.Г. Ваврищук. – Київ, 2007. – 20 с. – С. 8.

⁷⁷² Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 302.

інтенсифікації контактів, зв'язків з країною походження). Наступним поколінням діаспори, яке народилося у країні проживання, властива тяглість тенденцій, які характерні для третього покоління. Оскільки сьогоденні діаспори є своєрідними соціокультурними системами й складають компоненти структури країни поселення, то надзвичайно важливо узгоджувати закономірності розвитку цих систем з загальними закономірностями розвитку самого суспільства. Це завдання є одним з головних у етнополітичному менеджменті діаспорних країн⁷⁷³.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ СИСТЕМИ (ТМС) – складні просторові утворення, що формуються і функціонують на тлі системних й активних міжтериторіальних переміщень людських, а поряд з цим – фінансових, інформаційних та інших ресурсів, які підкріплені відповідними договірними відносинами. Структура ТМС визначається на основі відносин, що за ідеальних умов повинні бути регламентовані індивідуальними трудовими й колективними договорами. Формування ТМС має здійснюватись з прив'язкою до умов конкретного середовища та з просторовим обмеженням. Системоформуючим ядром тут буде ринок праці у силу переважно трудового характеру міграційних процесів⁷⁷⁴.

«ТЕСТ НА ІНТЕГРАЦІЮ» – перевірка адаптивних можливостей іммігрантів та рівня опанування ними вимогами, які висуває до іммігрантів суспільство, що їх приймає⁷⁷⁵.

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНА ТЕРИТОРІЯ УКРАЇНИ – частина території України, яка контролюється Російською Федерацією внаслідок анексії Криму, а також війни на сході України⁷⁷⁶. Правовий режим тимчасово окупованої території визначає Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Законом визначено межі тимчасово окупованої території (ст. 3): сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів

⁷⁷³ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 88-92, 303.

⁷⁷⁴ Біль М. М. Інституційні підходи формування загальної архітектури територіальних міграційних систем / М. М. Біль // Кримський економічний вісник. Науковий журнал. – № 1(08), лютий 2014 р. Частина 1. – С. 56-58; Біль М. М. Методичні підходи дослідження формування й розвитку територіальних міграційних систем / М. М. Біль // Інноваційна економіка. Всеукр. наук.-виробн. журнал [гол. ред.: Стельмачук А. М.]. – 2013. – № 6(44). – 397 с. – С. 46-48.

⁷⁷⁵ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 303-304.

⁷⁷⁶ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України // Закон України 1207-VII, від 04.11.2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII>

державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; повітряний простір над вищезазначеними територіями. Законом визначено (ст. 1), що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. 17 березня 2015 року Верховна Рада також визнала тимчасово окупованими територіями окремі райони Донецької та Луганської областей. Точні географічні координати лінії розмежування, перелік тимчасово окупованих територій визначені Указом Президента України від 7 лютого 2019 р. № 32/2019⁷⁷⁷.

ТИП МІГРАЦІЇ – група міграційних переміщень, об'єднаних спільними історичними ознаками⁷⁷⁸.

ТОКЕНІЗМ (англ. *tokenism*; *token* – знак, символ) – м'яка форма дискримінації, що полягає у символічному залученні урядом, засобами масової інформації, роботодавцями та іншими суб'єктами декількох представників національних меншин або жінок для створення видимості демократії і суто формальної реалізації принципу *десеґрегації*. Концепція токенізму стверджує, що на групову динаміку впливає пропорція людей з різних категорій в групі (зокрема, за критерієм гендерної та расової приналежності). В асиметричній групі її учасники, які складають більшість за конкретною ознакою, називаються *домінантами*, а ті, хто кількісно лише символічно представлені в групі, – *токенами* (символами). Прикладом останніх можуть виступати 2-3 афроамериканських дітей у школі для білих. Токени через свою малу чисельність більш помітні, більш стереотипно сприймаються (*стигматизуються*), їхні характеристики перебільшуються в порівнянні з домінантами⁷⁷⁹.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від латин. *tolerare* – терпіти) – повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це активна життєва позиція, яка передбачає захист прав кожної людини і відношення до проявів нетерплячості як до неприпустимих. Форми толерантності: релігійна, міжкласова, політична, вікова, етнічна тощо. Протилежним поняттям є *інтолерантність*⁷⁸⁰.

⁷⁷⁷ Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями // Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 254-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-VIII>

⁷⁷⁸ Западнюк С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38, - С. 35.

⁷⁷⁹ Sherrer K. What Is Tokenism, and Why Does It Matter in the Workplace?/ Kara Sherrer // News of Vanderbilt University, Owen Graduate School of Management, Feb. 26, 2018. Available at: <https://business.vanderbilt.edu/news/2018/02/26/tokenism-in-the-workplace/>

⁷⁸⁰ Декларація принципів толерантності // Резолюція 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16.11.95 року. – Ст. 1.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МІЖЕТНІЧНА – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурницьких традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей. Поява й функціонування поняття «міжетнічна толерантність» пов'язані з поліетнічним, полікультурним довкіллям, структуризація якого визначається наявністю різноманітних етнокультурних спільнот та політикою владних органів щодо цього феномену. Високий рівень міжетнічної толерантності – шлях до безконфліктного типу етнонаціонального розвитку поліетнічного суспільства⁷⁸¹.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ – здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або вразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів⁷⁸².

ТРАНЗИТ – перетин країни (чи країн), на шляху до третьої країни – країни призначення. Транзит також може включати зупинки на шляху проходження різної тривалості, при переїзді між двома або більше країнами, або випадкові зупинки під час безперервного перевезення, або з метою зміни літака або пересадки на інший регулярний рейс чи інший вид транспорту⁷⁸³.

ТРАНЗИТНИЙ ПРОЇЗД – це в'їзд іноземця або особи без громадянства в Україну з однієї держави, переміщення в межах визначеного у проїзному квитку часу (а в разі відсутності квитка – строку, фактично необхідного для перетинання території України на відповідному виді транспорту) через територію України та виїзд за її межі до іншої держави⁷⁸⁴.

ТРАНСКУЛЬТУРАЦІЯ (від латин. *trans* – через; *cultura* – культура) – термін, який використовується для опису явища злиття (зрощення) та конвергенції культур. Термін «транскультурація» ввів у науковий вжиток кубинський антрополог Фернандо Ортіс у 1940 році. Основна ідея його концепції полягає у

⁷⁸¹ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 304.

⁷⁸² Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 21; Ст. 3(а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятого резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, ратифікованого Законом України № 1433-IV від 4 лютого 2004 року.

⁷⁸³ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 89.

⁷⁸⁴ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства // Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

тому, що цим терміном передається процес постійного творення нового культурного феномена - «неокультурація». Транскультурація часто настає у висліді колоніальних завоювань чи підкорень інших народів, принаймні, історія відносин між аборигенним населенням та американцями чи європейцями у різних кутках світу дає чимало прикладів саме такої транскультурації. Нинішні концептуальні конструкти транскультурації пов'язуються з прагненням народів вирішувати конфлікти й стабілізувати відносини між культурами, народами на тривалий час. Оскільки транскультурація, з одного боку, етнічно маркована, а з іншого, сама впливає на стан та якісні характеристики етнічності, то часто-густо як синонім до терміну «транскультурація» використовують термін «етноконвергенція». Коли мова йде про транскультурацію, то в одному ряді з нею розглядаються такі феномени, як війна, етнічний конфлікт, крос-культуралізм, міжетнічні (міжрасові) шлюби, мультикультуралізм, расизм та інші явища. Тобто ті, у яких зустрічаються й у різних формах взаємодіють дві і більше культур. У цьому розумінні транскультурація є одним із аспектів глобальних процесів, які мають місце у сьогодишньому світі⁷⁸⁵.

⁷⁸⁵ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 306-307.

УГОДА ПРО СПРОЩЕННЯ ОФОРМЛЕННЯ ВІЗ - угода, укладена на основі взаємності між ЄС та країною, що не входить до ЄС-10, яка полегшує видачу віз для поїздки на термін не більше 90 днів протягом 180 днів для громадян Європейського союзу та третьої країни-учасниці угоди. Часто такі угоди укладаються спільно з угодами про реадмісію⁷⁸⁶.

УГОДИ ДВОСТОРОННІ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ - формальні механізми, укладені між державами, які по суті є юридично обов'язковими зобов'язаннями, пов'язані з міждержавним співробітництвом в галузі трудової міграції. Цей термін також використовується для опису менш формальних домовленостей між державами-учасниками угоди, що регулюють пересування робочої сили, а також рядом інших суб'єктів, включаючи окремі міністерства, організації роботодавців⁷⁸⁷.

УКРАЇНСЬКІСТЬ – якісні характеристики особи, групи людей, за якими визначається їхня належність до української етнічної спільноти чи той факт, що вони є носіями української етнічності; українськість визначається за такими маркерами: мова, елементи культури, звичаї, менталітет⁷⁸⁸.

УМОВИ ДЛЯ РЕАДМІСІЇ - умови, вказані в угоді про реадмісію, що доводять або припускають громадянську належність особи (стосовно громадян запитуваної держави) або факт в'їзду громадянина третьої країни або особи без громадянства з території запитуваної держави в запитуючу державу⁷⁸⁹.

УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ООН У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ. Створений 1951 р. з метою «надавати міжнародний захист... і шукати надійних розв'язань проблем біженців». Робота організації є гуманітарна і виключно аполітична. Комісаріат намагається заохочувати уряди ратифіковувати міжнародні й регіональні конвенції щодо біженців, репатріантів та переміщення осіб; допомогти отримували такі самі економічні та соціальні права, що й громадяни країни, яка надала їм притулок; сприяти наданню біженцям притулку, наприклад, домагатися, щоб їх приймали в надійній країні без небезпеки примусової репатріації до країни, де вони матимуть всі підстави боятися переслідувань чи небезпек; упевнитися в тому, що прохання про надання притулку розглядаються чесно і що прохачі притулку перебуватимуть

⁷⁸⁶ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 40.

⁷⁸⁷ Там само, С. 75.

⁷⁸⁸ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 311.

⁷⁸⁹ Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб № 116-VI від 15.01.2008 : Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851

під захистом протягом розгляду їхньої справи від примусової репатріації; допомагати біженцям перестати бути біженцями, сприяючи вільно обраній репатріації або шляхом набуття нового громадянства; сприяти репатріації повертанців і контролювати поважання амністій, гарантів та страховок, які передували їхньому поверненню; сприяти фізичній безпеці біженців, прохачів притулку та репатріантів⁷⁹⁰.

УПРАВЛІННЯ КОРДОНАМИ - сприяння дозволеному руху різних потоків осіб: ділових людей, туристів, мігрантів, біженців; виявлення та запобігання незаконному в'їзду іноземців в дану країну. Заходи з управління кордонами включають застосування державами візових вимог, санкцій до транспортних компаній, які незаконно ввозять іноземців в країну, а також визначення процедур з перетину кордонів. Міжнародні стандарти вимагають збалансованого підходу між сприянням в'їзду законослухняних подорожуючих та запобіганням в'їзду осіб, що намагаються потрапити в країну з неправдивими намірами або з невідповідними документами⁷⁹¹.

УПРАВЛІННЯ КОРДОНАМИ ІНТЕГРОВАНЕ - комплекс заходів, що передбачає координацію діяльності компетентних державних органів із забезпечення безпеки і відкритості державного кордону; забезпечення охорони державного кордону, пропуску в установленому порядку через державний кордон осіб, транспортних засобів і товарів, провадження інформаційної та оперативно-розшукової діяльності, проведення аналізу ризиків та здійснення запобіжних заходів; провадження суб'єктами інтегрованого управління кордонами діяльності із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування транскордонних злочинів; створення чотирирівневої системи контролю за в'їздом та перебуванням в Україні іноземців та осіб без громадянства; забезпечення міжнародного, прикордонного та міжвідомчого співробітництва⁷⁹².

УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ - різні державні функції в межах національної системи, спрямовані на гуманне та впорядковане управління транскордонною міграцією, зокрема управління процесами в'їзду та перебування іноземців всередині країни, захист біженців та інших осіб, які потребують захисту. Передбачає спланований підхід до розробки політики, законодавчих та адміністративних вирішень основних міграційних питань⁷⁹³.

⁷⁹⁰ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. - С. 65.

⁷⁹¹ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 89.

⁷⁹² Про схвалення Концепції інтегрованого управління кордонами // Розпорядження Кабінету міністрів України № 2031-р від 27.10.2010 р.: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2015-%D1%80>

⁷⁹³ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 22.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТИМУЛЮЮТЬ МІГРАЦІЙНИЙ ВІДТІК (*push-фактори*) - умови середовища в країні походження, які створюють різноманітні мотиваційні установки до емігрування. До таких факторів належать економічні, фінансові, політичні, расові чи релігійні переслідування, війна, безробіття, техногенні катастрофи тощо⁷⁹⁴.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТИМУЛЮЮТЬ МІГРАЦІЙНИЙ ПРИТІК (*pull-фактори*) - умови та обставини, які стимулюють імміграцію до даної країни (яка є «привабливою» для іммігрантів). До таких факторів можуть відноситись високі стандарти життя/високі зарплати, попит на робочу силу, політична та релігійна свобода тощо⁷⁹⁵.

ФОРМА МІГРАЦІЇ – група міграційних переміщень, об'єднаних спільними формальними ознаками⁷⁹⁶.

ФРОНДИЛЬЄРИ – громадяни однієї держави, які щодня (рідше – щотижня) від'їжджають на роботу в сусідню державу і повертаються в той самий день назад у країну постійного проживання⁷⁹⁷.

⁷⁹⁴ Авторське (Мульска О.П.).

⁷⁹⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 22.

⁷⁹⁶ Западнюк С.О. Аналіз науково-методичних підходів до суспільно-географічного дослідження міграцій населення / С.О. Западнюк // Український географічний журнал. – 2007. - №1. – С. 34-38, - С. 35.

⁷⁹⁷ Немець Л. М., Сегіда К. Ю. Географія населення: українсько-російсько-англійський словник термінів та понять: навчальний посібник – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – 144 с.

ХАЙФЕНЕЗАЦІЯ ЕТНІЧНА ВЕРТИКАЛЬНА – мультиетнічна ідентичність, котра базується на основі вибірових чи всеохоплюючих відносин, у яких передбачається, що членство (партнерство) обох сторін будується синхронно. Носій такої ідентичності може, скажімо, претендувати на субідентичність у рамках більшого соціального колективу (наприклад, «італоамериканець» може входити до групи американців італійського походження)⁷⁹⁸.

ХАЙФЕНЕЗАЦІЯ ЕТНІЧНА ГОРИЗОНТАЛЬНА – мультиетнічна ідентичність, яка базується на парасолькових категоріях того ж самого ієрархічного рівня: скажімо, особа в один і той самий час у результаті міжетнічного шлюбу може бути італійцем, китайцем, протестантом та католиком⁷⁹⁹.

ХВИЛІ МІГРАЦІЙНІ (міграційні етапи) – масові міграції населення протягом довгострокового часового лагу, зумовлені розвитком НТП, війнами, міграцією капіталу тощо⁸⁰⁰.

ХВИЛІ ЧИСЕЛЬНОСТІ МІГРАЦІЇ – характерна для всіх різновидів переселення видозміна кількості осіб, що вибувають та прибувають, причому як у всепланетарному масштабі, так і на певних окремих міграційних напрямках, у конкретному історичному часі та у межах певних національних територій. Такі хвилі означають інтенсивність процесу міграції, свідчать про рух іноземців та осіб без громадянства від однієї країни до іншої. З метою визначення і фіксації хвиль застосовують математичні та соціологічні методи, включно з моделюванням і прогнозуванням міграційних тенденцій. Хвилі чисельності міграції виникають спонтанно та бувають масштабними за розмірами, якщо на певних територіях можливі: збройні конфлікти; природні і соціальні катастрофи; політичні або релігійні переслідування; соціально-економічні кризи; громадянські війни та соціальні протистояння⁸⁰¹.

⁷⁹⁸ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 317.

⁷⁹⁹ Там само, С. 317.

⁸⁰⁰ Пуригіна О.Г. *Міжнародна міграція* / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 304.

⁸⁰¹ *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія* / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с. – С. 185.

ЦЕНТР ПРИТЯЖІННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ – регіон, у який прибуває багато мігрантів, оскільки він має певні привабливі для них особливості⁸⁰².

ЦИРКУЛЯЦІЯ РОЗУМІВ – див. **ОБМІН ІНТЕЛЕКТАМИ**.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ СЕРЕДНЬОРІЧНА – розраховується як середнє арифметичне з чисельності населення на початок і кінець календарного року⁸⁰³.

ЧЛЕНИ СІМ'Ї ІНОЗЕМЦЯ АБО ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА - особи, які перебувають у шлюбі з и-мігрантами або перебувають з ними у таких відносинах, які, згідно із застосовним правом, можуть бути прирівняні до шлюбу, а також діти, що перебувають на їхньому утриманні та інші особи, які визнаються членами сім'ї згідно із застосовним законодавством або двосторонніми чи багатосторонніми угодами між відповідними державами⁸⁰⁴.

⁸⁰² Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. - С. 307.

⁸⁰³ Демографічна ситуація: Методологічні пояснення: Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.lviv.ua/ukr/si/metod.php?vid=1&ozn_news=5&code=18&show2=1.

⁸⁰⁴ Про захист всіх робітників-мігрантів і членів їх сімей // Міжнародна конвенція від 18.12.1990 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203, Ст.4

ШЕНГЕНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА - спільна (держав-членів ЄС, Ісландія, Норвегія та Швейцарія) інформаційна система, яка надає можливість відповідним органам кожної країни, шляхом процедури автоматизованого пошуку, отримувати доступ до попереджень щодо осіб та речей з метою прикордонних, митних, правоохоронних та інших перевірок в контексті застосування Шенгенської угоди⁸⁰⁵.

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА - угода, підписана 14 червня 1985 року між Бельгією, Францією, Німеччиною, Люксембургом і Нідерландами, за якою країни домовилися, що будуть поступово скасовувати контроль на спільних кордонах та забезпечувати свободу пересування⁸⁰⁶.

ШКАЛА ГУТТМАНА (Louis Guttman) – шкала, названа за її винахідником Луїсом Гуттманом, за якою твердження вибудовані таким чином, що індивід, погоджуючись з першим твердженням, автоматично погоджується і з наступним. Відповіді ранжуються за таким принципом – від найменш гострих до найбільш гострих. Наприклад: «Ви готові допустити іммігрантів на поселення у Вашій країні? Ви готові допустити іммігрантів на поселення у Вашій комуні? Ви готові допустити іммігрантів на поселення з Вами по сусідству? Ви готові допустити іммігрантів у якості найближчого сусіда? Чи дозволили б Ви одружитися Вашій дитині з іммігрантом (вийти заміж за іммігранта)?» Шкала найефективніше працює у конструюванні соціальних дистанцій, організаційних ієрархій та еволюційних стадій⁸⁰⁷.

ШКАЛА СОЦІАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЇ БОГАРДУСА (Emory S. Bogardus) – тестова психологічна шкала, розроблена американським психологом й соціологом Еморі С. Богардусом для емпіричного вимірювання готовності (бажання) людей брати участь у соціальних контактах різної міри близькості з членами різних соціальних груп, зокрема расових та етнічних. Згідно з цією шкалою респондентам ставляться питання, пов'язані з їхньою мірою налаштованості на прийняття у контекст їхньої взаємодії представників певних расових чи етнічних спільнот. Шкала має діапазон від 1.00 до 7.00, де 1.00 означає, що між групами чи індивідуумами не існує жодної соціальної дистанції. Серед питань, які з'ясовуються за цією шкалою («я допускаю представників інших соціальних, у нашому випадку, расових та етнічних, у якості...»), такі: 1) близьких родичів-членів сім'ї (1.00); 2) моїх близьких особистих друзів (2.00); 3) сусідів на тій же вулиці (3.00); 4) колег по роботі

⁸⁰⁵ Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. - С. 90.

⁸⁰⁶ Там само, С. 90.

⁸⁰⁷ Євтух В. Б. Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 323-325.

(4.00); 5) громадян моєї країни (5.00); 6) лише як відвідувачів моєї країни (6.00); 7) взагалі не допускаю у мою країну (7.00). Шкала успішно застосовувалася Е. Богардусом у 1925, 1946, 1956, 1966 рр. Українські дослідники активно користуються шкалою Богардуса, зокрема у соціальному моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство»⁸⁰⁸.

ШУКАЧ ПРИТУЛКУ – 1) особа, що прибула з іншої країни і подала заяву на отримання статусу біженця або на дозвіл проживання⁸⁰⁹;

2) особа, яка бажає бути допущеною в країну у якості біженця, подавши заяву на статус біженця та очікуючи на рішення відповідно до наявних міжнародних та національних законодавчих норм. У разі відмови вона повинна покинути країну і може бути видворена з неї так само, як і будь-який інший іноземець, що незаконно перебуває на її території, виключаючи випадки, коли дозвіл залишитися видається з гуманітарних чи інших причин⁸¹⁰.

⁸⁰⁸ Євтух В. Б. *Етнічність : енциклопедичний довідник* / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – 396 с. – С. 325.

⁸⁰⁹ Пуригіна О.Г. *Міжнародна міграція* / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 307.

⁸¹⁰ *Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник*. – К.: БЛАНК-ПРЕС, 2015. – 100 с. – С. 51.

ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Перше теоретичне пояснення причин міграції пов'язане з ім'ям англійського географа Е.Г. Равенстейна, котрий наприкінці ХІХ ст. запропонував теорію «законів міграції». Відповідно до неї мігранти, що покидають регіони з обмеженими можливостями, переміщуються до регіонів з більшими можливостями. При виборі нового місця велику роль відіграє критерій відстані. Ернест Равенстейн припустив, що міські мешканці менше рухаються, ніж сільські, і що міграція посилюється внаслідок розвитку транспорту, комунікацій, розширення торгівлі й зростання промисловості. З кінця ХІХ ст. ці закони неодноразово перевірялися і коригувалися.

Прагнення пояснити причини, мотиви і наслідки міжнародної трудової міграції для світу загалом, а також для країн-донорів і країн-реципієнтів спричинило появу великої кількості теорій у західній економічній літературі. На пострадянському просторі теоретичне узагальнення нетривалого досвіду участі в сучасному світовому ринку праці має фрагментарний характер, що пояснюється хибами емпіричної інформації, відсутністю повних і достовірних статистичних даних. Водночас знайомство з західними теоріями трудової міграції допомагає пояснити процеси, пов'язані з експортом або імпортом робочої сили, що відбуваються в Україні, і сформулювати концептуальний підхід до державної міграційної політики. На основі досліджень І. Івахнюка, В. Іонцева, Л. Рибаківського, Б. Хорєва, В. Чапека виокремлюють теорії, що пояснюють природу міжнародної трудової міграції⁸¹¹. Представники окремих наук, як правило, зосереджують свою увагу на різних аспектах міграційних процесів, використовуючи при цьому різноманітні джерела даних. Однак, як слушно зауважує О. Малиновська, підходи, що їх використовують учені, і висновки, до яких вони приходять, «не суперечать, а, скоріше, взаємодоповнюють одні одних, дають змогу отримати більш різнобічну картину»⁸¹².

Усе різноманіття наукових теорій вивчення міграції населення здебільшого поділяють на дві великі групи: макро- та мікрорівня. Перша група теорій аналізує міграційні процеси та прагне їх пояснити за допомогою макроекономічних чинників на рівні суспільства загалом, окремої держави, групи країн, друга – на рівні особи, сім'ї чи домогосподарства. Теорії мікрорівня здебільшого фокусують свою увагу на моделях прийняття рішень, пов'язаних з міграцією. Також можна виокремити третю групу теорій, котрі аналізують міграційні чинники різних рівнів. Обґрунтовуючи необхідність злиття перших двох підходів, деякі вчені зазначають, що ці теорії досліджують

⁸¹¹ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 72.

⁸¹² Малиновська О.А. Україна, Європа, міграція: міграція населення України в умовах розширення ЄС / О.А. Малиновська. – К.: Бланк-Прес, 2004. – 171 с. – С. 50.

міграційні явища на рівні комплексної взаємодії мікро- і макрочинників, називаючи його мегарівнем⁸¹³.

ТЕОРІЯ ПРИТЯГУВАННЯ-ВИШТОВХУВАННЯ (PULL-PUSH) (*H. Jerome, E.A. Lee*). Міграція розглядається як результат відносної привабливості країн в'їзду і виїзду, а перешкоди, що зростають зі збільшенням відстані між цими країнами, – як обмеження міграційних процесів. У країнах виїзду визначальною для рішення мігрувати є роль «виштовхуючих» чинників, а в країнах в'їзду, відповідно, – роль «притягуючих» чинників. Рішення про міграцію може визначатися не стільки наявністю цих чинників, як суб'єктивним сприйняттям їх потенційним мігрантом⁸¹⁴.

ТЕОРІЯ НЕОКЛАСИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ (*J.R. Harris, M.P. Todaro, O. Stark, D. Massey, R. Cohen*). Міжнародна міграція пояснюється економічною нерівністю між країнами, зокрема різницею між рівнями зарплати, що визначає рух робочої сили з країн із низькою заробітною платою до країн, де вона значно вища. У такий спосіб забезпечується саморегулююча функція світового ринку праці. З економічним посиленням еміграції в країнах виїзду поступово зменшується різниця між рівнями заробітної плати і, відповідно, зникають стимули для міграцій. Так, країна-експортер робочої сили може перетворитися на імпортера трудових ресурсів. Теорія неокласичної економіки ґрунтується на тому, що трудові ресурси в країнах виїзду і країнах в'їзду абсолютно взаємозамінні, під час процесу міграції підтримується повна зайнятість, що найчастіше не відповідає дійсності⁸¹⁵.

ТЕОРІЯ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ (*O. Stark, E. Taylor, D. Massey, P. Arnold*). Вона заснована на мікроекономічному функціональному аналізі і полягає в тому, що рішення про міграцію приймаються не окремими індивідами, а колективно. При цьому метою відправлення членів сім'ї на роботу за кордон є не тільки максимізація очікуваного прибутку, пов'язаного, зокрема, з грошовими переказами працюючих мігрантів, але й мінімізація ризиків, пов'язаних із недостатнім розвитком у своїй країні ринків праці, страхування, ф'ючерсів і кредитів. При цьому мінімізація ризиків для сім'ї може бути сильнішим стимулом до міжнародної міграції, ніж різниця в заробітній платі. Представники цієї теорії підкреслюють наявність на макрорівні взаємозв'язку міжнародної трудової міграції і розвитку країни. Успішний економічний розвиток країн виїзду може стимулювати міжнародну міграцію, оскільки містить у собі додаткові можливості для капіталовкладень у місцеву економіку⁸¹⁶.

⁸¹³ Кукурудза І. І., Ромащенко Т. І. Україна у світових процесах трудової міграції: Монографія / І. І. Кукурудза, Т. І. Ромащенко. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – С. 13.

⁸¹⁴ Пуригіна О. Г. Міжнародна міграція / О. Г. Пуригіна, С. Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 75.

⁸¹⁵ Там само, С. 72-73.

⁸¹⁶ Там само, С. 73.

ТЕОРІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ (*J.S. Becker, L.A. Sjaastad, H.R. Clarke*). Причини міграції розглядаються на мікрорівні: кожна людина являє собою результат інвестицій у її освіту, кваліфікацію, здоров'я. Міграція може бути засобом інвестиції в «людський капітал», якщо вигоди від міграції перевищують витрати. Теорія людського капіталу, крім економічних, грошових вигод і витрат міграції, розглядає також психологічні втрати, наприклад втрату спілкування з друзями і рідними, неможливість підтримання зв'язку з родичами, що залишилися вдома, а також такі нематеріальні чинники, як клімат, доступ до культури і суспільних благ вищого рівня, що зазвичай лишаються поза увагою економічних теорій міграції⁸¹⁷.

ТЕОРІЯ МІГРАЦІЙНИХ МЕРЕЖ (*D. Massey, A. Simmons*). Основою теорії є поняття «співтовариство мігрантів», яке передбачає міжособистісні стосунки родинного і приятельського характеру мігрантів, осіб, що були мігрантами, потенційних мігрантів у країнах виїзду і в'їзду. Формування міграційної мережі, яке розпочинають «мігранти-першопрохідники», полегшує процес міграції для наступних хвиль. У результаті після подолання певного критичного моменту соціальна міграційна структура автономно підтримує міграційний процес⁸¹⁸.

ІНСТИТУЦІЙНА ТЕОРІЯ (*J.D. Goss, B. Lindquist*) - пов'язана з теорією міграційних мереж, яка зосереджується на факторах макrorівня. Представники інституційної теорії встановили, що з початком міжнародної міграції виникають приватні інституції та волонтерські організації. Вони покликані задовольнити попит, створений дисбалансом між значною кількістю людей, які шукають можливості в'їзду до багатих країн, та обмеженою кількістю імміграційних віз, що пропонуються такими країнами. Такий дисбаланс і бар'єри, створювані урядами розвинутих країн для зменшення кількості іммігрантів, формують прибуткові економічні ніші для підприємців та інституцій. Ці інституції сприяють розвитку міжнародного руху населення за певну оплату, що призводить до функціонування «чорного» ринку міграційних послуг. Оскільки такий підпільний ринок створює сприятливі умови для експлуатації та переслідування мігрантів, то це викликає створення добровільних гуманітарних організацій, покликаних захистити права легальних та нелегальних мігрантів.

Некомерційні організації та приватні підприємці надають широкий спектр послуг для мігрантів в обмін на винагороду, встановлену на тіньовому ринку: таємне проникнення через кордон, трудові контракти між працедавцями та мігрантами, фальшиві документи і візи, фіктивний шлюб між мігрантами і законними резидентами чи громадянами країни призначення, надання кредиту та інші види допомоги у країні призначення. Гуманітарні групи допомагають мігрантам шляхом інформаційного забезпечення, надання соціальних послуг,

⁸¹⁷ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 73.

⁸¹⁸ Там само, С. 75.

юридичних консультацій щодо отримання законних документів. З часом, певні особи, фірми та організації стають добре відомими для мігрантів, інституційно стабілізуються і складають другу форму соціального капіталу, з якого можуть користати мігранти, щоб отримати доступ до іноземних ринків праці.

У рамках інституційної теорії вчені роблять висновок, що з розвитком організацій, спрямованих на підтримку, супровід і сприяння міжнародному руху, потоки міжнародних мігрантів дедалі більше інституціоналізуються і стають незалежними від тих чинників, що були першопричиною міграції. Процес інституціоналізації важко піддається контролю, що створює певні труднощі для держави в сфері регулювання міграційними потоками. Суворіша імміграційна політика сприяє створенню «чорного» ринку міграційних послуг і викликає протидію гуманітарних організацій, що займаються захистом прав мігрантів⁸¹⁹.

ТЕОРІЯ КУМУЛЯТИВНОЇ ПРИЧИННОСТІ (*G. Myrdal*) є своєрідним розвитком концепції міграційних мереж. Ця теорія розглядає міграцію в ракурсі процесів відновлення та само підтримки, і її представники стверджують, що кожне міграційне переміщення викликає зміни соціального контексту, в рамках якого приймаються рішення про наступні переміщення. Сформована соціальна інфраструктура, як правило, стимулює подальший міграційний рух. Кумулятивна причинність доводить, що якщо первинні процеси створюють умови для наступного розвитку, то кінцевий результат набагато переважає первісний імпульс⁸²⁰. Теорія кумулятивної причинності розглядає методи стимулювання рееміграційних процесів. Фактично успішний досвід повернення одного мігранта через міграційні канали формує установки на рееміграцію решти мігрантів, яким властиве прагнення повернутись у регіон походження⁸²¹.

ТЕОРІЯ СЕГМЕНТОВАНОГО (ПОДВІЙНОГО) РИНКУ ПРАЦІ (*A. Portes, M.J. Plore, L. Basch*). Міжнародна трудова міграція розглядається як результат дії структурних чинників, зокрема постійного попиту на іноземну робочу силу, характерного для економічно розвинутих країн⁸²². Відповідно до даного теоретичного підходу ринок праці регіону (країни) реципієнта мігрантів складається з двох сегментів. Первинний сектор пропонує стабільну зайнятість із високою оплатою праці, соціальні гарантії, можливості професійного і кар'єрного зростання та заповнюється висококваліфікованою національною робочою силою. Інший сектор, відповідно, характеризується низькою оплатою праці, відсутністю стабільності та стимулів для підвищення кваліфікації, чим

⁸¹⁹ Тлумачення Рундзак О.Т. на основі: *Theories of International Migration: a Review and Appraisal* / Douglas S. Massey, Joaquín Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor // *Population and Development Review*. – 1993. – Vol. 19, No. 3. – P.450-451.

⁸²⁰ Бавико О. Є. Теоретико-методологічні основи розвитку регіонального економічного простору / О. Є. Бавико // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=1140>

⁸²¹ Рісна Р.Р. Трудова рееміграція в системі забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Дисертація [текст]. – С. 37-38

⁸²² Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 74.

відштовхує місцеву робочу силу і створює стабільний попит на трудових мігрантів. Теорія подвійних ринків праці надає достатньо пояснень феномену міграції, проте її критики стверджують, що вона не дозволяє спрогнозувати розвиток ситуації на макрорівні⁸²³. Існує також думка, що мігранти займають свою, окрему нішу на ринку праці. Для мігрантського сегменту характерна концентрація в певних сферах виробництва та існування низки етнічних підприємств, як правило, дрібних, де власник і працівники мають однакове етнічне походження⁸²⁴.

ТЕОРІЯ СВІТОВИХ СИСТЕМ АБО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА (*S. Sassen, E.M. Petras*). Відповідно до цієї теорії міграційний рух найчастіше спостерігається між колишніми колоніальними державами та їхніми колоніями, чому сприяють культурні, історичні, мовні, адміністративні та інші зв'язки. Взаємодіючи з регіонами, що розвиваються, країна розширює світовий ринок і діє як каталізатор для міжнародної міграції. Процес міграції пов'язується з розвитком світової транспортної мережі, засобів зв'язку, які полегшують міжнародні пересування людей⁸²⁵.

ТЕОРІЯ МІГРАЦІЙНИХ СИСТЕМ (*R.E. Bilborrow, M.M. Kritz, H. Zlotnik, D. van de Kaa, D. Massey*). У її основу покладено системний підхід, покликаний об'єднати різноманітні концепції пояснення міжнародної міграції і довести, що міграційні потоки між країнами виїзду і в'їзду детерміновані різноманітними чинниками. Стійкі міграційні потоки формують єдиний простір (міграційну систему), що об'єднує країни виїзду і в'їзду; для розуміння динаміки системи необхідно розглядати її в цілому. При цьому географічна близькість може відігравати важливу роль, але вона не є обов'язковою умовою⁸²⁶.

СИНТЕТИЧНА ТЕОРІЯ МІГРАЦІЇ (*D.S. Massey*). Проаналізувавши різні теоретичні підходи до вивчення міграційних процесів, міжнародна міждисциплінарна група вчених, сформована Міжнародним союзом наукових досліджень в сфері народонаселення (IUSSP), під керівництвом Д. Массея розробила основні положення синтетичної теорії міжнародної міграції. Науковці цієї групи дійшли висновку, що міжнародні міграції виникають в процесі соціальної, економічної і політичної трансформації, яка супроводжується розповсюдженням капіталістичних ринкових відносин на доринкові (аграрні) і неринкові (ґрунтуються на централізованому плануванні, з командною економікою) суспільства⁸²⁷.

⁸²³ Міграційні процеси в Україні : сучасний стан і перспективи / За ред.О. В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с. – С. 22.

⁸²⁴ Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с. – С. 16-17.

⁸²⁵ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 74.

⁸²⁶ Там само, С. 76.

⁸²⁷ Массей Д. Синтетическая теория международной миграции (перевод с англ. А.Н.Каменского и И.В.Ивахнюк)./ Мир в зеркале международной миграции. Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир. / Гл.ред.В.А.Ионцев. – М.: МАКС-Пресс, 2002. – Вып.10. – С.162.

У контексті глобалізації економіки перехід до ринку і капіталомістких методів виробництва в аграрних чи командних економіках руйнує існуючі соціально-економічні зв'язки і призводить до широкомасштабного витіснення людей із звичного способу життя, створюючи мобільні групи населення, котрі активно шукають нові шляхи досягнення економічного добробуту. Отже, міжнародна міграція є наслідком не відсутності економічного зростання і розвитку, а результатом самого розвитку. Цю сентенцію автори синтетичної теорії сформулювали як її «першу основоположну істину»⁸²⁸.

Згідно з цією теорією, друга істина полягає в тому, що імміграція виступає природним наслідком ширших процесів соціальної, політичної, економічної інтеграції, що переступає через міжнародні кордони. Люди переїжджають не в найближчу багату країну, а скоріш за все в ті місця, з якими у них вже існують певні зв'язки – економічні, соціальні, політичні. Третя істина пов'язана з тим, що коли іммігранти в'їжджають в розвинуту країну, вони зазвичай відповідають сильному і стійкому попиту, котрий вмонтований в структуру постіндустріальних економік. Четвертою істиною стосовно імміграції є те, що мігранти, які в'їжджають в розвинуту країну вперше, зазвичай не мають наміру облаштуватись там на постійне місце проживання. Люди стають мігрантами для того, щоб вирішити економічні проблеми у себе вдома. Вони намагаються попрацювати за кордоном тимчасово для того, щоб заробити і перевести на батьківщину гроші.

Визнання факту різноманітності імміграційних мотивацій породжує у представників синтетичної теорії ще один основоположний висновок: на міжнародну міграцію часто меншою мірою впливають умови на ринках праці, ніж умови на інших ринках. Якщо мігранти приїжджають для «самозбереження», створення умов для майбутніх капіталовкладень чи аналогу кредитування, то у випадку, якщо їхня зарплата виявиться нижчою від очікуваної, для них не губиться і навіть не зменшується стимул для міжнародної міграції. По мірі того, як міжнародні мігранти набувають за кордоном досвід, їхні мотивації змінюються, причому таким чином, що вони здійснюють поїздки на довший термін, підвищуючи з часом ймовірність постійного переселення. Остання сентенція і становить зміст шостої істини.

Сьоме твердження полягає в тому, що міжнародна міграція з плином часу має тенденцію до створення власної інфраструктури підтримки. Еміграція трансформує звичайні зв'язки (родинні, дружні) в джерело соціального капіталу, який потенційні мігранти можуть використати для отримання доступу до високооплачуваної роботи за кордоном. Восьма істина полягає в тому, що, не дивлячись на сильні тенденції до самозбереження і укріплення, імміграційні потоки не є вічними – вони мають природний термін життя, який може бути довшим чи коротшим, але завжди є обмеженим.

У підсумку Д. Массей стверджує, що політики повинні визнати міжнародну міграцію невід'ємною частиною глобальної економічної інтеграції

⁸²⁸ Массей Д. Синтетическая теория международной миграции (перевод с англ. А.Н.Каменского и И.В.Ивахнюк). / Мир в зеркале международной миграции. Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир. / Гл.ред.В.А.Ионцев. – М.: МАКС-Пресс, 2002. – Вып.10. – С.173-174. - С.170.

і діяти в багатовекторному порядку, щоб управляти нею більш ефективно. Подібно до того, як організовані потоки капіталів і товарів для взаємної вигоди торгових партнерів шляхом багатосторонніх угод та інститутів (наприклад, СОТ), так само трудова міграція могла би бути організована спільними зусиллями для максимізації вигод і мінімізації витрат для країн виїзду та приймаючих держав⁸²⁹. Таким чином, дана теорія, як і більшість сучасних міграційних теорій, виявляє тісний зв'язок між процесами міжнародної міграції населення та певними аспектами глобалізації.

ТЕОРІЯ «СУСПІЛЬНОГО КАПІТАЛУ» (*D. Massey, L.P. Goldring, J. Durand*). «Суспільним капіталом» у країнах в'їзду вважається велика кількість мігрантів, що приїхали раніше і вже створили схеми пристосування до суспільства країни-реципієнта та входження у місцевий ринок праці. «Суспільним капіталом» мігрантів можуть бути також різноманітні державні, суспільні і комерційні інститути, що виступають посередниками між країнами, де є попит на іноземну робочу силу, і країнами, де спостерігається її надлишок. Все це полегшує для потенційних мігрантів ухвалення рішення про міграцію і облаштування у країні призначення⁸³⁰.

ТЕОРІЯ ЕКОНОМІКИ СІМЕЙНОЇ МІГРАЦІЇ (*G. Borjas, J. Mincer*) пояснює причини і напрямки міграції з погляду сім'ї. Висувається гіпотеза, що дорослі члени домогосподарства можуть по-різному оцінювати майбутні дивіденди від міграційного переміщення. Оптимальна стратегія сімейної пари залежить від кореляції очікувань подружжя. Дана концепція базується на економічних, соціальних та психологічних аспектах міграційних переміщень⁸³¹.

ТЕОРІЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ (*J.H. Johnston, E. Плетньов*). Світовий ринок праці, не маючи чітко окреслених територіальних (географічних) меж, формується і функціонує в результаті експорту й імпорту робочої сили. При цьому міжнародна міграція трудових ресурсів визначається попитом і пропозицією робочої сили в окремих регіонах (країнах) світу, а також відмінностями в рівнях заробітної плати⁸³². Згідно з даною теорією міжнародна міграція є наступним етапом за політичною та економічною трансформаціями глобального ринку. Процеси глобалізації породжують соціальні зміни та впливають на традиційні взаємини між роботодавцем і працівником, впроваджуючи сучасні засоби виробництва та виштовхуючи некваліфікованих

⁸²⁹ Массей Д. Синтетическая теория международной миграции (перевод с англ. А.Н.Каменского и И.В.Ивахнюк). / Мир в зеркале международной миграции. Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир. / Гл.ред. В.А.Ионцев. – М.: МАКС-Пресс, 2002. – Вып.10. – С.173-174. – С.162.

⁸³⁰ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 73.

⁸³¹ Международная трудовая миграция и ее роль в современном мире / С. Е. Метелёв ; Федерал. агентство по образованию, Рос. гос. торгово-экон. ун-т, Омский ин-т. – Омск : Долгов Р. Н., 2005. – 100 с. – С. 28.

⁸³² Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 74.

працівників з робочих місць⁸³³. Міжнародна міграція найчастіше виникає між колишніми колоніальними країнами та їхніми колоніями, чому сприяють давно усталені культурні, історичні, адміністративні, інвестиційні, транспортні та інші зв'язки. Взаємодія держави із розвиненими регіонами виступає каталізатором міграції⁸³⁴.

ТЕОРІЯ НОВОГО МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ (*W.R. Bohning, G. Bhagwati*). У межах цієї концепції ставиться питання про розробку «механізму більш повної і справедливої компенсації» країнам еміграції, що розвиваються, з боку розвинутих країн імміграції за використання іноземної робочої сили, передусім висококваліфікованої, на підготування якої було витрачено значні кошти і зусилля. На відміну від інших теорій міжнародної трудової міграції, які відводять визначальну роль попиту на робочу силу на світовому ринку праці, в основі цієї концепції лежить пропозиція іноземної робочої сили, її якісні характеристики і наслідки міграції для країн-донорів⁸³⁵.

ТЕОРІЯ ПРОЦВІТАННЯ АБО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ (*J.L. Simon*). Дж. Саймон вважає, що чисельне зростання населення є благом як на рівні країни, так і в глобальних масштабах. Міграційний приріст несе суттєвий позитивний заряд для економічного і демографічного розвитку країн, що приймають. Іммігранти та тимчасові трудові мігранти відшкодовують вартість соціальних послуг, якими користуються, за рахунок того, що самі роблять, споживають і виплачують у формі податків. Таким чином, значна кількість мігрантів може бути умовою процвітання суспільства, яке їх приймає⁸³⁶.

ТЕОРІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ (*N. Glick-Schiller, S. Castles*) розглядає міграційні переміщення з позиції сучасного глобалізованого суспільства як детериторіалізований соціальний процес, у рамках якого мігранти, перетинаючи географічні, культурні і політичні кордони, осідаючи в новій країні, розвивають і підтримують сімейні, соціальні, економічні, політичні, організаційні та релігійні зв'язки з регіоном і країною свого походження⁸³⁷. Ця теорія пояснює появу такого явища в глобалізованому суспільстві, як транснаціональна міграція. Якщо в кін. XIX – на поч. XX ст. класичні теорії описували могутність національної держави, яка могла управляти етнічною різноманітністю за допомогою здійснення прикордонного контролю та процесів культурної гомогенізації, то, згідно з теорією

⁸³³ Гайдаш О. С. Теоретичні засади дослідження міжнародного ринку праці / О. С. Гайдаш // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 2, Т. 1. – С. 37-41. – С. 38.

⁸³⁴ Рісна Р.Р. Трудова рееміграція в системі забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Дисертація [текст]. – С. 37

⁸³⁵ Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 312 с. – С. 74-75.

⁸³⁶ Там само, С. 75.

⁸³⁷ Теория международных отношений. Хрестоматия / Сост., науч. ред. и комментарии П. А. Цыганкова. – М.: Гардарики, 2002. – 400 с. – С. 147-149.

транснаціональної міграції, з II пол. XX ст. така здатність держави ослаблюється масовими міграціями і, відповідно, появою мультикультурних суспільств. Отже, транснаціональна міграція є незалежним від території соціальним процесом, в результаті якого мігранти входять у більше, ніж в одну спільноту і, тим самим, створюють нові соціальні мережі, які перетинають кордони національних держав та продовжують функціонувати в глобальних соціальних мережах⁸³⁸. Трансмігранти, одночасно «проживаючи» в державі походження і в приймаючому суспільстві, створюють «транснаціональний соціальний простір», що характеризується новою формою соціальної інтеграції, не передбачаючи асиміляції мігрантів у місцеву культуру.

ЄВРАЗІЙСЬКА ТЕОРІЯ МІГРАЦІЇ КУЛЬТУР (П.Н. Савицький) знайшла своє відображення у гіпотезі «міграції культур». Основоположник теорії звертає увагу на те, що культурні центри західного світу й усіх цивілізацій, які з ним зв'язані (Єгипту, Вавилону, Греції, Риму, США й Росії), у ході історії переміщуються від областей з високими середньорічними температурами до областей з нижчими середньорічними температурами, тобто з півдня до півночі. Так, давньоєгипетська й вавилонська цивілізації були розташовані в областях, де середньорічна температура становить +20°C. Давньогрецька й давньоримська цивілізації перебували в областях з помірнішим кліматом та з середньорічною температурою +15°C. У раннє середньовіччя виникає франкська культура в областях з температурою +10°C. В епоху Нового часу поступово піднімається Англія й Німеччина із середньорічними температурами від +8°C-+5°C. Якщо це об'єктивна закономірність, а не збіг, то, як зауважує П. Савицький, в XX-XXI ст. пульс культурного й політичного життя зрушиться до США, Канади й Росії (як бачимо, передбачення П. Савицького частково збулося, уже в II пол. XX ст. властиво європейська цивілізація загубила лідируючі позиції, які перейшли до США й СРСР, а після падіння СРСР – до США). Сам П. Савицький не пояснює питання: чи виявлена закономірність всесвітньо-історичного масштабу чи вона діє лише в рамках місцевого розвитку. Крім того, Савицький утрудняється пояснити й причини такої географічної міграції культур. Він висунув лише припущення, що вона когерентна історії біологічної еволюції, коли виникнення нових пануючих видів тварин супроводжувалася похолоданням клімату Землі. Легко помітити, що припущення про всесвітньо-історичний характер тенденції міграції культур до півночі суперечить самому духу євразійської концепції. Адже воно припускає наявність єдиної лінійної історії й універсальних для всіх культур додатних закономірностей, що суперечить євразійському вченню про багатополярний, багаточивілізаційний світ. У той же час, припущення про те, що в рамках окремого місцевого розвитку культурні центри в ході історії зрушуються з півдня на північ заслуговує увагу і загалом підтверджується історичними фактами. Так, в «середземноморському» місцевому розвитку в

⁸³⁸ Glick Schiller N. *From immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration* / N. Glick Schiller, L. Basch, Ch. Szanton Blanc *Migration and Trans-national Social Spaces* / ed. by L. Pries. Alershot: Ashgate Publishing, 1999. P. 73-104.

часи існування там греко-римської цивілізації спостерігалась схожа тенденція від крито-мікенської культури до Афін, потім від Афін до Риму. У місцевому розвитку Західної Європи, як відзначає й сам П. Савицький, із середньовіччя до Нового й Новітнього часу культура мігрувала від романських, південних країн (Франція, Італія) до германських (Німеччина, Швеція, Англія). Якщо розглядати територію США як місцевий розвиток й особливий географічно-культурний простір, то тут перемога Півночі над Півднем має навіть строго певну історичну дату – Громадянська війна в США. Нарешті, у місцевому розвитку Євразії зі скіфських і монгольських часів до сучасності культура також мігрувала на північ (скіфська цивілізація розташовувалася в Причорномор'ї, монгольська – біля Волги, російська мала й має своїми центрами Москву й Петербург)⁸³⁹.

СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ МІГРАЦІЇ розглядає міграцію як «особливий» соціальний процес через «загальне», що властиве соціальним процесам як таким (соціальний процес є сукупністю статистично стійких актів взаємодії людей, що виражають певну тенденцію зміни суспільного положення або способу життя більших соціальних груп людей, умов відтворення й розвитку кожної людини як особистості). Соціологічне вивчення міграційного процесу припускає фіксацію його початкового стану соціологічними засобами, що включають збір інформації про джерела його виникнення, створення на основі раніше отриманої інформації базової моделі процесу, дослідження окремих його складових, виділення сполучної «осі» соціального процесу й вивчення її сутнісних характеристик; виявлення на базі аналізу ієрархії явищ, що становлять процес, їхній «рейтинг», вивчення змін у суспільстві або спільнотах і групах під час міграції; пошук закономірностей становлення цих змін; прогнозування на базі отриманої інформації ходу розвитку досліджуваного феномена, його спрямованості й стійкості. Отже, соціологія міграції може розглядатися як відносно самостійна галузь соціологічного знання, об'єктом якого є міграційний процес як соціальна взаємодія населення, залученого в соціально-географічне переміщення, а предметом – динаміка змін об'єктивних і суб'єктивних аспектів соціальних відносин переміщуваних осіб у рамках колишнього й нового соціуму. Мігранти в соціологічному розумінні – це соціальні групи, члени яких усвідомлюють себе цілісним суб'єктом поведінки на новому місці проживання й мають почуття групової солідарності. Предметне поле соціології міграції нерозривно пов'язане із соціальною функцією суспільства з відтворення безпосереднього життя суб'єктів міграційних процесів через реалізацію ними соціальних інтересів внаслідок зміни проживання. Як і інші галузі соціологічного знання, соціологія міграції реалізує певні функції, серед яких гносеологічна, описово-діагностична, прогностична, інструментальна, праксіолого-соціоінженерна, ідеологічна.

Соціологічна теорія міграції, забезпечуючи комплексне, компаративне

⁸³⁹ Рустем Вахітов – Євразійська теорія міграції культур [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nevmenandr.net/vaxitov/migr.php>

вивчення об'єкта з обліком його полісуб'єктності, являє собою знання зі складної внутрішньої структурою, наявністю різних рівнів, напрямків і тенденцій. У цій системі знань варто виділити три рівні його організації: теоретичний, конкретносоціологічний і соціоінженерний. Кожне конкретне дослідження міграційних процесів опирається на свою оригінальну методичну стратегію, що є системою адекватних його цілям, необхідних і достатніх методів збору й аналізу емпіричної інформації. Збір базових даних про стан процесу в цей момент може здійснюватися методом опитування (найчастіше анкетного в силу об'ємності інформації, що вимагається). Відомості про стартовий стан міграційного процесу можна почерпнути з документальних джерел у сполученні з опитуваннями експертів і очевидців, у тому числі формалізованими інтерв'ю для вивчення мотивацій, установок, очікувань і переваг населення. Зміни в ході міграційного процесу можуть фіксуватися емпіричними методами, а також за допомогою соціологічних спостережень. Найефективніше на цьому етапі вивчення – моніторингове спостереження, що дозволяє забезпечити аналіз динаміки міграційних процесів, їхнього впливу на соціальну структуру й соціальну стратифікацію досліджуваного регіону, розробку проектів і програм міграційної політики⁸⁴⁰.

ТЕОРІЯ ТРЬОХ СТАДІЙ МІГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ (Л.Л. Рыбаковський) розглядає міграційні процеси не з точки зору територіальних сукупностей людей (як серію фактів вибуття та прибуття мігрантів), а так, як це виглядає для самих учасників переміщення. Завершений міграційний процес складається з трьох основних стадій, що тісно пов'язані між собою: 1) вихідної (підготовчої) стадії, що представляє собою процес формування територіальної рухливості населення; 2) основної стадії, тобто безпосереднього акту переселення; 3) заключної стадії, що виступає як приживаність мігрантів на новому місці⁸⁴¹.

У контексті аналізу першої стадії міграційного процесу – формування територіальної рухливості, тобто певного соціально-психологічного стану, заслуговує на увагу розмежування понять потенційної міграції та міграційної рухливості. Потенційна міграція - це позитивне відношення до міграції, що поєднується з прийнятим, але ще не реалізованим рішенням про переміщення. Міграційна рухливість – це об'єктивований стан, здатність особи до міграції, що склалася внаслідок накопиченого міграційного досвіду. Ступінь реалізації міграційної рухливості населення проявляється на другій стадії міграційного процесу, тобто у безпосередньому переселенні. На останній стадії відбувається адаптація мігрантів до нових умов життя та облаштування у країнах (регіонах) вселення. Одним з найважливіших психологічних чинників адаптації виступають установки мігрантів на адаптацію, які, в свою чергу, тісно пов'язані з планами щодо тривалості перебування у країні (регіоні) прибуття. Якщо особа

⁸⁴⁰ Юдина Т.Н. О социологическом анализе миграционных процессов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2005/06/29/0000214688/014Yudina.pdf>

⁸⁴¹ Рыбаковский Л.Л. Миграция населения // Стадии миграционного процесса: Приложение к журналу «Миграция в России». – 2001. – Вып. 5. – 160 с. – С. 26.

має намір залишитися у місці прибуття назавжди, то формування установок на адаптацію у новому оточенні відбувається ще на підготовчій стадії міграційного процесу, особа вивчає мову країни вселення, її звичаї, культуру тощо. Коли йдеться про тимчасове проживання у новому середовищі, то установки на адаптацію будуть мати специфічні характеристики, оскільки ще на вихідній стадії міграційного процесу особа готується до повернення на батьківщину через певний проміжок часу. У такому разі, адаптація мігрантів може виражатися у толерантному відношенні до норм поведінки, що існують у певній країні (регіоні). Поняття приживаності, адаптації та облаштування, у контексті теорії трьох стадій міграційного процесу, тісно пов'язані з розглядом категорій «новосел» та «старожил», перша з яких використовується для позначення особи, яка переселилася на нове місце проживання, а друга – характеризує особу, яка вселилася в певну місцевість і прожила там понад 10 років. У середньому на облаштування новосела потрібно близько 8-10 років, протягом яких рівень добробуту новоселів досягає рівня життя старожилів у місцях вселення⁸⁴².

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ МІЖ КРАЇНАМИ

У зарубіжній економічній науці розвинених країн імміграції існує велика кількість ґрунтовних досліджень західних економістів в сфері міжнародної міграції робочої сили. Стенлі Л. Брю і Кемпбелл Р. Макконелл дослідили основні фактори, які визначають особливості міграції в США (вік, сімейні обставини, освіта, відстань, рівень безробіття в країні тощо); аналізом доходів іммігрантів та корінних мешканців в США займався Дж. Борхас, Я. Мінсер приділяв значну увагу в своїх дослідженнях процесу прийняття сімейного рішення щодо еміграції, кваліфікаційні якості іммігрантів різних часових періодів в США порівнював Б. Чісвік.

Зарубіжні теорії міжнародної міграції робочої сили потребують детальнішого аналізу у зв'язку із визначенням теоретичних особливостей міжнародної міграції робочої сили з врахуванням реалій, які склались після розпаду СРСР та «соціалістичного табору».

У 1932 р. лауреат Нобелівської премії *Джон Хікс* визначив головні причини міграції як «відмінності в економічному розвитку країн та в оплаті праці». На сучасному етапі практично всі економісти-аналітики використовують це положення і розглядають міграцію як форму інвестування в людський капітал. Одним з головних питань в економіці міграції є визначення ефекту від міграції робочої сили. Дж. Борхас у своїй фундаментальній роботі «Економіка праці» використовує методичний підхід, за допомогою якого можна розрахувати доцільність чи недоцільність міграції працівника.

⁸⁴² Майданік І.П. Теоретичні підходи макrorівня до вивчення трудових міграцій [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2006-3/05_Maidanik.pdf

$$V_p = \sum_{n=1}^N \frac{E_2 - E_1}{(1+i)^n} - \sum_{n=1}^N \frac{C}{(1+i)^n} - Z \quad (1)$$

де: V_p – оцінка чистих прибутків;

E_2 – дохід на новому місці роботи в n -ому році;

E_1 – дохід на теперішньому місці роботи в n -ому році;

N – час, який потрібний для очікування нової роботи;

i – процентна ставка;

n – рік, в якому прибутки і втрати будуть збільшуватись;

C – прямі і непрямі грошові витрати, які викликані переїздом в n -ому році;

Z – чисті психологічні втрати від переїзду (психологічні втрати за мінусом психологічних вигод).

Якщо $V_p > 0$, тобто очікується збільшення зароблених доходів з врахуванням матеріальних і психологічних втрат, то людина обирає міграцію. Якщо $V_p < 0$, то працівник віддає перевагу першому місцю роботи у своїй країні. Погоджуючись з таким підходом, слід вказати, що для застосування у перехідній економіці ця формула має певні недоліки.

Дж. Борхас стверджував, що міграційні потоки залежать від регіональних відмінностей та навичок працівників, оскільки мігруюче населення продає свої навички так само, як і компанії продають свою продукцію. І працівники, і компанії шукають ті ринки, на яких вони можуть отримати найвищу ціну. Потоки мігрантів залежать від позиції в країнах базування розподілу заробітної плати та від співвідношення різниці у розподілі доходів в країнах виїзду та прибуття.

На основі аналізу даної формули, можна зробити такі висновки:

- ✓ покращення економічних умов в країні призначення призведе до збільшення ефекту від міграції, і зростання вірогідності прийняття позитивного рішення про міграцію;
- ✓ покращення ситуації на ринку праці в країні-джерелі робочої сили знижує ефект від міграції – вірогідність переїзду зменшується;
- ✓ збільшення міграційних втрат призведе до зниження ефекту від міграції і зменшить імовірність переїзду працівника.

Всі вище перераховані твердження підтверджують базову тезу про те, що міграція має місце, коли є можливість компенсації працівником своїх вкладених інвестицій.

Однак, тут не врахований той факт, що працівник може не мати роботи на теперішній час, особливо це характерно для країн з перехідними економіками, коли довготривале безробіття стає надзвичайно поширеним явищем.

Цікавим для дослідження є те, що емпіричні дані свідчать про істотну залежність імовірності міграції від диференціації доходів в країні-джерелі та приймаючій країні. Збільшення диференціації доходів на 10% між країною-джерелом мігрантів та приймаючої країною збільшують імовірність міграції на 7%. Також доведений тісний зв'язок між рівнем зайнятості та міграцією. Збільшення рівня зайнятості на 10% в країні-джерелі знижує імовірність міграції населення на 2%. Результати емпіричних досліджень підтверджують

негативну кореляцію між імовірністю міграції та відстанню до країни призначення: збільшення відстані до країни призначення вдвічі знижує імовірність міграції. Ці залежності допомагають нам зрозуміти напрями основних міграційних хвиль.

Як стверджував у своїх дослідженнях *Р. Фрімен*, зворотня міграція, включаючи внутрішню та зовнішню, є важливим аспектом міграційних процесів. Тим не менше, важливим було врегулювання питання повернення мігрантів із сільських районів в міські, що дозволить дослідити вплив соціального капіталу на рішення мігрантів. Він стверджував, що соціально-економічний статус, тривалість перебування мігранта, доступ до соціальної допомоги, а також інші риси спонукають поселення сільських мігрантів в міські райони.

Дослідження *Б. Чісвіка* зробили значний внесок в розуміння процесу адаптації іммігрантів до американського ринку праці. На основі проведеного регресивного аналізу Б. Чісвік робить висновки про те, що доходи недавно прибулих іммігрантів є значно нижчими від доходів іммігрантів, які перебувають в країні протягом тривалішого періоду. У подальшому спостерігається відносно швидке зростання їхніх доходів і це призводить до того, що для більшості імміграційних груп на пізніх стадіях життєвого циклу доходи іммігрантів перевищують доходи корінних американців. За оцінками Б. Чісвіка це відбувається приблизно через 10-15 років після імміграції. Я. Мінсер крім досліджень кваліфікаційної характеристики мігранта, приділяв значну увагу впливу сімейних зв'язків на прийняття рішення щодо міграції. Без сумніву, слід погодитись з С.Л. Брю і К.Р. Макконеллом, що демографічні характеристики працівників (вік, освіта) також відіграють важливу роль при прийнятті рішення щодо міграції.

Центральним питанням американських економістів-дослідників міграції є визначення сутності поняття «мігрант», тобто, яка категорія працівників прибуває в США - високої чи низької кваліфікації. У зв'язку з цим *Дж. Борхас* розглядає два випадки для відповіді на це запитання. Перший, коли працівник мешкає в країні з низькою віддачею людського капіталу (low rate of return to a worker's human capital), де висококваліфікована робоча сила не коштує набагато більше, ніж працівники низької кваліфікації. Ця ситуація є типовою, наприклад, для Великої Британії і Швеції, які мають відносно рівний рівень розшарування в доходах населення, майже конфіскаційну систему оподаткування фізичних осіб. На відміну від США, ці країни завдяки такій системі оподаткування страхують некваліфіковану робочу силу на випадок негативних наслідків на ринку праці. Вищеперераховані чинники зумовлюють еміграцію кваліфікованої робочої сили в США. Там вона зможе отримати більший дохід за свою працю. Таким чином, США можна назвати акцептором «інтелекту».

Розглянемо інший варіант, коли працівник мешкає в країні з високою віддачею людського капіталу. Це країни із значним розшаруванням в доходах. Яскравим представником цієї категорії країн є Мексика та інші малорозвинені країни. У цьому випадку, США, які оподатковують кваліфіковану робочу силу і субсидіюють некваліфіковану, стають «магнітом» для працівників, які мають

відносно низьку спроможність заробляти в країні походження.

Економічне пояснення вищесказаного надає модель *А. Роя (Roy model)*. Припустимо, що працівник, який на даному етапі мешкає в країні походження, вирішує чи варто йому мігрувати в США, а рівень доходу і в приймаючій країні і в країні-джерелі залежить тільки від одного фактору - кваліфікації. Змінна S означає кількість кваліфікаційних навичок, якими володіє працівник. Частота розподілу кваліфікаційних навичок в країні-джерелі проілюстрована на рис. 1.

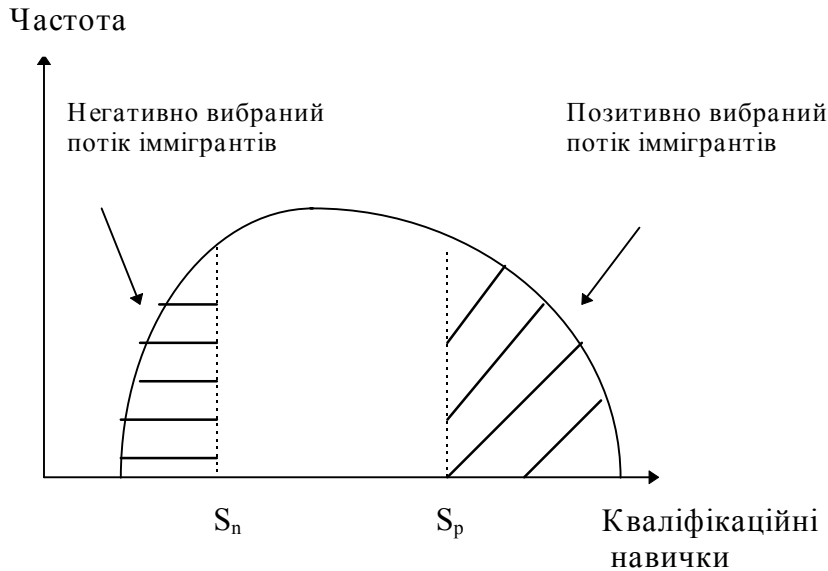

Рис. 1. Розподіл кваліфікаційних навичок в країні-джерелі

Завдання моделі – визначити категорію працівників, які оберуть міграцію в США. Логічно припустити, що будь-який працівник прийме рішення щодо еміграції після порівняння доходу в країні-джерелі та в приймаючій країні (у даному випадку – США). Можливості збільшення доходу в залежності від S (efficiency units) одиниць ефективності подані у формулі 2 та 3.

$$w_0 = a_0 + \delta_0 S \quad (2)$$

$$w_{US} = a_{US} + \delta_{US} S \quad (3),$$

де: w_0 - дохід працівника в країні-джерелі; w_{US} - очікуваний дохід працівника в приймаючій країні; δ_0 - грошова винагорода за додаткову одиницю ефективності в країні-джерелі; δ_{US} - грошова винагорода за додаткову одиницю ефективності в приймаючій країні; S - кількість одиниць ефективності.

Співвідношення між зарплатою та кваліфікацією працівників для кожної з країн ілюструє рис. 2. На рис. 2а пряма, яка характеризує співвідношення зарплата-кваліфікація, є крутішою для США, тобто, що грошова винагорода за одиницю ефективності людського капіталу вища в США у порівнянні з країною-джерелом ($\delta_{US} > \delta_0$). На рис. 2б пряма, яка ілюструє співвідношення зарплата-кваліфікація є крутіша в країні-джерелі мігрантів. Для спрощення моделі припустимо, що при прийнятті рішення щодо міграції працівники не несуть ніяких збитків при переїзді в США. Вирішальним чинником при прийнятті рішення мігрувати є рівень доходу – працівник мігруватиме в США,

якщо там рівень очікуваного доходу є вищий, ніж в країні-джерелі.

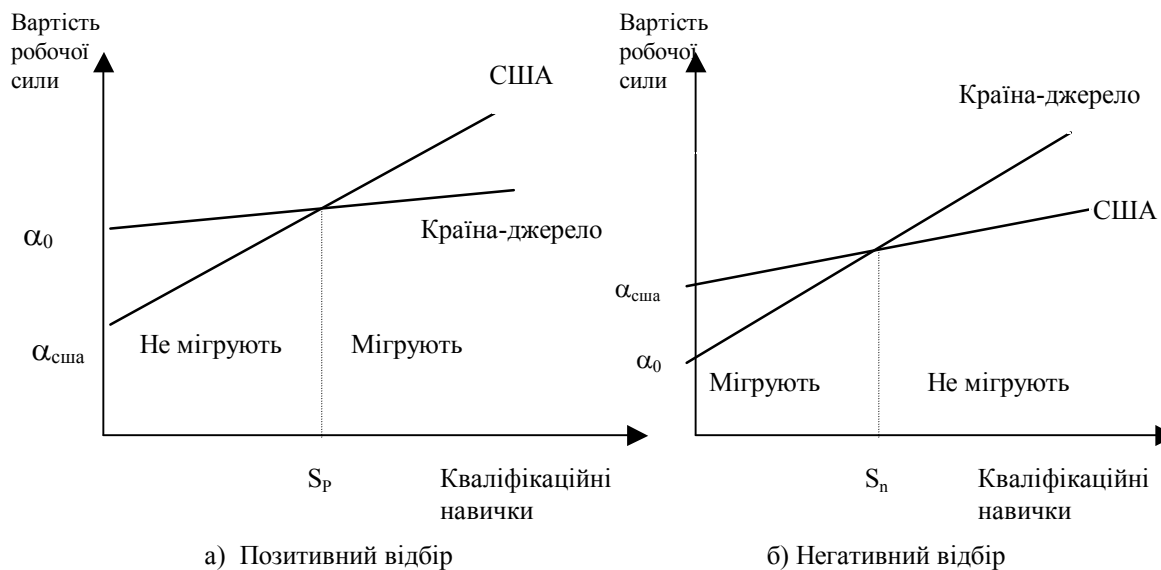

Рис. 2. Самовідбір серед потоку іммігрантів

Усі працівники, які мають менше, ніж S_p одиниць ефективності зароблятимуть більше, якщо вони залишаться в своїй країні. Працівники з кваліфікацією, більше ніж S_p одиниць ефективності, матимуть більший дохід, якщо вони переїдуть у США. Тому працівники з відносно високим рівнем кваліфікації мігруватимуть у США. І до тих пір, поки оплата кваліфікаційних навичок в приймаючій країні (у даному випадку в США) буде вища, ніж S_p , працівники будуть мати кращі умови в США. Таким чином, можна зробити висновок, що міграційний потік буде складатися з «позитивно відібраних мігрантів».

Такий тип самовідбору називається позитивним відбором. Іммігранти в приймаючій країні назагал є досить високої кваліфікації при позитивному відборі.

Оплата кваліфікаційних навичок в країні-джерелі перевищує аналогічний показник в приймаючій країні (рис. 2б). Працівники, які мають менше ніж S_n одиниць ефективності зароблятимуть більше в США і мають бажання мігрувати. Відповідно, працівники, котрі мають більше ніж S_n одиниць ефективності, більше заробляють в своїй країні і не мають бажання мігрувати. За умов, коли оплата кваліфікаційних навичок в приймаючій країні є відносно низькою, імміграційний потік буде складатися з некваліфікованих працівників в країні-джерелі. Такий тип самовідбору називається негативним відбором. При такому типі відбору іммігранти в середньому є некваліфікованими або мають низьку кваліфікацію.

Таким чином, ключовим моментом моделі Роя виступає таке твердження: оплата праці висококваліфікованих мігрантів в країнах-учасниках міграції є основною детермінантою при визначенні кваліфікаційного складу імміграційного потоку.

Якщо одиниця ефективності людського капіталу більше коштує в США,

імміграційний потік буде складатися з іммігрантів вище середньої кваліфікації. І навпаки, якщо країна-джерело пропонує вищу оплату за кожну одиницю ефективності людського капіталу, імміграційний потік буде складатися з працівників з рівнем кваліфікації нижчим від середнього. Як і товарний потік, людський капітал «прямує» туди, де найвища ціна. У моделі Роя розуміється, що іммігранти, які прибувають з країн з низькою дохідністю людського капіталу, будуть заробляти більше, ніж іммігранти, що походять з країн з високим рівнем доходності людського капіталу. Емпіричні дослідження свідчать про негативну кореляцію між розшаруванням доходів в країні-джерелі і доходами іммігрантів в приймаючій країні. Нерівність доходів у Мексиці, наприклад, утричі перевищує аналогічний показник в Великій Британії. Як результат, спостерігається різниця в доходах у британських та мексиканських іммігрантів через те, що різні категорії працівників обирають еміграцію з країни.

Твердженням моделі Роя є: ні «базовий рівень» доходу в країні-джерелі (який вимірюється параметром a_0), ні «базовий рівень» доходу в США (a_{US}) не визначають тип селекції, з якого формується імміграційний потік. Проте, зміни в базових рівнях доходу дійсно впливають на розмір міграційного потоку. Припустимо, що рівень доходів в США знизився внаслідок економічного спаду. На рис. 2а це буде виглядати так: пряма, яка відображає співвідношення «зарплата-кваліфікація», зміститься з a_{US} до a'_{US} . Якщо розмір грошової виплати за кваліфікаційні навички в США буде більшим, ніж в країні-джерелі мігранта, то рівень S_p збільшиться до S'_p . Це означає, що менше працівників тепер будуть мігрувати в США. Проте, працівники, що знаходяться над рівнем S'_p , приймуть рішення мігрувати і тому імміграційний потік буде «позитивно відібраний».

Якщо розмір грошової виплати за певні кваліфікаційні навички в країні-донорі буде більшим, як це показано на рис. 2б, тоді рівень S_n впаде до S'_n . Через те, що захочуть мігрувати тільки ті працівники, які знаходяться нижче граничного рівня, падіння в США рівня доходу призведе до зниження кількості іммігрантів. Імміграційний потік, однак, все ще є «негативно відібраним».

Основні висновки в моделі Роя були зроблені, використовуючи для спрощення моделі припущення, що працівник не несе ніяких витрат, коли мігрує в США. На даному етапі доцільно ввести міграційні видатки в модель. Припустимо, що сума видатків для переїзду в США становить 5 тис. доларів, відповідно до рівня кваліфікації працівника. Зрозуміло, що міграційні видатки знижують чистий дохід мігранта, який він очікує отримати в приймаючій країні. Таким чином, збільшення міграційних видатків є еквівалентом зниженню рівня доходу в США. Таким чином, збільшення міграційних видатків знижує кількість іммігрантів, але не змінює тип селекції, від якого залежить формування імміграційного потоку.

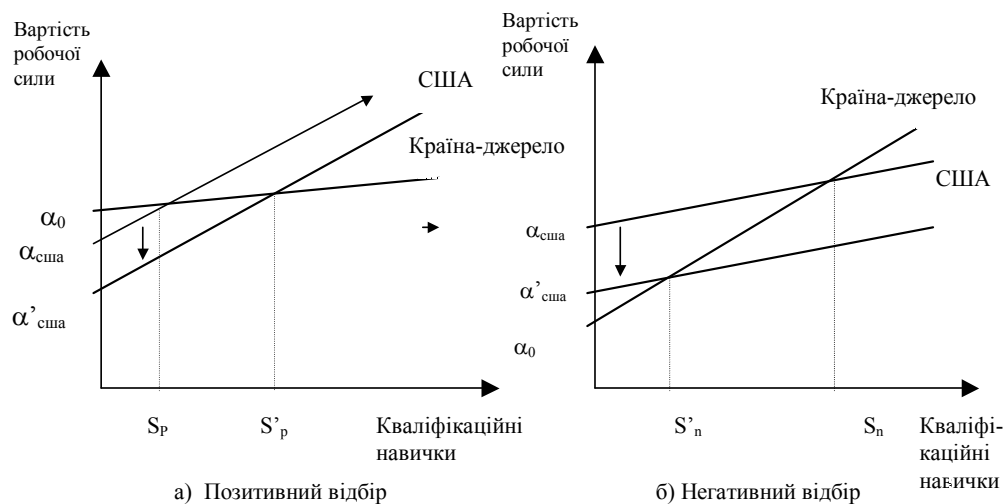

Рис. 2. Потік іммігрантів за умов, коли рівень доходів в США падає

Для глибшого розуміння суті міжнародної міграції доцільно розглянути і проаналізувати визначальні фактори міграції. Серед головних факторів, які визначають особливості міграції в США (одному з найбільших центрів тяжіння міграції), американські дослідники *С.Л. Брю* і *К.Р. Макконел* виділяють: вік, сімейні обставини, освіту, відстань, рівень безробіття в країні та інші. Вивчаючи процеси міграції, науковці зробили висновок про те, що вік - це головний параметр, який визначає схильність до міграції.

Не менше важливим визначальним фактором міграції є сімейні обставини. У зв'язку з цим привертає увагу дослідження *Дж. Мінсера*, який робить такі висновки щодо цього фактора: неодружені люди більш схильні до переїзду, ніж одружені; наявність в сім'ї дітей шкільного віку знижує схильність до міграції. Іншим важливим фактором, який визначає схильність до міграції в США є рівень освіти. Цікавим у дослідженні є те, що чим вищий у людини рівень освіти (за інших рівних умов), тим більша вірогідність того, що людина мігруватиме. Четвертим визначальним фактором міграції є відстань до країни еміграції. Підкреслимо, що схильність до міграції знаходиться в оберненій залежності від відстані, на яку людина має намір мігрувати, причому що мігранти часто обирають маршрути, які були освоєні раніше їхніми родичами, друзями. Слід вказати і на психологічний фактор: чим більше відстань переміщення, тим психологічні втрати будуть більшими. П'ятий, не менш важливий визначальний фактор міграції - рівень безробіття в країні. Без сумніву, високий рівень безробіття спонукає працівників мігрувати. Варто відзначити і інші визначальні фактори міграції (наявність нерухомості, ліцензії на виробництво), які зменшують ймовірність міграції. Імміграційні квоти, членство в профспілках, політичні чи інші переслідування також впливають на міжнародну міграцію⁸⁴³.

⁸⁴³ Узагальнено к.е.н., доц. Лапиною І. А.

ПЕРСОНАЛІЇ

БОРТНИК

Надія Петрівна

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

Закінчила Львівський державний університет імені Івана Франка. У 2004 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право на тему «Адміністративно-правове забезпечення правоохоронними органами імміграційного процесу в Україні». У 2005 р. присвоєно звання доцента.

У 2009 році захистила дисертаційне дослідження на тему «Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. У 2015 році присвоєно вчене звання професора.

Сферою наукових інтересів Н.П. Бортник є адміністративно-правове регулювання міграційних процесів в Україні. Викладає дисципліни: міграційне право, податкове право, адміністративний процес, адміністративно-правове регулювання документообігу.

Автор понад 120 наукових праць, з них – 6 монографій та 7 навчальних посібників. Основні праці: Правові механізми регулювання міграційних процесів (монографія) (2016); Податкове право (навчально-методичний посібник) (2014); Світовий міграційний процес: теорія, практика, державне регулювання (монографія) (2006); Біженці: невід’ємний елемент сучасного світового міграційного процесу (монографія) (2007); Трудова міграція в епоху глобалізації: інтеграція у світ чи втеча від бідності (монографія) (2009); Діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення міграційного процесу в Україні (монографія) (2009); Трудова міграція як індикатор соціального та економічного розвитку держави (2012); Філософсько-правове розуміння причин трудової міграції населення (2012); Глобалізація як чинник формування міграційних систем (2013); Вплив глобалізації на формування міграційних потоків (2013); Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України (2015); Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення (2016); Гармонізація законодавства України і Європейського Союзу про адміністративну відповідальність у сфері трудової міграції (2017); Спонукальні причини міграції в сучасних умовах (2017); The impact of international labour migration on the development of states under globalization: economic and legal aspects (2018).

ЄВТУХ **Володимир Борисович**

Вчений у галузі соціології, доктор історичних наук, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, нагороджений орденом Нестора Літописця Української православної церкви.

Народився 14 липня 1948 року в смт Зарічне Рівненської області. У 1971 р. закінчив факультет романо-германської філології Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Продовжив навчання в аспірантурі Інституту історії АН України. У 1974-1995 рр. працював у Інституті історії НАН України, Інституті соціальних та економічних проблем зарубіжних країн НАН України, Інституті соціології НАН України. У 1992 р. став членом-кореспондентом НАН України. В. Євтух обіймав посади міністра, голови Державного комітету України в справах національностей та міграцій (1995-1997). Під час дипломатичної служби (1997-2000) був Надзвичайним і Повноважним Послом України в Італійській республіці, на Мальті (за сумісництвом), у Республіці Сан-Марино (за сумісництвом). Працював деканом факультету соціології та психології Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка (2001 р.), професор кафедри галузевої соціології та завідувач кафедри загальної соціології (2003 р.). Викладав курси: «Основи демократії», «Етносоціологія» (уведено в навчальний процес університету вперше). З 2016 року декан факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Сфера наукових інтересів В. Євтуха: історія та теорія соціології, феномен етнічності в суспільних та міжнародних відносинах; міжетнічна взаємодія та етнополітичний менеджмент у поліетнічних суспільствах. Серед напрямів його наукових досліджень – етносоціологія, теорія етносу, соціологія міжетнічних стосунків. Він розробив дві авторські концепції етнополітичних та етносоціальних досліджень в Україні, визначив предмет, об'єкт етносоціології як науки та навчальної дисципліни. В.Б. Євтух неодноразово читав лекції в навчальних закладах Німеччини, США, Марокко⁸⁴⁴.

Автор понад 350 праць, з-поміж них 10 індивідуальних, 20 колективних монографій. Основні праці: Українці в Канаді (1993); Німці в Україні (1994); Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій (2004); Помаранчевий дух свободи: епізоди української осені 2004 року (2005); Етнічність (глосарій) (2009); Етнічність (енциклопедичний довідник) (2012); Етнічність у транснаціональному соціальному просторі: дизайн дослідницького проекту (2013).

⁸⁴⁴ Євтух Володимир Борисович / Історики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=HIST&P21DBN=HIST&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=his_t_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=HIS=&S21STR=159

ЗАСТАВНИЙ Федір Дмитрович

Український географ, доктор географічних наук, професор, лауреат премії імені О.Г. Шліхтера АН України, почесний член Українського географічного товариства, академік Академії наук Вищої школи.

Народився 27 березня 1929 р. у с. Добринів Івано-Франківської обл., помер 23 вересня 2012 року у Львові. У 1951 р. закінчив Львівський університет імені Івана Франка, у якому викладав протягом 1955-1961 рр. У 1961-1974 рр. – викладач Львівського торгово-економічного університету (1967-1974 рр. – завідувач кафедри економічної географії). З 1974 р. – завідувач відділу проблем економіки районів Ради по вивченню продуктивних сил УРСР, з 1988 р. – завідувач кафедри економічної географії Львівського університету.

Сфера наукових інтересів: теорія, методика і практика розміщення продуктивних сил України; формування і вдосконалення територіально-виробничих комплексів, збалансованості економічного і соціального розвитку регіонів; населення української діаспори та українських етнічних земель.

У 80-х роках ХХ ст. за його ініціативою було розроблено наукові прогнози розвитку і розміщення продуктивних сил областей України. Популярними є також праці Ф. Заставного з географії Західної України. У 90-і роки ХХ ст. Ф. Заставний започаткував видання серії українознавчих праць під рубрикою «Народознавчі студії». У серії вийшли праці професора Ф. Заставного присвячені східній і західній українській діаспорі, українським етнічним землям, населенню України, українському геополітику і водночас всесвітньо відомому фізику проф. Івану Пулюю, демографічним втратам України в ХХ ст., Всеукраїнському перепису населення 2001 р.

На особливу увагу заслуговує натхненна робота професора Ф. Заставного з написання підручників та посібників з географії України для учнів середніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів. Ще наприкінці 80-х років ХХ ст. він підготував навчальний посібник для студентів географічних факультетів університетів і педінститутів під назвою «Географія України»⁸⁴⁵.

Основні праці: Україна (природа, населення, господарство) (монографія) (2004); Географія України (1994); Економічна і соціальна географія України (1999); Економічна райони України: реалії та перспективи: монографія (2009).

⁸⁴⁵ Заставний Федір Дмитрович [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/famousgeographers/29-ukrainian-geographers/812-zastavnij-fedir-dmitrovich>

ЛАПШИНА Ірина Анатоліївна

Кандидат економічних наук, доцент кафедри державного управління Українського Католицького Університету, асоційований дослідник Центру Європейських студій Оксфордського університету.

У 2002 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою: «Міжнародна міграція робочої сили: український аспект (за матеріалами західних областей України)». Впродовж 2002-2014 – доцент кафедри Міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії. У 2004-2009 рр. навчалася у докторантурі Національного інституту стратегічних досліджень. У 2016-2017 рр. - старший науковий співробітник у Центрі міграційних досліджень і політики Оксфордського університету.

І. Лапшина є переможцем конкурсу «International Economic Policy» (Оттава, Канада) та Київського національного економічного університету (Київ) (тема роботи «Технологічний експорт і динаміка економічного зростання», 2006 р); учасник міжнародного Проекту підтримки вищої освіти (HESP) «Інноваційні та соціально-економічні підходи до дослідження порушення авторських прав, ухиляння від сплати податків та корупції у країнах СНД: міждисциплінарний підхід у дослідженнях та викладанні» (2006-2009, Будапешт), міжнародного Проекту підтримки вищої освіти (HESP), «Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies» (2011-2013, Будапешт) та «Academic Cooperation Platform in the Three Seas Basin Countries (Mediterranean, Black Sea, Caspian Sea)» (з 2011 р., Стамбул, Туреччина)⁸⁴⁶.

Основні праці: Проблеми міжнародної трудової міграції та демографічного потенціалу західних областей України в контексті національної безпеки (2005); Проблеми обміну людським капіталом між Україною та Польщею (2008); Проблеми бідності в Україні у контексті соціально-економічної безпеки (2009); The Exchange of Human Capital between Ukraine and Poland: Analytical Assessment and the Ways to Avoid Asymmetry (2010); Міжнародна трудова міграція і соціальний капітал України (2010); The State of Economics in Ukraine in Comparative Perspective: Current Situation, Outlook, and Prospects for Forming a New Professional Association (2010); The EuroMaidan Protests, Corruption, and War in Ukraine: Migration Trends and Ambitions (2015); Corruption as a driver of migration aspirations (2014); Does Immigration Enforcement Matter? Irregular Immigrants and Control Policies in the UK (2018); Migration, Life Satisfaction, Return and Development: The Case of a Deprived Post-Soviet Country (Ukraine) (2015); We can only dream about Europe: perceptions of Social Policy as a Driver of Migration Aspirations. The case of Ukraine (2018).

⁸⁴⁶ Лапшина Ірина Анатоліївна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mev.lac.lviv.ua/page.php?pageId=76>

ЛІБАНОВА **Елла Марленівна**

Науковець у галузі соціоекономіки, демографії та економіки праці, доктор економічних наук, академік Національної академії наук України, заслужений економіст України.

Народилась 12 лютого 1950 року в Києві. У 1971 році закінчила Київський інститут народного господарства ім. Д.С. Коротченка (тепер Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана), спеціальність «Статистика». Працювала в науково-дослідному секторі цього інституту (інженер, молодший науковий співробітник). З 1979 р. у Національній академії наук України – спочатку в Раді по вивченню продуктивних сил України, де поступово пройшла всі сходинки – від старшого інженера до завідувачки відділу, який сама і створила, а з 2003 р. – у відновленому Інституті демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. З 2007 р. – директор Інституту, з 2009 р. – академік-секретар Відділення економіки НАН України. Кандидатську дисертацію на тему «Статистико-економічний аналіз ефективності виробництва» захистила в 1978 р. у Київському інституті народного господарства ім. Д.С. Коротченка, докторську – «Методологія дослідження тривалості життя та трудової активності населення» в 1992 р. у Раді по вивченню продуктивних сил України.

Сфера наукових інтересів: дослідження людського розвитку, рівня життя та бідності; соціальна політика; демографія; проблеми ринку праці та зайнятості населення, зокрема незареєстрованої.

Автор близько 200 наукових праць: монографії (у т.ч. закордонні), підручники, статті, брошури тощо. Член редколегій таких наукових журналів: «Економіка і прогнозування», «Економіка промисловості», «Людина і політика», «Соціальний захист», «Статистика України», «Україна: аспекти праці». Член науково-методичних рад Міністерства праці та соціальної політики України, Державного комітету статистики України. Має сталі міжнародні зв'язки і неодноразово представляла Україну на форумах найвищого рівня, очолювала офіційні делегації України на 35 та 36 сесіях Комісії ООН з соціального розвитку (Нью-Йорк, 1997 і 1998 рр. відповідно) та Міжнародної конференції на рівні міністрів з проблем старіння під егідою Європейської Економічної комісії ООН (Ліон, 2007), була радником Делегації України на Європейському форумі з проблем становища жінок (Відень, 1994) і Всесвітньому форумі з соціальних проблем «Женева-2000» (Женева, 2000), на щорічних сесіях Комісії ООН з народонаселення і розвитку (Нью-Йорк, 2007, 2008). Брала участь у низці конференцій та семінарів в якості експерта ООН з проблем людського розвитку (Нью-Йорк, 1995), сталого розвитку (Нью-Йорк, 1996; Гент, 1996; Будапешт, 1999), старіння населення (Мальта, 1997); була

координатором ЮНІСЕФ з питань соціальної політики країн з перехідною економікою (Флоренція, 1993-1998), експертом Світового банку з проблем бідності населення в країнах з перехідною економікою (Будапешт, 2000), експертом МОП з проблем гнучкості і захищеності ринку праці (Будапешт, 2006; Женева 2007-2008), експертом Єврокомісії з проблем соціально-економічного розвитку (Брюссель, 2008)⁸⁴⁷.

Основні праці: Ринок праці, соціально-демографічні аспекти (1997); Вітчизняні методологічні підходи до вимірювання людського розвитку регіонів (2002); Ринок праці (навчальний посібник) (2003); Людський розвиток в Україні (щорічна науково-аналітична доповідь) (2004); Перспективи трансформації соціальної сфери України (2004); Прогноз демографічного розвитку України на період до 2050 року (2008); Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу (монографія) (2008); Населення України. Трудова еміграція в Україні (2010); Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу (колективна монографія) (2012); Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи (2007); Населення України: імперативи демографічного старіння (2014); Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів (національна доповідь) (2014); Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (2014); Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (колективна монографія) (2016); Addressed social assistance as a social and economic factor of overcoming poverty of the population of Ukraine (2018).

МАЛИНОВСЬКА **Олена Анатоліївна**

Доктор наук з державного управління, Заслужений діяч науки і техніки України, Заслужений економіст України, фахівець у галузі міграційних процесів і міграційної політики.

Випускниця Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка (1975). Працювала в Інституті соціальних та економічних проблем зарубіжних країн Академії наук України. З 1993 р. – на державній службі. Впродовж 1997-2001 рр. – начальник управління у справах міграції та біженців Державного комітету України у справах національностей та міграції. У 2001-2010 рр. державний експерт, завідувачка відділу соціально-економічної і демографічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБОУ. Нині – провідний науковий співробітник сектор міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Вивчає міграційні

⁸⁴⁷ Лібанова Елла Марленівна [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/institutions/idss/libanova_e.html;

процеси в Україні та світі, бере безпосередню участь у формуванні міграційної політики, законодавства та механізмів управління міграційними процесами в Україні⁸⁴⁸.

Основні праці: Біженці у світі та в Україні: моделі вирішення проблеми (2003); Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями (2004); Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС (2004); Міграція та міграційна політика: Навчальний посібник (2010); Урізноманітнення складу населення України під впливом міжнародної міграції: виклики та шляхи реагування (2012); Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення (2014); Трудова міграція з України: чого чекати в найближчому майбутньому? (2015); Можливий розвиток трудової міграції за кордон у контексті сучасних подій в Україні (2015); Українсько-польський міграційний коридор для домашніх працівників: особливості і значення (2015); Міграція висококваліфікованих спеціалістів: виклики та пошуки політичних відповідей (2014); Ukrainian Migration Research Before and Since 1991 (2016); Трудова міграція за кордон. Підмога чи шкода для економіки України? (2016); Міграційне поведіння українців в контексті скасування візового режиму (2017); Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України (2017); Щодо питання множинного громадянства в Україні (2018).

ПИРОЖКОВ **Сергій Іванович**

Науковець та дипломат, доктор економічних наук, академік Національної академії наук України, Віцепрезидент Національної академії наук України, Голова Секції суспільних і гуманітарних наук.

Народився 20 червня 1948 року в м. Києві. У 1969 р. закінчив Київський інститут народного господарства ім. Д.С. Коротченка, у 1973 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, а у 1991 р. - дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. У 1974-1976 рр. - молодший науковий співробітник в Інституті економіки АН України; 1976-1990 рр. - в апараті Президії Академії наук України на посадах вченого секретаря Відділення економіки, заступника начальника Науково-організаційного відділу, вченого секретаря Секції суспільних наук. У 1992 р. С. Пирожков обрано членом-кореспондентом, а у 2000 р. - академіком НАН України.

С. Пирожков - академік-засновник Української академії політичних наук

⁸⁴⁸ Малиновська Олена Анатоліївна / Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=61214

(1993), академік Академії економічних наук (1993), іноземний член Академії суспільних наук (Росія, 2000), член Світової та Європейської асоціації народонаселення (1993), Міжнародної організації з наукового дослідження населення, Міжнародного інституту стратегічних досліджень (Лондон, 1996), почесний професор Пекінського інституту міжнародних порівняльних досліджень (1997).

Ініціатор розвитку в демографічній науці наукового напрямку - аналізу людських ресурсів з точки зору оцінки їхніх потенційних можливостей, основ теорії трудового потенціалу як складової відкритої соціосистеми. Удосконалив методи демографічного прогнозування, обґрунтування сценаріїв ретроспективного та перспективного прогнозів демографічних процесів, визначення демографічних перспектив формування ринку праці.

С. Пирожков започаткував проведення наукових досліджень в Україні, які передбачають прогнозування суспільних явищ на основі комплексної оцінки системи взаємопов'язаних параметрів економічної, демографічної, соціальної, безпекової та військової політики.

Науковець нагороджений орденом «За заслуги» III-го ступеня (1998) та є лауреатом Державної премії в галузі науки і техніки (2002), заслужений діяч науки і техніки України (2003), нагороджений орденом «За заслуги» II-го ступеня (2008). Має Відзнаку Президента України - ювілейна медаль «25 років незалежності України» (2016). З квітня 2015 року - Віце-президент Національної академії наук України, Голова Секції суспільних і гуманітарних наук, Член Президії НАН України⁸⁴⁹.

Автор численних монографій та публікацій (більше 300) з проблем математичної демографії, аналізу вікової структури населення, концептуальних уявлень щодо відтворення трудового потенціалу, статистичних розрахунків втрат населення під час соціальних катастроф у 1930-1940 рр. Основні праці: Демографические процессы и возрастная структура населения (1976); Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії (1997); Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект (2003); Трудовая миграция населения Украины: социал-экономический аспект (2003); Демографічний фактор у глобальній стретгії країни (2004); Шляхи подолання соціально-демографічної кризи на селі (2014); Миграция как вызов современной безопасности (2011); Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (2015); Національні інтереси України (2016); Українське суспільство на шляху консолідації (2017); Про Національну доповідь «Україна: шлях до консолідації суспільства» (наукова доповідь) (2018).

⁸⁴⁹ Пирожков Сергій Іванович [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/people/pirozsh.html>

ПОЗНЯК

Олексій Володимирович

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України.

Народився 6 вересня 1969 р. У 1992 р. закінчив географічний факультет Київського університету імені Т.Г. Шевченка. У 1993-1996 рр. навчався в аспірантурі Ради по вивченню продуктивних сил НАН України, в грудні 1996 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Тема дисертації – «Міграції населення в контексті розвитку регіонального ринку праці». У 1992-2003 рр. працював в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України на посадах економіста, економіста I категорії, молодшого наукового співробітника, наукового співробітника, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника. З травня 2003 р. працює в Інституті демографії та соціальних досліджень Національної Академії наук України⁸⁵⁰.

Основні праці: Зовнішні трудові міграції населення України (2002); Прогнозування зовнішніх міграцій населення (2015); Методика кількісної оцінки впливу трудових міграцій на розвиток ринку праці (2005); Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи (2007); Особливості розвитку міграційних процесів у регіонах України (2010); Взаимоотношения мигрантов и местного населения как интеграционный фактор (2015); Державна міграційна політика та її вплив на склад населення (колективна монографія) (2014).

ПРИБИТКОВА

Ірина Михайлівна

Доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України (м. Київ).

Захистила кандидатську дисертацію в Інституті економіки НАН України за спеціальністю «Економіка районів СРСР і розміщення продуктивних сил» (1968) та докторську дисертацію – в Інституті соціології РАН (Москва) за фахом «Економіка народонаселення і демографія» (1989).

Професійні нагороди, членство: міжнародний «Who's Who of intellectuals», (жовтень 1995, Кембридж,

⁸⁵⁰ Позняк О.В. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.idss.org.ua/>

Великої Британія); 5000 personalities of the World, Американський Біографічний Інститут (5-те видання); Міжнародна жінка року (1995-1996, Міжнародний Біографічний Центр, Кембридж, Великої Британія); пожиттєвий член Міжнародної Біографічної Асоціації (березень 1996, Кембридж, Великої Британія).

У 1998-2000 рр. виконувала обов'язки члена Зовнішнього дослідницького і експертного комітету Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (Женева), у 1999-2000 рр. – член Робочої групи Женевської Конференції країн СНД з проблем раніше депортованих народів, з 1997 р. і по теперішній час – член Незалежної Дослідницької Ради з міграції країн СНД і Балтії, з 1996 р. – експерт Державного Комітету України у справах національностей і міграції⁸⁵¹.

Сфера наукових інтересів: демографія, соціологія міста й села, соціальні структури й соціальна нерівність, соціологія сім'ї, міграційні процеси в міждисциплінарному вимірі, міжнаціональні відносини й потенційні конфлікти.

Автор більше 200 наукових публікацій в Україні та за її межами (Росії, Австрії, Франції, Італії, Норвегії, Швеції, Швейцарії, Польщі), у т.ч. першого національного підручника «Основи демографії». Основні праці: Современные миграционные процессы и перспективы (1994); Трудова міграція: столичні мешканці в пошуках роботи за межами України (2002); Трудові мігранти в соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль та спосіб життя (2002); Етнорегіональні спільноти та мовно-національна самоідентифікація мешканців України (2002); Хроніки міграційних подій в Україні до і після розпаду СРСР (2009); Статистичний аналіз і вимірювання в соціологічних дослідженнях (2012); Зміни в поселенській структурі населення України та тенденції міграції (2011); Post-Soviet Migration Transition in Ukraine (2011); Динаміка сучасних міграційних процесів в Україні (2017).

П'ЯТКОВСЬКА Оксана Романівна

Кандидат економічних наук, заступник директора Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою (МІОК) Національного університету «Львівська політехніка».

Народилася 5 липня 1980 р. у м. Борислав Львівської області. У 2002 р. з відзнакою закінчила Львівський державний університет імені Івана Франка, спеціальність «міжнародні відносини».

⁸⁵¹ Прибиткова Ірина Михайлівна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/ua/institute/pribitkova-irina-mihajlivna>

У 2012 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю «світове господарство і міжнародні відносини» за темою «Механізми регулювання міжнародної трудової міграції в Україні». Протягом 2002-2018 рр. працювала на посадах наукового та старшого наукового співробітника МІОК НУ «Львівська політехніка».

Автор понад 60 наукових публікацій – колективних монографій, статей, звітів дослідницьких проектів, матеріалів конференцій, які видавалися в Україні та за кордоном; спікер комітетських та парламентських слухань у Верховній раді України з питань міграції, діаспори та мовної політики.

Сферою наукових інтересів О.П'ятковської є: міжнародна трудова міграція, міграційні системи, економічні ефекти міграції, міграційна політика, міграція молоді, формування української діаспори.

Основні праці: Особливості регулювання міжнародної трудової міграції в умовах світової фінансово-економічної кризи (2009), Ефективність використання української діаспорної мережі для сприяння соціально-економічному розвитку України (2012), From Migration Flows to Migration Systems: the Case of Ukraine (2013), Звіт про результати дослідження міграційних настроїв студентів Львова (2014), Орієнтири міграційної політики. Еволюція наукового дискурсу за матеріалами авторефератів дисертаційних робіт за період 2009-2013 рр. (2015), Макроекономічні виміри сформованості міграційної системи між Україною та ЄС (2016); Етапи розвитку теоретичних концепцій міграційних систем (2018).

РИМАРЕНКО Юрій Іванович

Український філософ, правознавець і політолог, доктор філософських наук, член-кореспондент Академії правових наук України, академік Міжнародної академії інформатики.

Народився 9 травня 1929 р. У 1952 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Протягом 1952-1964 рр. перебував на службі у зовнішній розвідці. З 1964 р. почалась наукова кар'єра Ю. Римаренко. У 1968 р. захистив кандидатську дисертацію, у 1973 р. – отримав ступінь доктора філософських наук. Помер

Ю. Римаренко 10 вересня 2006 року.

Автор більше 1300 наукових праць у галузі теорії національно-державного будівництва, політології, міграцієзнавства, етнодержавознавства, прав людини, поліцієстики тощо. Крім того, він автор 120 монографій. Римаренко Ю.І. був знаним енциклопедистом, створив понад 12 енциклопедій за 8 років. Отримав орден «За заслуги» III ступеня, «Хрест слави» МВС України, 12 медалей тощо, також був лауреатом численних державних премій (премія ім. Ярослава

Мудрого, державна премія ім. Тараса Шевченка, премія Спілки юристів тощо).

Заслужений діяч науки і техніки України (1989), лауреат Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка (1989), премій імені Я. Галана Спілки журналістів України (1972), імені М. П. Василенка НАН України (1997), імені Ярослава Мудрого АПрН України (2002), Державної премії України в галузі науки і техніки (2005), лауреат багатьох конкурсів наукової літератури.

За багаторічну наукову і практичну діяльність нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (травень 1999), медаллю М. Вавілова Всесоюзного товариства «Знання» (1982), Почесною грамотою Верховної Ради України, почесними відзнаками МВС України та міжнародних поліцейських асоціацій.

Сфера наукових інтересів: проблеми історії та теорії держави і права, філософії права, прав людини, політології, етнополітології, етнофілософії, націософії. Започаткував нові напрями наук, досліджень: етнодержавознавство, міграційне право (міграцієзнавство), етнокультурознавство⁸⁵².

Основні праці: Етнонаціональний розвиток України (терміни, визначення, персоналії) (1993); Україна: етнонаціональна палітра суспільного розвитку (словник-довідник) (1997); Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика (енциклопедія) (1998); Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті (у двох книгах) (2001); Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками (2003); Міжнародне міграційне право (підручник) (2007).

РОМАНЮК **Михайло Дмитрович**

Доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Закінчив Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича та Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію, виконану під керівництвом відомого українського вченого професора Ф.Д. Заставного у Львівському національному університеті імені Івана Франка. У червні 2000 р. у Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України - докторську дисертацію на тему «Методологія і практика регулювання міграційного руху населення України за умов перехідної економіки». З 1988 року і дотепер працює в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

За роки державної незалежності України М. Романюк здійснив перше

⁸⁵² Римаренко Юрій Іванович [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=HIST&P21DBN=HIST&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=hist_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=HID=&S21STR=0000368

комплексне дослідження теоретико-методологічних та практичних засад міграційних процесів, а також практики, аналізу і методів регулювання міграційного руху населення в умовах трансформації всієї соціально-економічної і політичної систем.

М. Романюк – один із провідних міграціологів України. Ученим особисто розв'язана науково-прикладна проблема – створення ефективного організаційно-економічного механізму регулювання міграцій населення на макрорівні та рівні регіону з врахуванням умов перехідної економіки та формування нової державної міграційної політики, розроблено та обґрунтовано концепцію національної і регіональної моделей управління міграційним рухом населення.

Сфера наукових інтересів: проблеми соціальних пріоритетів економічного розвитку, людського капіталу, соціальної економіки та демографічного розвитку, вивчення міграційних процесів в Україні та її регіонах.

Автор більше 100 наукових та навчально-методичних публікацій, у т.ч. 4 монографії, 2 з яких – індивідуальні. Учений бере активну участь у підготовці та атестації наукових кадрів України, є членом спеціалізованих вчених рад з захисту докторських і кандидатських дисертацій⁸⁵³.

Основні праці: Трудова маятникова міграція (на прикладі Прикарпаття) (1994); Міграції населення України за умов перехідної економіки (1999); Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти (2009); Remittances of Ukrainian labor migrants from European countries in the context of transformation of methodological principles of forming the articles of balance payment and adaptation to IMF requirements (2012).

САДОВА **Уляна Ярославівна**

Доктор економічних наук, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки Інституту адміністрування та післядипломної освіти Національного університету «Львівська політехніка», керівник Науково-дослідного Центру соціальної й демографічної політики та управління «ДЕМОС».

Вищу освіту здобула у Львівському державному університеті імені Івана Франка (1983, економічний факультет, спеціальність – планування промисловості). Закінчила аспірантуру в Інституті економіки АН УРСР (1987-1991), докторантуру – в Інституті регіональних досліджень НАН України

⁸⁵³ Романюк Михайло Дмитрович: Викладацький склад кафедри теоретичної та прикладної економіки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://personal.pu.if.ua/depart/mykhailo.romaniuk/ua/6903/>

(2003). У 2007 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Формування соціальної політики та механізм її реалізації в регіоні» (спеціальність «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика»). У 2011 році отримала звання професора. Була стипендіатом Президента України для молодих учених (1995), позаштатним консультантом Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці (з 2007 р.), членом науково-експертної Ради з питань діяльності Державної міграційної служби України (2011-2014). З 2017 року - член науково-експертної ради при Департаменті економічної політики ЛОДА. З 2018 року - член експертної комісії в Інституті економіки та менеджменту Національного університеті «Львівська політехніка». З 2015 року - член міжнародної організації бізнес-освіти (SIEC-ISBE, USA).

Протягом 1991-2017 рр. працювала на посаді молодшого наукового співробітника спочатку Львівського відділення Інституту економіки НАН України, пізніше на посадах наукового, старшого наукового співробітника, завідувача сектору, завідувача відділу Інституту регіональних досліджень НАН України (нині ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України).

Сфера наукових інтересів: теоретико-методологічні засади розвитку системи наукових знань про людину та суспільство, міграціологія, темпология, демографія, соціальна економіка і політика, регіональні фактори відтворення соціально-демографічного, трудового, культурно-освітнього потенціалу регіону в умовах розвитку регіональних ринків; формування соціальної та міграційної політики та механізм її реалізації в регіоні; територіальні міграційні системи, механізми регулювання міграційних процесів у регіоні, механізми адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючий соціум тощо.

Автор понад 200 наукових публікацій – авторських та колективних монографій, препринтів наукових доповідей, статей, тез наукових конференцій, котрі видавалися за кордоном та в Україні. Учасник та спікер парламентських та комітетських слухань у Верховній Раді України з питань демографії, соціальної економіки і політики.

Основні праці: Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку (монографія) (2005); Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації (монографія) (2011); Реєміграція як механізм соціальної політики у справах внутрішньо переміщених осіб в Україні (2015); Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів: монографія (2015); Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти (2016); Інституційне забезпечення функціонування транскордонного ринку міграційних послуг (2016); Соціальні пріоритети регіональної політики України у ретроспективах наукової спадщини М.І. Долишнього (2016); Інтереси внутрішньо переміщених осіб в епіцентрі інституційних зусиль української держави (2016); Економічна активність населення Львівської області: формальна та неформальна зайнятість (2017).

ХОМРА

Олександр Улянович

Доктор географічних наук, професор, фахівець у галузі демографії та статистики.

Народився 27 жовтня 1946 року в селі Огіївка Старокостянтинівського району Хмельницької області. У 1970 р. закінчив географічний факультет Чернівецького державного університету. У 1975 р. отримав ступінь кандидата наук, а у 1991 р. – доктора географічних наук.

Увесь трудовий шлях О. Хомра присвятив науковим розробкам у сферах теорії і методів дослідження міграції населення, територіальної організації відтворення населення, потенційної демографії, соціально-економічній і демографічній безпеці тощо.

Автор більше 300 наукових праць, опублікованих в наукових виданнях України, Росії, Казахстану, Польщі, Болгарії, Німеччини, у т.ч. 2 книг (Міграція населення: питання теорії, методики дослідження (1979); Відтворення населення (територіально-організаційний аспект) (1990)) і 14 колективних монографій. Його неординарні наукові і науково-організаційні здібності яскраво виявилися у роботі завідувача відділів трудових міграцій і соціально-економічного прогнозування трудових ресурсів Науково-дослідного центру проблем зайнятості населення і ринку праці НАН України і Міністерства праці України (1993-1997), трудових ресурсів і демографії Науково-дослідного Інституту праці і зайнятості населення Міністерства праці і соціальної політики НАН України (1997-1999) та соціально-економічної і демографічної безпеки Національного Інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України (1999-2006).

18 лютого 2006 року в розквіті своїх творчих можливостей О. Хомра раптово помер⁸⁵⁴.

Основні праці: Вплив розселення на розвиток міграційних процесів (1976); Міграції населення (1990); Зовнішня трудова міграція населення західного прикордоння України (соціально-демографічні характеристики мігрантів, оцінки ними геополітичних змін) (2000); Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект (2003); Миграция и пограничный режим: Беларусь, Молдова, Россия и Украина (2002).

ЦАПОК **Сергій Олексійович**

Кандидат філософських наук, фахівець у галузі демографії, етнодемографії та міграціології.

Відомий в Україні та поза її межами вчений, котрий присвятив своє життя ідеям світової етнодемографічної науки.

Народився 23 серпня 1940 року, помер 18 квітня 2015 року. Пропрацював в Інституті рівно 40 років і залишив вагомий слід в його історії. С. І. Брук, родоначальник етнодемографії і етнічної картографії в СРСР, свого часу про нього писав: «...я не зустрічав жодної людини, котра б акумулювала в своїй голові інформацію про найтонші зрізи етносів світу, їхніх сімей та груп народів, що посилено було б досягнути колективу цілого наукового інституту».

С. Цапок - людина-енциклопедія з глибоким філософським ставленням до життя, безмежно відданий своїй справі науковця. Окрім етнолінгвістичних досліджень, у колі його інтересів переважали світова історія, релігія, образотворче мистецтво, музика, кінематограф, дитяча література, серед яких вчений неодмінно виділяв український елемент⁸⁵⁵.

Основні праці: Етнодемографічна картина сучасного світу (2007); Вплив демографічного розвитку на якість трудового потенціалу регіональних суспільних систем (2012); Соціальна діагностика територіальних міграційних систем (2013); Соціальні та демографічні імперативи дослідження суспільних систем українськими вченими-регіоналістами (2014); Поліетнічна експозиція світу у фокусі сучасних демовідтворювальних та міграційних процесів (монографія) (2017).

ШУЛЬГА **Микола Олександрович**

Український політик і суспільствознавець, доктор соціологічних наук, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії НАН України імені М.С. Грушевського, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

Народився 29 вересня 1943 р. у с. Лисе Краснодонського району Луганської області в сім'ї

⁸⁵⁵ Презентація монографії С.О. Цапка «Політична експозиція світу у фокусі сучасних демовідтворювальних та міграційних процесів» та вшанування пам'яті автора [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/ird02/n3199>

службовця. Освіта вища, у 1969 р. закінчив Ростовський державний університет, історичний факультет. Кандидатська дисертація – «Класовий тип особистості (питання теорії та методології дослідження)» (Інститут філософії, 1976 р.), докторська дисертація – «Етнічна самоідентифікація особистості» (Інститут соціології, 1993 р.). У 1958-1962 рр. – учень Луганського будівельного технікуму. У 1962-1965 рр. – служба в армії. У 1965-1966 рр. – студент історичного факультету Томського державного університету. У 1966-1969 рр. – студент Ростовського державного університету. У 1969-1970 рр. – відповідальний секретар Ростовського відділення Всеросійського товариства охорони пам'яток історії і культури. У 1970-1972 рр. – служба в армії. У 1972-1975 рр. – аспірант, у 1975-1980 рр. – молодший науковий працівник, старший науковий працівник відділу соціальної психології Інституту філософії АНУ. У 1980-1990 рр. – інструктор, консультант, завідувач сектору, заступник завідувача, завідувач відділу міжнаціональних відносин ЦК КПУ. З 05.1990 р. по 04.1994 р. – член Президії ВР України, голова Комісії з питань державного суверенітету. З 07.1994 р. по 07.1995 р. – Міністр України у справах національностей, міграції та культів. Був головою частини Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Член КПРС у 1965-1991 рр.

Автор та співавтор понад 200 наукових праць, зокрема 30 монографій: *Классовая типология личности* (1978), *Стиль життя особистості* (1982), *Личность и этнос* (1992), *Этническая самоидентификация личности* (1996), *Мала енциклопедія етнодержавознавства* (1996), *Україна: проблеми зовнішньої міграції* (1997), *Правляча еліта сучасної України* (1998)⁸⁵⁶.

Основні праці: *Этническая самоидентификация личности* (1996); *Великое переселение народов: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты* (2002); *Метаморфози українського суспільства. Коментарі соціолога* (2003); *Дрейф на обочину: двадцать лет общественных изменений в Украине* (2011); *Эмиграция евреев в контексте общей миграционной ситуации в Украине* (2001); *Украинская социология в поисках самоидентичности* (2000).

⁸⁵⁶ Шульга Микола Олександрович
<http://www.nbuv.gov.ua/people/shulga.html>

А л ф а в і т н и й п о к а ж ч и к т е р м і н і в

Аборигени	Безробіття класичне
Абсорбція етнічна	Безробіття офіційно зареєстроване
Автономія	Безробіття приховане
Автономія національно-культурна	Безробіття структурне
Автосегрегація	Безробіття фрикційне
Агломерація	Безробіття циклічне
Агломерація міська	Бідність
Адаптація мігрантів	Біетнічність
Адаптація соціальна	Біетнор
Адвентивність	Біженець
Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції	Біженці в русі
Акліматизація	Біженці де факто
Акультурація	Біженці на місці
Акультурація інтерактивна	Біженці транзитні
Акультурація туземного походження	Білінгвізм
Алія	Координаційний (повний) білінгвізм
Амбівалентність	Субординаційний (неповний) білінгвізм
«Американська мозаїка»	Біометрія
«Американська симфонія»	Біометричний паспорт
Англоконформізм	Біпатриди
Анексія	Блакитна картка ЄС
Анкета	Бонітет міграції
Анкета візова	Брутто-міграція
Анклав	Видворення
Анклав етнічний	Видворення масове
Антисистема	Вид міграції
Апатрид	Виїзд за кордон у приватних справах
Аплікант	Вилучення
Ареал проживання	Відтворення населення
«Асимілянт»	Відтворення робочої сили
Асиміляція	Відтік інтелекту
Асиміляція етнічна	«Відтік розумів (умів)»
Асиміляція людських спільнот	Віза
Асиміляція «посиленого тиску»	Віза дипломатична
Багатоетнічність	Віза ділова
Багатокультурність	Віза для в'їзду з метою культурного та спортивного обміну
Безвізовий режим між Україною та Європейським союзом	Віза для в'їзду з метою туризму
Безпечне повернення	Віза для науковців
Безробіття	Віза імміграційна
Безробіття добровільне	Віза транзитна
	Віза шенгенська

Візова етикетка	Депортація етнічна
Вільний вибір місця проживання чи перебування	Депривація
Віртуальне робоче місце	Депривація етнічна
Внутрішньоетнічна консолідація	Депривація у дітей
Возз'єднання сім'ї	Держава перебування
Всесвітній перепис населення	Державна міграційна служба України
«Гарячі» робочі місця	Державне регулювання міжнародної міграції робочої сили
Гастробайтер	Десегрегація
Генетичні аспекти міграції і розселення населення	Джерела даних про міжнародну міграцію
Геногеографія	Дискримінація
Геноцид	Дискримінація на ринку праці
Географія населення	Дискримінація непряма
Гетто	Дискримінація пряма
Гетто етнізоване	Дистантна сім'я
Глобалізація	Дистанційна робота
Гомогенізація	Дитина
Гомогенізація етнічна	Дитина-біженець
«Готельна система»	Дитина, розлучена з сім'єю
Грін-кард	Діаспора
Громадянин	Діаспора глобальна
Громадянин іноземний	«Діаспора мобілізована»
Громадянин України	«Діаспора пролетарська»
Громадянство	«Діаспора українська»
Громадянство України	«Діаспора цифрова»
Група вразлива	Діти депривовані
Група соціальна	Діти трудових мігрантів
Деградація людини	Добробут
Деетнізація	Добробут суспільний
Дезурбанізація	Довідка про подання особою заяви про надання їй статусу біженця
Декларація про відмову від іноземного громадянства	Договір про реадмісію
Декларація про відсутність іноземного громадянства	Договір трудовий
Декультурація	Дозвіл єдиний
Демографія	Дозвіл на застосування праці іноземців та осіб без громадянства
Демографія етнічна	Дозвіл на імміграцію
Демографічна історія	Дозвіл на проживання
Демографічна криза	Доміцилій
Демографічне омолодження	Донор робочої сили
Демографічний аналіз	Доступ до громадянства
Демоскопія	Дохід трудовий
Депопуляція	Доходи трудових мігрантів
Депортація	Екзогамія

Екзоетнік	Етнофобія
Економіка високої заробітної плати	Етнофор
Економіка етнічна	Ефективність міграційних процесів
Економіка знань	Ефективність економічної міграції
Ексклюзія	Ефективність соціальної міграції
Експатріанти	Європейська конвенція про права людини (ECHR)
Експатріація	Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів
Екстрадиція	Європейська конвенція про соціальне забезпечення
Емігрант	Європейська консультативна організація в справах біженців та висланих (ЄКОБС)
Еміграція	Європейська кредитно-трансферна Система (ESTC)
Еміграція регіональна	Європейська міграційна мережа (EMN)
Ендогамія	Європейська рада у справах біженців та вигнанців (ERCE)
Ескапізм	Європейська соціальна хартія
Етнізація	Європейська угода про норми, які регулюють пересування осіб між державами-членами ради Європи
Етніцизація	Європейська угода про скасування віз для біженців
Етнічна акомодация	Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн-членів Європейського Союзу (Frontex)
Етнічна антипатія	Європейське бюро з надання притулку (EASO)
Етнічна дивергенція	Європейський соціальний фонд
Етнічна дисперсизація	Європейський союз (ЄС)
Етнічна диференціація	«Єдність у різноманітності»
Етнічна категорія	Життєвий цикл сім'ї
Етнічна мафія	Женевська конвенція про статус біженців (CRSR)
Етнічна мігрантська спільнота	Загальна декларація прав людини
Етнічна парціація	Зайнятість
Етнічна псевдоменшина	Зайнятість населення
Етнічна сепарація	Зайнятість неповна
Етнічна сецесія	Зайнятість нерегламентована
Етнічне коріння	Зайнятість повна
Етнічне пограниччя	Зайнятість продуктивна
Етнічне пристосування	Законодавство демографічне
Етнічне профілювання	Законодавство міграційне
Етнічний бізнес	
Етнічний макрокосм	
Етнічний сплав	
Етнічний чужинець	
Етнічні ресурси	
Етнобарби	
Етногравітація	
Етнодемографія	
Етноконвергенція	
Етнолект	
Етнонаціональна структура суспільства	
Етнопсихологічна дистанція	
Етнос	
Етнос титульний	

Законодавство у сфері міграції	Індекс рівня життя
Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»	Іноземець
Закон України «Про громадянство України»	Інородці
Закон України «Про імміграцію»	Інтеркультуралізм
Закон України «Про національні меншини в Україні»	Інтернаціональна робоча сила
Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України»	Інститут міграції
Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»	Інституційні пастки регіональної міграційної політики
Закордонний українець	Інституційність міграції
«Замовники» людського ресурсу	Інтеграція
Запит стосовно здійснення реадмісії	Інтеграція економічна
Запитувана держава	Інтеграція комунікативно-мовна
Запитуюча держава	Інтеграція культурно-семіотична
Захист	Інтеграція мігрантів
Захист гуманітарний тимчасовий в Україні	Інтеграція міжетнічна
Захист консульський	Інтеграція місцева (біженців)
Захист освітньо-професійний трудових мігрантів	Інтеграція політико-правова
Захист соціальний	Інтеграція соціально-економічна
Захист соціальний трудових мігрантів	Інтеграція стимулятивна
Захист тимчасовий	Інтеграція факультативна
«Земля батьків»	Інтенсивність вибулого населення
Злиденність	Інтенсивність міграційного приросту
Зміна статусу	Інтенсивність прибулого населення
Змішані переміщення	Інтеркультуралізм
Зона прикордонна	Інтернаціоналізація
Зони етноконтактні	Інтерпол
Ідентифікація етнічна	«Іншування»
Ідентифікація особи	Іредента
Ідентичність особи	Іредентизм
ІКАО	Ісламофобія
Ізоляти	Йєрида
Іммігрант	Канадизація
Імміграція	«Канадська мозаїка»
Імміграція капіталу	Канали просторової мобільності
Індекс людського розвитку	Канали трудової міграції
Індекс міграційної привабливості	Квота імміграції
Індекс неблагополуччя міжнародний	Квота робочих місць
	Класифікація міграцій
	Коефіцієнт ефективності міграції населення
	Коефіцієнт інтенсивності вибуття
	Коефіцієнт інтенсивності механічного руху
	Коефіцієнт інтенсивності міжрайонних міграційних зв'язків

Коефіцієнт інтенсивності прибуття	Культурна акретація
Коефіцієнт міграційних зв'язків	Культурне розмаїття
Коефіцієнт народжуваності сумарний	Культурний дуалізм
Коефіцієнт потужності міжрайонних міграційних потоків	Легалізація
Коефіцієнт результативності міграції	Лідери-акомодалісти
Коефіцієнт результативності міжрайонного міграційного обміну	Лінія паспортного контролю
Коефіцієнти демографічні	Людський потенціал мігранта
Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок	Маргіналізація
Конвенція ООН про статус біженців	Маргінальність етнічна
Конкурентоспроможність трудового потенціалу	Масовий наплив
Консолідація	Менталітет
Консолідація міжетнічна	Меншина безправна
Консульські функції	Меншина виселена
Контрабанда	Меншина глобальна
Контракультурація	Меншина емігрантська
Контроль міграційний	Меншина етнічна
Контроль на кордоні	Меншина етнокультурна
Контроль прикордонний	Меншина етнонаціональна
Конформізм	Меншина іммігрантська
Концепція кордонів Ф. Тернера	Меншина колоніальна
Концепція «третього компоненту» («третьої сили»)	Меншина мовна
Кордон	Меншина національна
Кордон державний України	Меншина нетрадиційна
Кордон зелений	Меншина регіональна
Країна громадянської приналежності	Меншина релігійна
Країна-експортер робочої сили	«Меншина помітна»
Країна-імпортер робочої сили	«Меншина спеціальна»
Країна призначення	Мережі діаспорні
Країна приймаюча	Мережі етнічні соціальні
Країна постійного проживання	Мережі міграційні
Країна постійного проживання особи без громадянства	Мережі просторової мобільності
Країна походження	Метисизація
Країна походження біженця	Метод вивчення міграцій
Країна транзитна	Методи правового впливу на міграційні процеси в Україні
Країна третя безпечна	Механізми інтеграції потенціалу внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючий соціум
Креолізація	Механізми регулювання просторової мобільності населення
Кроскультурний менеджмент	Механічний приріст населення
Ксенофобія	Мешканці прикордонної зони
Культура	Мігрант
	Мігрант короткостроковий
	Мігрант з неврегульованим статусом

Мігрант незаконний	Міграція внутрішня
Мігрантофобія	Міграція далека
Мігрант таємний	Міграція ділова
Мігрант-трудівник	Міграція добровільна
Мігрант трудовий	Міграція екологічна
Мігрант трудовий прикордонний	Міграція економічна
Мігрант трудовий сезонний	Міграція заміщення
Мігранти вимушені	Міграція зворотна
Мігранти висококваліфіковані	Міграція змішана
працюючі	Міграція капіталу
Мігранти легальні	«Міграція кліматична»
Мігранти напівлегальні	Міграція маятникова
Мігранти нелегальні	Міграція міждержавна
Мігранти політичні	Міграція міжнародна
Мігранти поселені	Міграція міжрегіональна
Мігранти працевлаштовані	Міграція напівлегальна
Мігранти працюючі тимчасово	Міграція нерегульована
Мігранти, що працюють за контрактом	Міграція незаконна
Мігранти працюючі, пов'язані з	Міграція незворотня
реалізацією проекту	Міграція нелегальна
Мігранти-професіонали	Міграція організована примусова
Мігранти транзитні	політична
Міграційна активність	Міграція підтримана
Міграційна амністія	Міграція політична
Міграційна когорта	Міграція потенційна
Міграційна ситуація	Міграція прикордонна
Міграційна установка	Міграція робочої сили міжнародна
Міграційний вибух	Міграція сезонна
Міграційний капітал	Міграція суверенна
Міграційний приріст населення	Міграція тимчасова
Міграційний простір	Міграція туристична
Міграційний профіль	Міграція транзитна
Міграційний режим	Міграція транскордонна
Міграційний цикл	Міграція транснаціональна
Міграційні етапи	Міграція трудова
Міграційні облігації	Міграція трудова зовнішня
Міграційні послуги	Міграція трудова міжнародна
Міграціологія	Міграція чиста
Міграція	Міграція «човникова»
Міграція безповоротна	Міграція циркулярна
Міграція ближня	Міграція якісна
Міграція валова	Міжкультурний менеджмент
Міграція вдала	Міжнародна конвенція про захист прав
Міграція вимушена	усіх трудящих-мігрантів та членів їх
Міграція внутрішньорегіональна	сімей

Міжнародна організація з міграції (МОМ)	Населення зайняте
Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП)	Натуралізація
Міжнародна організація праці (МОП)	Національний суверенітет
Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО)	Національність
Міжнародне регулювання міграції робочої сили	Нація
Міжнародний пакт про соціальні та економічні права	Наявна кількість іммігрантів
Міжнародні транспортні коридори	«Небезпечна багатокультурність»
Міксація етногенетична	Незаконний ввіз мігрантів
Місце перебування	Нейтивізм
Мобільні категорії населення	Нейтивіст
Мобільність	Нетто-міграція
Мобільність академічна	Нова батьківщина
Мобільність освітня	Номадизм
Мобільність просторова	Нонрефулмент
Мобільність просторова реверсивна	Облік населення
Мобільність робочої сили	Обмін інтелектами
Мобільність соціального захисту трудових мігрантів	Обробка персональних даних
Мова ненависті	Омбудсмен
Моделі соціального захисту населення	Оптація
Модель інтеграції інтерактивна	Організація прийому
Модель інтеграції моністична	Особа без громадянства
Модель інтеграції плюралістична	Особа внутрішньо переміщена
Мотивація міграційна	Особа, яка шукає захисту в Україні
Мотивація міграційно-трудова	Особи вразливі
Мотиви міграційні економічні	Особи примусово переміщені
Мотиви міграційні соціальні	Особи, що належать до компетенції управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)
Мотиви міграційні психологічні	Офіцер зв'язку з питань імміграції
Мулати	Охорона державного кордону
Мультиетнічність	Палермські протоколи
Мультикультуралізм	Панель східного партнерства з питань міграції та притулку
Надання притулку	Паспорт
Напрями міжнародної міграції робочої сили	Паспортний документ
Народ	Перевищення строку перебування
Народ корінний	Перекази мігрантів
Народонаселення	Перекази приватні неоплачені
Населення автохтонне	Переміщення через митний кордон держави
Населення алохтонне	Перепис населення
Населення економічно активне	Підписка про невиїзд
	Підходи до дослідження міграції
	«Плавильний казан»
	«Плавильний казан міський»

«Плавильний казан потрібний»	Притулок територіальний
Поведінка демографічна	Профайлінг
Поведінка міграційна	Процес міграційний
Повернення	Процеси етногенетичні
Подолання бідності	Процеси етнодемографічні
Подорожуючий	Процеси етнороздільні
Подорожуючий сумлінний	Процеси етнороздільні
Полігромадянство	Процеси етнотрансформаційні
Поліетнічність	Процеси регіональні консультаційні
Політика багатокультурності	Псевдоміграція
Політика людського розвитку	Пункт контрольно-пропускний
Політика міграційна	Пункт тимчасового перебування
Політика міграційна	іноземців та осіб без громадянства, які
внутрішньодержавна	незаконно перебувають в Україні
Політика міграційна державна	Пункт тимчасового розміщення
Політика міграційна регіональна	біженців
Політика міграційна державна	Пункт тимчасового тримання
зовнішня	«П'ята свобода»
Політика України міграційна	Ратифікація
Політика України міграційна державна	Расизм
Посвідка на постійне проживання	Реадаптація мігрантів
Посвідчення біженця	Реадмісія
Поселення дифузійне	Регіоналізація
Поселення імміграційне	Регіональна безпека
Потенціал демографічний	Регулювання міжнародної міграції
Потенціал міграційний	Регулювання економічне міжнародних
Потенціал міграційний території	міграційних процесів
Потенціал трудовий регіону	Регулювання адміністративно-правове
Потік	міжнародної трудової міграції
Потік міграційний	Регуляризація
Потоки змішані	Реєстрація
Поселення компактне	Реєстрація громадянства України
Пошук притулку в різних країнах	Резервація
Права людини	Результативність міграції
Правове лімбо	Реінтеграція
Право на виїзд	Реінтеграція в суспільство
Право на повернення	Реляційний простір
Право притулку	Репатріація
Прекаризація зайнятості	Репатріація недобровільна
Приживаність новоселів	Рефулмент
Прикордонний район	Реципієнт робочої сили
«Принцип ґрунту»	Ризик втечі
«Принцип крові»	Ризик міграційний
Притулок	
Притулок дипломатичний	

- Ринок міграційних послуг
Ринок праці
«Різноманітність у єдності»
Рішення про повернення
Рух міграційний
Рух місцевий прикордонний
Рух населення природний
Рух населення соціальний
«Рух незнайок»
Сальдо міграції
Самоврядна національна меншина
Самозванець
Світовий Конгрес Українців
Свобода пересування
Сегрегація
Синдром досягнення успіху
Система «євродак»
Система міграційна
Система «мотелю»
Система соціального захисту трудових мігрантів
Системи просторової мобільності
Сінофобія
Соціальна лінгвістика
Соціальний захист мобільних категорій населення
Соціальне забезпечення
Соціальне сирітство
Соціум
Соціум діаспорний
Сприяння добровільному поверненню
Спюрк
Старожил
Статус толерантності до перебування
Статистика демографічна
Статистика прикордонна
Стигматизація
Стратегії адаптації іммігрантів:
Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 р.
Стрес акультураційний
Стрес цивілізаційний
Сюрвайвелізм
Теорії етнічності «реактивні»
Теорії міжнародної трудової міграції
Теорії міграційних мереж
Теорія прямолінійності
Теорія третього покоління
Територіальні міграційні системи (ТМС)
«Тест на інтеграцію»
Тимчасово окупована територія України
Тип міграції
Токенізм
Толерантність
Толерантність міжетнічна
Торгівля людьми
Транзит
Транзитний проїзд
Транскультурація
Угода про спрощення оформлення віз
Угоди двосторонні про співробітництво в галузі трудової міграції
Українськість
Умови для реадмісії
Управління верховного комісара ООН у справах біженців.
Управління кордонами
Управління кордонами інтегроване
Управління міграційними процесами
Фактори, які стимулюють міграційний відтік
Фактори, які стимулюють міграційний притік
Форма міграції
Фрондильєри
Хайфенезація етнічна вертикальна
Хайфенезація етнічна горизонтальна
Хвилі міграційні
Хвилі чисельності міграції
Центр притягіння робочої сили
Циркуляція розумів
Чисельність населення середньорічна
Члени сім'ї іноземця або особи без громадянства
Шенгенська інформаційна система
Шенгенська угода
Шкала Гуттмана
Шкала соціальної дистанції Богардуса
Шукач притулку

